

A PSZICHOLÓGIA FEJLŐDÉSE A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON A KEZDETEKTŐL A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI ÉVEKIG

Szerkesztette:
Szokolszky Ágnes

A PSZICHOLÓGIA FEJLŐDÉSE A VIDÉKI MAGYARORSZÁGON

A KEZDETEKTŐL A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI ÉVEKIG

Szerkesztette:
SZOKOLSZKY ÁGNES

Szeged 2021

A Szegedi Tudományegyetem
Pszichológiai Intézetének kiadványa

Borító és kötetterv:

SZŐNYI ETELKA

ISBN (PDF) 978-963-315-472-4

ISBN (print) 978-963-315-472-4

[DOI: 10.14232/pfvm](https://doi.org/10.14232/pfvm)

© A kötet szerkesztője és a tanulmányok szerzői 2019 (CC-BY 4.0)

© [JATEPress](http://jatepress.hu) 2021 (CC-BY 4.0)

Kiadja a **JATEPress**

6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30-34.

www.jatepress.hu

Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő

TARTALOM

I. ÁTTEKINTÉS ÉS KEZDETEK 9

A magyar pszichológia történelembe ágyazott útja a vidéki egyetemeken.

Előszó és keretbenulmány a kötethez

Szokolszky Ágnes 11

A pszichológia a budapesti egyetemeken és a többi nagyvárosi
egyetemen

Pléh Csaba 47

A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudomány-
egyetemen, a II. világháború előtt

Séra László 57

II. A PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETE SZEGEDEN

AZ 1930-AS ÉVEKTŐL

AZ EGYETEMI SZAKINDÍTÁSIG 83

Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen, 1872–1945

Pukánszky Béla 85

Várkonyi Hildebrand, Dolch Erzsébet, és a szegedi Kerti Iskola

Fizel Natasa 99

Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai,
baráti kapcsolata, 1932–1947

Takács István 119

A szegedi pszichológia elfeledett története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió <i>Szokolosky Ágnes</i>	129
Carl Rogers és a személyközpontú pszichológia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékén, az 1980-as években <i>Klein Sándor</i>	161
Carl Rogers Szegeden – Kivonat egy korábbi interjúból <i>Szenes Márta</i>	167
Lehetséges-e ma pszichológia szak létesítése Szegeden? A replikációs krízis margójára <i>Vajda Zsuzsanna</i>	169
III. A PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETE	
A DEBRECENI ÉS PÉCSI EGYETEMEN, A KEZDETEKTŐL A SZAKINDÍTÁSIG	179
Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében – Az orvosi irányvonal <i>Mudrák József</i>	181
Debreceni pedagógiaprofesszorok pszichológiai munkássága 1918–1950 <i>Vincze Tamás</i>	191
Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es években <i>Hunyady György</i>	203

A Pszichológiai Intézet alapítása és szakindítás Pécssett	
<i>Révész György</i>	209
Névmutató	223
Szerzők	229

I.

ÁTTEKINTÉS ÉS KEZDETEK

Szokolszky Ágnes

**A MAGYAR PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNELEMBE ÁGYAZOTT ÚTJA
A VIDÉKI EGYETEMEKEN.
ELŐSZÓ ÉS KERETTENULMÁNY A KÖTETHEZ**

DOI: 10.14232/pfvm.1

I. BEVEZETÉS

A KÖTET LÉTREJÖTTE

Ez a kötetet elsősorban a fiataloknak szól. Az újabb generációknak, akik számára más generációk jelene nagyon gyorsan ismeretlen múlttá tud válni. Az egyetem falai ugyanazok maradhatnak, de ha hiányzik a múlt ismerete, akkor csak a jelenlegi szereplőket látjuk a falak között. Pedig az eltűnt generációk lépteikkel nem csak a lépcső kopását mélyítették, de másként is mély nyomokat hagytak, még ha tudatlanságunkban ezeket észre sem vesszük.

2019-ben 90. éve volt, hogy a szegedi egyetem bölcsészkarán megalakult a Neveléslélektani Intézet Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével, amelyet a ma fennálló Pszichológiai Intézet jogelődjének tekint. Ez jelentős lépés volt a pszichológia magyarországi intézményesülésének folyamatában, különösen azért, mert ez az intézet tekinthető az első tartósan működő, az egyetemi rendszerbe formálisan beépülő, korszerű lélektani képző- és kutatóintézetnek Magyarországon, hat évvel megelőzve a Harkai Schiller Pál vezette lélektani intézet létrejöttét a budapesti egyetemen. Ez az esemény adja a jelen kötet megszületésének hátterét.

A pszichológia kezdetektől fogva gyökeret eresztett az élet különböző területein (az egészségügyben, az iskolákban, a hadseregben, kutatóintézetekben), de a pszichológia szervesülésében mindenhol kiemelt szerepet játszott az egyetemi közeg. Az elméleti irányzatok, kutatási módszerek nagyrészt az egyetemeken formálódtak, és itt kellett megvívni az „anyaterületekről” (orvostudomány, filozófia, pedagógia) való leválás harcait. Az egyetemeken alakították ki a lélektan aktuális tananyagát azok az orvos-, filozófus-, és pedagógus professzorok, akik az új tudományterületet a kezdetekben fontosnak tartották beépíteni előadásaikba. Az egyetemi hallgatóság tőlük hallott „első kézből” a pszichológia fogalmi rendszeréről, irányzatairól és módszereiről – bár fontos megjegyezni, hogy a 19. század végétől Magyarországon a gimnáziumokban is folyt pszichológia oktatás, méghozzá olyan tankönyvekből tanulhattak a középiskolások mint a Kornis Gyula által 1911-ben írt „Elemi pszichológiai kísérletek” és a 1917-ben

írta „Lelki élet” (v.ö. Pléh, 2009). Mindamellet az egyetem volt a magasabb szintű tanulmányok színtere, és itt teremtdőtt meg a lehetőség arra, hogy pszichológiából doktorálni lehessen és így biztosítani lehessen a tudományos utánpótlást. A pszichológia története szempontjából tehát lényeges, hogy mikor, hol vethette meg lábát a pszichológia intézményesen az egyetemeken.

A pszichológia Magyarországon – a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően – az orvos-, de még inkább a bölcsészkarokon intézményesült, eleinte egy-egy labor, majd tanszék vagy intézet keretében. Az egyetemi intézményesülés 1945 előtti állomásai a következők voltak a magyar pszichológia történetében:

1899-ben a budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem orvoskarán Ranschburg Pál saját kezdeményezésre „Psychofiziológiai Laboratóriumot” hoz létre az „Elmekór- és gyógytani tanszék” vezetője, Laufenauer Károly megbízásával, minisztériumi jóváhagyás mellett (Torda, 1995).

Az 1890-es években a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem egyetem orvoskarán Lechner Károly hoz létre kísérleti pszichofiziológiai laboratóriumot, az Ideg-, elmekórtani és törvényszéki lélektani tanszék mellett (Iványi, 2009, Séra, 2021 – jelen kötet).

1918 október 8-án a budapesti egyetemen Révész Géza tanszékvezetői kinevezést és megbízást kap egy kísérleti lélektani tanszék felállítására. Ő tekinthető az elsőnek, aki a pszichológia egyetemi bevezetése mellett, ezen belül is a kísérleti lélektan bölcsészkar bevezetése mellett érvelt (v.ö. Pléh, 2009). A zavaros hónapokban a szervezés megindult, de mivel Révészt az 1919 március 21-től augusztus 1-ig fennálló Tanácsköztársasággal való együttműködéssel vádolták, 1919 őszén eltávolították az egyetemről (noha nem rokon-szervezett a kommünnel) (Pléh, 2009).¹ Ekkor elakadt a kísérleti lélektani tanszék felállításának koncepciója a budapesti egyetemen.

1919 április 25-én Ferenczi Sándor kapott megbízást a Tanácsköztársaság kormányzatától (nemzetközileg egyedülálló módon) egy „Psychoanalytikai Tanszék” létrehozására a budapesti egyetem orvoskarán, a kar ellenállása mellett és a szabályok szerint megkövetelt habilitációtól eltekintve. Megvalósul az „amiről álmodni sem mertek”: Ferenczit kinevezik az új tanszék, és a mellette létrehozott új klinika élére. Három hónapot követően azonban, a Tanácsköztársaság bukása után őt is eltávolították az egyetemről, a tanszék ténylegesen nem tudott működni (Erős, 2011, Paukovics, 2018).

1925-ben a debreceni egyetem bölcsészkarán létrejön „Kísérleti Pszichológiai Intézet”, amelyet az egyetem pedagógia professzora, Mitrovics Gyula vezet. Ez azonban ténylegesen nem működik önálló intézetként, inkább csak függeléke a Pedagógia Tanszéknek (Vincze, 2021 – jelen kötet).

¹ (Révész még a királyi kormányzattól kapott 1918-ban egyetemi tanári és tanszékvezetői kinevezést és felhatalmazást az akkor még nem létező pszichológia tanszék és kísérleti laboratórium felállítására, (Pléh, 2009).

1929. december 18-án a szegedi egyetem bölcsészkarán megalakul és évtizedeken át tartósan működik a Neveléslélektani Intézet Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál vezetésével (Fizel, 2021 – jelen kötet, Szokolszky, 2009).

1933–34-ben a budapesti egyetem bölcsészkarán (a filozófia könyvtár helységeiben) működni kezd Harkai Schiller Pál vezetésével a Lélektani Intézet, a Révész-féle tanszék 12 éves „szüneteltetése” után. (Harkai Schiller Pál, 1937 Hunyady, 2006).

1938 és 1941 között a pécsi egyetem bölcsészkarán a Pedagógia Tanszéken belül „gyermekpszichológiai egység” működik, amelynek vezetője Bognár Cecil Pál volt. 1941 után Weszely Ödön működtet „pedagógiai laboratóriumot”, amelyben pszichológiai vizsgálatokat is végeztek (Révész, 2020 – jelen kötet). 1941-ben az egyetemen megszűnik a bölcsészkar, az intézményesedés felé vezető lépések nem folytatódnak.

1940 októberében Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével létrejön a Lélektani Intézet a M. Királyi Ferenc József Tudományegyetemen, a II. Bécsi döntés következtében a Magyarországhoz visszatartott Kolozsvárott, ami 1945 májusáig, az egyetem megszüntetéséig létezik.

Többféle lépés történt tehát a pszichológia egyetemeken belüli önállósulása és megszilárdulása irányában. Ezek között a szegedi intézet története azért jelentős, mert a megalakulása előtti kezdeményezések vagy megszűntek (Ranschburg, Lechner, Révész, Ferenczi) vagy nem érték el az önálló intézményi működésnek azt a fokát, amelyet Várkonyi vezetésével a szegedi intézet elért (Moravcsik). A szegedi lélektani intézet létezése és működése mégis sokáig feledésbe merült, még a szegedi egyetemen is (Szokolszky, 2021b- jelen kötet).

A szegedi lélektani intézet múltjára vonatkozóan először 2009-ben, a megalakulás 80. évfordulóján került sor szervezett megemlékezésre. Ebből az alkalomból egy kötet is született, amely áttekintette az intézet nyolc évtizedes történetét (Szokolszky, Pataki és Polyák, szerk., 2009). A 2019-es 90. évforduló alkalmával megrendezett jubileumi megemlékezés koncepciója a látószög tágítása volt. A magyar pszichológiai történetírás az elmúlt években nagy mértékben gyarapodott, ez a szakirodalom azonban elsősorban a „budapesti pszichológia” kialakulását, fejlődését követi. Ez érthető, minthogy a pszichológia fejlődésének meghatározó intézményei és vonulatai a szellemi központot jelentő fővároshoz kötődtek. A pszichológia magyarországi szerveződésében azonban nagy szerepet játszott néhány vidéki helyszín is, ahogyan azt a fenti felsorolás mutatja. Kolozsvár, Szeged, Debrecen és Pécs egyetemi városai a főszereplők. Ezek a lokális történeti szálak elengedhetetlenül hozzátartoznak a magyar pszichológia alakulásának teljes képéhez.

A Várkonyi intézet megalakulásának 90. évfordulója alkalmával, 2019. november 14-én ezért olyan pszichológiatörténeti konferenciát rendeztünk a Szegedi Tudományegyetemen, amely ezt a témát dolgozta fel. A konferencián kötetünk szerzői beszéltek a ma-

gyarországi pszichológia vidéki fejlődéséről, a kezdetektől az 1950-es években történt elhallgattatást követő, visszatérést jelentő 1960-as 70-es évekig, sőt a rendszerváltoztatást követő időszakig.² A konferencián szó esett a kolozsvári, debreceni és pécsi kezdetekről, és arról, hogy mi minden történt Szegeden a pszichológia terén a két világháború között és után. Első alkalommal érintette több előadás egy konferencia keretében azt, hogy hogyan indultak el a pszichológus képzések vidéken, a budapesti képzés 1962–63-as indulását követően. Szó esett egy kuriózumról is: arról, hogy hogyan került Carl Rogers Szegedre az 1980-as években.

A jelen kötetbe foglalt tanulmányok alapját a 2019. november 14-i szegedi pszichológiatörténi konferencián elhangzott előadások képezik. A következőkben általános háttérrel kívánok felvázolni a kötet tanulmányaihoz. Átfogó körképet adok a felsőoktatás helyzetének alakulásáról, a történeti helyszínekről, eseményekről és folyamatokról a teljes időszakra vonatkozóan, mivel mindez lényeges kontextusát jelentette a pszichológia történeti alakulásának a vidéki egyetemeken. Végül ismertetem a kötetben megjelenő tanulmányok tematikáját.

KOLOZSVÁR, SZEGED, DEBRECEN, PÉCS – NÉGY EGYETEM ÉS A PSZICHOLÓGIA

A TÖRTÉNELEM MEGRÁZKÓDTATÁSAIBAN

A kiegyezés utáni, I. világháborúig tartó évtizedeket a magyar történelem kiemelkedően sikeres korszakaként írja le a történettudomány (Romsics, 1999). A társadalmi–gazdasági fejlődés háttérrel adott a jelentős szellemi kibontakozásnak, amelynek közegében a tudományos élet is felporzott. A társadalmi fejlődés mindamelllett egyszerre hordozta magán a korral lépést tartó változások – a modernizáció, urbanizáció – jegyeit, és a továbbra is fennálló elmaradottságot. Jól példázza a helyzetet a felsőoktatás, amelyik ebben a korszakban nagyot fejlődött mind az intézményrendszert, mind pedig a hallgatói létszámot tekintve, de nemzetközi összehasonlításban elmaradottnak számított (Jancsó, 2013). A pszichológia helyzete is magán hordozta a magyar egyetemeken ezt az ellentmondásosságot: a relatív fejlettség és a fejletlenség, az ismétlődő megakadások kettősségét.

Bár a pszichológia megjelenése különböző társadalmi közegekben és formákban történt (egyesületek, magánintézmények, laboratóriumok, v.ö. Kovai, 2016), az egyetemek különösen fontos közeget jelentettek, mert nagyrészt itt, az akadémiai világban alakult ki és formálódott a pszichológia, mint önálló tudományág. Az ország felsőoktatási rendszere ezért fontos történeti közeg a magyar pszichológia alakulásának szempontjából. Mivel azonban az egyetemek – és így a fejlődésnek indult pszichológia sorsa is –

² A konferencia címe a következő volt: „*A magyar pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*”. A konferencia a Rectori épület Dugonics téri épületének dísztermében zajlott.

mélyen összefonódott a két világháború közötti Magyarország történelmének alakulásával, megkerülhetetlen, hogy ebbe a tágabb kontextusba helyezzük a téma tárgyalását.

A továbbiakban két történeti szakaszra bontva tekintem át a témakört, 1945-öt kezelve vízvázlasztóként. A kép felrajzolását a magyar felsőoktatás Trianon előtti helyzetével kezdem. Ezután kitérek a vidéki egyetemi rendszer Trianont követő megerősítésére Klebelsberg Kunó kultuszminiszter munkássága nyomán, mivel enélkül nem alakultak volna ki a szükséges feltételek a modern felsőoktatás – ezen belül is a lélektan – fejlődésére. Ezt követően néhány vonásban kitérek az oktatás rendjére, tartalmára, és társadalmi – politikai hátterére, majd arra a kérdésre, hogy miként jelent meg a lélektan az egyetemi oktatásban. A két világháború időszakára vonatkozó összefoglalás és nemzetközi kitekintés után térek rá az 1945 utáni helyzet áttekintésére, amelynek meghatározó folyamata a lélektan leépítése, illetve „politikai marxizálása” volt az 1950-es években. Az 1960-as és 70-es évek, és a szakos képzések indulásának áttekintésével zárul a körkép – a konferencia tematikáját követve.

II. A MAGYAR EGYETEMEK ÉS AZ EGYETEMEKEN MEGJELENŐ LÉLEKTAN 1945 ELŐTT

A MAGYAR EGYETEMEK HELYZETE ÉS TÉRKÉPE TRIANON ELŐTT

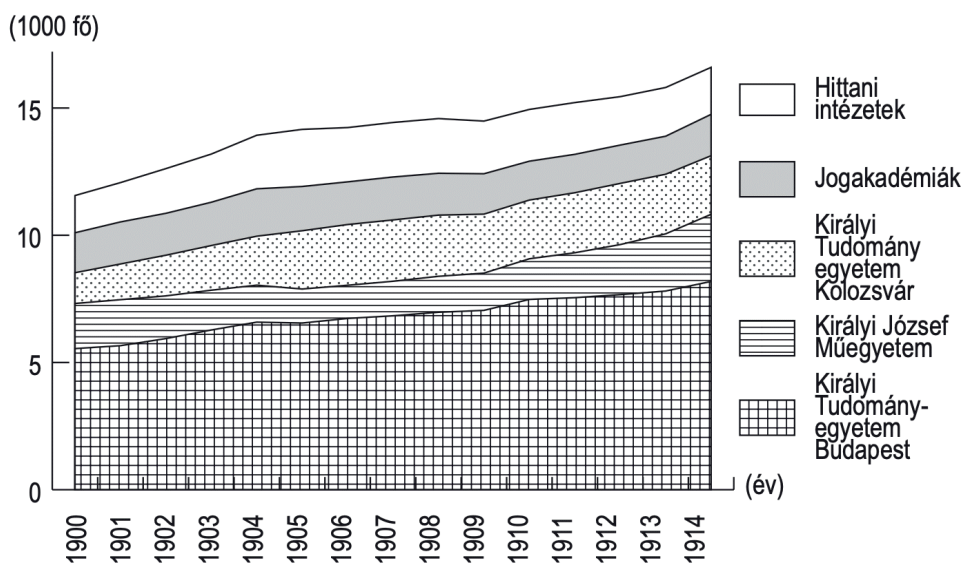
A századfordulón Magyarország mindössze két jelentős felsőoktatási centrummal rendelkezett: az egyik a főváros, a másik Kolozsvár volt. Budapesten két egyetem működött: az 1635-ben Pázmány Péter alapította budapesti Magyar Királyi Tudományegyetem és a Királyi József Műegyetem (1871-ben egyetemi rangra emelve). Vidéken – az egész Monarchiabeli Magyarországot tekintve – egyedül az Eötvös József minisztersége alatt, 1872-ben alapított (de 17. századi előzményekre visszatekintő³) kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem adott lehetőséget egyetemi tanulmányokra. Kolozsvár a 16. századtól szellemi központ volt. Itt létesült 1550-ben az első magyar nyomda, itt nyitotta meg a három vezető felekezet (unitárius, református, katolikus) felsőbb fokú iskoláit (Gaál, 1997–98, 2001).⁴ Kolozsvár a 18. század végétől Erdély „fővárosának” számított. Bár a kiegyezést követően elveszítette ezt a pozíciót, vezető szerepét megőrizte a régióban.

³ A katolikus tanintézetet Báthory István fejedelem 1581-ben alapítólevéllel egyetemi rangra emelte. Mária Terézia 1774-es rendelete megerősítette az egyetem jellegét, a jogtudományi és orvostudományi karok tekintetében

⁴ A katolikus tanintézetet Báthory István 1581-ben alapítólevéllel egyetemi rangra emelte. Ugyan-ezen főiskolából Mária Terézia 1774-ben tudományegyetemet kifejleszteni, a jogtudományi és orvostudományi önállósult, s hosszasan betöltötte hivatását. 1790-ben az Erdély ügyeit intéző, Bécsnek alárendelt minisztérium, a Főkormánysház (Gubernium) ide költözésével került kiemelt rangba, a Főkormánysház azonban 1867 után elkerült Kolozsvárról. (v.ö. Gaál, 2001).

A budapesti után másodikként alapított egyetem négy karral jött létre: 1. jog- és államtudományi, 2. orvosi, 3. bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, 4. matematikai és természettudományi. Az utóbbi létrehozása azért is jelentős lépés volt, mert ebben az időben ezek a tudományok közép-Európában csak a tübingeni egyetemen szerveződtek önálló kari keretbe (Németh, 2014). A századfordulóra felépültek az új egyetemi épületek: a klinika, az egyetemi könyvtár, és az egyetem új központi épülete és kibontakozott az egyetem működése. A kolozsvári egyetem hamarosan kiválósági központtá lépett elő több területen (például a matematikában lásd Riesz Frigyes, Haár Alfréd, Farkas Gyula és mások, v.ö. Gábos, 1998; a filozófiában Böhm Károly, és az elme-orvoslásban – pszichológiában Lechner Károly – róluk a továbbiakban lesz szó).

A 20. század elején az ország fejlődése további egyetemek létrehozását követelte. 1912-ben megalapították a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet,⁵ és ugyanabban az évben a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemet. A debreceni egyetem jelentős fejlődésnek indult, a pozsonyi azonban csak 1918-ig működött, mivel a csehszlovák állam vette birtokba az intézményt. Az egyetemeken kívül „jogakadémiák” és hittudományi főiskolák nyújtottak felsőfokú oktatást (Jancsó, 2013). A budapesti Királyi Tudományegyetem dominanciája egyértelmű volt, ahogyan ezt a hallgatói létszámok megoszlása és növekedése mutatja (v.ö. 2. ábra).

1. ábra. A hallgatószám változása a 20. században az I. világháború kitöréséig (Jancsó, 2013, 35. o.).

⁵ Az egyetem neve 1921 és 1945 között Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem volt.

A békeéveknek véget vető időszak jelentősen visszavetette a felsőoktatási intézmények fejlődését – egyben az ország általános helyzetét. Az I. világháború alatt a hallgatói létszám a besorozások miatt csaknem felére csökkent – miközben a női hallgatók száma és aránya növekedett (Jancsó, 2013; Mudrák 2012). A Monarchia szétesése, az őszi-rózsás forradalom, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása és 133 napos uralma a történelem forgószelvébe dobta az országot. 1918 őszén a kétségbeejtő állapotok mellett a spanyolnátha járvány is lesújtott. A felsőoktatás központjában, a budapesti egyetemen feszültségek keletkeztek a forradalmi kormányok egyetemi életbe való radikális beavatkozása és az ezt elutasító egyetemi vezetés között. A proletárdiktatúra kultúrpolitikájában jelen voltak az előremutató elképzelések (például a modern társadalomtudományok – ezen belül is a pszichológia bevezetése, a tandíj eltörlése, a begyepesedett szellemiség áttörése). Az átalakítások erőszakossága és szélsőségessége (például a jogi és teológiai karokat eltörölték, mondván, hogy ezekre a proletár államban nincs szükség, a kommünnel szembenálló professzorokat eltávolították) azonban sok kezdeti szimpatizánst is elfordított (Ujváry, 2018).

A Tanácsköztársaság bukását követően sem nyugodott meg az egyetemi légkör: ekkor a kommünnel szimpatizáló, vagy annak mondott, illetve a kommün alatt kinevezett személyek eltávolítása és felelősségre vonása indult meg (lásd például az említett Ferenczi és Révész esetét, további példa Nagy László – lásd Donáth, 2007, és Vértess O. József, lásd Takács, 2020 -jelen kötet). A vörös- és a fehérterror, ezzel együtt a megerősödő antiszemitizmus, majd a numerus clausus miatt értelmiségi kivándorlás következett, ami súlyosan érintette többek között a hazai pszichoanalízist (Erős 2013; Szokolyszky, 2016; Ujváry, 2012).

Ugyanakkor a trianoni Magyarországon növekedett az értelmiség aránya az összlakosságon belül, mivel az elcsatolt területekről egyetemi és középiskolai tanárok, orvosok, ügyvédek és más értelmiségiek tömegesen települtek Magyarországra, kényszerűen elhagyva szülőföldjüket. Családtagokkal együtt mintegy 400 000 fő került így a húszas évek elején a trianoni Magyarországra, állás és lakhatás nélkül (Ujváry, 2012).

A felsőoktatás szerkezetében alapvető változás történt – a területelcsatolások következtében az új Magyarország elvesztette a magyar tudományban és művelődésben nagy szerepet játszó kolozsvári, és az alig négy évig működni tudó új pozsonyi tudományegyetemet.⁶ A két – szinte teljes tanári gárdával és diáksággal – menekülő egyetem átmenetileg Budapesten folytatta működését. Végül a kolozsvári egyetem Szegeden telepedett le 1921 őszén, míg a pozsonyi egyetem 1923-ban kezdhette meg működését Pécsen (v.ö. 2. ábra).

⁶ 1919. május 10-én a kolozsvári egyetem vezetősége ultimátumot kapott a megszálló román hatóságoktól, hogy a tanárok tegyenek hűségesséket a román királyra, és két éven belül kezdjék el románul tartani az előadásokat. A tanári kar egyöntetűen elvetette ezt, mire május 12-én a román hadsereg erővel behatolt az egyetem épületébe, a tanárokat és diákokat pedig kitérítették az utcára. Csupán személyes holmijukat vihették magukkal (v.ö. Kása, 2009).

2. ábra. Magyarországi egyetemi központok Trianon után.

A megrázkódtatások gazdasági és társadalmi hatása tartós volt, ezzel együtt az 1920-as évtized konszolidációt hozott. Magyarországot az 1920-as évek elején még sokan életképtelen államnak minősítették, az évtized során azonban sikerült talpon maradni és megerősödni. Ebben kiemelt szerep jutott gróf Klebelsberg Kunó miniszternek, aki először a belügyi, majd a vallás- és közoktatásügyi (másként kultuszminiszteri) tárcát vezette Bethlen kormányaiban. 1922 és 1931 között Klebelsbergnek sikerült a határon túlra került felsőoktatási intézmények egy részét rövid idő alatt újjászervezni. További segítsége mellett megindulhatott a vidéki egyetemek helyzetének megszilárdulása, majd megerősödése.

A VIDÉKI EGYETEMI RENDSZER MEGERŐSÍTÉSE TRIANON UTÁN – A KLEBELSBERG KONCEPCIÓ

A Trianont követő helyzetben Klebelsberg felismerte a felsőoktatás kiemelkedő stratégiai szerepét az ország jövője szempontjából. Az akkoriban élenjáró német tudománypolitikával a berlini egyetemen ismerkedett meg. Miniszteri beköszöntő beszéde programadó volt: „... nekünk dolgozni kell, és ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá” (idézi Újváry, 2018, 110. o.).⁷ A szegedi egyetemen tartott 1926-os beszédében pedig kijelentette: „Magyarország rekonstrukciójában éppen egyik vezető gondolatnak kell lenni, hogy a magyar vidékbe mentül nagyobb erőt öntsünk” (Klebelsberg, 1927, 500. o.).

⁷ Klebelsberg az orvosi, műszaki és közgazdasági területeket tartotta kiemelten fejlesztendőnek. Nevéhez fűződik (sok más fejlesztés mellett) a debreceni és szegedi egyetemi klinikák létrehozatala, „óriás beruházásokként”.

Miniszterségének kezdetén Budapest túlsúlya a felsőoktatáson belül még nyomasztóbb volt, mint Trianon előtt. A hallgatók több mint 80%-a a fővárosban járt felsőoktatási intézménybe (Jancsó, 2013). Így ésszerű és szükséges volt a vidéki intézmények fejlesztésének előtérbe állítása, noha ezt többen vitatták. Klebelsberg nagyratörő kulturális, közoktatási és felsőoktatási elképzeléseit az ellenkezések és a nyomasztó gazdasági helyzet ellenére keresztülvitte (v.ö. részletesebben Ladányi, 2000, Újváry, 2012, 2018).⁸ 1927-ben Klebelsberg a következőképpen védte meg a vidéki egyetemek létrehozását a kritizálókkal szemben (idézi Újváry, 2018).

„Újabbán egyre gyakrabban találkozunk olyan okoskodással, amelynek hangoztatása elég népszerű és amely éppen annyira megkapónak látszik, mint amennyire veszedelmes. Azt mondják, hogy nálunk sokkal többen mennek értelmi pályára, mint amennyinek eltartására Magyarország képes, és ezt még inkább elősegíti az, hogy két menekült egyetemünket nem szüntettük be, hanem továbbra is fenntartottuk. Ez az okoskodás a tévedések egész kétéves kévéje s kétségtelenül le kell számolni vele már egyszer. ... Ha csak egy nagy egyetemet tartanánk, amely szükségképpen diplomagyár lenne, akkor ezzel a belsőleg tartalmatlan diplomák számát csak növelnők. Ez a rendszer teremtette meg a ma meglevő túltermelést. Ha több főiskolánk van, csekély létszámmal, akkor megkövetelhetem a professzortól, hogy hallgatójának belértékét személyesen ismerje és ahhoz képest osztályozza.”

Klebelsberg terveiben Szeged kiemelkedő szerepet játszott. Intézkedései folytán nem csak oda került 1921-ben a kolozsvári egyetem (eleinte „időlegesen”, bízva a remélt területi revízióban), de óriási településfejlesztési programot is indított, melynek következtében létrejött a város több meghatározó épületegyüttese (Dóm, Dóm tér, Klinikák). A Bölcsészettudományi Kar megkapta a mai helyét is jelentő Egyetem utcai vasúti leszállópalotát. A kolozsvári egyetem odahelyezését kedvezően befolyásolta, hogy a város vállalta az egyetemi építkezések költségének felét. Felépülve az 1879-es nagy árvíz pusztításából, Szegeden a század végén megindult a modernizáció, kialakulóban volt a városi infrastruktúra, noha körülfogta Szegedet a szegénységben élő tanyavilág (Serfőző, 1994). A kolozsvári egyetem Szegedre helyezése viszont már rendkívül nehéz körülmények között történt. Az első világháború megszakította a városi fejlődést. Szeged francia, illetve Újszeged szerb megszállása 1918 és 20 között (Nagy, 2019) tetézte a károkat. Emellett az áttelepülésre kényszerült családok és intézmények sokaságát kellett elhelyezni és fenntartani.

A Szegedre telepített Ferenc József Tudományegyetem első tanévnyitó ünnepségét 1921. október 9-én tartották. Az egyetemnek az 1920-as években komoly problémákkal kellett megküzdenie. A békeszerződés értelmében minden felszerelés, labor, könyv-

⁸ Klebelsbergnek kiemelkedő szakembereket sikerült megnyerni munkatársként, többek között a tudománypolitikát irányító kiváló közigazgatási szakembert, Magyary Zoltánt, a közoktatást vezető neves kultúrfilozófust, Kornis Gyulát, a kultúrstatistikus Pogány Frigyeszt, Közoktatásért felelős államtitkára a neves kultúrfilozófus, és pszichológusként is ismert Kornis Gyula volt.

tár Kolozsváron maradt. Az oktatók lakáshelyzete nem volt megoldott. Az évtized vége felé a nehézségeket fokozta a gazdasági konszolidációnak véget vető, 1929-ben kirobbant gazdasági világválság. Az 1931/32. tanévben még 62 tanszék működött az egyetemen, három év múlva már csak 45. Az 1931/32. tanévben 3577-en jártak az egyetemre, míg az évtized végén már csak 2168-an. Az 1930-as évek elején felmerült, hogy az egyetemet leépítik, a város tiltakozása mellett azonban erre nem került sor (Mészáros, 1999). Az évtized végén azután további fordulatot hozott a második Bécsi döntés, amelynek értelmében 1940 augusztusában Észak Erdélyt visszacsatolták. Ezt követően a Szegeden már szervesült egyetem kettévált: részben visszatért Kolozsvárra, (ahol 1945 májusáig tudott működni, amikor ismét román fennhatóság alá került és jogilag megszűnt, v.ö. Gaál, 200; Szabó, 2010⁹), nagyobb részt Szegeden maradt, és Horthy Miklós Tudományegyetem néven működött tovább.

A vidéki egyetemi rendszer felépítésében Trianont követően Debrecen jelentette a másik alapkövet. A debreceni Református Kollégium egyetemmé fejlesztése már régóta napirenden volt, azonban különféle szempontok hátráltatták a megvalósítást (Mudrák, 2012). A magyar törvényhozás végül 1912-ben hozta létre a debreceni Magyar Királyi Tudományegyetemet, a működés azonban csak két évvel később, 1914-ben indult meg, a háború okozta súlyos viszonyok között. Klebelsberg támogatásának köszönhetően (és a város jelentős hozzájárulásával) folytatták a nagyszabású egyetemi építkezéseket, amelyek a háború miatt álltak le (a főépület az ország egyik legnagyobb beruházása volt). A háborút követő forradalmi idők és a román megszállás elmúltával nyugalmasabb periódus következett, és a város, vele együtt az egyetem is, dinamikusan fejlődött. 1921-ben az egyetem Tisza István nevét vette fel.

A vidéki egyetemi rendszer harmadik lábát a Pécsre költöztetett pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem jelentette.¹⁰ Magyarországon Pécsen volt először egyetemenalapítás a középkorban (1367), az intézmény azonban néhány évtized után elhalt. Ezt követően csak 1921-ben kapott egyetemet Pécs, a pozsonyi egyetem odaköltözésével. A döntés idején Pécs szerb megszállás alatt állt, ezért a költözködéssel várni kellett, az oktatás csak 1923-ban indulhatott, ugyancsak zaklatott feltételek között. A fejlődés beindításában Klebelsberg itt is jelentős szerepet játszott, a pécsi egyetemen a „magyar Heidel-

⁹ 1944 tavaszán a kolozsvári professzorok szembefordultak a Sztójay-kormány zsidóellenes intézkedéseivel, és ugyancsak ők ellenálltak 1944. szeptember 29-én, amikor a magyar kormány elrendelte Kolozsvár kiürítését. Az egyetemi tanács úgy határozott, hogy az egyetem a helyén marad, és osztozik az erdélyi magyarság sorsában. Szeptemberben az egyetem óvóhelyén megnyitották a tanévet. 1944 őszétől Kolozsvár már orosz és román megszállás alatt volt, a jogutód nélküli megszüntetésre 1945 májusban került sor. Együtt a román hatóságok megalapították a Bolyai Tudományegyetemet, amely Babes-Bolyai Tudományegyetemként működik ma is (Tonk, 1999).

¹⁰ Az új helyszínt – a szegedihez hasonlóan – eleinte szintén „időlegesnek” gondolták, a területi revízióban bízva. Ennek elmaradtával azonban Szegeden és Pécsen is megállapodott a két oda költöztetett egyetem.

berg” lehetőségét látta (v.ö. 1923. október 14-én mondott tanévnyitó beszéd, Klebelsberg beszédei, 1927).¹¹

Összességében tehát az I. világháborút követő megrázkódtatások után sikeresen talpra állt és megerősödött a magyar egyetemi rendszer vidéken (Debrecen, Szeged, Pécs). Rendkívüli nehézségekkel kellett szembenézni mindegyik helyszínen, de végső soron megnövekedett a vidék súlya a felsőoktatásban. Budapest részesedése a hallgatók számából folyamatosan csökkent, 1930-ra a három vidéki tudományegyetem együttes hallgatói létszáma megközelítette a budapesti tudományegyetemét (Szabó 2010).

Ez idő alatt a pszichológia országosan is jelentős fejlődésen ment át. 1928-ban megalakult a Magyar Psychologiai Társaság és elindult folyóirata, a Magyar Psychologiai Szemle. Mindkét vonatkozásban meghatározó szerepe volt az alapító Ranschburg Pálnak és tanítványainak. A Társaság és a Szemle törekvése az volt, hogy elősegítse a pszichológia önálló tudományként való elismerését. Emellett előmozdítsa a pszichológia professzionalizálódását, kiterjesztését az olyan a gyakorlati területekre, mint például a nevelési és pályaválasztási tanácsadás, a képesség- és alkalmasság-vizsgálatok, a lelki- és ideggondozás, a mentálhigiéné, a fogyatékos gyermekek nevelése. A Társaság is szorgalmazta a lélektan oktatásának és kutatásának támogatását a budapesti és a vidéki egyetemeken (Erős, 2015; Hunyady, 2006).

A HALLGATÓK ÉS AZ OKTATÓK. AZ OKTATÁS RENDJE ÉS A TÁRSADALMI – POLITIKAI HÁTTÉR A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mielőtt rátérnénk az oktatás tartalmára és a lélektan helyzetére, nézzük meg röviden, hogy kiknek szólt a képzés a vidéki egyetemeken, és kik voltak azok, akik az oktatást nyújtották. Az egyetemre beiratkozni rendes vagy rendkívüli hallgatóként lehetett. Rendes hallgatók azok lehettek, akik a középiskolai érettségi vizsgát letették, rendkívüli hallgatók pedig azok az érettségivel nem rendelkező, 16 évnél idősebb személyek, akik az egyetemi felvételhez szükséges előképzettséggel rendelkeztek. A beiratkozás nem felvételi vizsgához, hanem kari döntéshez volt kötve.

A hallgatók többsége férfi volt, de a korszakban jelentősen növekedett a nők aránya. Nők 1896 óta nyerhettek egyetemi felvételt a bölcsészeti, természettudományi, és orvostudományi karokra, de az egyetemek csak alacsony létszámban vettek fel nőhallgatókat. Ennek Klebelsberg Kunó 1926. évi rendelete vetett véget (a jogi és teológiai karokra továbbra sem léphettek be). A debreceni bölcsészkaron például a nők létszáma az 1924/1925-i tanévben 43,7%-ra emelkedett, 42 nő a 96-ból). Újabb aránynövekedés a II. világháború éveiben következett be (Mudrák, 2012).

¹¹ Klebelsberg 1926-tól kezdődően óriási népiskolai programot is hirdetett, négy év alatt közel hat-száz új iskola létesült. Ez hozzájárult az analfabétizmus felszámolásához. Klebelsberg modernizálta a középiskolai oktatást is, 1924-es középiskolai reformjával.

A beiratkozottak jelentős része az elcsatolt területekről érkezett. A tömegesen elmenekült diákok egyesületei szinte valamennyi hazai felsőoktatási intézményben létrejöttek (pl. Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, SZEFE, a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, DEFHE). A hallgatók egyéb egyesületekbe is tömörültek (sport, művészetek). A háború utáni években teljes évfolyamok tértek vissza a frontról az egyetemekre, miután a háborús katonai szolgálat megszakította tanulmányaikat. A visszatérők és menekültek „feltorlódtak” és szűk oktatási lehetőségekkel találták szemben magukat. A hallgatói létszám alacsony volt egyrészt az újonnan induló egyetemek tárgyi – személyi feltételeinek nehézségei, másrészt a kiterjedt szegénység miatt.¹² A diákok kisebb hányada fél- és negyedtandíjmentességben részesült, és különböző segélyegyletekhez is fordulhattak.

Kik voltak az oktatók és hogyan épültek fel a tanszékek, intézetek? Az újonnan létesített vidéki egyetemek professzori gárdája jórészt a menekült kolozsvári és pozsonyi egyetem áttelepült oktatóiból került ki. Ez összességében jól képzett professzori kart, jelentős tudományos potenciált jelentett. A magyar tudományos gárda németül, franciául is publikált, teljesítették a szinte kötelező német, esetleg francia vagy egyéb országbeli tanulmányutakat a vezető európai intézményekben. A külföldi kapcsolatokat és tapasztalatszerzést a Klebelsberg által létrehozott ösztöndíjrendszer és a Collegium Hungaricum rendszer (külföldi magyar kulturális intézetek) biztosította, amelyet a miniszter a tudományos utánpótlás fejlesztése érdekében alakított ki.¹³ A Collegiumok fő feladata a magyar állami ösztöndíjasok fogadása, elszállásolása, ellátása és segítése volt. 1944-ig mintegy 1600 szakember kapott általában egy tanévre szóló ösztöndíjat külföldi kutatóintézetekbe Európán és az Egyesült Államokon keresztül Japánig (Ujváry, 2012, 2018).

Klebelsberg tudatosan fejlesztette a francia, angol és amerikai tudományos kapcsolatokat, azt vallva, hogy *„Kis nép nemzeti és szellemi önállóságára semmi sem veszélyesebb, mintha egyetlen külföldi kultúra egyoldalú uralma alá kerül”* (idézi Hencz, 2018, online). Ennek része volt a Rockefeller Alapítvánnyal kialakított együttműködés, amely segítette az amerikai tanulmányutakra szóló ösztöndíjakat. Továbbá, az Alapítvány segítségével gyarapodott az egyetemi karokon a laborok és könyvtárak felszereltsége (Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014).

¹² Az 1920-as évek elején például a hallgatói látszám 1000–1100 fő volt a szegedi Ferenc József Tudományegyetem összes négy (jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, valamint matematika–természettudományi) karán. Az 1931/32. tanévben 3577-en jártak az egyetemre, míg az évtized végén már több mint 1400 hallgatóval kevesebben, csak 2168-an (Mészáros, 1999).

¹³ „Magyarország a világ ítélőszéke előtt” c., a Pesti Naplóban 1927 febr. 20-án megjelent írásában így írt: *„Harmadik javaslatom a külföldi ösztöndíjakkal és a külföldi magyar intézetekkel foglalkozik. Eddig külföldi nyelveket igazán jóformán csak az arisztokrácia és a haute finance gyermekei tanulhattak meg. A külföldi ösztöndíjak és főleg a magyar intézetek nyitják meg majd az utat a művelt világba, a magyar középosztály legtehetségesebb gyermekeinek. Itt van a külföldi magyar intézetek nagy szociálpolitikai jelentősége a magyar középosztály politikai szempontjából is.”* In: Neonacionalizmus. Gróf Klebelsberg Kuno összegyűjtött újságcikkei. <https://mek.oszk.hu/09800/09852/09852.htm#3>

A karok struktúrája egyszemélyes tanszékekből állt. A „professzor maga volt a tanszék” (Mudrák és Király, 2012). A „tanszék” és „intézet” korabeli értelmezése, jelentése más volt, mint ma. Nem jelentett feltétlenül egyetemen belüli szervezeti egységet, egy tanszékhez kapcsolódó labort is nevezhettek „intézetnek”. (A tanszéket gyakran „katedrának” is nevezték.) Egy-egy intézet vagy tanszék profilja a mindenkori professzor ambícióitól és egyetemen belüli pozíciójától függött.¹⁴ Az egyetemi tanárok egy része szerzetes háttérrel rendelkezett, ami azt jelentette, hogy szerzetesi fogadalmat tett valamilyen rend (legtöbbször bencés, piarista) keretében, adott esetben pappá is avatták, de emellett világi végzettséget is szerzett és tudományos és oktatói munkát végzett az egyetemen. Az adott professzor képességeitől, kisugárzásától függött, hogy ki tudott-e alakítani maga körül tudományos iskolát. Egy-egy tanszék a „nyilvános rendes tanár” pozícióban lévő professzor kinevezésével jött létre. Ha valaki fiatalabban kapott katedrát, akkor „nyilvános rendkívüli tanári” rangot kapott, amelyből tudományos és oktatói eredményeire tekintettel előléphetett a nyilvános rendes tanári fokozatra. Külön kategóriát jelentettek a magántanárok, akik középiskolai tanárok, egyetemi tanársegédek és múzeumi tisztviselők közül kerültek ki, és habilitáció révén nyertek engedélyt az egyetemen óra tartására az általuk kért témakörből. Egy-egy tanszék illetve intézet működésében a professzor mellett működő „asszisztencia” vett részt, akik a szemináriumokat, gyakorlatokat tartottak. A tehetségesebb hallgatók közül a professzor gyakornokokat illetve tanársegédeket választott, akik vagy alacsony díjazásban részesültek, vagy „díjazatlanok” voltak (Mudrák és Király, 2012).

AZ OKTATÁS TARTALMA. A LÉLEKTAN MEGJELENÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Mit lehetett tanulni a vidéki egyetemeken a két világháború között? Ezen belül is, milyen formában jelent meg, és hogyan intézményesült a vidéki egyetemeken a lélektan, mint új tudásterület? Kötetünk tanulmányai részletesen tárgyalják ezeket a kérdéseket, az alábbiakban rövid összefoglalásban emelem ki a fontosabb mozzanatokat.

Általános háttérként leszögezhető, hogy a korszakra végig jellemző volt az egyetemi tanszabadság. Ez lényegében azt jelentette, hogy a professzorok érdeklődési és kutatási területei szabták meg a tananyagot. Egy tanszék meghirdetett óráit a professzor határozta meg. A hallgatók érdeklődésüknek megfelelően, tetszőleges sorrendben vehették fel tanegységeiket (Mudrák, 2012, Németh, 2014).

A magyar egyetemeken meghonosodó diszciplinák rendszere a német egyetemek mintáját követte (Németh, 2014). A hagyományos területek (teológia, filozófia, jog, az orvostudomány) mellett korán megjelentek a modern természettudományos diszciplinák (kémia, fizika) és a bölcsészeti ág is (történettudomány, pedagógia). A bölcsészkarokon elsősorban középiskolai tanárokat képeztek, emellett voltak a tanári pályához szükséges tárgyakat mellőző „szabad bölcsészek” is. A 19. század végén az egyre jobban

¹⁴ Köszönöm Vincze Tamásnak ezt a kiegészítést.

differentiálódó tudományterületeknek megfelelően új tanszékek jöttek létre (az orvoskarokon pl. orvosi fizikai, kórszövettani, élet- és körvegytani, gyermekgyógyászati, közegészségügyi, elmekórtani, általános kórtani stb.) (Németh, 2014).

A század elején még viszonylag új tudományterületnek számító lélektan két vonalon jelent meg a vidéki magyar egyetemeken (ahogyan másutt is): az egyik az orvosi, a másik a bölcsészeti közeg – ezen belül is a filozófia és a pedagógia – volt. A pedagógiának saját küzdelmét is meg kellett vívnia a filozófiáról való leválásban (Németh, 2014). A fejlődésben a következő fázisokat lehet megfigyelni: 1. Korai inkubációs szakasz: az új lélektani tartalmak (módszerek, nézetek, ismeretek) elszórta megjelennek egyes orvostudományi és bölcsészeti (filozófiai, pedagógiai) kurzusok anyagában. 2. Érett inkubációs szakasz: a lélektani ismeretek önálló kurzusokként jelennek meg, de még az orvostudomány / filozófiai / pedagógiai tanszékek kínálatában. 3. Intézményesülés: önálló lélektani tanszék / intézet jön létre munkatársakkal, differenciált tananyaggal. Kialakul a tankönyvek, gyakorlatok rendszere, a doktori képzés, a habilitáció lehetősége – az új területen szakmai karrier válik lehetségessé.

A kolozsvári egyetemen az orvos – kutató pszichológus szerephibridizáció kiemelkedő példáját Lechner Károly személyesítette meg. Lechner az orvosi karon vezette az ideg-elmekórtani és törvényszéki tanszéket és az egyetem keretében működő elmekórházat („Elmekórtani Kóróda”). Előadásaiiban pszichofizikai és pszichofiziológiai témákat érintett, korszerű pszichofiziológiai kísérleti laboratóriumában pedig Wundt laboratóriumához hasonló vizsgálatokat végzett, és magas szintű kutatásokat folytatott „az izommunka döntő fontosságáról”, meghatározott pszichés folyamatokban. A bölcsészeti vonalon a kolozsvári egyetemen az iskolateremtő filozófus Böhm Károly és a pedagógia professzora, Felméri Lajos emelhető ki mint olyan professzorok, akik lélektani előadásokat tartottak (v.ö. Séra, jelen kötet).

A debreceni egyetemen mind a Bölcsészettudományi, mind az Orvostudományi Karon megjelentek lélektani kurzusok és magas szintű pszichológiai kutatások is folytak. Az orvosi vonalat elsősorban az ideg- és elmeklinika professzora, a Lechner tanítvány Benedek László képviselte, aki a pszichológiával olyannyira elkötelezte magát, hogy a Magyar Pszichológiai Társaság elnöke volt 1931–1932 között.¹⁵ Tanszéki beosztottjai közül pedig Máday István magántanár a magyar individuálpeszichológia megeremtőjének számít (Mudrák, jelen kötet). A debreceni bölcsészkaron 1918-ban vált szét a korábban a filozófiát és a pedagógiát együtt képviselő tanszék. A lélektan felkarolása az egyetem első két pedagógia professzorának, Mitrovics Gyulának és Karácsony Sándornak köszönhető, bár ők ketten jelentősen eltérő irányvonalat képviseltek a pszichológia művelésében.

¹⁵ Benedek László pályafutását Lechner Károly kolozsvári klinikáján kezdte, 1917-ben már magántanár volt és egyértelműen Lechner utódként emlegették. Trianon következtében Benedek 1921-ben, 34 évesen a debreceni Tudományegyetem Ideg- és Elmeorvosgyógyászati klinikájának lett a vezetője, majd 1936–1945 a budapesti egyetem tanára.

Mitrovics Gyula a hazai kísérleti pszichológia művelőjévé vált. Minden félévben hirdetett előadást (és gyakran szemináriumot is) az „experimentális pszichológia” témakörében, az 1920-as években pedig egy kísérleti pszichológiai labort hozott létre, amely 1926-ban névlegesen a Pedagógia Tanszék mellett működő „Kísérleti Lélektani Intézet” alakult – ez azonban nem volt önálló intézet a szó igazi értelmében, valójában a Pedagógia Tanszék „függeléke” volt (Vincze, jelen kötet). Ezzel együtt ez fontos lépés volt a magyar akadémiai közegben a pszichológia intézményesülése irányában egy vidéki egyetemen, a fővárost megelőzően.¹⁶ Mitrovics Benedek mellett a Magyar Pszichológiai Társaság egyik alelnöki tisztét is betöltötte. A másik jelentős pedagógus-pszichológus a karizmatikus személyiségű Karácsony Sándor volt, a korabeli nemzetkarakterológia nagyhatású képviselője, aki 1942-ben foglalta el a neveléstudományi katedrát. A Mitrovics által képviselt irányzattal szakítva népnemzeti gondolkodást tükröző társaslélektani orientációjú irányzatot hozott létre. Miután a kísérleti lélektani intézetet megszüntették, Társaslélektani Intézetet hozott létre (Vincze, jelen kötet).

A szegedi egyetemen az orvosi vonalon az elmeorvoslást, neuropszichiátriát és agykutatást európai szinten művelő tudós, Miskolczy Dezső említendő, aki 1930 és 1940 között tanszékvezető volt az Ideg- és Elmegyógyászati Klinikán, és szegedi éveit alatt létrehozta az Agykutató Intézetet, és biokémiai laboratóriumot hozott létre (1940-ben Kolozsvárra költözött, hogy az ottani Ideg-, és Elmeklinikát vezesse, miután a Ferenc József egyetem visszaköltözött eredeti helyére). A bölcsészkaron a filozófia és a pedagógia integrálta a lélektani ismereteket. Az 1920-as évek elején Málnási Bartók György filozófus látta el az intézet pedagógia professzorának helyettesítését, és ő tartott filozófiai alapozású lélektani előadásokat is. A bölcsészek például „A lélektan alapvonalai” címmel heti két óra előadást hallhattak, és felvehették az ehhez járuló „Filozófiai gyakorlat a lélektan köréből” c. tárgyat (Pukánszky, jelen kötet).

1925-ben Imre Sándor, a korábban a Vallás és Közoktatási Minisztériumban államtitkári pozíciót betöltő pedagógia professzor lett Szegeden a Pedagógia Tanszék vezetője, aki kidolgozta a nemzetnevelés részletes pedagógiai koncepcióját, de akihez közel állt a gyermektanulmányozási mozgalom is. A szegedi bölcsészkaron Bartók György támogatása mellett Imre Sándor állt elő azzal a javaslattal, hogy a lélektant, mint diszciplínát adják egy felállítandó lélektani intézet hatáskörébe. Imre Sándor 1926. októberében terjesztette fel a karnak javaslatát egy új, pedagógiai-lélektani tanszék felállításának ügyében. A tanszék hatáskörébe tartozóként sorolta fel a következő területeket: általános lélektan, gyermek- és ifjúkor lélektana, különbségek lélektana, gyógypedagógia, pszichotechnika, pedagógiai szomatológia. Az indoklásban szerepelt, hogy az új intézet hiányt pótolna nemcsak a szegedi egyetemen, hanem általában a magyar

¹⁶ A budapesti egyetemen Révész Géza kapott először felhatalmazást 1918-ban egy kísérleti lélektani tanszék felállítására, de ez a tanszék alighogy létrejött, a Tanácsköztársasággal való asszociálódás miatt megszűnt. Ezt követően 1936-ban jött létre pszichológiai tanszék a budapesti egyetemen Harkai Schiller Pál vezetésével.

egyetemeken, mert teret nyitna a pedagógiai-lélektani kísérletezésnek, egyúttal csökkentené a filozófia tanszékre háruló terheket azzal, hogy átvinné a lélektan oktatását. Különböző bonyodalmak után 1929 decemberében szavazta meg a bölcsészkar a Neveléslélektani Intézet létrehozását, amelynek élére Várkonyi Hildebrand Dezső bencés rendi szerzetes tanárt, filozófus – pedagógus – pszichológust hívták meg (Fizel, jelen kötet). A Várkonyi intézet felállításával Szegeden intézményesült a pszichológia oktatásának és kutatásának magas színvonalú művelése.

A szegedi neveléslélektani vonal erőteljesen képviselte a gyermektanulmányozási mozgalom és a reformpedagógia szemléletét, amit Klebelsberg is támogatott. Klebelsberg az Országos Gyermekvédő Liga 1926. április 25-ei közgyűlésén tartott beszédében példaként állította a hallgatóság elé, hogy „*a gyermek kultuszát Angliában és Amerikában nemzeti hivatássá tették*” (idézi Sáska, 2008a, 4. o.). Továbbá, a „gyermekkultusz” híveként 200 millió korona állami kölcsön erejéig támogatta és pártfogolta a reformpedagógus Domokos Lászlóné 12 tantermes magániskolájának építését (Sáska, 2008a).

A Pozsonyból menekülő, Pécsre telepített Erzsébet Tudományegyetemen szintén megjelent a pszichológia, bár megmaradt a pedagógiai tanszék keretében. A pszichológia oktatása itt is a pedagógia előadójától függött. A pécsi egyetemnek is volt olyan pedagógia oktatója Bognár Cecil Pál szerzetes tanár, majd Weszely Ödön személyében, aki a pszichológiát magas szinten művelte. Bognár a logika és az értékelmélet filozófiai problémáitól indulva a hazai gyermeklélektan jelentős alakjává vált. 1940-ben azonban a pécsi bölcsészeti kar átkerült részben Szegedre, részben Kolozsvárra (Révész, jelen kötet). Ekkor Bognár Cecil veszi át a Várkonyi intézet vezetését, mert Várkonyi, mint oly sokan mások, a visszacsatolt Kolozsvárra megy az egyetem újjászervezése érdekében, ahol fel is állít egy lélektani intézetet. Bognár 10 éven át vezeti a szegedi intézetet, egyre nehezebbé váló háborús időkben majd néhány évig az „átmenet” időszakában.

1. táblázat. A vidéki egyetemeken pszichológiát oktató jelentős személyek

Kolozsvári egyetem	Lechner Károly Böhm Károly
Debreceni egyetem	Benedek László Mitrovics Gyula Karácsony Sándor
Szegedi egyetem	Málnási Bartók György Várkonyi Hildebrand Dezső Bognár Cecil Pál
Pécsi egyetem	Bognár Cecil Pál Weszely Ödön

NUMERUS CLAUSUS, SZÉLSÓJABB MOZGALMAK, FAJI TÖRVÉNYEK, HOLOKAUSZT

A felsőoktatás egész korszakbeli történetére árnyékot vetett az 1921-ben bevezetett, Klebelsberg által is támogatott numerus clausus törvény, amely nemzetiségi és felekezeti, majd faji alapon korlátozta a felsőoktatásba felvehető hallgatók, illetve a felvehető nők létszámát. A törvény szerint a „magyarországi nemzetiségek és népfajok” tagjai csak a népességben kimutatható számarányuknak megfelelő mértékben vehettek részt a felsőoktatásban. A törvény keletkezésének hátteréhez tartozik, hogy 1918 után a háborúból visszatért katona-hallgatók mellett az elcsatolt területekről elmenekült, nincstelen és otthontalanná vált közalkalmazottak és más menekült rétegekből származó fiatalok is a megmaradt országbeli egyetemekre igyekeztek beiratkozni, miközben a talponmaradással küzdő egyetemek kapacitása szűk volt. 1927-ben Klebelsberg így írt:

„Az ország kétharmadrészének elvesztése átmenetileg szükségessé tette a numerus clausus. Hangsúlyozom, hogy ettől a mesterséges eszköztől túlsokat várni nem szabad és én, aki vállalom a numerus clausus ideiglenes fenntartásának felelősségét és ódiámát, óva intek mindenkit attól, hogy az értelmi proletariátus jelszavától magunkat elvakítani ne engedjük és alapjában maradjunk meg Széchenyi tanításának nagy igazságánál és alapján, aki a nemzetek erejét a kebelükben élő kiművelt emberfők számával mérte. ... A legtöbb magyar középosztálybeli család már számolt azzal, hogy a mai generáció helyzete elég nehéz marad, minden reményét a gyermekeibe helyezi. Az a felelős miniszter, aki még a gyermekben megnyilatkozó reményt is el akarná venni a középosztálytól, nagy bűnt követne el a nemzet ellen. A régi középosztály mellett itt vannak a vagyonosodó, a feltörő családok, ezek is taníttatni akarják gyermekeiket. Visszaszorításuk szintén nem csupán igazságtalan, hanem sikertelen kísérlet is lenne, hiszen a vagyonosabb ember könnyűszerrel küldi külföldre tanulni gyermekét.” (Értelmi proletariátus. Pesti Napló 1927. június 19.)

A numerus clausus mindamellett a keresztény középosztály segítségét egyértelműen a felsőoktatásban jelentős számban résztvevő zsidó hallgatók arányának visszaszorításával kívánta szolgálni, nem kis részben a radikális jobboldali egyetemi bajtársi szervezetek nyomására. A törvény egyúttal az 1918–19-es forradalmakban szerepet vállaló diákok és oktatók kiszűrését is célozta. A numerus clausus miatt sok zsidó fiatal nem jutott be az egyetemekre és emiatt külföldön végezte egyetemi tanulmányait. A magyar pszichológia később meghatározó alakja, Mérei Ferenc például nem jutott be Magyarországon egyetemre, ezért a Sorbonne-on tanult, a baloldali Henri Wallon tanítványa lett és belépett a francia kommunista pártba. 1934-ben hazatért, állást nem kapott, így fizetés nélkül dolgozott az Állami Gyermeklélektani Intézetben, majd Szondi Lipót laboratóriumában, amíg onnan az 1939-es zsidótörvény miatt el nem kellett mennie.¹⁷

¹⁷ Mérei élete a továbbiakban is a magyar történelem mikrokozmosza: a háború alatt munkaszolgálatra vezénylik, de onnan átszökik a szovjetekhez. 1945-ben szovjet századosi egyenruhában jelenik meg a magyar tudományos és politikai közéletben (Sárvári, 2007). Az új rendszer támaszkodik rá, pályája gyorsan felível 1945 és 48 között. 1949-ben kinevezik az Országos Neveléstudományi Intézet élére, pedagógiai munkásságáért Kossuth díjat kap, de 1950-ben már lesújt rá a pedológia elleni fellé-

A századfordulóra kialakult magyar uralkodó rétegek két eltérő gyökérrel rendelkeztek: egyrészt jelen volt a gazdasági versenybe bekapcsolódni nem képes, földjét veszített keresztény „történelmi” középosztály, amelynek tagjai és gyermekei tipikusan az állami bürokráciában helyezkedtek el. Másrészt megerősödött a gazdaságilag és társadalmilag sikeres, újonnan megvagyonosodott és erőteljesen asszimilálódó zsidóság soraiból kikerült ipari, kereskedelmi és pénzügyi középosztály. Az előbbieket, valamint az áttelepültek életérzését az újkonzervatív, nacionalista eszmeáramlat fejezte ki, míg a liberális nézetek elsősorban az asszimilált zsidó középosztály körében voltak jelen (Tőkéczi, 1999; Varga, 2018).

A revizionizmusban bízó nemzeti érzés áthatotta a két világháború közötti korszakot, és a politikai jobboldal mellett a baloldal jó része is osztotta ezt (Ujváry, 2012). Mindamelllett az 1930-as éveket az erősödő jobbratolódás és antiszemitizmus jellemezte. A kultúrpolitikát Klebelsberget követően Hóman Bálint kultuszminiszter határozta meg, aki a hangsúlyt a „nemzetnevelés” koncepciójára építette (Hóman, 1934).

Fajelméleti, eugenikai és „nemzetlélektani” szempontok a pszichológián belül is megjelentek. Ide sorolható nézeteket vallott például Benedek László, a debreceni egyetem már említett pszichológus-elmeorvosa, akit 1931-ben a Magyar Pszichológia Társaság elnökévé választottak, és Boda István, a Társaság ügyvezető titkára és a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztője. Karácsony Sándor szintén kapcsolódott az antiszemita közbeszédhez (Erős, 2015).

Az 1938 és 1944 között bevezetett sorozatos zsidótörvények szégyenletes módon a korszak részét alkották. Az 1939-es második zsidótörvény visszaállította a numerus clausus faji paragrafusának érvényét az egyetemeken (amelyet 1928-ban eltöröltek). Fajvédő egyesületek, szakmai szervezetek sora alakult, amelyek származási listákat állítottak fel és a szellemi és gazdasági élet „zsidótlanításáért” küzdöttek (Turul Szövetség, Magyar Országos Véderő Egyesület, MOVE, Ébredő Magyarok Egyesülete, ÉME, Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete, MONE, Kovács, 2001, 2005). Az 1930-as évektől zajló jobbratolódás rányomta bélyegét az egyetemi légkörre. Az egyetemek igyekeztek a politikát távol tartani az intézményektől, azonban az egyetemi hallgatóság jelentős része politikailag aktív volt, gyakran a szélsőjobboldali radikalizmus oldalán. Az 1930-as évektől megszorodó antiszemita incidensek, erőszakos megnyilvánulások (például a Turul Szövetség tagjai által rendszeressé váló „zsidóverő” akciók) sajnálatos-

pés Az intézetet felszámolják, Méreit állásából elbocsátják, családját fordításból kellett eltartania. 1956-ban rehabilitálják, de mivel az 1956-os forradalom idején a pesti bölcsészkaron alakult Egyetemi Forradalmi Diákbizottság egyik vezetője, 1958 októberében államellenes szervezkedés vádjával letartóztatják és 10 év börtönre ítélik. 1963-ban amnesztiával szabadul, 1964-től 1976-os nyugdíjazásáig az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet vezető pszichológusa. 1982-ben életművét az MTA „a pszichológiai tudományok doktora” fokozattal ismeri el, 1984-ben Ranschburg Pál emlékéremmel tüntetik ki. 87 évesen hal meg Budapesten, 1986. február 23-án (Erős, 1989).

san hozzátartoztak az egyetemi élethez.¹⁸ A tragikus végkifejlet a holokausztba torkolt és a háborúban vesztes pozíció összes keserű következményéhez vezetett.

ÖSSZEFOGLALÁS ÉS NEMZETKÖZI KITEKINTÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZTI IDŐSZAKRA NÉZVE

A magyar felsőoktatás rendkívüli történelmi megpróbáltatások között alakult az első világháborút követő időkben. Trianon következtében az ország második legjelentősebb egyeteme – ahol a kísérleti és a szellemtudományos lélektan is erős gyökeret eresztett Lechner és Böhm munkássága által – a határon kívülre került és megszűnt. A háborút és két forradalmat, teljes szétesést túlélő, egyharmadára zsugorodó országban a megmaradt vidéki városok jelentősége megnőtt. Pécssett elhelyezést nyert a pozsonyi egyetem, Szegeden pedig a Kolozsvári. Ez a két egyetem az 1920-as években gyenge lábakon állt, de Klebelsberg koncepciójának köszönhetően megindult a jelentős anyagi és személyi fejlesztés, és ez történt Debrecenben is. Kultuszminiszersége alatt kialakultak és megszilárdultak a jelenleg is létező felsőoktatási intézményhálózat fő pillérei. A jelentős kultúrpolitikai lépések azonban egy elmaradott társadalomszerkezetben valósultak meg, így modernizációs hatásuk korlátozott maradt.

A pszichológia egyetemi intézményesülésének „papírforma szerint” Budapesten, az ország legrégebbi, legjelentősebb egyetemén kellett volna megtörténnie. Nem így történt – Révész és Ferenczi esete folytán ott hosszú ideig nem volt készség a lélektan befogadására. A lélektan azonban kereste, és viszonylagos sikerrel meg is találta az utat a vidéki egyetemeken, az újat építés lendületével. A 20. század első felében a vidéki egyetemeken lényegében a tőlünk nyugatra eső fejlettebb területekkel egyidőben, a bölcsész és az orvosi vonalon is megjelent és integrálódott az új tudomány. Ez figyelemreméltó a történelmi kataklizmák és a sokkalta gyengébb intézményrendszer ismeretében. A sikerek elérésében több tényező szerepet játszott: 1. A jól képzett, az oktatásnak, tudománynak és az ország talpraállításának elkötelezett professzorok jelenléte. Ők egyrészt tolmácsolták a legmodernebb pszichológiai ismereteket, másrészt maguk is művelték, továbbfejlesztették a pszichológiát. Jelen voltak a nemzetközi tudományos vérkeringésben. 2. Nélkülözhetetlen tényező volt Klebelsberg messzelátó koncepciója és az annak keretében megvalósuló támogatások. 3. „Helyzeti előny” volt a német nyelvterületekhez való kulturális közelség, abban az időszakban, amikor a német pszichológia meghatározó szerepet játszott.

A lélektan az 1920-as évek végén és az 1930-as években országosan is virágkorát élte, de eközben beépült a magyar vidéki egyetemekre is mind az orvosi, mind a bölcsészeti

¹⁸ Egy ilyen incidens leírása: 1930 novemberében a szegedi fajvédő egyetemista szervezetek sérelmesnek találták, hogy a Horthy Miklós kormányzó tiszteletére tartott felvonuláson zsidó hallgatók is részt vehettek, ezért úgy döntöttek, hogy zsidóverést rendeznek, mégpedig éppen akkor, amikor Klebelsberg Kunó kultuszminiszter is az épületben tartózkodik. November 10-én a rektori hirdetőtáblára krétával felvésett „Úsd a zsidót!” felirat adta meg a jelet: a jogi karon és a természettudományi intézetben a diákok egy időben kezdték verni izraelita vallású kollégáikat. (v.ö. Vági, é.n., online). További eseteket ír le a debreceni egyetemen Mudrák és Király.

vonalon. Orvostanhallgatók, tanárszakosok, szabad bölcseészek felvehettek (vagy tanárszakosként kötelezően hallgattak) lélektani előadásokat. Ezeken az előadásokon értesülhettek a nemzetközi pszichológia különféle irányzatairól, eredményeiről, a pszichológia módszereiről. A német mintának megfelelően a képzés összekapcsolata az ismeretszerzést a laboratóriumi gyakorlatokkal. Figyelemreméltó módon a bölcseészki pszichológia is képviselte a kísérleti módszertant (pl. Mitrovics, Várkonyi, Bognár, Weszely), Révész Géza szellemiségével egybecsengően, bár elsősorban neveléslélektani vonalon (v.ö. Pléh, 2009).¹⁹ A lélektant oktató professzorok, akik eredetileg orvos-, filozófia, vagy pedagógiaprofesszorok voltak, a pszichológia alkotó művelőivé is váltak, a korra jellemző sztereotípiák minták szerint (Pléh, 1998). A magyar közeg számára megalkották a tudományos ismeretek összefüggő rendszerét, az egyetemi oktatás tananyagát és tankönyveit, a modern tudományok rendszerébe betagoltan. Létrehozták a Budapesten kívüli tudományos utánpótlás bázisait, és hozzájárultak a tudományos pszichológia infrastruktúrájának kialakításához (szakmai lapok, laboratóriumok, könyvtárak). Az intézményesülés is megfelelően haladt: Debrecenben csírájában létrejött, Szegeden megvalósult és tartósan fennmarad a lélektan önállósulása, még ha ez egy erős neveléslélektani irányzat formájában is történt.

Ezek a Budapesten kívüli fejlemények fontosak voltak a magyar pszichológia „egyetemi tudománnyá” válásának és meghonosodásának szempontjából. Révész Géza 1919 augusztusában a következőképpen érvelt a pszichológiai intézet felállítása mellett: „*Se tisztán tudományos munka, sem a lélektan széles körű gyakorlati alkalmazása az egyetemi oktatáshoz kapcsolt lélektani intézet működése nélkül nem lenne lehetséges.*” (idézi Pléh, 2009, 474. o.). Az akkori érvelés nem talált meghallgatásra az éppen hivatalban lévő vallás- és közoktatási miniszter Imre Sándornál, mégis ő lett az, mint szegedi pedagógia professzor, aki a szegedi egyetemen sikerrel sürgeti a lélektani intézet felállítását tíz évvel később.

Nemzetközi összehasonlításban azt lehet mondani, hogy a magyar akadémiai lélektan fejlődése ebben az időszakban lényegében lépést tartott Európa más országaival, és nem csak a fővárosban. Néhány önkényesen kiragadott példát véve: a Monarchiabeli Ausztriában a századforduló környéki kezdeteket a Gestalt lélektani irányzat megjelenése határozta meg: Christian von Ehrenfels a Bécsi Egyetemen, és Alexius von Meinong a Grazi Egyetemen alakított ki központot. Az utóbbi intézményben jött létre az első pszichológiai laboratórium 1897-ben (Rollett, 1999). A Monarchia összeomlása utáni Ausztriában (Osztrák Köztársaság), a Bécsi Egyetemen 1922-ben jött létre Pszichológiai Intézet a bölcseészkaron belül, Karl Bühler vezetésével (Rollett, 1999). Svédországban az első laboratóriumot az Uppsalai Egyetemen egy Sidney Alrutz nevű pszichológus hozta létre az egyetem orvoskarán 1902-ben, a Fiziológiai Tanszéken. Az önálló psi-

¹⁹ Máshol ez nem volt feltétlenül így. A Sorbonne bölcseészkarán bevezetett pszichológia erősen filozófiai jellegű volt és nem lehetett kísérleti lélektani képzettséget szerezni (Brooks, III., 1993).

chológia tanszék megalakítására azonban ezen a neves egyetemen 1948-ig kellett várni (az Uppsalai Egyetemet 1477-ben alapították, Skandinávia első egyetemeként).²⁰ Az Egyesült Királyságban a kontinenshez képest igen lassan talált támogatásra az empirikus pszichológia (Hearnshaw, 1964). Az Oxfordi egyetemen például 1898-ban jött létre tanszék nélküli professzori pozíció a lélektan oktatására, kikötés volt azonban, hogy az oktatandó „mentális filozófia” nem lehet kísérleti lélektan.²¹ Olyan hatásos volt ez a tiltás, hogy a kísérleti pszichológia művelését felvállaló pszichológiai intézet csak 1947-ben jött létre.

III. A MAGYAR EGYETEMEK ÉS AZ EGYETEMEKEN MEGJELENŐ LÉLEKTAN 1945 UTÁN

AZ 1945 UTÁNI HELYZET, A LÉLEKTAN LEÉPÍTÉSE AZ 1950-ES ÉVEKBEN

A második világháború és az ország összeomlása ismételten katasztrofális állapotokat idézett elő 1944 végére. Szegeden az egyetem súlyos károkat szenvedett: a Gyermekgyógyászati Klinikát lebombázták, a Bölcsészettudományi Kar épülete (más épületekkel együtt) katonai kórházként működött. A szovjet hadsereg közeledésének hírére kiűrték az egyetemet. A tanárok, a hallgatók és a laboratóriumi felszerelés egy részét Budapestre, Sopronba, majd a németországi Halléba szállították. Szegeden mindössze 6 professzor maradt. 1944. október 11-én a várost elfoglalta a szovjet hadsereg, s novemberben újra indították az oktatást (Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014). Debrecenben és Pécsen hasonló állapotok uralkodtak.

1945 után az eseményeket meghatározta a szovjet katonai-politikai jelenlét. 1948–49-ben megvalósult a totalitáriánus államhatalom kiépítése a Magyar Kommunista Párt irányításával, a szovjet mintát követve. Az egyetemek világa drasztikusan átalakult: megszűnt az egyetemi autonómia, a tényleges irányítás az ideológiai ellenőrzést is gyakorló Minisztérium, illetve a Tanulmányi Osztályok vezetőinek, és a pártszervezetek képviselőinek kezébe került. A hallgatók létszáma növekedett, és az egyetemek megnyíltak a munkás és „dolgozó paraszt”²² származású fiatalok előtt – a felvételi döntésben meghatározó szempont volt a hallgató származása. Az egyetemi oktatás bővülése az oktatói kar növekedésével járt együtt, de politikai – ideológiai szempontok döntötték el, hogy kit alkalmaztak, illetve, hogy egy oktató megtarthatta-e az állását. Elkezdődött az egyetemek személyi állományának felülvizsgálata, az „ellenséges osztályok” és „polgári nézetek” képviselőinek kiiktatása. Az 1949 és 1953 között az „osztályharcnak” számos vezető professzor áldozatul esett. Debrecenben 1950-ben nyugdíjba kényszerít-

²⁰ History of the Psychology subject and department of Psychology at Uppsala University, <https://psyk.uu.se/about-us/history-of-the-department/>

²¹ 120 years of Psychology at Oxford:

<https://www.psy.ox.ac.uk/about-us/120-years-of-psychology-at-oxford>

²² A kuláknak minősített jobb módú parasztság osztályellenégnek számított.

tették Karácsony Sándort, egykori diákjaiból lett tanársegédeit pedig több évi kényszermunkára ítélték, miután az ÁVH felgöngyölítette „fasiszta összeesküvésüket” (Lányi, 2000). 1951-ben kizárták az akadémiáról és megfosztották debreceni tanszékevezetésétől, majd klinikai állásától a nemzetközi hírű Sántha Kálmán orvosprofesszort, aki 1949-ben még Kossuth díjat kapott (v.ö. Barta, 2012, Huszár, 1998).²³ Szegeden többek között Bognár Cecil Pál bencés rendi szerzetes professzort, a pszichológiai intézet vezetőjét kényszerítették nyugdíjba és nélkülözésbe (Szokolszky, 2009, 2020b-jelen kötet).²⁴ Két könyvét 1945 után fasiszta tartalmúnak ítélve kivonták a közkönyvtárakból (Sáska, 2008a). 1945 és ’49 között – harmadszor (az 1920-as évek eleji és a 30-as évekbeli hullám után), ismét értelmiségi emigráció indul el, amely érinti a magyar pszichológiát is (távozik többek között Harkai Schiller Pál és Békésy György, Pléh, 2011).²⁵

A polgári eszmék elleni harc áthatotta az oktatás egészét. A szegedi és debreceni egyetemen is megszüntették a klasszikus és nyugati nyelvi tanszékeket. Bevezették az orosz nyelv, a marxizmus–leninizmus, és a katonai ismeretek kötelező oktatását. Mindenhol megjelentek a Marxizmus–Leninizmus tanszékek – ez egyenlő volt a filozófia tanszékek megszüntetésével, mivel a filozófia helyét a marxizmus–leninizmus vette át (Abádi Nagy, 2017).²⁶ A kötelező katonai oktatás egyben hat hónap nyári kiképzést is jelentett. A választható szakok száma lecsökkent, a tanszabadságot felszámolták: a tanterveket, óravázlatokat, vizsgaanyagokat, követelményrendszert központilag dolgozták ki és központilag ellenőrizték (Barta, 2012; Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014). A könyvtárak anyagát átfésülték, és a „polgári szemléletű”, „fasiszta”, „nacionalista” irodalomnak bélyegzett könyvek ezreit, nyugati folyóiratok évfolyamait zúzták be, jobb esetben zárolták (Abádi Nagy, 2017; Barta, 2012). Áttérve a szovjet minta alkalmazására, 1951-ben megszüntették az addigi tudományos címek és beosztások (doktorátus, magántanárság,

²³ Sántha Kálmán pályája elején medikusként Schaffer Károly professzor mellett dolgozott a budapesti Elme- és Ideggyógyászati díjtalan gyakornokként. Kiemelkedő agyszövetani kutatásokat végzett. 1936-ban Rockefeller-ösztöndíjasként W. G. Penfield intézetében dolgozhatott a montreali McGill Egyetemen, ahol a véráramlás mérésén alapuló módszert dolgozott ki a különböző agyterületek működési intenzitásának vizsgálatára. Hazatérése után a debreceni egyetemre nevezték ki tanársegédnek, majd átvette a klinika vezetését. A debreceni Idegklinikát az ország neurológiai központjává fejlesztette. 1944 decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnökévé választották. Az újjáalakuló Akadémia az elsők között hívta meg tagjai sorába. 1949-ben Kossuth-díjat kapott. 1949 után a rohamosan romló politikai légkörben kifejezte egyet nem értését. 1951-ben megfosztották akadémiai tagságától, majd tanszéket is elvették. <https://klinikaikozpont.unideb.hu/hu/dr-santha-kalman>

²⁴ Máig feldolgozatlan, hogy pontosan kiket, milyen módon érintettek ezek az intézkedések az egyetemeken, mint ahogyan az az egyetemeken működő besúgó rendszer működése is feltáratlan.

²⁵ 1950 után emigrálni már nem lehetett, csak disszidálni, azaz illegálisan elhagyni az országot, ami viszont a hátramaradó családtagokat is érintő bűncselekmény volt.

²⁶ A hivatalos ideológia szerint a marxizmus–leninizmus a filozófia történelmi fejlődésének csúcspontját jelentette, ami további tökéletesítést nem igényelt. A filozófia fejlődése tehát véget ért. Abádi Nagy Zoltán leírja, hogy olyannyira megdöbbent a debreceni Bölcsészkar hallgatójaként, amikor ezt a kijelentést a katedráról hallotta, hogy a mai napig emlékszik, hogy melyik tanterem melyik padosorának melyik székében ült amikor ez elhangzott.

habilitáció) rendszerét, és az egyetemeket megfosztották a tudományos címek odaítélésének jogától (v.ö. Barta, 2012; Gausz, Kokas, Laczkó és Pap, 2014; Pukánszky és Németh, 1996).

Az új rendszerben a pedagógia különleges jelentőségre tett szert: feladata az újfajta ember megteremtése lett a kommunizmust építő, egyenlőségen alapuló társadalom számára.

A háború utáni közvetlen években még úgy látszott, hogy a baloldali oktatáspolitikai a gyermektanulmányozás gazdag magyar reformpedagógiai hagyományait folytatja. A sztálinista diktatúra irányába történt fordulat azonban világossá tette, hogy más lesz az irányvonal (Sáska, 2008). A gyermekközpontúság, de a pszichológia egész ethosza sem illett össze a kommunista eszmeiséggel indoktrinált, a közösségnek magát alárendelő egyén eszményével. 1948-tól megkezdődött a magyar pedológia pere (Knausz, 1986; Kardos, 2003), amely az Országos Neveléstudományi Intézet, és személy szerint vezetője, Mérei Ferenc ellen irányult. A pert záró 1950-es párthatározat – az 1936-os hasonló szovjet párthatározat szövegezéséhez hasonló kitételekkel – megállapította, hogy „*elengedhetetlenül szükséges ... az ellenség leleplezése és ártalmatlanná tétele a köznevelés területén, különösen a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban és az Országos Neveléstudományi Intézetben*” (Simon, 1955, 36. o.). A pedagógia területén hamarosan kizsorították a háború előtti polgári – keresztény pedagógia képviselőit és intézményeit (Golnhofer, 2004; Sáska, 2008b).

A pszichológia gyanús „burzsoá tudományként” jelent meg, akárcsak az ember tetszés szerinti formálhatóságát kétségbevonó genetika (Pléh, 1998). A pszichológiát mint önálló szakmát és tudományt lényegében államhatalmi módszerekkel felszámolták (részletesebben lásd Kovai, 2016; Máriási, 2016; Pléh, 2011). Pária helyzetét jelezte a Magyar Pszichológiai Társaság és a Magyar Pszichológiai Szemle beszüntetése 1948-tól kezdődően. A megmaradt pszichológia a marxista pedagógia alárendeltjévé vált, mivel az uralkodó ideológia nézőpontjából jelentősége annak szolgálatában állt. A vidéki egyetemeken a pszichológia 1945 előtti jelentős képviselői (többek között Benedek, Karácsony, Bognár, Várkonyi) nem kívánatos elemekké váltak. Ezzel együtt a „tabusítás” folyamata is beindult: az eltávolítottakat az intézményes emlékezetből is törölték (v.ö. Szokolszky, 2020b -jelen kötet). Az egyetemeken (vidéken és Budapesten is) ez azt jelentette, hogy a pszichológia tanszékek beolvadtak a pedagógia tanszékekbe, az oktatók feladata a továbbiakban a tanárképzésben szükséges pszichológiai tárgyak ellátása volt. Az 1950-es években a felsőoktatásban dolgozó pszichológusokat egészen 1963-ig pedagógusoknak kellett álcázni, „az egész magyar pszichológia szinte földalatti vállalkozássá vált” (Pléh, 2011, 673. o.).

Sztálin 1953-as halálával a társadalmi-politikai események felgyorsultak, a szovjet blokk enyhébb politikai légkör felé haladt. A komplikált fejlemények azonban ismét egy véres kifejelethez vezettek. Az 1956-os forradalmat az értelmiségiek között pszichológusok is támogatták – például Mérei Ferenc és Pataki Ferenc (Máriási, 2016). Az egyetemi közeg melegágya lett a Rákosi rendszerrel való szembenállás megjelenésének.

A szegedi egyetemi hallgatók kezdeményező szerepet játszottak az 1956-os forradalom kirobbanásában október 16-i megmozdulásukkal, és a párttól független Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének (MEFESZ) megalakításával.²⁷ Október 23-án a debreceni egyetemen is (amely 1952-től a Kossuth Lajos Tudomány Egyetem nevet viselte) megmozdulás, majd 35 ezer fős tüntetés volt, ahol eldőrdült a forradalom első halottakat és sebesülteket követelő ávos sortüze. Az 1957-ben végrehajtott megtorlások ismét a félelem légkörét hintették el,²⁸ ezt követően egy puhább diktatúra időszaka következett.

AZ 1960-AS ÉS 70-ES ÉVEK – A PSZICHOLÓGIA VISSZATÉRÉSE

A forradalom leverése után kialakuló Kádár rendszer megtorlással, megfélemlítéssel, és a szovjetrendszer restaurálásával indult (Rainer, 2004). Miután ez elérte célját, enyhülés következett. Kádár 1960-ban, majd 1963 márciusában amnesztiát hirdetett, bár ez felemás módon valósult meg²⁹. A Kádár rendszer a pártállami uralom, az ideológiai ellenőrzés és a besúgó rendszer működtetése mellett bizonyos fokú gazdasági és magánéleti szabadságot és kulturális pluralizmust is lehetővé tett. A meghatározó pozíciókban mindenhol – így a felsőoktatásban is – politikailag megbízható emberek ültek, akik többféle motivációból fakadóan együttműködtek a rendszerrel és internalizálták annak működési elveit. Jelentős egyéni különbségek voltak ezen belül a tekintetben, hogy vezetőként vagy oktatóként ki mit vállalt fel. Az egyetemi világban a légkör kevésbé változott. Visszakerültek a marxista tárgyak és az orosz nyelv tanulásának kötelezettsége. Megmaradt az ideológiai ellenőrzés, a pártkáderek jelenléte és jelentése, a kiadványok és mindenfajta szövegmásolás szigorú ellenőrzése is (Barta, 2012).

A pszichológia területén nagy szerepet játszott az 1950-es évek végén megalakult akadémiai Pavlov Bizottság, amely eleget tett a „pavlovizációs” elvárásoknak, egyben bizonyos fokú védőernyőt jelentett a pszichológia számára (Pléh, 2011). 1959-ben Gegesi Kiss Pál orvos-pszichológus erőfeszítései nyomán létrehozták az MTA Pszichológiai

²⁷ 1956. október 16-án az egyetemi ifjúság a bölcsészkar épületben található Auditorium Maximumban gyűlést tartott, melynek tanár-elnökségét Perbír József jogász professzor vállalta el. A nagygyűlés elfogadta azt a 12 pontot, amely a későbbi budapesti események elindításához. 1957-ben Perbír József életfogytiglani börtönbüntetést kapott, majd az 1962-es amnesztiával szabadult.

²⁸ 1957-es megtorlásokban szigorú fegyelmi eljárásokkal sújtották a hallgatókat és az oktatókat. Az oktatók közül 25 főt elbocsátottak, kettőt kényszernyugdíjaztak, 26 főt lefokoztak alacsonyabb beosztásba. A hallgatók közül a várható büntetések elől 64-en disszidáltak, 29 főt kizártak minden felsőoktatási intézményből, 41 főt pedig szigorú megrovással büntettek. Emellett a bírósági eljárás alá vont tanárokat összesen 24, a hallgatókat összesen 47 évnyi börtönbüntetéssel sújtották (Osváth és Zsidi, 2007).

²⁹ Az 1963-as amnesztia rendelet sokakra nem terjedt ki (még 1974-ben is engedtek ki 56-os elítélteket), feltételes szabadlábra helyezést és rendőri megfigyelést, illetve azt követően számos politikai büntetőeljárás folyt fegyverrejtegetés, rendszer elleni izgatás és disszidálás miatt ítélték el embereket (Múlt-kor, 2013 Nem volt általános az amnesztia 1963-ban 2013. április 5. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=38627>).

Bizottságát, és megalakult az MTA Pszichológiai Intézete. 1960-ban újraindult a Pszichológiai Szemle, 1962-ben újra működni kezdett a Magyar Pszichológiai Társaság. 1958-tól kezdve elindulhatott a pszichológia oktatása a pedagógus képzés keretében, majd 1963-ban megindult az önálló pszichológusképzés az ELTE-n (Pléh, 2016).

Összességében az 1960-as évtized a pszichológia számára a visszatérés, a táguló mozgástér „hőskorát” jelentette (Pléh, 2016) – a rendszer korlátai között. Volt honnan visszatérni, ugyanis az évtized elején mindössze *„pár tucat ember művelte valahogyan (értve ezen, hogy szűkös keretekben) a pszichológiát” és „emberi kiállást kívánt a kísérleti pszichológia művelése, de a fejlődéslelektan és a klinikum is”* (Pléh, 2016, 691). Az óriási elmaradást akkor érzékelhető, ha figyelembe vesszük, hogy a II. világháború után a pszichológia, mint tudomány és mint alkalmazott foglalkozás, robbanásszerű fejlődésen ment át a nyugati világban, és tömegesen beépült a társadalom működésének szövetébe.

Az 1970-es évtized a „terjedés és differenciálódás”, az 1980-as évtized az ideológiai ellenőrzés gyengülésének időszaka volt (Pléh, 2016). A szellemi központban, Budapesten, a pszichológia félnyilvános műhelyek, kórházi osztályok „rejtett hálózatok”, magánszemináriumok közegeiben kezdett kibontakozni. Meghatározó szerepet töltött be Mérei Ferenc laboratóriuma Lipótmezőn, és Kardos Lajos tanszéke az ELTE-n. A pszichológia helyet talált a nevelési tanácsadókban és egyes munkalelektani állomásokon, ahol alkalmassági vizsgálatokat végeztek (v.ö. Kovai, 2016; Máriási, 2016; Pléh, 2016). Az 1970-es években fellendült a Magyar Pszichológiai Társaság élete. Nőtt a szekciók száma, együttműködések alakultak, konferenciákat szerveztek. A Társaság tagjai akadémiai támogatással, korlátozott számban, nyugaton szervezett konferenciákon vehettek részt (miközben a nyugatra történő utazás lehetősége minden magyar állampolgár számára erősen korlátozott volt). 1980-ban a XX. Nemzetközi Pszichológiai Kongresszusra 125-en kaptak engedélyt kiutazni, a következő kongresszuson már csak két fő képviselte a magyar pszichológiát, 1982-ben, az edinburghi Alkalmazott Pszichológiai Kongresszuson 15 fő vehetett részt (Szokolszky, 2009).

Vidéken is megindult a fejlődés, amelynek két fő mutatója az volt, hogy mikor tudott az adott pszichológia tanszék szervezeti és szemléletileg is kilépni a marxista pedagógia szorításából, és mikor tudott az adott képzőhely szakos képzést indítani, azaz túljutni a tanárszakosoknak szóló pszichológia oktatás kényszerű korlátozottságán.

Debrecenben 1970-ben, Kelemen László vezetésével jött létre Pszichológia Tanszék, és négy évvel később tudták elindítani – az ELTE után másodikként – a pszichológusképzést (v.ö. Hunyady, 2020 – jelen kötet).³⁰ Pécsen 1960-ban jött létre önálló Pszichológiai Tanszék a Tanárképző Főiskolán Domján Károly vezetésével a tanárképzés kiszolgálására, a marxista pszichológia alapjain állva (Révész, 2020 -jelen kötet). A Főiskola 1982-ben egyetemi karrá lépett elő, a Pszichológia Tanszék vezetését 1988-ban

³⁰ Kelemen Várkonyi Hildebrand szegedi tanítványa volt, Várkonyi javaslatára vállalt részt 1948-ban a pécsi Pedagógiai Főiskola létrehozásában, ahol Debrecenbe távozásáig volt a Neveléstudományi Tanszék vezetője volt, v.ö. Révész, jelen kötet.)

Kézdi Balázs pszichiáter vette át.³¹ A tanszék oktatóinak több mint fele a régi gárdát képviselte, és a tanszék feladata továbbra is a tanárképzés kiszolgálása volt. Kézdi nyomán azonban a modern szakmaiság jelent meg, és erőfeszítései révén a pszichológia a Karon egyre jelentősebb szerepet kapott. Ennek eredményeképpen 1992-ben tudott megindulni a pszichológus képzés Pécsen (Révész, jelen kötet). Pécs súlyát a pszichológia vidéki helyzetében az is növelte, hogy az orvoskaron az 1960-as évek végétől nagy jelentőségre tett szert a Grastyán Endre vezette Élettani Intézet, amely keretet adott a kognitív idegtudományi kutatások hazai megteremtésének. Továbbá, Kézdi mellett az 1980-as években az Ozsváth Károly pszichiáter körül is szakmai műhely szerveződött (Révész, 2021, jelen kötet).

Szegeden 1970-ben jöhetett létre Pszichológia Tanszék a bölcsészkaron, melynek vezetője húsz esztendőn keresztül Duró Lajos docens volt, aki 1953 és 57 között a leningrádi Herzen Pedagógiai Főiskolán szerzett kandidátusi fokozatot pedagógiából, amit később pszichológiai kandidátusi fokozattá minősítettek át. A tanszék a tanárképzést szolgálta és szilárdan állt a marxista pszichológia alapjain. Ebben az időszakban a szegedi Tanárképző Főiskolán országosan is jelentős pszichológiát művelt Geréb György.³² Geréb György Várkonyi Hildebrand javaslatára került a szegedi tanárképző főiskola neveléstudományi tanszékére, ahol 1963 és 1982 között tanszékvezetőként működött. Kutatásai elsősorban a munkalélektan területére, ezem belül is a monotónia tűrés és a vigilancia témakörébe tartoztak. A korszak emblematikus tankönyvévé vált az általa írt Pszichológiai Atlasz, és a tanárszakosoknak írt, Geréb által szerkesztett „Pszichológia” c. tankönyv (Geréb, 1971), melyben az akkori tanárképző főiskolai tanárok írták az egyes fejezeteket. A rendszerváltozást követően az egyetemi tanszéken egy átmeneti állapot után Keményné Gyimes Erzsébetet és Erős Ferencet Vajda Zsuzsanna követte a tanszékvezetői székben. Tanszékvezetése alatt 1996-ban megindult a pszichológia szakos képzés, először a debreceni egyetem Pszichológiai Intézetének kihelyezett tagozataként, majd saját jogon 2000 szeptemberében (lásd Vajda, 2021 – jelen kötet).

ÖSSZEFOGLALÁS

A pszichológia története Közép-kelet Európában elkerülhetetlenül összeszövődött a történelem és politika viharaival. Az 1945 előtti korszakra az első világháború, az azt követő bal- és jobboldali terror, Trianon, a demokratikus fejlődés megrekedése, az anti-

³¹ Kézdi a Szigetvári Kórház Pszichiátriai Osztályát vezette, s mellette az országban másodikként alapította meg a pécsi SOS Élet Telefonszolgálatot. Ennek háttérében szerepet játszott az alkoholizmus s öngyilkosságok magas száma, amelyek a szocializmussal „össze nem illő” társadalmi beilleszkedési zavarok voltak (Révész, jelen kötet).

³² Geréb magyar, latin, filozófia és pszichológia szakon folytatott tanulmányokat a szegedi egyetemen a háborús évek alatt, a Bognár Cecil Pál vezetése alatt álló lélektani intézetben. A második világháborúban szülei és mindkét testvére a holokauszt áldozata lett. Őt dunántúli munkaszolgálatra viték, ahonnan elmenekült a Pannonhalmi Apátságba, ahol Kelemen Krizosztom főapát segítségével bújtatták (Veszprémi, 1982, GerébGyörgy.hu)

szemita irányzatok megerősödése, az ország felemelkedését óriási mértékben elősegítő zsidó polgárság keserű és tragikus tapasztalata súlyos feltételeket teremtett a pszichológia fejlődése számára (v.ö. Szokolszky, 2016).

1945 után más természetű korlátok és sebek keletkeztek. A Rákosi korszak megfélemlítő diktatúrája minden szabad gondolkodást elfojtott. A korábban nehézség mellett is virágzásnak indult szakma és tudomány gyakorlatilag megszűnt működni. Bár a mélypont „csak” egy évtizedig tartott, ezek az évek súlyos örökségként nehezedtek a következő évekre, és a Kádár korszak csak relatív megkönnyebbülést hozott. Az 1960-as években újjáéledő pszichológiának továbbra is meg kellett felelnie a marxista ideológia és a párt elvárásainak. A modern pszichológusképzés lassan, elhúzódóan indult be (ELTE, Budapest: 1962–63, KLTE, Debrecen: 1974, PTE, Pécs: 1994, SZTE, Szeged: 2000). A vidék ebben az időszakban kiszolgáltatottabb volt a helyi pártviszonyoknak, mint a főváros. Mindez azzal párhuzamosan, hogy a nyugati társadalmakban a pszichológia valódi diadalutat járt be. Ezzel együtt az 1945 utáni időszak történéseinek, folyamatainak áttekintése azt mutatja, hogy a szigorú elnyomás feltételeinek megszűntével a lélektan utat tört a vidéki egyetemeken is. A magyar pszichológia ennek következtében úgy léphette át a 21. század küszöbét, hogy a pszichológus képzések rendszere lefedte az ország régióit, versenyképes tudást adva az egyre nagyobb számban képződő új nemzedékeknek.

III. A KÖTETBE FOGLALT TANULMÁNYOK ÁTTEKINTÉSE

A kötet tanulmányai a fenti történeti háttér kontextusába helyezhetően tárgyalják a korszak pszichológiatörténeti fejleményeit a vidéki helyszíneken. Pléh Csaba tanulmánya általános szakma-szociológiai kérdéseket vet fel. Ezt azok a tanulmányok követik, amelyek a kolozsvári – szegedi helyszíneken követik a lélektan útját a kezdetektől egészen a 200-es szakalapításig (Séra László, Pukánszky Béla, Fizel Natasa, Takács István, Szokolszky Ágnes, Klein Sándor, Vajda Zsuzsanna). Ezután következnek a debreceni történeti szálát követő tanulmányok (Mudrák József, Vincze Tamás, Hunyady György), végül a lélektan története a pécsi egyetemen, beleértve a szakindítást.

PLÉH CSABA *„A pszichológia a budapesti egyetemeken és a többi nagyvárosi egyetemen”* című tanulmányában felidézi a pszichológia vidéki egyetemek részvételével zajló „regionalizációs” folyamatát a 20. század elején, Kolozsvártól Pozsonyon, Debrecenen, Szegeden és Pécsen keresztül, majd a 20. század végén, Debrecen, Pécs és Szeged vonatkozásában. Felveti a bibliai Máté-elv Mertontól származó alkalmazását ezen egyetemek történetének vonatkozásában: „ahol sok a siker, oda megy sok forrás”, ami vonzza a további tehetségeket. A tanulmány felveti a kérdését, hogy milyen feltételek biztosítják a szellemi koncentrációt, a szellemi kiválóságok vonzását? A Máté elv tetten érhető az

egyetemek történetében, azonban a politikai helyzet változásai és „kényszermozgásai”, a nemzeti küldetés értelmezése szintén fontos tényezők a vidéki magyar egyetemek történetében. A szerző felvillantja a pszichológusok intézményközi vándorlásának hátterét a két világháború között, és megvizsgálja a a Máté-elv hatását és ellentényezőinek húzó–taszító dinamikáját a vidéki egyetemek zárt kulturális közösségeiben és Budapesthez való viszonyukban. Bemutatja, hogy a két világháború közötti időben hogyan jelenik meg a nemzeti küldetés, a vallási hovatartozás és az újíto mondanivaló szerepe a magyar egyetemek sorsában. Az 1990-es évekre térve tárgyalja, hogy hogyan jellemzi a magyar pszichológiát és az egész felsőoktatást a politika kezdeményezése és a résztvevők sajátos politizáltsága az új képzőhelyek kialakulása során.

SÉRA LÁSZLÓ *„A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, a II. világháború előtt”* című tanulmányában részletesen dokumentált áttekintést nyújt arról a magas színvonalú tudományos háttérrel, amely lehetővé tette a modern lélektan mint tárgykör megjelenését és alkotó fejlődését a kolozsvári egyetemen. Az első korszakot áttekintve (1872–1919) képet kapunk a lélektan oktatásának és művelésének filozófiába és pedagógiába ágyazott kezdeteiről (Bartók György, Felméri Lajos). Az egyetemen Lechner Károly Wundt lipcsei kísérleti pszichológiai laboratóriuma mintájára ideg-elmekortani és törvényszéki tanszéket létesített az orvosi karon. Nemzetközi szintű tevékenységet folytatott Böhm Károly, továbbá Palágyi Menyhért is, aki reakcióidő kísérleteket végzett és behatóan foglalkozott az *„automatizált emberi mozdulat élettanával”*. A tanulmány követi az egyetem történetének 21 éves megszakítást (a 2. bécsi döntést) követő folytatódását és a Lélektani Intézet létrejöttét Várkonyi Hildebrand Dezső vezetésével. A tanulmány érinti ennek a korszaknak a többi szereplőit, akik előmozdították a lélektan oktatását és kutatását (Bartók György, Bálint Zoltán, Baranyai Erzsébet, Demény Dezső) ebben a néhány évben, amit megint a történelem fordulata zárt le azzal, hogy a román hatóságok ismét átvették az épületeket.

PUKÁNSZKY BÉLA *„Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen (1872–1945)”* című tanulmányában a kolozsvári–szegedi egyetemen Felméri Lajos, majd Schneller István körül kialakult neveléstudományi iskola nézeteit elemzi, amelyek nagy hangsúlyt fektettek a lélektan integrálására és a gyermeki viselkedés módszeres tanulmányozására. A századfordulót a pedagógiában egyrészt a gyermekközpontú reformpedagógiák, másfelől a merev herbartizmus jellemezte. Míg a budapesti egyetemen uralkodó pedagógiai nézetek a herbartizmust képviselték, a kolozsvári–szegedi egyetem neveléstudományi iskolája a gyermekközpontú reformpedagógia irányában fejlődött. A tanulmány kiter a magyar felsőoktatás történetében első lélektani intézet: a szegedi Pedagógiai–Lélektani Intézet megalakulásának körülményeire. Bemutatja és értékeli Várkonyi munkásságát, amelynek köszönhetően a Pedagógiai Lélektani Intézet országos elismertségre tett szert. A szerző megállapítja, hogy mind Várkonyi, mind az őt követő Bognár Cecil Pál mun-

kássága jól illeszkedik abba a vonulatba, amely a Felméri Lajos, Schneller István és Imre Sándor nevével fémjelzett pedagógiai paradigma köré rendeződik. Ebben az értelemben beszélhetünk a kolozsvári–szegedi pedagógiai és lélektani tudományos iskolák kapcsolódási pontjainak megjelenéséről az egyetem történetében.

FIZEL NATASA „*Várkonyi Hildebrand, Dolch Erzsébet és a szegedi Kerti Iskola*” című tanulmányában az újszegedi Kerti Iskolára irányítja a figyelmet, amelyet Várkonyi Hildebrand alapított, saját jövedelméből finanszírozott, és Várkonyi tanítványa, Dolch Erzsébet működtetett 1936 és 1938 között (az iskola még két évig működött). Ez a saját korában kuriózusnak számító, modern elméleti alapokon álló, korszerű módszereket alkalmazó magániskola a pedagógia gyakorlatba ültette át a Várkonyi által is képviselt pedagógiai–lélektani elveket. A tanulmány levéltári források alapján részletezi a szegedi egyetem indulásának éveit, a hallgatók felekezeti megoszlását, az intézményi struktúra alakulását. Pontos részleteket közöl a Várkonyi-féle Pedagógiai Lélektani Intézet létrehozásának körülményeiről. A tanulmány további része Dolch Erzsébet életútját és – Várkonyihoz írt doktori disszertációján keresztül – pedagógiai megközelítést, a Kerti Iskola módszertani koncepcióját ismerteti. A szerző értékelésében a Kerti Iskola a Budán működő Családi Iskola és Új Iskola mellett hazánk harmadik legnagyobb jelentőségű „új iskolájának” tekinthető.

TAKÁCS ISTVÁN „*Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai, baráti kapcsolata (1932–1947)*” című tanulmányában Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértes O. József szakmai, baráti kapcsolatának jellemzőit mutatja be a köztük zajlott levelezés alapján. Vértes O. József Ranschburg Pál asszisztense volt, majd megszervezte és vezette az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét, ezzel nemzetközileg is úttörő módon új típusú gyógypedagógiai intézményt hozott létre. Az 1918. évi polgári forradalom idején az Iskolai Reformbizottság gyógypedagógiai szakbizottságának vezetője volt. Ezzel összefüggésben 1920-ban hamis vádak alapján különítményi börtönbe zárták, internálták, majd 1922-ben nyugdíjazták. 1932-ben a szegedi egyetemen magántanári képesítést nyert, majd Szegeden a Neveléstudományi Tanszéken gyógyító pedagógiát tanított, 1945 után Budapesten a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola tanáraként dolgozott. Várkonyi következetesen dolgozott azért, hogy Vértes O. elfoglalhassa méltó helyét a tudományos életben. A levelezés személyes hangvételben mutat rá a két jelentős ember kapcsolatára, és Várkonyi tisztességes, segítő attitűdjére.

SZOKOLSZKY ÁGNES „*A szegedi pszichológia elfeledett története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió*” című tanulmányában egy sajátos tény exponálásával indítja a tanulmányt: Magyarországon elsőként a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen jött létre pszichológiai intézet Magyarországon 1929-ben, ugyanakkor itt történt meg legutoljára a vidéki képzőhelyek sorában a pszichológia szak akkreditációja 1999-ben.

Hogy lett Szeged az elsőből az utolsó? A szegedi pszichológia történetében éles határvonalat húznak a II. világháborút követő évek. Ez előtt országosan jelentős pszichológia műhely működött itt Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál vezetésével. Az 1950-es évek elején sok eredmény megsemmisült, és csak a nagyon lassú visszatérés volt lehetséges, terhelve a felejtés minden szimptomájával. Az előadás a következő kérdésekre keresi a választ: Mi volt a világháború előtti szegedi pszichológia jelentősége, mi az az érték, ami a felejtés áldozata lett? Továbbá, miért és hogyan került mindez a feledés homályába? Mik voltak és hogyan működtek a felejtés – és a rejtőzködő emlékezet – mechanizmusai?

KLEIN SÁNDOR a „*Carl Rogers és a személyközpontú pszichológia a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékén a 80-as években*” című tanulmányában felidézi, hogy hat évig (1982–86) volt a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékének vezetője. Több mint fél évszázada tanít hazai felsőoktatási intézményekben, s ebből a legnagyobb „kaland” számára kétségtelenül ez a hat év volt. Ez idő tájt ismerkedett meg Carl Rogers személyközpontú megközelítésével. Meggyőződésévé vált, hogy a pszichológia tantárgynak csak akkor van létjogosultsága a tanárképzésben, ha lényegesen hozzájárul ahhoz, hogy a tanárjelöltekből „jó tanárok” váljanak. Carl Rogers eszmeiségét igyekezett megvalósítani a szerző az 1980-as évek elején a Juhász Gyula Tanárképző Karon, munkatársaival, Szenes Mártával, Bácskai Erzsivel, Bauer Edittel, Elekes Mihállyal, és a munkáját fenntartásai ellenére mindenben támogató Farkas Katalinnal, kihasználva ennek az időszaknak a korlátozott szabadságköreit. Az 1980-as évek elején – közepén Carl Rogers és munkatársai részvételével három nagyszabású nemzetközi találkozót tartottak Szegeden (1983-ban, 1984-ben és 1986-ban), melyeken sok, az akkori rendszeren túlmutató tapasztalatot lehetett szerezni. Szokatlan, nagy jelentőségű dolog volt ebben az időszakban, hogy egy neves nyugati pszichológus Magyarországra jött. A tanulmány élményszerűn írja le ezeknek az összejöveteleknek a lezajlását. A szerző szerint „kis túlzással elmondható, hogy „a személyközpontú megközelítés a 80-as évek elején Szeged felől érkezett Magyarországra”. A tanulmányt Szenes Márta visszaemlékezése egészíti ki, aki szervező-résztvevőként vett részt az eseményekben.

VAJDA ZSUZSANNA „*Megismételhető-e a pszichológia szak létesítése Szegeden? A replikációs válság margójára*” című tanulmányában felidézi, hogy a pszichológia szak létesítésére Szegeden több mint két évtizeddel ezelőtt került sor. Előadásában felidézi a szakalapítás külső és belső körülményeit, személyes ambícióit és a pszichológusképzés megvalósulásáig vezető utat. A képzés elindításához az 1990-es évek derekán különlegesen kedvezőek voltak a feltételek: a pszichológia népszerűsége, a felsőoktatás és intézményeinek a helyzete, és az akkor még József Attila Tudományegyetem vezetésének támogatása. Ma is működő, népszerű képzés alapjait sikerült lerakni, annak ellenére, hogy az elmúlt negyedszázad során sok minden megváltozott, egyebek között a vidéki városok és a

főváros viszonyában, a felsőoktatásban, és nem utolsósorban a pszichológia tudományában és alkalmazásában is. Érdeemes feltenni a kérdést: mennyiben teljesültek akkori terveink és reményeink a képzés célját, tartalmát, és a gyakorlatot illetően? Melyek azok a feltételek, amelyekre egy mai szakalapítónak tekintettel kellene lennie?

MUDRÁK JÓZSEF *„Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében – Az orvosi irányvonal”* című tanulmányában megállapítja, hogy a Debreceni Tudományegyetemen már a XX. század első felében mind a Bölcsészettudományi Karon, mind az Orvostudományi Karon magas szintű pszichológiai kutatás folyt és a korabeli oktatásba is be tudtak vinni pszichológiai jellegű kurzusokat. Az ideg- és elmeclinika professzora, Benedek László a Magyar Pszichológiai Társaság elnöke volt 1931–1932 között, míg a társaság egyik alelnöki tisztét a debreceni pedagógiaprofesszor, Mitrovics Gyula töltötte be. A tanszéki beosztottak közül Benedek magántanára, majd helyettese a Klinika élén Máday István a magyar individuálpeszichológia megteremtője és Adler legfontosabb tanítványának számítható. Mindezek azt mutatják, hogy a XX. század első felében a pszichológia művelésében Debrecen nem maradt el más kultúrközpontok mögött. Az orvosi irányvonal sokáig elfeledetté vált, mivel Benedek Budapestre távozása után éles váltásra került sor a debreceni Ideg- és Elmeclinika élén. A tanulmány részletesen foglalkozik Benedek László személyével és munkásságával, továbbá Máday Istvánnal és másik tanítványával, Pap Zoltán ideggyógyász főorvossal. Ezeknek a szereplőknek a megfelelő tudománytörténeti helyére emelése nemcsak a Debreceni Egyetem múltja, hanem a magyar pszichológiatörténet szempontjából is régi adósság, amely a szerző munkássága révén az utóbbi években törlesztésre került.

VINCZE TAMÁS *„Debreceni pedagógiai professzorok pszichológiai munkássága 1918–1950”* című tanulmányában az 1912-ben alapított debreceni egyetem első két pedagógiaprofesszorának, Mitrovics Gyulának és Karácsony Sándornak a munkásságát mutatja be. Mitrovics Gyula a hazai kísérleti pszichológia egyik jeles művelőjévé vált, a debreceni egyetem Pedagógia Tanszékhez kapcsolódó „kísérleti pszichológiai intézetet” hozott létre 1926-ban, ahol tanítványait sikerrel vezette be az akkoriban alkalmazott pszichológiai tesztek és mérések világába. Karácsony Sándor, aki 1942-ben foglalta el a neveléstudomány katedráját, szakított a Mitrovics által képviselt irányzattal, és egy eredeti társaslélektani rendszert alkotott, amely pedagógiai elméleteinek alapjául szolgált. A Mitrovics intézet megszűnése után Társaslélektani Intézetet hozott létre. Ennek a kezdeményezésnek a történelem nem sok időt hagyott neki, mivel Karácsonyt 1950-ben nyugdíjba kényszerítették. A két professzor ugyan egymástól gyökeresen eltérő úton közelítette meg a fejlődéslelektant és a pedagógiai pszichológiát, de mindkettő beírta magát a hazai pszichológia történetébe.

HUNYADY GYÖRGY „*Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es években*” című tanulmányában hangsúlyozza, hogy az ELTE kizárólagos szerepét a pszichológusképzésben az 1974-es debreceni szakalapítás törte meg. Ez feltehetően a szakterület fejlesztésének országos terveiből következett, aminek helyi támaszát főként az jelentette, hogy Kelemen László, a pedagógiai pszichológia professzora volt vidéken a legjobb helyzetben tudományos kvalifikációját és egyetemi rangját tekintve. Az ELTE-modellt követő tanterv valóra váltásának legnagyobb gátja a felkészült oktatók helyi hiánya volt, amit középtávon is csak részfoglalkozású, de szakmailag markáns egyéniségekkel sikerült kipótolni. A debreceni szak kiszélesítette, színesebbé tette a pszichológus hallgatók társadalmi merítési bázisát, s utóbb az itt képzett fiatalok bevonása tette lehetővé a szakterület szervezeti stabilizálódását. Az intézeti önállóságot az országos trenddel és a helyi ellenállással szemben kellett kiharcolni, megnyitva a fokozatos szervezeti differenciálódás útját.

RÉVÉSZ GYÖRGY „*A Pszichológiai Intézet alapítása és a szakindítás Pécsen*” című tanulmányában érinti a pécsi egyetem középkori múltját, majd felvázolja modern történetét. Szegedet és Pécsét összekötő szál, hogy 1924–1929 között Várkonyi Hildebrand az ETE könyvtárának igazgatójaként működött, itt volt egyetemi magántanár, majd 1929-ben innen nevezték ki a szegedi egyetem Pedagógiai-Lélektani Tanszékének élére. A világháborús események következtében megszűnt a bölcsészkar. 1945 után az akkori politika előnyben részesítette egy pedagógiai főiskola létrehozását a Várkonyi tanítvány Kelemen László vezetésével – a bölcsészkar visszaállításával szemben. A Pszichológia Tanszék 1960-ban alakult az egykori Pécsi Tanárképző Főiskolán Domján Károly vezetésével, feladata a tanárképzés elméleti alapozása volt. Eközben Pécsen komoly tudományos műhelyek működtek: a Grastyán vezette Élettani Intézet, a Pszichiátriai- és Neurológiai Klinikák, a Megyei Mentálhigiénés Intézet és a Kézdi Balázs vezette „Szigetvári Iskola”, amelyek léte mind hozzájárult ahhoz, hogy 1992-ben az országban harmadik képzőhelyként megindulhatott a pszichológia szak, 20 fővel. Az induló szak klinikai orientációja Kézdi Balázs nevéhez volt köthető. A szak óriási fejlődése László János vezetése alatt ment végbe. A Pszichológiai Intézet 1999-ben alakult meg. Az előadás ezt a történeti ívet tekinti át.

A fenti tanulmányok a „vidéki pszichológia” eddig meglehetősen elhanyagolt nézőpontjából tesznek hozzá fontos adalékokat a magyar pszichológiai történetíráshoz. Sok olyan részletet, magas színvonalú munkásságot, életpályát dokumentálnak, amelyek a „buda-pesti pszichológia” fényében, illetve a feledés folyamatában eltűntek a szemünk elől. A váltakozva fel- és leívelő fejlemények mögött könnyen látható módon húzódik végig a 20. századi történelem, az egyes korszakok atmoszférája, szellemi világa.

Mi a feladata a magyar pszichológiai történetírásnak? Sokféle válasz elképzelhető, de a legközvetlenebb még mindig az alapvető folyamatok rekonstruálása, az elfelejtett főbb

szereplők megismertetése, a múlttal szembeni adósságtörlesztés. Jelen kötetünk ebbe az irányba tesz lépéseket, ösztönözve a további kutatásokat.

IRODALOM

- Abádi Nagy, Z. (2017). A humán- és társadalomtudományok helyzete az 1950-es években. *Debreceni Szemle*, 25(1), 44–49.
- Barta, J. ifj. (2012). A debreceni felsőoktatás széttagoltságának kora (1949/1950–1999). In I. Orosz & J. Barta (szerk.), *A Debreceni Egyetem története, 1912–2012* (pp. 57–287). Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
- Brooks, J. I. (1993). Philosophy and psychology at the Sorbonne, 1885–1913. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 29(2), 123–145.
- Csomortáni, D. Z. (2009) Egy reneszánsz egyéniség a XX. Századi magyar pszichológiában. Várkonyi Hildebrand Dezső élete és munkássága. In Szokolszky, Á., Pataki, M., Polyák, K. (szerk.) *A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009)*. 45–73. Szeged, JATEPress
- Donáth, P. (2007). Adalékok Nagy László pályájához. Budapest, Trezor Kiadó.
http://old.tok.elte.hu/tarstud/filmuvtort_2007/donath.pdf Letöltés: 2020.12.02.
- Erős, F. (1989). *Mérei Ferenc fényében és árnyékában*. Budapest, Springer.
- Erős, F. (2011). Pszichoanalízis és forradalom: Ferenczi Sándor és a budapesti egyetem 1918/19-ben: tanulmány és dokumentumok. In *Társadalomtudományi Szemle*. Budapest, József Műhely Kiadó.
- Erős, F. (2015). A nemzetpolitikai lélektantól a tudományos fajelméletig. *SOCIO:HU*, 2, 67–85.
- Fizel, N. (2021). Várkonyi Hildebrand, a Kerti Iskola alapítója. In Á. Szokolszky (szerk.), *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 116–139). Szeged, JATEPress.
- Gaál, G. (2001). *Egyetem a Farkas utcában*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság.
- Gábos, Z. (1998). A Ferenc József Tudományegyetem természettudósai. *Természet Világa*. 1998 március. Budapest,
<http://chemonet.hu/hun/olvaso/histchem/legenda/egyetem/gabos.html> Letöltés: 2020.12.02.
- Gausz, I., Kokas, K., Laczkó, S., & Pap, K. (2014). *Szegedi Egyetemi Tudástár. Egyetemtörténeti fotóalbum* (I. Gausz, K. Kokas, S. Laczkó, & K. Pap, szerk.; Vol. 8). Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Geréb, G. (1971). *Pszichológia*. Tankönyvkiadó.
- Harkai Schiller, P., Kornis, G., & Brandenstein, B. (1937). Lélektani tanulmányok I. Jelentés a Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézetéből. A Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézet kiadása
- Hearnshaw, L. S. (1964). *A short history of British psychology: 1840–1940*. Boston, Barnes and Noble.
- Hunyady, G. (2006). A budapesti tudományegyetem és a pszichológia. In G. Hunyadi (Ed.), *A szociálpszichológia történeti olvasatai* (pp. 187–199). ELTE Eötvös Kiadó.

- Hunyady, G. (2020). Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es években. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 234–241). Szeged, JATEPress.
- Huszár, T. (1998). *A politikai gépezet 1951 tavaszán Magyarországon*. Budapest, Corvina Kiadó.
- Iványi, J. (2009). Lechner Károly és erdélyi szellemi öröksége. *Orvosi Hetilap*, 150(42), 1951–1955.
- Jancsó, T. (2013). A magyar felsőoktatás területi szerkezetének és hallgatói létszámának alakulása 1900-tól 1945-ig. In Z. Bottlik (Ed.), *Önálló lépések a tudomány területén* (pp. 29–46). Kiadó: ELTE TTK Földtudományi Doktori Iskola.
- Kardos, J. (2003). Fordulat a magyar iskolák életében: a Rákosi-időszak oktatáspolitikája. *Iskolakultúra*, 6–7.
- Kása, Z. (2009). A Ferenc József Tudományegyetem kezdete és vége: Riesz Frigyes matematikus levele testvéréhez. *Historia Scientiarum* (6), 23–27.
- Klebsberg, K. (1927). *Gróf Klebsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai: 1916–1926*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdaipari Rt.
- Klebsberg Kunó (gróf) (é.n.) Neonacionalizmus. Összegyűjtött újságcikkek. Budapest, Athenaeum Társulat. Online: <https://mek.oszk.hu/09800/09852/09852.htm>
- Klein, S. (2021). Carl Rogers és a személyiségközpontú pszichológia a Juhász Gyula Tanárképző főiskola Pszichológia Tanszékén, az 1980-as években. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 190–196). Szeged, JATEPress.
- Knausz, I. (1986). A magyar „pedológia” pere 1948–1950. *Pedagógiai Szemle*, 36(11), 1087–1102.
- Kornis Gyula (1911). *Elemi pszichológiai kísérletek*. Budapest, Franlin Társulat kiadó
- Kornis Gyula (1917–19). *A lelki élet I–III*. Budapest, Franlin Társulat kiadó
- Kovács, M. (2005). A numerus clausus és a zsidótörvények összefüggéséről. In J. Molnár (Ed.), *A holokauszt Magyarországon európai* (pp. 128–139). Budapest, Balassi Kiadó.
- Kovai, M. (2016). *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*. L'Harmattan Kiadó.
- Ladányi, A. (2000). *Klebsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- Máriási, D. (2016). Amikor a pszichológia a „kommunizmus általánosan kibontakozó építésének nagyszerű programjához” csatlakozott: Újraintézményesülés kritikai perspektívában. *Alkalmazott Pszichológia*, 16(1), 63–79.
- Mészáros, R. (1999). *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921–1998*. Kiadja Mészáros Rezső, a József Attila Tudományegyetem rektora. http://univ.bibl.u-szeged.hu/18907/1/szte_multja_jelene_1921-1998.pdf Letöltve: 2020.12.13.
- Mudrák, J. (2012). *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története (1914–1949)*. Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Mudrák, J. (2021). Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében – Az orvosi irányvonal. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 208–220). Szeged, JATEPress.
- Mudrák, J., & Király, S. (2012). A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/1950) – I. Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka. In I. Orosz & J. Bartha (szerk.), *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. (pp. 57–110). Debreceni Egyetemi Kiadó.

- Nagy, M. (2019). Szeged francia megszállása és az antant-intervenciók tervei. *AETAS – Történettudományi Folyóirat*, 1, 128–138.
- Németh, A. (2014). *A magyar neveléstudomány fejlődése. Nemzetközi tudományfejlődés és recepciók hatásai, egyetemi tudománnyá válás, középiskolai tanárképzés*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Osváth, Z., & Zsidi, V. (2007). *Magyarországi világi felsőoktatási intézmények az 1956-os forradalomban és szabadságharcban – A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai 3.* (Budapest, 2007) | Könyvtár | Hungaricana. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség Kiadó.
- Paukovics, G. (2018). *Ferenczi Sándor és a kérészeletű „psychoanalytikai tanszék” a forradalmak viharában*. Magyar Nemzeti Levéltár. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/ferenczi_sandor_es_a_kereszeletu Psychoanalytikai_tanszek_a_forradalmak_viharaban Letöltve: 2020.12.13.
- Pléh, Cs. (1998). *Hagyomány és újítás a pszichológiában: tanulmányok*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Pléh, Cs. (2009). A magyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. Révész Géza emlékére. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64 (3), 467–495.
- Pléh, Cs. (2011). A magyar kísérleti pszichológia fejlődési íve 1950–2010 között. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66 (4), 669–693.
- Pléh, Cs. (2016). Intézmények, eszmék és sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71 (4), 699–731.
- Pléh, Cs. (2021). A pszichológia. A budapesti egyetemeken és a többi nagyvárosi egyetemen. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 151–190), Szeged, JATEPress.
- Pukánszky, B. (2021). Pedagógia és lélektan a szegedi egyetemen (1872–1945). In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 54–69). Szeged, JATEPress.
- Pukánszky, B., & Németh, A. (1996). *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Révész, G. (2021). A Pszichológiai Intézet alapítása és a szakindítás Pécsen. In Szokolszky Á. (szerk.) *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 241–226). Szeged, JATEPress.
- Rollett, B. (1999). Psychology in Austria. *European Psychologist*, 4 (2), 115–118.
- Romsics, I. (1999). *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sárvári Gáborné (2007). Mérei Ferenc élete és munkássága (1909–1986). <http://www.fovpi.hu/szakteruletek/biologia/merei.html> Letöltve: 2019.12.13.
- Sáska, G. (2008a). A reformpedagógia alakváltozása az 1945-ös „kis” és az 1947 utáni „nagy” rendszerváltást követő időszakban. *Iskolakultúra*, 1–2, 3–23.
- Sáska, G. (2008b). Alkalmazott lélektan és reformpedagógia 1945 után. *Beszélő*, 13 (2), 28–38.
- Séra, L. (2021). A pszichológia története a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen, a II. világháború előtt. In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig* (Issue 4, pp. 699–731). Szeged, JATEPress.
- Serfőző, L. (1994). *Szeged története 4. 1919–1944* (G. Kristó, Ed.). Somogyi Könyvtár.
- Simon, Gy. (1955). A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájával kapcsolatos kérdésekről. In: Simon, Gy. Szerk.: *A Magyar Népköztársaság közoktatásáról szóló fontosabb Párt-, DISZ-határozatok és jogszabályok gyűjteménye*. Kézirat. Budapest, Pedagógiai Tudományos Intézet.
- Szabó, P. G. (2010). A Ferenc József Tudományegyetem Szegeden. *Műszaki Szemle*, 46, 34–36.

- Szokolszky, Á. (2016). Hungarian psychology in context. Reclaiming the past. *Hungarian Studies*, 30 (1), 17–56.
- Szokolszky, Á. (2021a). *A magyar pszichológia történelembe ágyazott útja a vidéki egyetemeken*. In: Szokolszky, Á. (szerk.). *A magyar pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 3–54). Szeged, JATEPress.
- Szokolszky, Á. (2021b). A szegedi pszichológia elfeledett története. Szubjektív indíttatású áttekintés és reflexió. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 151–190), Szeged, JATEPress.
- Szokolszky, Á., Pataki, M., Polyák, K. (2009). A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009). Szeged, JATEPress.
- Takács, I. (2021). Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértess József szakmai, baráti kapcsolata (1932–1947). In Á. Szokolszky (szerk.), *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 139–150). Szeged, JATEPress.
- Tökécski, L. (1999). *Történelem, eszmék, politika*. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Tonk, S. (1999). *Erdély magyar egyeteme* (P. Cseke & M. Hauser, Eds.; pp. 13–20). Kolozsvár, Komp-Press Kiadó.
- Torda, Á., & Kiss, G. (1995). Egy tudományos műhely létrejötte a századfordulón. In: Torda Á. és Kiss Gy. (szerk.) *Pszichológia Magyarországon*, 31–55.
- Ujváry, G. (2012). Kultúrkúria – Pozitív válaszok Trianonra – Klebelsberg Kuno és Hóman Bálint kulturális politikája. *Korunk Folyóirat*, 11, 66–75.
- Ujváry, G. (2018). Klebelsberg Kunó kulturális politikája és a felsőoktatás. *Gerundium*, 9 (3), 102–126.
- Vági, Z. (2018). *Antiszemita erőszakhullámok Magyarországon 1848–1948*. http://konfliktus.kutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=373:2018-04-12-14-36-28&catid=46:2018-03-29-13-43-16 Letöltés: 2020.12.10.
- Vajda, Z. (2021). Megismételhető-e a pszichológia szak létesítése Szegeden? A replikációs válság margójára. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 197–207), Szeged, JATEPress.
- Varga, J. (2018). Politikai küzdelmek a századfordulón a budapesti Egyetemi Körben. *Gerundium*, 2 (5), 78–89.
- Veszprémi, L. (1982). Geréb György: 1923–1982. *Módszertani Közlemények*, 22 (1), 2.
- Vincze, T. (2021). Debreceni pedagógiai professzorok pszichológiai munkássága 1918–1950. In: Szokolszky, Á. (szerk.). In *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*. (pp. 220–234), Szeged, JATEPress.

A PSZICHOLÓGIA A BUDAPESTI EGYETEMEKEN ÉS A TÖBBI NAGYVÁROSI EGYETEMEN

DOI: 10.14232/pfvm.2

Fontos emlékeznünk arra, hogy a hazai felsőoktatás egészében, s ezen belül a pszichológiában is, több lépcsőben ment végbe egy sajátos regionalizáció. A klasszikus regionalizáció kiindulópontja a Kolozsvári Egyetem megalakulása volt 1872-ben, majd a Pozsonyi Egyetemé és a Debreceni Egyetemé 1912-ben, illetve 1914-ben. Közismert, hogy a Trianoni diktátum után, a Kolozsvári és a Pozsonyi Egyetem mintegy vándorolni kényszerült. Ennek megfelelően alakult ki 1921-től a Szegedi Egyetem, 1923-ban pedig a Pécsi Egyetem. Ezeknek sajátos affinitásuk lesz a magyar pszichológia fejlődésében s szellemi központjainak alakulásában. Ezután fél évszázaddal következett egy 20. századvégi regionalizáció, amely Debrecenben indult el 1974-ben a pszichológus-képzés második helyének kialakításával, majd egy új nemzedék során, a rendszerváltás után Pécsen folytatódott 1994-ben és Szegeden 1999-ben, s közben Budapesten létrejött két egyházi fenntartású egyetemen is a pszichológia szak.

AZ EGYETEMEK KÖZTI MOZGÁS SZEMÉLYI TÉNYEZŐI: VONZÁS ÉS TASZÍTÁS

Minden egyetemek közti mozgás, legyen szó új programok keletkezéséről, vagy egészében új egyetemek születéséről, tanárok verbuválását és mozgását is magában foglalja. Az egyetemek közötti mozgásnak egy sajátos általános értelmezését adta Robert Merton (1968), aki egyebek mellett a kiválósági folyamatok szociológiájának nagysikerű elemzője is volt. Mertontól származik a bibliai Máté-elv alkalmazása az egyetemi és tudományos fejlődésre. A Máté-elv azt mondja ki Máté evangéliumában (13,12), hogy „Mert akinek van, annak adatik, és bővelkedik, akinek pedig nincs, attól még az is elvétetik, amije van.” A Máté-elv szerinti tudományos szellemi koncentráció világosan tetten érhető az egyetemek történetében. Ahol sok a siker, oda megy sok forrás, s ez oda vonzza a további tehetségeket. Merton klasszikus cikkében arra mutat rá, hogy az Egyesült Államokban szerzett Nobel-díjak 50%-a 5 egyetemről származik. Ezeken a helyeken több a jó diák és a jó tanár, és sokszorosan több lesz a pályázati forrásokból és szponzorokból származó pénz is. Merton (1988) saját elméleti sugallatait nyomon követve azonban azt is észrevette, hogy ennek az egyetemes Máté-elvnek az érvényesülése ellen hat is valami. Miért van az, hogy nem mindenki a Harvard Egyetemen dolgozik az

Egyesült Államokban sem? A koncentráció korlátait az emberi tényezők, az intézményen belüli versengés és utálkozás biztosítják. Ha egy helyen túl sok okos ember van, megjelennek az intézményen belüli versengések, és az intézményen belüli versengések miatt sokak számára taszítóvá válik az intézmény. Másrészt, a nem legkiválóbb egyetemek vezetése valamely terület kiemelt támogatásával és preferenciájával segítheti a fejlődést, a „*valamit kiemelés*” is a pusztá Máté-elv érvényesülése ellen hat.

A viszonylag kicsi szellemi világban működő magyar egyetemi életben kulcsfontosságú tényező, hogy az újonnan alakuló, vagy újjáalakuló vidéki illetve egyházi intézmények különleges körülményeket teremtve szeretnék vonzani a kiválóságot. A nálunk Budapes-tközpontiségben, másutt Párizs-központiségben megjelenő koncentráció, Máté effektus ellen a hivatott intézményszervezők aktívan fellépnek. Ennek pozitív példái esetén a máshonnan érkező jövevényt befogadják, aki *de facto* nagy iskolát fog ott majd teremteni. Ennek jellegzetes példája Szent-Györgyi Albert sikeressége a Szegedi Egyetemen 1930–45 között. Az általa kialakított biokémiai iskola lesz a budapesti biokémiai iskolának, de áttételesen Straub F. Brunó alapító igazgató működése révén még az évtizedekkel később keletkezett Szegedi MTA alapítású és fenntartású Szegedi Biológiai Kutatóközpontnak is inspirálója.

A mi területünkhöz közelebbi példát véve 1946–1963 között Szentágothai János pécsi anatómus szereplése óriási, mindmáig ható neurobiológiai iskolát teremtett ott. Olyan iskolát, amelynek követői lesznek a pécsi élettanászok, mint Grastyán Endre és tanítványai, de itt a pécsi műhelyben nevelődött Székely György, Hámosi József és sok más neuro-anatómus is, illetve több olyan fiziológus, mint Buzsáki György, Freund Tamás és Somogyi Péter, akik a mikro-anatómiát kapcsolják össze az idegrendszer funkcionális modellálásával, részben már Szentágothai budapesti hatása révén.

Valójában a Máté hatás és ellentényezői a zárt kulturális közösségben a vidéki egyetemek és Budapest viszonyát illetően egy húzó-taszító dinamikát alakítanak ki. Ezek a hiány körülményei között különösen felerősödnek, de mindig jelen voltak.

A húzó erők pro- vidék:

- Saját irányzat alakításának lehetősége
- Lakás igények
- Más, új emberi kapcsolatok

A taszító erők: pro Budapest:

- Könyvtár és könyvek hiánya
- Labor építés nehézségei
- Lakáshiány
- Külföldi kapcsolatok nehézsége

Ezek a kicsit sajátos magyar vonások egészítik ki az általános tendenciát, mely az intrikák és a versengés miatt taszít elfelé a centrumtól.

A PSZICHOLÓGUSOK INTÉZMÉNYKÖZI VÁNDORLÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború között a pszichológusok jellegzetes vándorlása figyelhető meg. Ennek egy része a *politikai helyzet változásaival és a nemzeti küldetéssel* kapcsolatos. Az egyetemek Trianont követő kényszermozgásának következménye volt például, hogy Kornis Gyula, aki Pozsonyban 1918-ban egyetemi állást kapott, hamarosan utána a Budapesti Egyetemen jelenik meg. De hasonló mozgás volt az is, amikor Észak-Erdély II. világháború alatti visszacsatolása során újraaktiválódik a Kolozsvári Egyetem. A Kolozsvári Egyetemen megjelennek központi, magyarországi pszichológusok. Közéjük tartozott Várkonyi-Hildebrand Dezső 1940–46 között, aki Szegedről ment vissza mintegy az anya-intézmény Kolozsvárra. Hasonló volt a helyzet Harkai-Schiller Pállal, aki 1945–46-ban Budapestről ment a Kolozsvári Egyetemre, s ott, mint kísérleti pszichológus, illetve alkalmazott pszichológiai kezdeményező, elindította a helyi pszichológus képzést. Benedek István pedig, Szondi Lipót szellemét vitte el Kolozsvárra 1944–46 között, családja eredeti erdélyi affinitása és származásának mintegy leágazásaként (Séra, 2019).

Az intézmények és városok közötti mozgásnak klasszikus példái azután az iskolaalapítást *vallási affinitással* is összekapcsolják. A bencés szerzetes Várkonyi-Hildebrand Dezső eredetileg a Pécsi Egyetemen alakította ki arculatát, hogy azután 1929–1940 között a Szegedi Egyetemen alakítson ki egy igen nagyhatású neveléslélektani iskolát. Iskolájában nevelkedett a Tanárképzővel való összekapcsolódás révén az 1950–70-es évek pedagógus nemzedékének olyan kiemelkedő vezetőrétege, amelynek tagja volt Kiss Árpád, Nagy Sándor és Kelemen László. Kulturális átütő erejét és affinitását jól mutatja, hogy Radnóti Miklós, Ortutay Gyula és más, a szegedi fiatalokhoz tartozó jövőző vezető értelmiségiek is Várkonyi óráin ismerkedtek meg a modern pszichológiával (Szokolszky, 2009, Pataki és mtsai, 2009). Hasonlóan Pécsről indult a katolikus indíttatású Molnár Cecil Pál szerzetestanár, hogy azután 1930–50 között Várkonyi-Hildebrand örökségét vegye át Szegeden. Jellegzetesen protestáns, református elkötelezettségű neveléslélektant képvisel viszont Karácsony Sándor, aki 1942 és 1950 között Budapestről, a protestantizmus magyar székes fővárosába, a kálvinista Rómának nevezett Debrecenbe plántálja át a közösség elvű gyermekközpontúság nemzeti változatát (Lányi, 2000, Mudrák, 2019).

A HŐSKOR (AZ 1960-AS ÉS 70-ES ÉVEK) EGYETEMI PSZICHOLÓGUS VILÁGA MAGYARORSZÁGON

Az 1960-as évek a magyar pszichológiában akkor benne éltek számára az 1950 és 1960 között meglehetősen háttérbe szorított pszichológiai gondolkodásnak újra előtérbe kerülését jelentette mind az egyetemi világban, mind a gyakorlatban. Vannak ugyan,

akik megkérdőjelezték ezt az értelmezést, és inkább szociális érzéketlenségről és haladó nyugatosodás helyett öngyarmatosításról beszélnek (Kovai, 2016, 2017, Máriási, 2016). Én nem ebbe táborba tartozom. Egykori érintettként ma is vallom, hogy ez a folyamatot nyitásnak érző fiatalok számára azt jelentette, hogy a pszichológia egyszerre jelent meg, mint egy elismerendő akadémikus diszciplína, szemben a pedagógia alá illesztettség évtizedével, és mint egy érett hivatás, amely fellépett a nevelés, a munka és főleg a klinikum területein. A kezdeteket, egy ma újra lelkesen szidalmazott nyugatos és szellemi felszabadulás hívő szemével jellemzi az 1. táblázatban bemutatott szembeállítás-rendszer.

1. táblázat. A magyar pszichológia jellegzetes öndefiníciói az 1960-as években

Irány	Kivel szemben	Vádak ellene
Kísérleti	Marxista filozófia	Additív, determinisztikus
Fejlődés	Normatív pedagógia	Bio-pszichológia szakaszok, érzelmek
Klinikai	Pszichiáterek, egészségpolitika	Lágyabb betegségkép, interakcionista emberkép

A hősor egyetemi világa, amely elsősorban az Eötvös Loránd Tudományegyetemet jelentette az 1960-as években, ezen a más szakmákból eredő illetve ideologikus emberképpel való viszony kérdésen túl jellegzetes két tábort mutat fél évszázad távlatából is. Magam, tudom részrehajlóan, ezt meg szoktam különböztetni, mint a progresszívek és a konzervatívok táborait (Pléh, 2016, 2017). A progresszívek jellegzetesen anglo-mánok voltak. A Kádár-rendszer bizonytalan engedékenysége közepette, a nemzetközi trendeknek megfelelően, egy angolszász orientációra igyekeztek átállítani a pszichológiát. Minden területen igyekeztek dezideologizálni. A pszichológiát közel vitték a természettudományokhoz, ezért úgy állították be, hogy annak igen kevés köze van a marxizmushoz. Témáikban pedig a *nyitott ember* koncepciója dominált. Olyan témák, mint az exploráció és a kíváncsiság, vagy a játék, amint az Barkóczi Ilona (1961, 1970) és Marton L. Magda (1964) munkáiban megjelenik. Kapcsolatrendszerük jellegzetesen neurobiológiai volt: Marton L. Magda munkáiban maga a neuro-biológiai modellálás és mutatókeresés jelenik meg az 1960-as években, Barkóczi követőinél, az „egyetemi tanszék” világában pedig, az intenzív kapcsolatok, például a Grastyán Endre (1967, 1985) vezette Hebb ihletésű neuro-biológiával. Ezzel szemben álltak a konzervatívok, akik sokkal inkább követték a marxista emberképet. Az embert, kicsit a párt-előírásoknak megfelelően, sajátos jelentésteremtő, felülről lefelé megkonstruált lényként értelmezték. Referenciarendszereik a klasszikus német pszichológiából, illetve Wallon és mások baloldali francia pszichológiájából származnak, de főként az orosz-szovjet pszichológiából. „Ez a még a sztálinizmusból itt maradt mozzanat előtérbe helyezi az indoktrinációs témákat, a külső, társadalmi vezérlés belsővé tételeként felfogott indoktrinációs interiorizációt. Terepe a szervezett nevelés, főként az iskola, s szakmaközi kö-

tödéseiben első helyen marad a pedagógia, de akkorra ez már nem alávetés, mint volt az ötvenes években, hanem flörtölés” (Pléh, 2016: 698).

A kor helyzetét az egyetemeken, a mai világhoz képest, egyszerre jellemzik a nagy nehézségek és a nagy lehetőségek. A *nehézségek* listáját igen könnyű megadni. A szocialista világ körülményeinek megfelelően bezárt életet éltünk, tele ugyanakkor a nagyvilág iránti sóvárgással. Ritka volt, hogy valaki külföldre jutott akár konferenciákra, akár ösztöndíjakkal. Az volt az érzésünk – és ne feledjük, hogy papíralapú világban élünk –, hogy a nyugatiakhoz képest, bezártan, irodalomszegénységben élünk. A kutatásnak az egyetemeken nem volt közvetlen támogatása, így nevetségesen alacsony összegekből gazdálkodhattunk az ún. TUKUFA (Tudományos és Kutatási Fejlesztési Alapok) juttatásai által, mielőtt az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején megjelentek volna a tematikus pályázatok. Ezt egészítette ki a szegényes műszerezettség, a barkácsolás, ahol mindent egyénileg kellett megoldanunk. Mi nem 5000 dollárért vásároltunk tachistoszkópokat, hanem próbáltunk vetítőgépeket összeilleszteni időzíthető fényképezőgép blendékkel (Pléh, 2011). Kevés volt nemhogy a konferencia-lehetőség, de még a saját, hazai konferenciákon való részvételi, szereplési lehetőség is.

Ezzel összehasonlítva a lehetőségek, vagy ha úgy tetszik a pozitívumok listája kicsit komikus. Egyrészt, mert nagyon nehéz volt az akadémiai világban állást szerezni. Ha mégis sikerült, a megszerzett állások viszonylag stabilak voltak, és az intézmények is stabilnak tűntek. Mind a személyi állomány alakításában, mind például a laboratóriumok és műszerek építésében különös ereje volt az egyéni építkezésnek és az egyéni invenciónak. Sokkal nagyobb volt az önmegvalósítás lehetősége az ambiciózus embereknek. Miközben irodalomhiányban éltünk, érdekes módon a Budapesti Egyetemi Könyvtárban az alaplapok, mint például a *Journal of Experimental Psychology* az 1920-as évektől folyamatosan megvoltak, néhány háborús évet kivéve. Még a Rákosi-korban is jártak a lapok és az 1970-es évekre ezt egészítette ki, elsősorban Barkóczi Ilona ambícióinak köszönhetően, az ELTE Tanszéki Könyvtár gazdagodása, új kognitív lapok megjelenése, illetve Kardos Lajos törekvésének megfelelően, számos unikumként meglevő összehasonlító pszichológiai lap, mint a *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, vagy a *Journal of the Experimental Analysis of Behavior*. Ezek fokozatosan fontossá váltak a kutatómunka ambicionálásában és a jövő nemzedék nevelésében is.

Nemzedékekkel ezelőtt, a hőskorban, a Budapesti Egyetem, az ELTE világában a kísérleti pszichológián belül is megfigyelhető volt egy jellegzetes kettősség. Az egyik a nagyapák világa, Kardos Lajos világa. *Kardos világát* az egyik oldalon az alaklélektan örökség, másik oldalon a neo-behaviorista elmélet és Pavlov összekapcsolása jellemezte (Kardos, 1957). Számára az alapvető kérdés, egy kicsit a Bűhleri örökségnek megfelelően is, az állati életmód (régii etológiai gondolat, még az 1930-as évek Bécséből származik) és az állati tanulás összekapcsolása (Kardos, 1959, 1965, 1977). Az állati lokomóciós tanulás jelenik meg számára, mint kulcskérdés. Kardos, miközben kiváló kísérletező volt és nagyon szellemes labirintus-helyzeteket teremt patkányai számára, a né-

metes akadémikus pszichológia hagyományának megfelelően ezt nagyon intenzív fogalmi elemzéssel kapcsolja össze. Az állati emlékezéstről szóló posztumusz megjelent 1988-as könyvének előtanulmányai olyan kérdéseket járnak körül, hogy mi is az emlékkép, mi az emlékezés funkciója és így tovább (Pléh, 2001).

Az egyetemi kísérleti pszichológia másik világa, *Barkóczi Ilona világa*, amely a laza, nyitott neo-behaviorizmus világa volt. Kulcskérdése az emberi kíváncsiság kapcsolata az explorációs viselkedés „állati örökségével” és a kreativitás és az újdonság visszatérő hangsúlyozása (Kardos, Pléh és Barkóczi, 1987). Összhangban volt ez a szakmai érdeklődés a sokkal nyitottabb és kiterjedtebb, extenzívebb kapcsolatteremtéssel. Barkóczi vezetése alatt a Tanszék sokkal többféle emberrel és ezen belül sok-sok neurobiológiai és etológiai törekvéssel, Grastyán Endre és Csányi Vilmos világával került kapcsolatba.

Ezt a hőskort, ha a két nemzedéket nézzük, akkor majd kiegészíti egy harmadik. Ha úgy tetszik egy nemzedéki fát lehetne rajzolni, ahol Kardos Lajos elindul a Gestalt világából, ezt követi Barkóczi Ilona, Putnoky Jenő, Marton Magda, Táncos Zsolt, Ranschburg Jenő, Engländer Tibor nagyjából neo-behaviorista, operacionalista világképe, kiegészítve az etológiával és a pszichoanalízis fozslányaival, majd megjelent a kognitív pszichológia, amit Czigler István, Kónya Anikó, és Pléh Csaba képviselnek. A három nemzedék között egyfajta megszüntetve – megőrzési viszony volt. A kognitív nemzedék, ahogy az már lenni szokott, lázadni próbált neo-behaviorista szülei ellen, s eközben mintákat talált a németes klasszikus kognitív orientációjú nagypapáknál, így egyfajta nagypapa-harás is volt. Egyáltalán nem volt könnyű, ugyanakkor nem is volt radikális a váltás a neo-behaviorista és a kognitív pszichológia között, hiszen magát az állatmodellt és a szigorú kísérletezés eszményét, valamint a dolgok számokká való tételét átvettük a neo-behavioristáktól a kognitív pszichológiában is. Ez nemcsak nálunk van így, mindenütt másutt jellemző.

Ennek a hőskornak voltak nagy vitái. A viták egy része egyfelől a szovjet, másfelől pedig a frankfurtiánus marxista orientációjú filozofikus nézetekkel és szociálpszichológusokkal folyt, arról, hogy egyáltalán van-e mód a kísérletezésre (Kardos, 1983). Számos folyóirat-vita elemzi, hogy mennyire illuzórikus a pszichológiai kísérletezés a marxisták szerint, és hogy egy szocialista konstrukcionista világképbe kellene a lélektant illeszteni. Ennél voltak speciálisabb, a kísérleti világon belüli vitatkozások is. Az egyik ilyen, a mozgás szerepe az észlelésben és egyáltalában a mozgás, illetve a szenzoros mozzanatok szerepe a gondolkodásban. Itt a neo-behaviorista Barkóczi és Putnoky iránya állt szemben a sokkal szenzualistább Gestalt – eredetű Kardos világgal. De ugyanígy, a neurobiológiai táboron belül is nagy viták jellemzik a magyar és a nemzetközi pszichológiát egyaránt, a klasszikus és instrumentális tanulás viszonyáról (Grastyán, 1967). Pavlov és Skinner, a hazai pszichológiában, Barkóczi Ilona és Putnoky Jenő 1968-as tankönyvében, de például Hebb (1978) tankönyvében is, mint közvetlen vitapartnerek jelennek meg egymással szembeállítva. Miközben ők valójában sosem vitatkoztak egymással, sőt, nem is ismerték egymást. Ez a vita, mint egy korábbi cikkemben magam is megpróbáltam utalni rá, azt is érinti, hogy a pszichológia mennyire képes megfelelni egy akti-

vista felfogásnak az emberről, vagy mennyire követ egy Sztálini jellegű passzív emberképet (Pléh, 1998).

A sok vita közepette, a belső magyar szakirodalomban jól követhető módon, megváltozik a tudomány rafináltsága. Egy régi elemzésben kimutattam, hogy az újrainduló pszichológiai szakirodalom, pusztán empirikus tanulmányait tekintve, 1958 körül még 30% fölött van a semmiféle statisztikát nem alkalmazó beszámolók arányát tekintve, és a tanulmányok kb. 55% is csak leíró statisztikákat használ. Az 1970-es évek első felére már 15%-ban többváltozós módszerek, 35%-ban pedig statisztikai próbák jelennek meg. E kettőt összeadva tehát, az empirikus munkáknak több mint fele megfelel a modern statisztika kritérium-rendszerének (Pléh, 1979). Lenézhetjük ezt persze, hogy az 1970-es években csak a fele, ma pedig elképzelhetetlen lenne egy cikket elfogadni statisztika nélkül. Ne feledjük azonban, hogy itt 15 év alatt egy drámai attitűd megfordulásról volt szó.

Ugyanez igaz a nyelvi orientációban is. Korábban említettem, hogy az egyetem világán belül van egy orosz és egy angolszász orientáció. Az egész magyar pszichológiát nézve is érvényes ez. Míg a pszichológusok 1958 táján még 50% fölött ismertetnek orosz nyelvű könyveket és több, mint 40%-ban orosz nyelvűek a hivatkozásaik, addig az 1970-es évekre a hivatkozásoknak csak 20%-a lesz orosz és mintegy 45%-a már angol nyelvű. Tehát az orosz-angol váltás rendkívül gyorsan és a társadalmi orientáció változását másfél évtizeddel megelőzően végbement (Pléh, 2016, 2017).

A SZOCIALISTA MAJD A „POLGÁRI” DIVERZIFIKÁCIÓ A PSZICHOLÓGUSKÉPZÉSBEN

Ahhoz, hogy megértsük a pszichológusképzésnek az 1970-es években elindult s több hullámban létrejött diverzifikációját, aminek részleteiről szól egész konferenciánk, figyelembe kell vennünk a fentebb vázolt három kontextust. A centrum-periféria mozgás általános tényezőit, az 1920–40 közötti első egyetemközi pszichológus mozgásokat, és a magyar egyetemi pszichológia egész helyzetét az 1960–70-s években. A diverzifikáció első lépése, a Kelemen László irányításával létrejött pszichológusképzés a Kossuth Lajos Tudományegyetemen, Debrecenben. Kelemen, aki részben Várkonyi Hildebrand-dal összefüggő szocializációja után, hosszú időn keresztül a Pécsi Tanárképző Főiskola vezetője volt, 1966 és 1980 között Debrecenben dolgozott. 1970–74 között előkészítette a pszichológusképzést, majd 1974-től az ténylegesen elindult, mint azt az egyik későbbi vezető, Kovács Zoltán (1994) összefoglalta. Nemzedékeken keresztül ingázó tanárok és ingázó vezetők jellemezték ezt a képzést. A vezetők tekintetében Kelemen Lászlót Hunyady György, őt Mészáros István, majd Kovács Zoltán, s végül mindmáig Münich Ákos követi. Csupa eredetileg Budapestről Debrecenbe került kollegáról van szó, illetve Hunyady, Mészáros és Kovács esetében olyanokról, akik szerepvállalásuk alatt is erősen kötődtek Budapesthez.

A képzés kezdeti vezető tanárai is kettős kötődésűek voltak. Miközben Budapestről ingáznak Debrecenbe, pesti identitásukat is megtartották. Az általános lélektanban Bányai Éva 1982–85-ig, majd Czigler István 1978–1984, majd 1997–2005 között, a szociálpszichológiában és a személyiséglélektanban Faragó Klára és Szakács Ferenc 1977–88-ig, a klinikai pszichológiában Bagdy Emőke 1987–1994 között játszottak vezető szerepet. Időnként alkalmi betanításokkal az 1990-es években még megjelent Barkóczi Ilona és Zétényi Tamás is.

A rendszerváltás után, az 1990-es évektől nagyon erőteljes lesz a centripetális folyamatok megjelenése. Pataki Ferenc kezdeményezésére a Pécsi Egyetemen, amikor a Tanárképző Főiskola az egyetembe integrálódik, megjelenik az igény a pszichológusképzésre. Ezt először, az indításnál Kézdi Balázs, majd az MTA Pszichológiai Intézetéből László János vezetésével alakítják ki. Szegeden ez az igény először Erős Ferenc és Garai Ferenc kezdeményezésére jelenik meg, Erős tanszékvezetői szerepet is vállalt. Az igazi szakindítás Vajda Zsuzsanna nevéhez fűződik az 1990-es évek végén.

A 2000-es évekre hat egyetemen jön létre pszichológusképzés, 35 év alatt 30-szoros hallgatói létszám emelkedéssel. Ez sokszor teszi illúziórikussá a színvonalat. Egy nemzedék alatt honnan keletkezett volna öt új tanári csapat? Ebben az új helyzetben a kialakuló kvalifikációs feszültségek közepette, a minőségbiztosítás mint kettős kényszerítőerő jelenik meg. Egyrészt szükség van professzorokra a vidéki és az egyházi egyetemeken is, és mintegy professzori alkatokra, ez azonban sokszor csak névleges lesz. Ilyen például Kósa Éva szerepe a Pázmány Péter Egyetemen, vagy Winkler István szerepe a Szegedi Tudományegyetemen. A jövő kulcskérdése a valóban szuverén oktatói és kutatói vezetők megjelenése mindegyik egyetemen.

A vidéki egyetemek egy részénél kezd kialakulni ez a jellegzetes tartalmi mintázat. Pécsen a László János (2005, 2012, 2014) elindította narratív pszichológia továbbra is erőteljesen képviselve van, valamint az Erős Ferenc és Péley Bernadett képviselte elméleti és gyakorlati pszichoanalitikus orientáció. Ugyanakkor Bereczkei Tamás (2009, 2016) a jelenlegi intézetvezető, egy erőteljes evolúciós profilt alakított ki. A Szegedi Tudományegyetemen az 1990-es évek végén jómagam, azután körém szerveződően Németh Dezső és Racsmány Mihály segítségével kialakult egy jellegzetes kognitív profil. Ez azonban az elvándorlások révén elhalványult és mára egy bizonytalan tanácsadó, nevelési oldal jelent meg.

A vidéki egyetemek virágzásának kulcskérdése annak észrevétele, hogy integrációra van szükség, amint az előadás elején említett Szentágothai János, vagy Szent-Györgyi Albert esetében láthattuk. Lehetőségeket kell biztosítani a centrifugális tényezők révén odament embereknek. Ahhoz, hogy jól működjenek a vidéki egyetemek, a pszichológia terén is egyszerre van szükség műhelyek kialakítására és arra, hogy a műhelyvezetőknek tényleges integrációjuk legyen a helyi kulturális életbe.

IRODALOM

- Barkóczi Ilona (1965) A kutató és manipulációs tevékenység sajátos formái csecsemőknél és fiatal majmoknál. *Pszichológiai Tanulmányok VII.*, 115–122.
- Barkóczi Ilona (1970) A megismerési motiváció ontogenezise. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 27, 26–58
- Barkóczi Ilona és Putnoky Jenő (1968). *Tanulás és motiváció*. Budapest: Tankönyvkiadó
- Bereczkei, Tamás (2009). *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest: Typotext
- Bereczkei Tamás (2016). *A megtévesztés pszichológiája – Machiavellizmus*. Budapest: Typotext
- Grastyán Endre (1967) A tanulás alapvető paradoxonai és idegéletteni feloldásuk. *Pedagógiai Szemle*, 10, 893–914.
- Grastyán Endre (1985). *A játék neurobiológiája*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Hebb, D. O. (1978). *A pszichológia alapkérdései*. Budapest: Gondolat
- Kardos Lajos (1957). *A lélektan alapproblémái és a pavlovi kutatások*. Budapest: Akadémiai.
- Kardos Lajos (1959). Tanulás és emberré válás. *Pszichológiai Tanulmányok, I.*, 105–113.
- Kardos Lajos (1965). Az állatlélektani kutatások jelentősége és néhány elvi kérdése. *Pszichológiai Tanulmányok, VII.*, 105–113.
- Kardos Lajos (1976). *A neuropszichikus információ eredete*. Budapest: Akadémiai
- Kardos Lajos (1983) Válságban van-e a pszichológiai kísérlet? *Pszichológia*, 3, 298–307. A vita a *Pszichológia* 1983-as és 1984-es évfolyamában követte ezt.
- Kardos Lajos (1988). *Az állati emlékezet*. Budapest: Akadémiai.
- Kardos Lajos, Pléh Csaba és Barkóczi Ilona (szerk.1987). *Studies on creativity*. Budapest: Akadémiai.
- Kovács Zoltán (1994). *A debreceni pszichológusképzés húsz éve*. Debrecen: KLTE Pszichológiai Intézet
- Kovai Melinda (2016). *Lélektan és politika. Pszicho-tudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*. Budapest: L'Harmattan.
- Kovai Melinda (2017). 'Catching up with the West' – The Modernisation and Self-Colonializing Paradigms of Hungarian Psychology during State-Socialism. *European Yearbook of the History of Psychology*, 3, 219–234.
- Lányi Gusztáv (2000). *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan – a hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Budapest: Osiris.
- László János (2005). *A történetek tudománya*. Budapest: Új Mandátum.
- László János (2012). *Történelemtörténetek*. Budapest: Akadémiai.
- László János (2014). *Historical Tales and National Identity*. London: Routledge.
- Máriási Dóra (2016). Amikor a pszichológia a „kommunizmus általánosan kibontakozó építésének egyszerű programjához” csatlakozott. Újraintézményesülés kritikai perspektívában. *Alkalmazott Pszichológia*, 16, 63–79.
- Marton L. Magda (1964). Az aktivációs és a tájékozódási reakció főbb működési elvei és jelentőségük a pszichikus folyamatok megismerésében. *Pszichológiai Tanulmányok, VI.*, 37–50.
- Merton, R.K. (1968). The Matthew Effect in Science. *Science*, 159(3810):56–63
- Merton, R.K. (1988). The Matthew Effect in Science, II Cumulative Advantage and the Symbolism of Intellectual Property. *Isis*, 79: 606–623

- Mudrák József (2019). Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen 20. század első felében. In: Pléh, Mészáros és Csépe, szerk, 2019, 171–188
- Pataki Márta, Polyák Kamilla, Németh Dezső és Szokolszky Ágnes (2009). A lélektan történetének 80 éve a szegedi egyetemen. 1929–2009. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64, 671–676.
- Pléh Csaba (1979). A magyar pszichológia fejlődésének néhány jellemzője a publikációk mennyiségi elemzésének tükrében 1958–1975. *MTA II. Osztályának Közleményei*, 28, 209–231.
- Pléh Csaba (1998). A pszichológia szimbolikája egy slampos totalitáriánus rendszerben. In: *Hagyomány és újítás pszichológiában*. Budapest: Balassi, 91–111
- Pléh Csaba (2001). Kardos Lajos emlékezete. *Pszichológia*, 21, 159–181.
- Pléh Csaba (2011). A magyar kísérleti pszichológia fejlődési íve 1950–2010 között. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66, 669–693.
- Pléh Csaba (2016). Intézmények, eszmék és sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71, 691–723.
- Pléh Csaba (2017). Formation of Hungarian Psychological Research in Mid–20th Century: Institutional Frames 1960–2010. *European Yearbook of the History of Psychology*, 3, 181–199.
- Pléh, Csaba, Mészáros Judit és Csépe, Valéria (szerk, 2019). *A pszichológiatörténetírás módszerei és a magyar pszichológiatörténet*. Budapest: Gondolat
- Séra László (2019). Fordulópontok az erdélyi magyar pszichológia történetében: 1870–1970. In: Pléh, Mészáros és Csépe, szerk, 2019, 189–239
- Szokolszky Ágnes és mtsai (szerk., 2009). *A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen, 1929–2009*. Szeged: JATEPress

A PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETE A KOLOZSVÁRI FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEMEN, A II. VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

DOI: 10.14232/pfvm.3

I. A PSZICHOLÓGIA KEZDETEI MAGYARORSZÁG KOLOZSVÁRON ALAPÍTOTT MÁSODIK- ÉS ERDÉLY HARMADIK EGYETEMÉNEK ELSŐ KORSZAKÁBAN (1872–1919)

Az egyetemalapítás háromszáz éves kísérleteinek története¹ Dávid Ferenc unitárius hitét felvevő János Zsigmond (1540–1571), választott magyar király s Erdély első fejedelme (1559) korai halála miatt meghíúsult tervéig nyúlik vissza. Híres külföldi professzorok megnyerésére és fogadására, mint Petrus Ramus párizsi protestáns filozófus, már nem kerülhetett sor.

Az első kolozsvári „egyetemet” Báthory István (1533–1586) erdélyi fejedelem és lengyel király alapította a jezsuitákra bízva (1581), majd Bethlen Gábor (1580–1629) Gyulafehérváron létesített református felsőfokú intézetet 1622-ben, amelyek csak néhány évig működtek. Bethlen Gábor Nagyenyedre átköltöztetett intézményéből 1662-ben jött létre a ma is fennálló Bethlen Kollégium. Miután 1691-ben Erdélyt bekebelezte a Habsburg-Birodalom, 1698-tól 1773-ig, a jezsuita rend eltörléséig működött ismét a Báthory Egyetem. A második egyetemnek mondható, *Mária Terézia* által 1774-ben alapított és 1776-tól a piaristák által működtetett jogi kar (főiskola egyetemi ranggal) 1784-ig állt fenn, amikor II. József líceummá minősítette vissza. Ezután Kolozsváron sok évtizeden keresztül csak a folytonosan fennálló orvossebészeti intézet és 1863-tól jogakadémia működött.

Az 1867-es kiegyezés után *„Erdély az Unió miatt megszüntetett főkormányzóságért kárpótlásul kapta a kolozsvári egyetemet”* – írja Fitz József,² melynek kiürülő épületeiben helyezték el az alakuló tanszékek jelentős részét. Az alapítási feltételek fontos segítő tényezője volt gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyije” elnökségével 1859-ben megalapított Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtára és értékes gyűjteményei.³

Az egyetemet az 1872. októberi XIX. törvénycikk elfogadása után *„a tanszabadság elvei alapján állítják föl”* és „amíg más törvény erről nem rendelkezik, szervezetére a

¹ Lásd Bisztray, 1941; Bíró, 1945; Gaal, 2001; Márki, 1896, 1922; Szögi és Varga, 2011; Nagy, 1999; Minker, 2003.

² Brassai Sámuelről írt életrajzában, 1911: 69.

³ 1859-ben gróf Mikó Imre kolozsvári házát is az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek ajándékozta. Az egyesület alapításán a Magyar Tudományos Akadémia küldöttsége is részt vett, élén Eötvös Józseffel, az Akadémia akkori elnökével. Lásd Egyed, 2005.

pesti egyetem szabályzata érvényes”. Az egyetem szerkezete a törvény szerint Magyarországon egyedülállóként: „*Négy tudománykarra oszlik: jog- és államtudományi; orvosi; bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi; matematikai és természettudományi karra.*” Továbbá „E két utóbbi karhoz kapcsolva gymnasiumi tanárképezde állítatik fel.” Azonban csak 1881 elején kapja a *Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem* nevet s „örökidőkre megalapítottnak nyilvánított.” (Az alapító, illetőleg megerősítő oklevél kiadására csak 1897-ben került sor.)⁴ (Lásd 1. ábra.)

1. ábra Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem központi épülete 1903-ban, Farkas utcai fő homlokzat.

Az egyetem ünnepélyes megnyitására 1872. november 10-én, az első évre megválasztott rektor, Berde Áron közgazdász professzor beiktatásával került sor, aki az egyetem felállítását kezdeményező jogakadémia tanára volt. Bárány Eötvös József, a kiegyezés korának kultuszminisztere támogatta és készítette elő régi dédelgetett álmának beteljesülését. Eötvös halála miatt a kivitelezés már Pauler Tivadar minisztersége idejére esik. Berde beiktatási beszéde nem volt teljesen felhőtlen: „*Kétségbe kellene esnem – mondta – a harmadik kolozsvári tudományegyetem küszöbénél, ha előre hinném, hogy a történelmi tények olyan következetesen ismétlik útjokat, mint a bolygók napjaik körül és hogy azt elődei sorsa fenyegeti.*” A rektori beszédből érdemes kiemelni az egyetem rendeltetésére vonatkozó szavait is: „*az egyetemnek kettős hivatása van: a tudomány fejlesztése és terjesztése*

⁴ Bisztray, Szabó és Tamás, 1941: 425; Márki, 1922: 66.

tudományos emberek képzése által, és a tudomány vívmányainak a társadalomba való bevezetése. Nevelni a tudomány országát és szépíteni a gyakorlati életet.”⁵

1872-ben a kolozsvári tanárok közül 7-en voltak az Akadémia tagjai, 1896-ban 13-an (közülük 3 már nyugdíjas); 1919-ig az egyetem rektorai között 27 fő, legalább levelező tagot találunk. 1896-ban díszjelvényeket kaptak a rektori és dékáni láncokon és 26 tiszteletbeli doktort avattak az egyetem tanárai közül (így Böhm Károlyt és Schneller Istvánt). Itt csak Brassai Sámuel emelném ki. Az *Erdélyi Múzeum* folyóiratot elindító *Döbrentei Gábor (1785–1851)*, „Erdély Kazinczy-jának”⁶ hagyatékában talált egyik feljegyzésében az áll, hogy 1848. aug. 1-én a Nemzeti Kaszinóban együtt ebédelt Eötvös Józseffel. Így köszöntötte: „*Éljen a kolozsvári egyetem felállítója!*”⁷ S tanúja lehetett, ahogy Kemény Zsiga báró *Brassai Samut* ajánlja a Batthyány-kormány vallás és közoktatási miniszterének: „*Igen, igen szólék, jeles ész és az egyetemen minden minden vallásból nemzetből eredett jó főnek együtt kell találkozni. Brassai unitárius.*”⁷

Brassai Sámuel (1797–1897) az elemi mennyiségtan tanszékre kapott kinevezést, később szanszkrit nyelvet is tanított. Az utókor mint nyelvészre, matematikusra, zene-tudósra, botanikusra, irodalmárra, fordítóra, polihisztorra emlékezik rá. Beszélhetnők itt a Pólya–Brassai Akadémiai vitáról a gondolat fiziológiai alapjáról⁸, vagy a *Logika, lélektani alapon kifejtve* című könyvéről⁹, de legnagyobb érdeklődést napjainkban nyelvészeti elmélete (*A magyar mondat*, 1860/2011) keltett fel. É. Kiss Katalin Brassai munkáját a *generatív mondatlan előfutáraként* mutatta be, s első alkalommal már 1981-ben. A modern generatív nyelvelmélet É. Kiss Katalin által is képviselt paradigmájának elindítója Noam Chomsky volt, akinek – mint legújabbban Pléh Csaba hangsúlyozza –, döntő befolyása tagadhatatlan a pszicholingvisztika és a kognitív pszichológia létrejöttére.¹⁰

Egy érdekes adat, amelyre itt még utalnék, hogy az új kolozsvári egyetemen elsőnek 1875-ben dr. Bartók György (1845–1907) szerzett magántanári habilitációt filozófiából. Korábban Tübingenben Lessingről nyújtott be német nyelvű disszertációt. Próba-előadását Felméri Lajos, dr. Metzl Hugó és Szász Béla bírálók „kielégítőnek” találták.¹¹ 1876-ban Nagyenyedre távozott; 1898-tól református püspök. A „tudós püspök” fia, ifj. Bartók György (1882–1970), apja halála után két évvel teológiai tanár, majd ko-

⁵ Berde, 1872: 35, 43; vö. Gábor, 2006: 30.

⁶ Erdélyben nevelősködő Döbrentei Gábor által elindított első erdélyi tudományos folyóirat, az *Erdélyi Múzeum* 1814 és 1818 között jelent meg 10 füzetben. Döbrentei a Magyar Tudományos Akadémia alakulásában is részt vett; alapításának évében, 1931-ben főtítkárnak választották meg.

⁷ Gálos, 1913: 599.

⁸ Gál, 1909/1942; Balázs, 1993.

⁹ Brassai, 1858; javított kiadás 1877.

¹⁰ É. Kiss, 1981, 2005; Pléh, 2019.

¹¹ T. Szabó és Zabán, 2012: 82; vö. Márki, 1896: 67.

lozsvári, azután szegedi filozófia professzor, s az 1940-ben Kolozsvárra visszatérő egyetem első rektora.¹² Pszichológiát is oktatott.

A bölcsészeti kar 1872/73. év első felében a tanári pályázatra Sárospatakról jelentkező, – „skóciai utazó” és Alexander Bain műveit ismerő – Felméri Lajos tartott pszichológia (neveléstan) előadást. És annak is van nyoma, hogy Ferenczi Zoltán irodalomtörténész doktori szóbeli szigorlatán 1879-ben a pedagógia melléktantárgyból „az érzelmi nevelés lélektani alapjáról és oktatási eszközeiről” kérdezte.¹³ Felméri pedagógiai elméletét és tevékenységét alaposan feltárták a szegedi pedagógiatörténészek (lásd Pukánszky és Németh, 1999). Itt csak érintőlegesen említhetők az Erdélyi Múzeumban, a Természttudományi Közleményekben vagy az *Athenaeumban* az 1870-es évek elején megjelent pszichológiához kapcsolódó írásai. Írt „A nevetésről Darwin után”, jelent meg előadása az „illúzióról” az érzékeléstől a hallucinációig, s rövid pszichológiai tanulmánya Rousseau személyiségéről, melyben John Mosley és John Hawkes írásait említi. Rousseau pszichológiai önvizsgálatának mélysége, melyre Ő is ráérezhetett, Freud előzményének tekinthető.¹⁴ Még felidéznek egyetlen részletet Felméri neveléstanának bevezetéséből:

„... e műben mindenekelőtt arra az örökké mozgó, ezernyi-ezerféleképpen alakuló és változó tényezőre fordítottam figyelmemet, melyet elmének vagy léleknek hívnak. Ennél fogva bevezetem az olvasót abba a lélektani laboratóriumba, hol oly édesen esik megfigyeléssel töltöni az időt. Hiszen, ha a nevelés igazi jelentésében nem egyéb, mint alkalmazásban levő psychológia: akkor abban a főszűly az ifjú elméje működéseinek megfigyelésére esik, mely megfigyelés mondhatni a jelen azzal kezdődik.”¹⁵

Felméri könyvében támaszkodik A. Bain, Spencer, Ribot pszichológiai műveire.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a tudományos pszichológia kezdete a kolozsvári egyetemen is arra az időszakra esik, amikor Wilhelm Wundt lipcsei filozófiai tanszékének laboratóriumában 1879-ben elkezdődött a kísérleti/doktori munkák sora és elterjedt *A lélektan alapvonalai* című tankönyve (magyar nyelven 1897, ismerteti Sóváradi néven a *Protestáns Szemle* 1627–629. o./ abban az évben). Ekkoriban tűnik fel Wundt és Fechner, s a pszichofizikai küszöb fogalma az iskolai tankönyvekben, a „középiskolai tanárvizsgálat szabályzatában” is (1887) és kísérleti lélektani munkákat ismertetnek a *Magyar Philosophiai Szemlében*, mint Böhm Károly 1882-ben.

¹² Gaal, 2007.

¹³ T. Szabó és Zabán, 2012: 148. Ferenczi Zoltán 1891-től a kolozsvári-, 1899-től a budapesti egyetem könyvtárának igazgatója volt. 1903-ban életrajza jelent meg a jogász, író és politikus báró Eötvös József életéről, *A karthausi és A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államhatalomra* c. munkák szerzőjéről; a Barthyány-, majd később az Andrássy-kormány vallás- és közoktatási miniszteréről (Ferenczi, 2003).

¹⁴ Abs, 2008.

¹⁵ Felméri, 1890, VI. (2. kiadás)

Lechner Károlyt 1889-ben hívják meg nyilvános rendes tanárnak az orvosi kar újonnan létesített ideg-elmekórtani és törvényszéki lélektani tanszékére, amelyhez „elmekórház” („Elmekórtani Kóróda”) is tartozott. Ez az országban első elmegógyászati klinika igen szerény volt a külvárosban bérelt kis magánházak összekapcsolt területén.¹⁶ Laufenauer Károly hasonló budapesti tanszéke csak később kapott kórházat. 1901–1903 között *„a ragyogó tehetségű Lechner Károly ... olyan mintaszerű, pavilonrendszerű intézetet emelt, amelynek a külföld is csodájára járt. Ebben a fényes hajlékban nem kevésbé tündöklő tudományos munka folyt”* – mondta róla későbbi szegedi utódja, Miskolczy Dezső, a modern neurológia megteremtője nálunk.¹⁷

1. ábra Az ideggyógyászati klinika főbejárata Kolozsváron, 1903.

Forrás: Klasszikus Orvosi Könyvek, 391–391, 1903/

Lechner elfogadja a lelki jelenségek kísérleti megközelítését, ezért is írja róla Buday Kálmán akadémiai emlékbeszédében, hogy *„a magyar pszichológusok közt az egyik legelső hely illeti meg”*¹⁸, s ezért nevezhetjük az *első pszichiáter pszichológusnak*.¹⁹ Ez utóbbi te

¹⁶ Lechner, 1903.

¹⁷ Miskolczy, 1930: 294. Lásd még Pásztor, 2013.

¹⁸ Buday, 1932: 36. Lechner Akadémiai levelező tagságra ajánlói (Jedrassik, Preisz és Buday, 1921:56, 57) szintén megállapítják: *„közleményei túlnyomóan a pszichológia körébe tartoznak, melynek ő egyik legönállóbb, leghivatottabb búvára.”* Ugyanitt olvashatjuk: *„Éppen a pszichologia ezen sokoldalú művelése által jutott Lechner közelebbi összeköttetésbe Kolozsvár és Erdély számos nem orvosi tudományos társulatával is, a melyek versenyezve igyekeztek őt előadások tartására megnyerni.”* Igen sok előadást

kintetben nem állt egyedül. Kortársa volt Emil Kraepelin, aki Wundt pártfogását élvezve kezdte pszichofarmakológiai vizsgálatait, majd 1886 és 1891 között, az orosz birodalmi Dorpat (1919-től Tartu) egyetemén az első észtországi kísérleti pszichológiai laboratóriumot megalapította. Utódja a szintén Wundt tanítvány Wladimir von Tschisch volt.²⁰

Lechner előadásaiban a pszichofiziológiát tárgyalva (*Kísérleti lélektan gyakorlatokkal*) például 1914-ben leírja a reakcióidőmérést: „a psziché eseményeinek időben megmérésére ma már megbízható készülékek állnak rendelkezésre...” a Hipp-féle kronoszkóp használatával.²¹ Maga is szerkesztett „ingerkészüléket”, amely megfelel egy tachistoszkópnak, amellyel „a felismerés gyorsasága mérte a figyelmet és az asszociáció erejét is.”²² Lechner Károly korábbi tanulmányaiban, közöttük *Az érzéki észrevevés elemi alkatrészei* (1884) már hivatkozik saját kísérleteire. Fodor Katalin és tanítványa Kós Béla 1995-ben²³ jogosan vetik fel, hogy ezeket a vizsgálatait „valamilyen egyszerű pszichofizikai berendezés felhasználása nélkül nem folytathatta volna.” Az „érzéki észrevevést” (appercepció) nagyszámú képzetelem bonyolult kapcsolatát tartalmazó olyan folyamatnak írja le, amely „tényleges ítéletet rejt magában” (303). A mozgásképzetekkel kapcsolatban pedig az izomérzetek szerepét is hangsúlyozza itt.

„A tudatosság ténye szellemi életünkben” című tanulmányában 1892-ben²⁴ a reflexek jelentőségét vizsgálta, s úgy találta, ez képezheti nyitját „a magasabb rendű szellemei működéseknek”, s a reflexekre vezethetők vissza az ép és a kóros lelki jelenségek. „A lélek összes eseményei a reflexkör tényeiben lelik magyarázatukat” – hangzik 1903-as, *A reflex-típusokról* című dolgozata kezdőmondata.²⁵ Azonban – idézve ismét Miskolczy Dezsőt: „Ez a koncepció nem tart semmi közösséget a Bechterev – és Pavlov-féle reflexológiákkal, amelyek a legmagasabb szellemi működéseket primitív, szomatikus megnyilvánulásokká egyszerűsítik, hanem a bonyolult szellemi működésekbe az egyes reflextípusok felismerésével és jellemzésével iparkodik bevilágítani” (uo).

tartott. Tagja volt a Természettudományi Társulatnak, a Magyar Gyermektanulmányi társaságnak és részt vett annak I. brüsszeli kongresszusán; az Erdélyi Múzeum-Egyesület alelnöke is volt (a „*Műzeumos érzéseinkről*” című előadásában, 1909-ben például a motiváció szerepét emeli ki).

¹⁹ Gaal, 1994.

²⁰ Allik, 2006; Müller, Fletcher és Steinberg, 2006.

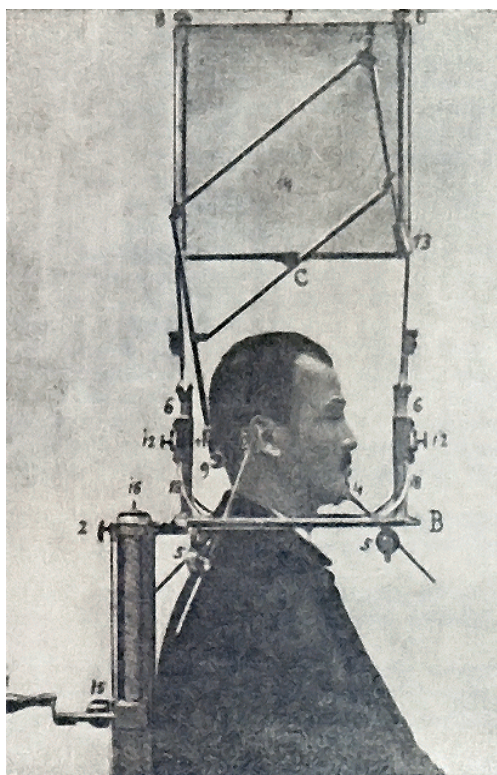
²¹ Balázs és Spielmann, 1956: 123–124.

²² Zsakó, 1922.

²³ Fodor és Kós, 1995: 24.

²⁴ Balázs és Spielmann, 1956: 97–108.

²⁵ Balázs és Spielmann, 1956, 157–164.

3. ábra. Lechner Károly cephalograph-ja (koponyamérő) eszköze, amely elnyerte az 1900-as párizsi világkiállítás nagydíját (Balázs-Spielmann, 1956).

Az izommunka döntő fontosságáról szóló munkájában Lechner²⁶ (1890) az „izomérzések”, „az izomfeszülések” szerepét hangsúlyozza különböző jelenségekben: „... minden kedélyindulat, minden etikus érzelem, minden igaz, szép és jó iránti fogékonyság izommunkából ered” (170. o.). A figyelemről megállapítja, hogy nem más, mint „az ingertől független, olyan különálló pszichikus faktor, mely az izomfeszülésekben beállott változásokból származó érzetekre vezethető vissza” (177. o.). Az izomérzések szerepét támasztja alá a térérzékellet keletkezésére vagy az asszociáció folyamatára vonatkozó megfigyelésekkel. A mozgásképzetek keletkezéséről állítja: „Mozgást még csak gondolni sem vagyunk képesek anélkül, hogy a megfelelő izomérzéseket magunkban fel ne keltsük. Minden gondolt szó a beszédnek megfelelő feszülést követeli” (188–189. o.). Ennek mérésére ötletes készüléket készített, mint azt a *Közérzéseink az értelmi munka szolgáltatásban* című akadémiai székfoglalójának szánt, közvetlenül halála előtt írt tanulmányában leírta²⁷ és 1913-ban bemuta-

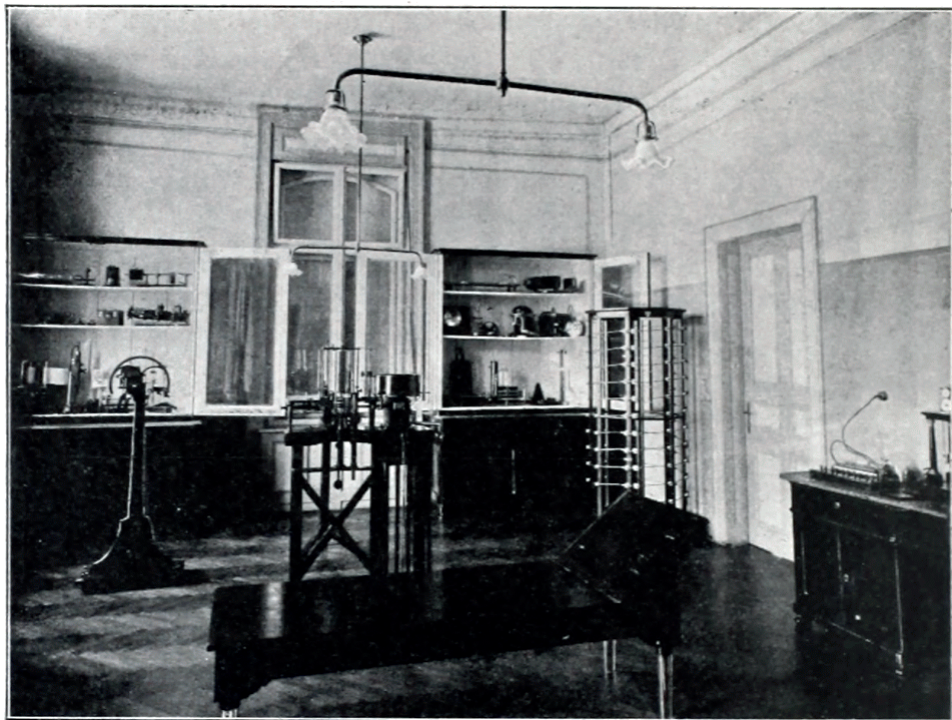
tót is tartott a Fővárosi Pedagógiai szemináriumban, az első Gyermektanulmányi Kongresszus kiállításán. A minimális izomfeszültséget mérő készülék, amelyet részletesen ismertet ingerfeltevő kulcsból, reakciót jelző harangból és a villamosáramot szabályozó készülékből állt és alkalmas volt arra, hogy kimutassa hogy az ajakra, nyelvre, gégeire stb. helyezett „kulcsok” (érzékelők) „a hangok vagy betűk gondolása ugyanazokat a mozgásokat ismételtette, amelyek azelőtt a hangos beszédet kísérték.”²⁸ „Ugyanilyen finom izomfeszülésekben megnyilvánuló reflexhatásokat tudtam kimutatni egy másik eszközömmel is – írja továbbá Lechner –, amely az arcizmoknak, a fejizmoknak vagy a test egyéb iz-

²⁶ Lechner, 1890.

²⁷ Halála után Schaffer Károly mutatta be a Magyar Tudományos Akadémián (1923. áprilisában). Lásd Balázs és Spielmann, 1956: 224–232.

²⁸ Balázs és Spielmann, 1956: 225. Egy további eszköz, a Lechner által szerkesztett cephalograph (koponyamérő eszköz) elnyerte az 1900-as Párizsi Világkiállítás nagydíját; adatait feltüntették a kórlapokon (így Ady-ról is). Lásd Fodor és Kós, 1995.

mainak a figyelmeztést, a hangulatokat, az indulatokat kísérő mozgásait, mégha utóbbiak csak képzelve lettek is érzéktették ...” Az említett jelenségek, így a belső vagy szubvokális beszéd, az artikulációs szuppresszió, a csendben olvasás, az ajak- és nyelvmozgások EMG jeleinek vizsgálatai, illetve az ideomotoros aktivitás jelenségei napjainkban is fenntartják a pszichológia és a kognitív idegtudomány érdeklődését.²⁹

4. ábra. Lechner labor 1903 394–394. o.

Palágyi Menyhért (1859–1924) 1904/1905-ös tanévben lesz Kolozsváron az egyetem Matematika és Természettudományi Karán „a természettudományok bölcsészeti ismerettanának magántanára.” Palágyi pályája kezdetén matematika/fizika tanár, majd filozófiai tanulmányokat végzett német egyetemeken, Wundtnál is járt. Lélektani-filozófiai³⁰ érdeklődése mellett irodalmi, művészeti kérdések is foglalkoztatták.³¹ Kolozsvárra Apáthy István (1863–1922) hívására érkezett azzal a szándékkal, hogy tőle, az összehasonlító anatómia úttörő idegészövettani kutatásokat végző professzorától biológiát

²⁹ Lásd Stock és Stock, 2004; Loevenbruck, Grandchamp, Rapin et al., 2018.

³⁰ Palágyi, 1893, 1896, 1901, 1908.

³¹ Lásd Madáchról, Petőfiről, Székely Bertalanról írt munkáit. Lásd pl. Palágyi, 1910.

tanuljon.³² Apáthy az 1903/1904. tanév rektora, és a következő év prodékánja volt. A napjainkban újra felfedezett filozófus Palágyi³³ 1906-ban beszámol egy Lechner laboratóriumában végzett kísérletről, amelyért hálás köszönetét is kifejezi.

A reakcióidő kísérleti elemzése című tanulmánya³⁴ háttérével kapcsolatban felvetik szorosan kapcsolódását Palágyi tér-idő kontinuitására vonatkozó feltételezéseivel. 1901-ben érkezik arról, hogy „a térről és időről alkotott fogalmaink nincsenek kellően hozzászabva érzéki tapasztalataink világának.”³⁵ Ezeket a fogalmakat „...teljesen hozzá kell stilizálni az érzéki tapasztalatok világához, úgy, hogy méltó drapériái legyenek a mindenség testének s oly finoman és érzékenyen simuljanak az élő valósághoz, hogy átérezhessük rajtuk a testek és folyamatok minden jellemző vonását, a tények és események minden színét és árnyalatát.”

Palágyi kérdésfeltevését a reakcióidő kutatásának történetébe ágyazva fogalmazta meg. Sigmund Exner bécsi fiziológus elemi mentális folyamatokkal kapcsolatos vizsgálataiból indult ki, akit a mozgásészlelés kutatásának úttörőjeként ismerünk³⁶. Exner reakcióidő kísérleteiben elektromos szikra felvillanásra kézzel adott válaszban átlagosan 113 msec-ot mért. A reakcióidő a szándékos válaszhoz szükséges lappangási idő, amely észlelési, elhatározási és végrehajtási szakaszról tevődik össze. Exner már az „előkészületi beállítódás” jelentőségét is felfedezte. Palágyi foglalkozik Hirsch, Donders és Wundt munkáival; a különböző érzékelti modalitások eltérő latenciáinak kérdésével és F. C. Donders egyszerű és összetett (választási) reakcióidő feladatok összehasonlítását alkalmazó kivonási módszerével. Végül az „automatizált emberi mozdulat élettanával” végzett vizsgálat mellett dönt. Az „automatizált mozdulatok időtartamának megmérésre alkalmassá” teszi a szokásos reakcióidő mérést, Lechner eszközeiből a Hipp-féle óra és az áramkulcs felhasználásával, „melyen a kísérleti személy úgy játszik, mint egy zongorabillentyűn”, amit kiegészített egy olyan elemmel, amely „a billentyűjáték grafikai képét” rögzítette a kimográf kormozott hengerén, így rögzíthető volt – mint kijelenti – a billentyűnyomások száma és egy hangvilla rezgéseivel msec értékekben is akár. Mint megállapítja, egy átlagos ügyességű ember elegendő gyakorlás után átlagban egy mp alatt 6–7 leütésre, de egy gyakorlott zongorista 8–9 leütésnél is többre lehet képes. Mivel egy rugós billentyű lenyomása, majd felengedése (a rugó visszapattanásával) ellentétes izomműködést kíván („antagonista reakció”), a szokásosan használt billentyűzet és áram-

³² Tardos Krenner, 1924: 342; Békés, 2005. Apáthy István az állattan és az összehasonlító bonctan professzora, szövet és fejlődéstan orvostudományi előadója (is) volt. 1904-ben a Múzeum-Egyesület igazgató választmányának tagja, többször kari dékán, rektor. Az utókor kiváló tudósként, tragikus hősként és hazafiként emlékezik rá. Lásd Lambrecht, 1922; Nagy, 1998. Palágyival közösen szerkesztik a *Társadalomtudományi Szemlét*. Palágyi ismerteti Apáthy idegszövettani munkáját is 1906-ban („A neuron-elmélet és a fibrillumtan harca”) a népszerűsítő *Uránia* lapban. Vö. 51. jegyz.

³³ Lásd *Észlelés és fantázia* című válogatott munkáit. Szerk.: Bogdanov és Székely, 2017.

³⁴ Palágyi, 1906/1907; vö. Fodor és Kós, 1995; köszönet: Palágyi, 1907: 136.

³⁵ *A tér és az idő új elmélete*, Athenaeum, 1901: 533; lásd Békés 2005: 359–360; továbbá a *pszichológiai téridő* kérdéseiről: Conway, Repke és Houck, 2016.

³⁶ Palágyi, 1907: 135.

kulcs átalakításával vált mérhetővé az automatikussá vált mozdulat „végrehajtó idejének” izomösszehúzódnási szakasza. Az új szerkezetű kulcsot Palágyi „reakció-ingának” nevezte el, mivel „a kulcsnak minden rugó mellőzésével ingaalakot” adott. Részletes leírásában „a billentyűből ingarúd lett, melyet balról-jobbra és jobbról-balra lengethetünk”, s ezzel négy mozgási művelet időtartamai váltak vizsgálhatóvá: „az ide-oda lengések időtartama a működő izmok, illetve antagonist izmok összehúzódnásának időtartamát állapítja meg.” Palágyi lehetőségként veti fel a mozdulat leállításának, az izom „fékezési idejének” mérési lehetőségét is, de mint megjegyzi, ahhoz az inga finomítására lett volna szükség. Sajnos Palágyi beszámolója itt véget ér, a megvalósítás eredményeiről nem ír. Egy heidelbergi filozófiai kongresszuson tartott, *A tudat diszkontinuitása* című előadásban 1908-ban, amelyben a *látszólagos(stroboszkopikus)* mozgásészlelés fázisaira utal, megjegyzi, hogy „a modern pszichológia és ismeretlen alapjainak kritikai vizsgálatán keresztül jutottam arra a meggyőződésre, hogy az éber tudat intermittáló, és ebben a meggyőződésben megerősített a pszichikai reakcióidő mérésére vonatkozó kísérlet”³⁷.

A „reakcióinga” készülék sorsa nem ismert. Wundt is tervezett egy inga-apparátust, amelyben a személynek egy rövid hangingerre meg kellett egy skálán ítélni egy gyorsan mozgó inga mutatójának téri helyét, amit előbbre észlelt a tényleges helyétől. Lechner-nél is látszik hasonló egy a laboratóriumról készült fényképen. Wundt apparátusát használta von Tschisch³⁸, Kraepelin tartui utódja doktori kísérletében, amely az elsődleges példa a „bonyolult kísérletekre” (egy folyamatos és egy váratlan esemény összehasonlítása). Ezt az időparadoxont, amelyet a látási-hallási latenciák különbségével, vagy figyelmi stratégiával értelmeztek ma is kutatják („flash-lag effect”), s az ész kísérleti pszichológia kezdeteit ismertető szerző maga is végzett ilyen kísérletet.³⁹

Böhm Károlyt (1846–1911) 1896-ban hívták meg a pesti Evangélikus Gimnázium igazgatói székéből a kolozsvári egyetem filozófia professzorának, aki „iskolát teremtett” s itt fejezte be fő művének (*Az ember és világa*) III. és IV. kötetét. Böhm Károly jelentőségét az erdélyi filozófiai gondolkodás történetében elismerték a maga korában, s hosszú elhallgatása után ma is elismerik.⁴⁰ Böhm Károlyt „a magyar gondolkodás legnagyobb alakjának” nevezte Kornis Gyula, akinek – mint írja – „legnagyobb tette, mellyel megelőzte a külföldi vizsgálatokat, az érték fogalmának tisztázása, az értékelmélet szilárd alapvetése. Ennek feladatát és alapproblémáját Akadémiánk előtt fejtette ki székfoglalójá-

³⁷ Palágyi 1908/2017: 138, in: Bogdanov és Székely, 2017: 136–140.

³⁸ von Tschisch, 1885; lásd Wontorra, 2009.

³⁹ Kreegipuu és Allik, 2004.

⁴⁰ Böhm lélektant Herman Lotze-től tanult Göttingenben (1868-ban); gondolkodásának alakulásában Kant, Comte, és egyre inkább Fichte játszott szerepet. *Az ember és világa* c. hat kötetes művének, amelyre mondhatni egész életét szentelte, csak az első három kötetének megjelenését élhette meg: 1. *Dialektika vagy alapfilozófia* (1883), 2. *A szellem élete* (1892) és 3. *Axiológia vagy értékten* (1906). A 4. és az 5. kötetet mesterének hű értelmezője, Bartók György rendezte sajtó alá: 4. *Logikai érték tana* (1912), 5. *Az erkölcsi érték tana* (1928). A 6. kötetet előadásaiából és feljegyzéseiből ugyancsak Bartók György állította össze: 6. *Az esztétikai érték tana* (1942).

ban (1900).⁴¹ Pauler Ákos szintén Böhm értéktanának jelentőségét hangsúlyozza s azon túl úgy véli, hogy: „*pszichológiai tanítása rendszerének egyik legértékesebb és legeredetibb része . . .*”⁴² Ranschburg Pál pedig a lélektan magyarországi első fejlődési szakaszát taglalva méltányolja „*Az ember és világa*” köteteit, hogy Böhm „*munkájában a pszichológiát inkább deduktív módon, filozófiai szempontokból tárgyalja, értékes megfigyelésekkel gazdagítva.*”⁴³ Böhm és a „kolozsvári iskola” újraértékelése csak most kezdődött el.⁴⁴

Talán elfogadhatjuk Böhm modern lélektanra gyakorolt tényleges, de közvetett hatására vonatkozó azon felvetést, amely „*tanítványán és magántanárán, Palágyi Menyhért*” keresztül érvényesülhetett. Mátrai valószínűnek tartja, hogy „*Böhm lélektanának a „képek”-re vonatkozó fejezetei*” lehetettek különösen hatással Palágyira, s később a messterének tekintett Ludwig Klagesen keresztül „*Böhm lélektani gondolatai így jutnak késői, de európai viszonylatban is komoly elismeréshez.*”⁴⁵

Böhm rendszeresen tartott lélektani előadásokat az egyetemen (1896/1897 1. félév, 1898/1899 1. félév „*Fechner Tivadar filozófiai tanai*”, 1899/1900 2. félév, 1902/1903 2. félév, 1905/1906 2. félév, 1908/1909 2. félév) és több tanulmánya jelent meg az *Ember és világa II.* kötetének (*A szellem élete, 1892*) születése során. Már 1867-ben írt dolgozatot „*Az énnék fejtménye*” címmel, 1874-ben „*A tudat keletkezése az emberben*” és 1881-ben pedig dolgozata jelent meg „*Az ösztön és 'kielégítése'*” témákról, 1882-ben a Magyar Filozófiai Szemlében ismerteti Wundt „*Philosophische Studien*” I. kötetének reakcióidő mérési kísérleteit (*Néhány újabb kutatás a kísérleti lélektan terén*). Itt állapítja meg: „*A kísérleti lélektan elvonatkozik minden metaphysikai feltevéstől s nem bízik a belső szemléletnek sokszor csalékony adataiban*” (1882, 198. o.) 1886-ban jelent meg a *Kritikus megjegyzések a képkepcapcsolás elméletére*, 1891-ben *A lélektan ismeretelméleti alapjai – Második probléma. Az öntudat* c. tanulmányai. Ebben az időben írt a félelemről és a szeretetről, s ekkor jelent meg a *Tapasztalati lélektan* (első kiadás 1888) című, pozitivistá szemléletű és Kant, Herbart, Wundt, Alexander Bain tanait hasznosító középiskolai tankönyve is.

Böhm jól ismerte Wundt, s korának pszichológiai munkáit, s hasznosítja őket; „*valóban megelőzi korát, midőn ma is helytálló érveket szegez Wundt és Fechner népszerű tanításaival szembe és hangsúlyozza, hogy a képzettársítás helyes magyarázatában nem szabad mechanisztikus, atomizáló módon eljárunk, hanem figyelembe kell vennünk, hogy*

⁴¹ Kornis, 1930: 48.

⁴² Idézi Mátrai, 1941: 193.

⁴³ Ranschburg, 1942: 472.

⁴⁴ Böhm Kolozsvárt filozófiai iskolát teremtett; előadásaira ájtartak a ref. teológiai hallgatói. Tanítványa és követője volt Bartók György, Tavaszy Sándor, Ravasz László, Varga Béla, Makkai Sándor, Kibédi Varga Áron, Kristóf György, Tankó Béla. Lásd ehhez: Tonk és Lackó, 2000; Ungvári Zrínyi, 2002; Veres, 2003

⁴⁵ Mátrai, 1941: 194; vö. 10. sz. jegyzet. Ezzel szemben lásd Mariska, 2009.

minden lelki funkció szerves része egy lélekegész célszerű, teleologikus, aktív és ökonomikus működésének” – állapítja meg róla Mátrai.⁴⁶

„A lelki életet... elemi képekből megszerkeszteni nem lehet, – a szellem nem minimális részecskék gépezete, hanem komoly jelentések organizmusa. Ezen jelentések vonatkozása az organizmus egységére – a lélektan legfőbb problémája, melyet pedig a mai lélektannak egyike sem tart fejtörsre méltónak. Ellenkezőleg, a részletek kutatása annyira lábra kapott, hogy az egyes lelki tevékenységek pillanatnyi nyilvánulásai felett az egészet átfogó egységet s összetevékenységeinek alaptörvényét felkeresni teljesen elmulasztották. A kísérleti lélektannak aprólékos pizmogásai s a magát tévesen „pozitívnak” nevező lélektan mellett helyén valónak látszik azon nyomatékos figyelmeztetés, hogy a részeknek csak az egészben van értelmük” (Böhm, II, 1892, 17–18).

Az elfogadott nézet szerint Böhm filozófia-felfogása tudatfilozófia, a transzcendentális (kritikai) idealizmus sajátos rendszere, amelynek alapelve, központi kategóriája – mint Ungvári-Zrinyi írja *A szellem élete* új kiadása elé (2004, IV. o.) „*az öntevékeny szellemiség önfenntartó, önérvényesítő tevékenysége, avagy a böhmi szóhasználatnál elve, az öntét önállítása*”. Az „öntét” szokatlan fogalma tartalmazza az öntudatot és a vele folytonosan szemben álló „Nem-én” zárt egységét, sajátos ösztönkomplexumnak is tekinthető. Figyelemre méltó Böhm ösztönökről, az ösztönök egymást támogató kölcsönhatásáról s ezen kapcsolatok emlékezetben való megőrzéséről való fejtegetése.

„Öntudatos létünk fő harcai a gondolkodás terén zajlanak le, – írja – a jelentő ösztön tagoltságában a harmonikus ordo rerunt behozni s életünkbe megvalósítani – e körül forog az ösztönök egész küzdelme, melyben az öntudat az aranymérleg tisztét végzi, kibillentve minden legcsekélyebb ingernél, mely jelentő ösztönünk tagoltságának harmonikus kifejezését megkötve vagy megszakítva állítja elébe. Ez által nyer életünk jelentőséget és értéket s lesz emberi létté” (Böhm, II, 1892, 131. o.).

Böhm felhívja a figyelmet a képzettársítás tartalmi és indulati elemire, mint írja: „... *a képkapcsolás mélyében az ösztönök életküzdelme folyik, melynek felszínre vetődő buborékai éppen a kapcsolt képekben észlelhetők*” (uo. 133. o.).

Nyugodtan tekinthetjük ezt a freudi mélylélektant sok évvel megelőző felvetésnek, s különösen, ha figyelembe vesszük Böhm írását a nők lélektanáról, „*az erotikus képzeteknek a női lélek betegségeiben való szerepéről*” (1883), s sürgetését, hogy a szeszélyes képzeteket, az ösztönök titokzatos küzdelmét, az ösztöni kapcsolatokat leginkább „*a gyermek lelkében kellene kipuhatolni*” (i.m. 134–135. o.). Böhm egyéb fogalmai, elgondolásai, kifejezései, amelyek más filozófusok munkáiból váltak híressé (pl. a kivetítés) szintén olyan tény, amely „*komoly érv Böhm elméletének eredetisége mellett*”.⁴⁷ A szellemtudományos lélektan szemszögéből jelentősebb lehet Böhmnek a megértésre

⁴⁶ Mátrai, 1941:193.

⁴⁷ Kissné Novák, 2008; Ungvári Zrinyi, 2002: 49–59.

(Verstehen) vonatkozó gondolatai (1909): „Mert világos előttem, – úgymond Böhm – hogy a megértés a jelentésre, a jelentés az általánosra, az általános a valóra, a való az igazságra, az igazság a bizonyosságra vezet.”⁴⁸ Böhm Károly halála után Pauler Ákos veszi át helyét (1912–1916), akinek a budapesti egyetemre távozása után 1917-től Bartók György örökli katedráját (1912-től ny. rk. tanár).

Mint Apáthy István Böhm Károly filozófiáját bíráló, a Böhm-émlékkönyvben megjelent tanulmányából⁴⁹ megtudhatjuk, a „*diszkontinuus tudati aktusok*”-ról vagy észlelési pillanatokról való elképzelést mind Palágyi, mind Böhm a biológus K. E. von Baer nyomán fejtették ki, aki 1864-ben egyfajta „*idői kvantum*”-ot javasolt.⁵⁰ A *diszkrét vizuális észleléssel* kapcsolatban jelenleg is – kezdve a „*kocsikerék illúziótól*”, a 100 msec körüli „*perceptuális pillanattól*” vizsgálatán vagy az egymás után adott vizuális ingerek egyidejűségének jelenségén keresztül, a reakcióidő oszcillációig és agyi ritmusokkal való korrelációig – számos pszichológiai tényt vetnek fel.⁵¹

Apáthy kritikájának megértéséhez, egy korábban kialakult és Palágyi magántanári képesítés iránti folyamodásához (1904/1905) fűződő, elhúzódozó filozófia–természettudomány vitáról és annak hatásáról Böhm filozófiai alaptézisének változására, Mariska Zoltán nyújt világos kultúr- és eszmetörténeti összefüggésbe ágyazott képet.⁵² Az autonómiával rendelkező bölcsészeti- és a matematikai-természettudományi karok közötti vita vesztese volt Palágyi Menyhért, akit a természettudományi karon a kar minden próbálkozása ellenére sem sikerült legalább c. ny. rk. tanárnak kineveztetni. Mariska felvetése: a vita következményeként távozott külföldre. Böhm Károly evangélikus gimnáziumi tanár, levéltáros barátjához, Góbi Imréhez írt, 1906. jún. 4-iki keltezésű levelében olvashatjuk:

„Egyetemi viszonyaink is kiábrándítanak mind jobban: nem olyanok azok, milyeneknek képzeljük, ha „Über die Bestimmung des Gelehrten” című s hasonló munkákon nevelkedtünk. Az élet, mondja a „Vadkacsa”, csak akkor tűrhető, ha megvan a „hazugsága”. Ilyen „ideálokkal” leplezhetjük bűnűségeinket. Én azonban illúzió és realitás felett állok egyaránt. Azon magaslatra iparkodom, ahonnan Cervantes látja a nemes és elmés hidalgo s a nagy Sancho hőstetteit. Ilyen madártávlatról gyönyörűen fest a naturalisztikus élet is. Erre a magaslatra segített fel a Neked küldött III. kötet; nem hogy megírtam, hanem hogy

⁴⁸ Idézi Mátrai, 1941: 193.

⁴⁹ Apáthy, 1913/2006: 88.

⁵⁰ Apáthy István (1863–1922) az idegáram vezetésének elemeinek (neurofibrillumok) felfedezője az idegsejtek egyetlen komplex hálózati struktúráját feltételezte, szemben a Nobel-díjas Ramon y Cajal, valamint Szentágothai János neuron-tanával, egyedi sejtek szinaptikus kapcsolataival. Vizi É. Szilveszternek a nem-szinaptikus (analóg), közvetlen kémiai átvitelt igazoló felfedezései viszonylagos visszafordulást jelentenek Apáthy „kontinuitás elmélete” (Vizi, 2001).

⁵¹ Lásd pl. Van Rullen és Koch, 2003; White, 2018.

⁵² A karok közötti vita tárgya, hogy Palágyit A természettudományok bölcsészeti ismerettanának előadásához a matematikai karon kollokvium és próbatanítás nélkül fogadták el magántanárnak. Más tényező, 1905/1906-ra a Társadalomtudományi Egyesület is két irányzatra szakadt. A Kossuth-párti Apáthy addigra már szembe került a progresszív oldallal (Mariska, 2009).

megértem, az a főnyereményem. Különben belekerült 800 Koronámba; s a mint bizományos könyvárustól értesültem, nem igen kapkodják; van még bőven a 400 példányból. Azonban ez nem akadály a további számára. A jövő télen próbállok újat: az aesthetikába tartok bevezetést, hogy aztán rendbe hozzam erre vonatkozó gondolataimat is.”⁵³

Apáthy István politikai szerepet is vállalt, a Függetlenségi Párt tagjaként (1913–1919), 1918 végétől Kelet-Magyarország (Erdély) kormánybiztosa volt, a románok letartóztatták és öt évre elítélték, büntetése alól csak francia segítséggel sikerült megszabadulnia,⁵⁴ majd aktívan igyekszik az egyetem Szegedre költözését segíteni, s szintúgy Lechner Károly is.

1918 karácsonyán a román királyi katonaság, be nem tartva a belgrádi katonai konvenciót,⁵⁵ megszállta Kolozsvárt, annak ellenére, hogy ekkor a terület hovatartozása sem katonai, sem nemzetközi jog szempontjából nem volt még eldöntött. Ettől kezdve a tanárok zaklatásnak, házkutatásoknak, egyesek pénzbüntetéseknek, üldöztetésnek nézhetek elébe. Összetűzésekre került sor, ellehetetlenült a helyzet, de a tanárok és a diákság kitartott, az oktatás még egy szemeszteren át folyhatott. 1919. május 11-én román katonaság szállta meg az egyetemet és mindent lefoglaltak. Az egyetem vezetőjét és tanárait I. Ferdinánd király iránti hűségükre szólították fel, melynek letételét az egyetemi tanács, a rektor, a tanári kar megtagadta.

Az egyetem erőszakos elfoglalásának napján csak a doktori avatást engedélyezték, amelyet arra napra terveztek. Schneller István⁵⁶ rektor így szól az avatáson megjelentekhez: „A kényszerűség és a szuronyok nyomása alatt átadom az egyetem épületeit, de a tudományt és a kultúrát magunkkal visszük, azt nem hagyjuk itt”.⁵⁷ Schneller Istvánt kiutasították, távozása előtt még átadta hivatalát az 1919/20-as tanévre megválasztott rektornak Kolosváry Bálintnak, a jogbölcselet professzorának, aki otthon maradt. A tanárok, a diákok egy része az üldözések következtében Budapestre költözött. A Kolozsvárt maradt tanárok még próbálkoznak egy egyetemközi tanárképző intézményt létrehozni a Református Teológián, de a román hatóságok egy év után beszüntették, tanáraik Szegedre telepedtek át.⁵⁸

⁵³ Evangélikus Országos Levéltár (HUEOL VIII. 004 – Bánkúthy (Böhm) Dezső és Böhm Károly hagyatéka). Góbi Imre 1896-tól volt az evang. gimnázium igazgatója, a híres Fasori Gimnázium felépítésének kezdeményezője. Böhm kedvelt szerzője volt Cervantes, élvezte humorát, „műveinek előkelő helyet juttatott egyetemi esztétikai előadásaiban s a Don Quijote kedvérét tanult meg spanyolul” (Bartók, 2003: 8).

⁵⁴ Mariska, 2006.

⁵⁵ A történeti háttérhez lásd Vincze, 2009a

⁵⁶ Schneller István 1894-től vezette az egyetem pedagógiai tanszékét, 1906-tól a hozzá tartozó középiskolai tanárképző igazgatója is volt; jelentős szerepe volt a szegedi egyetem szervezésében s a tanári kar együtt maradásában. Szegeden 1923-ig vezette a pedagógiai tanszékét. Jelentős személyiségpedagógiát dolgozott ki; tanítványa volt Imre Sándor. Lásd: Pukánszky, 1999; Szokolszky, 2009.

⁵⁷ Idézi Vincze, 2009a; vö. Bíró, 1941; Gaal, 2001; Makkai, 1941; Szokolszky, 2009.

⁵⁸ Erdész, 1998; Vincze, 2009b.

II. A SZEGEDRŐL KOLOZSVÁRRA VISSZATÉRŐ FERENC JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM (1940–1944)

1940 őszén, a második bécsi döntést követően a Ferenc József Tudományegyetem a magyar országgyűlés határozata (1940. évi XXVIII. törvénycikkely) értelmében visszaköltözött Kolozsvárra, a román tannyelvű I. Ferdinánd Király Egyetemet pedig Nagyszébenbe és Temesvárra költöztették. A tanárok egy része Szegedről települt vissza, köztük Bartók György filozófiaprofesszor, az első rektor és a botanikus Györffy István, akik már 1919-ben Kolozsváron voltak professzorok, más tanárok az erdélyi tudományt képviselték és érkeztek professzorok más egyetemekről is.⁵⁹ Az 1919-ben elvett épületek – igaz erősen hiányos felszereltséggel – visszakerültek az intézmény tulajdonába.

Az októberi tanévnyitón Bartók György rektor elhangzott szavai szerint: *„Az egyetem... minden ellenkező törekvéssel szemben azt mondja: elég nekem az én törvényem, amely az igazság szabad és független kutatásának törvénye.”* Az I. félévben 2449 (96,25% magyar) beiratkozott hallgató volt az öt karra, a II. félévben 2336 (96,58% magyar). Az 1941/42. tanévet megnyitó beszédében Szentpétery Zsigmond rektor megállapítja: *„A múlt év a boldog visszatérés meg-megújuló ünnepe volt, a folyó év a munka éve lesz.”* Az egyetem tanárai, oktatói 1940/41. tanévben hazai és külföldi folyóiratokban 466, a következő tanévben pedig 500-nál is több művet, dolgozatot közöltek.⁶⁰

A korábban Szegeden elindított tudományos kiadvány-sorozatok, az „Acta Universitatis” ... „Beszámoló, beszédek” és tanrendek⁶¹ szerint a filozófiai és lélektani intézetek a Majális utca 29. alatti Pákei-villa épületében kaptak helyet, amely 1930-ban került a román egyetemi tulajdonba. Igazgatók: Filozófiai Intézet málnási Bartók György, Lélektani Intézet Várkonyi Hildebrand Dezső, Neveléstudományi intézet Varga Béla.

Várkonyi Hildebrand Dezső (1888–1972) nem csak a Lélektani Intézet és a hozzá kapcsolódó Pedagógiai Lélektan Tanszéket vezette, hanem az 1942–43-ban a neveléstudományi tanszéken is helyettes professzorként működött Varga Béla halála után, aki unitárius püspöki székét hagyta el a neveléstani professzorságért. Boda István, az első-

⁵⁹ Olyan kiváló tudósokat említhetünk meg a tanári karból, mint Buza László nemzetközi jogász, Horváth Barna jogfilozófus, Mészöly Gedeon, Kniezsa István, Szabó T. Attila nyelvészek, György Lajos irodalomtörténész, Várkonyi Hildebrand pszichológus, Szőkefalvy Nagy Gyula és Dávid Lajos matematikusok, Miskolczy Dezső elme- és idegyógyász, Haynal Imre belgyógyász, Berde Károly bőrgyógyász, Soó Resző botanikus, a magántanárok közül Makkai László történész, Gunda Béla néprajzos, László Gyula régész.

⁶⁰ Lásd Beszámoló...1942: 93.; Beszámoló...,1943, 4.

⁶¹ Az egyetem történetének 1940–1944 közötti korszakáról, kivéve az 1944–45-ben az egyetem megmentésért tett erőfeszítéseket, csak hiányos ismereteink vannak. Lásd Bisztray, Szabó és Tamás, 1941; Gaal, 2001; Incze, 1997. A háború alatt az egyetem kimenekített iratai jórészt megsemmisültek a keszthelyi Festetics kastélyban, ahol elhelyezték azokat. Másrészt felejtetése szándékosnak nevezhető a kommunista Romániában. Lásd Vekov, 2009.

sorban értelmvizsgálatok és személyiségfejlesztés kérdéseivel foglalkozó pszichológus 1944-ben lett nyilvános rendes tanár ugyanott⁶².

Várkonyi Hildebrandot 1930-ban nevezték ki Schneller István udódjaként a szegedi egyetemre ny. r. tanárnak, aki Szegeden és Kolozsváron is „demonstratív és kutató céllal pszichológiai laboratóriumot szervezett.”⁶³ Várkonyi az 1920-as évek második felében fordul a pszichológiai felé; 1926-ban jelenik meg *A pszichológia alapvetése* c. tanulmánya, 1928-ban ismertetéseket közöl Pavlov reflexológiájáról, Piaget gyermeklélektani vizsgálatairól, H. Rickert személyiség-felfogásáról s elemzést az alaklélektanról. Megjelenik *A lélektan mai állása* c. munkája, amelyben ösvényt keresve az empirikus pszichológia és a hagyományos metafizikai lélektan között (Aquinói Szent Tamást is idézve) jut el következtetéséhez: „*A kísérleteknek s megfigyelésnek, bármennyire „naturalista” világnézetben gyökereznek is, használatának értéke továbbra is megmarad s nélkülük lélektan soha többé nem lesz elképzelhető*” (1928, 52–53. o.). A korabeli pszichológia irányzatait, Jean Piaget, Pierre Janet, S. Freud, Carl Gustav Jung, Charlotte Büchler, William Stern stb. munkáit alaposan ismerő, s diákjainak korszerű pszichológiai műveltséget nyújtó tanárként tartják számon, aki széles tudományos és gyakorlati érdeklődését a Sorbonne-on folytatott ösztöndíjasként alapozta meg. Előadásait látogatták a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának köréből is, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula, Reitzer Béla, Tomori Viola. Idézhető az egyik tanítvány Baróti Dezső irodalomtörténészről, az ötvenes évek rektorától és az 1956-os forradalom és szabadságharc elitéltjétől:

„Néha egyenesen „in stato nascendi” pillanthatunk bele gondolatai megszületésébe. Az egyetemi előadások új stílusa volt ez, amely az előre leírtaknak az élő beszédnél kötöttebb szabályait egy társalgó hang irányába oldotta fel, s ezzel máris közvetlenebbé és érdekfeszítőbbé vált, mint a hagyományos katedrai retorika képviselőié. És ha tudjuk azt, hogy Várkonyi időnként olyasmiről is beszélt, amiről az ő idejében az orvostudományi kar kivételével még nem illetett szólni, ... nem meglepő, ha az apácák többsége kezdett elmaradozni óráiról, és inkább a kálvinista Imre Sándornak szintén színvonalas, de puritánabb szellemű óráit látogatta, mint azét a bencés professzorét, akinek a kinevezését épp az ő lelki üdvük érdekében erőszakolták rá az egyetemre. Másokra viszont a szenzáció erejével hatottak a „Várkonyi-órák” és a szemináriumok. Már csak azért is, mert ezek során sokkal behatóbban ismertette a tárgyalt kérdések irodalmát, mint a publikációiban, ahol elegendő lehetett, ha szűkszavúan szólt róla. Így azután nemcsak a pedagógiai lélektan új irányzatait (Claparède, Ferrière, Piaget etc.) méltatta, a modern pszichológia szinte valamennyi jelentős képviselőjével megismerkedhettünk nála...”⁶⁴

⁶² Boda István (1894–1979) a Magyar Pszichológiai Társaság titkára, folyóiratának szerkesztője volt. Boda István kolozsvári pedagógia tanszékre való kinevezését inkább támogatták, mint egyéb, kevésbé ismert jelöltekét (lásd Bartók Gy. –magánlevél, 1943. I.1.-én R. L.-nak; Sárospatak Levéltár, Lgy.25.563). A döntés előkészítéshez a bizottság elnöke, Várkonyi Hildebrand igen részletes és tárgyilagos elemzést készített a pályázók tudományos munkásságáról. Lásd a kari ülés 209/1943–44 bksz. jegyzőkönyvét.

⁶³ Kiss, 1971.

⁶⁴ Baróti, 1988:181, vö. Csomortáni, in Szokolszky, 2009; Pukánszky, 1999.

Különösen az ifjúkor lélektanáról tartott előadási nyerték el hallgatóságának tetszését.

Kutatói érdeklődése elsősorban a fejlődéslélektanra és a nevelés kérdéseire irányult. Felfogása leginkább Eduard Claparède és Piaget genetikus funkcionálizmusa felé hajlott.⁶⁵ A *Bevezetés a neveléslélektanba* című könyve az első önálló és összefoglaló magyar neveléslélektan, 1938-ban és 1940-ben megjelent *A gyermek lélektana* két kötete a különböző pszichológiai iskolák eredményeit ötvöző munkája. A kolozsvári évek alatt cikksorozata jelent meg az ifjúkor lélektanáról, és a cselekvés lélektanáról *A Cselekvés Iskolája* c. lapban. A Nemzetnevelők Könyvtára sorozatban az 1940-es évek elején megjelenő önálló köteteiben foglalkozik a gyermekek és az ifjúság egészséges fejlődésével, a lelki élet zavaraiival, a „lelki rendellenességekkel”, valamint a gyermekek megfelelő fizikai és szellemi-erkölcsi környezetének kialakításával. Könyvei enyhítették az erdélyi magyar tanító- és tanárképzés akkori helyzetére jellemző tankönyv-hiányt. Részt vett az egyetem életében, ismeretterjesztő előadásokat tartott szülők számára, tudományos közszereplést vállalt. 1940-ben alelnöki posztot vállalt a Magyar Pedagógiai Társaságban s májusban elnökké választotta a Magyar Pszichológiai Társaság. „*Bonyolult történeti korban ült az elnöki székbe, mégis igyekezett a tudomány magaslatain tartani a pszichológiai gondolkodást*” – írta róla egyik méltatója.⁶⁶

Az egyetemen a tanárjelölt hallgatóknak kötelezően kellett részt venni lélektani oktatásban. A lélektani intézetben elkezdődő élénk munkában részt vett Bálint Zoltán adjunktus és Demény Dezső díjtanulmányos gyakornok. A neveléstani tanszéken végzett oktatói feladatok segítése érdekében 1942 elején magántanárrá képesítették újra neveléslélektan tárgykörből Baranyai Erzsébetet (86.958/1942. VI.1. VKM. sz.), aki a budapesti Új Iskolában, mint a felállítandó Neveléslélektani Kutató Állomás vezetője beosztást is kapott.

Baranyai Erzsébet (1894–1976), aki neveléstudományból az első habilitált nő volt, az 1942/43. tanév első élvében kéthetente járt le Kolozsvárra, *A tanulás mint gyakorlati kialakítás és mint feltalálás*, illetve *Tanulás mint szokásformálás és emlékezetbevésés* című előadásait megtartani. *A magasabb rendű értelmesség meghatározása és vizsgálatának módszere* című munkája 1938-ból a hazai kreativitáskutatás korai előzménye.⁶⁷ Az olvasási megértéssel foglalkozó 1941-ben a *Journal of Genetic Psychology*-ban megjelent tanulmánya szerepel az egyetem működését ismertető beszámolóban.

⁶⁵ Lásd A magyar Pszichológiai Társaság elnöki megnyitó előadását 1942. május. 11-én E. Claparède emlékezte címmel (Várkonyi, 1942).

⁶⁶ Kiss, 1993: 71.

⁶⁷ G. Tóth, 1985.

Lélektani intézet. Igazgató Várkonyi Hildebrand ny. r. tanár.
(I., Majális-utca 29/A, I. em., C 24-76.) Várkonyi Hildebrand tanrendi órái

Tanév	Előadás	Heti óraszám
1940/41.	Módszertan (Tanárképzős ea.)	2
első fele	A neveléslélektan fő kérdései	1
	Neveléstörténet a XX. században	2
	Pedagógiai-lélektani gyakorlatok	2
1940/41.	Neveléslélektan főkérdései (folytatás)	4
második fele	A neveléslélektani kutatás módszerei	2
	Neveléslélektani szeminárium	2
1941/42.	Neveléslélektani kérdések (I-IV. éveseknek)	4
első fele		
1941/42.	A neveléslélektan főkérdései	
második fele	(Tanárképzőintézeti ea.)	4
	Neveléslélektani módszerek	1
	Szemináriumi gyakorlatok	2
1942/43.	A gyermekkor lelki egészségtana	4
első fele	Módszertani kérdések	1
	Neveléslélektani gyakorlatok	
	(Tanárképzőintézeti ea.)	2
	Bevezetés a neveléstudományba	
	(Tanárképzőintézeti ea.)	3
1942/43.	A gyermekkor lelki egészségtana (folyt.)	4
második fele	Módszertani kérdések	1
	Neveléslélektani gyakorlatok	2
	Didaktikai kérdések (Tanárképzőintézeti ea.)	2
1943/44.	A középiskolai oktatás lélektani kérdései	2
első fele	Neveléslélektan	3
	Az ifjúkor lélektana	2
	Neveléslélektani gyakorlatok	2
1943/44.	Neveléslélektan	3
második fele	Ifjúkor lélektana	2
	Az oktatás lélektani kérdései	
	(Tanárképzőintézeti ea.)	2
	Neveléstörténet (a pedagógiai újkora)	2
	Neveléstudományi gyakorlatok	
	(Tanárképzőintézeti ea.)	2
1944/45.	A neveléslélektan rendszere	3
első fele	A gyermekkor lélektana	2
	Neveléslélektani gyakorlatok	2
	Didaktikai kérdések (Tanárképzőintézeti ea.)	2

5. ábra. Várkonyi Hildebrand tanrendi órái a kolozsvári egyetemen 1940 és 1944 között.

Bálint Zoltán (1898–1978) orvostudományt, lélektant, filozófiát és művészettörténetet hallgatott a kolozsvári tudományegyetemen. 1917-től részt vesz a galileista hallgatók körének szervezésében, 1921–31-ben a helyi szakszervezeti tanács titkára; rendszeresen ír különböző lapokban. A kolozsvári Lélektani Kutató Társaság egyik alapítója;

feleségével együtt Temesfüvesen gyűjtenek adatokat a Dimitirie Gusti-féle falukutatók keretében, kiképzéseket szervez az Erdélyi Fiatalok falumunkacsoportjai számára (Bálint, 1972). Írt cikkeket az *Erdélyi Iskola* című lapban is (pl. *Több lélektani szemléletet az iskolába*, 1942). Az egyik irányításával végzett intézeti munkában felmérték a kolozsvári diákok játékaiknak változatait, időtartamát, kedvenc helyeit, a szabadidő eltöltésének módjait. Eredményeit Novák Ferenc tanulmánya foglalja össze (*A kolozsvári középiskolai tanulók játéka a statisztika tükrében*, 1942, no. 42). 1943. decemberében lemond adjunktusi állásáról.

Demény Dezső (1915–1988) egyetemi tanulmányait 1942-ben fejezte be, majd Berlinben kiegészítette. *A teszt módszer személyiségvizsgálati szerepe* (1942, no. 46) című munkája a kortárs lélektani szakirodalom eredményeinek igen alapos áttekintését, kritikai elemzését tartalmazza. A Közlemények a Ferenc József-Tudományegyetem Pedagógiai–Lélektani Intézetéből című kiadványsorozatban jelent meg szintén: Tóth B. Zoltán: *Félelem és a gyermeki lélek*, 1942, no. 37; Garai József: *Montessori lélektana és didaktikája*, 1942, no. 41; Fekete János: *A környezet és az érdeklődés*, 1942, no. 47; Neumann (Bogdan Tibor): *A nevelés kérdése az iskolai nevelésben*, 1942, no. 49; Szegedi László: *Az egyéniség elve a nevelésben*, 1942, no. 50; Deák Gábor: *A nemzetnevelés pedagógiai és pszichológiai alapkérdései*, 1943, no. 53.

1944-ben a Lélektani Intézetben habilitált a gyermeklélektan magántanárává Kiss Tihamér (1905–2005). Magántanári értekezése: *A gyermek tárgy- és térszemlélete egyszerű geometrikai testeken* 1943-ban jelent meg (szintén a kolozsvári közlemények sorában, Debrecenben). 1940–41-ben a genfi egyetem pszichológiai asszisztense volt Piaget kutatásaiban. 1941. szeptembertől 1945-ig a sepsiszentgyörgyi református Tanítóképző Intézet vallás és pedagógia-lélektan tanára. Visszaemlékezései szerint 1945-augusztus-decemberben, az intézet románok általi kisajátítása és Várkonyi Hildebrand elmenekülése után a professzor megbízásából még elkezdte az intézet újra szervezését, de állampolgárságának megváltoztatásának feltételéhez kötött, Petru Groza román miniszterelnök által neki ígért kinevezését nem vállalta, így elhagyta Erdélyt.⁶⁸

Bartók György az 1940/41. tanév második felében *Filozófiai lélektan* címmel tart előadásokat heti 4. órában, az 1943/44-es tanév első félévében pedig *Lélektan* előadásokkal besegít Lélektani Intézet óráihoz, miután a pedagógiai tanszék vezetése is Várkonyira hárult. Bartók György annak ellenére vállalta ezt, hogy szinte teljesen lefoglalták az egyetemépítés és vezetés feladata. 1940 és 1944 között rektor, prorektor, dékán, prodekan volt, vezette a Filozófiai Intézetet (Majális u. 37) s 1940 őszétől Kolozsvárt szerkesztette a *Szellem és Élet* című folyóiratot. A diákok számára akkoriban bevezették a pályatételek meghirdetését, amelynek sikeres elnyerésért pénznyereményt is kilátásba helyeztek. A „*Böhm Károly és lélektani rendszerének alapgondolatai*” című pályatétel és

⁶⁸ Kiss, 1998: 140.

Bartók György előadásai „a filozófia és a lélektan szoros egységét képviselő oktatási és tudományos tevékenységet” példázzák, amely az egyetemen folyt.⁶⁹

Bartók György mestere, mint korábban már utaltunk rá Böhm Károly és Schneller István volt. Teológiai majd bölcsészeti tanulmányainak befejezése után németországi tanulmányútján hallgatta Wundt filozófiatörténeti, Johannes Volkelt ismereteleméleti előadásait Lipcsében, majd Berlinben, Heidelbergben ismerkedett kora filozófiai (Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert, Ernst Troeltsch) elméleteivel. Az 1920-as 30-as években filozófiai alapvetést, etikatörténeti munkát és egy sor tudományos értekezést írt (pl. A „szellem” filozófiai vizsgálata, 1934; *Ösztön, tudat, öntudat*, 1937; *A lét bölcséleti problémája*, 1936), amelyek összegzését fő munkájában, *Az ember és élet* (1939) c. bölcséleti antropológiájában találhatjuk, amelyben a lélektanral, az emberi lélekkel foglalkozik, ahogy önmaga nevezi „filozófiai lélektan”-nal foglalkozik, fejtegetésit mindig lélektani problémákból bontja ki.⁷⁰ Bartók megkülönbözteti a természet világát és a szellem világát, ez utóbbit az emberi lélek hozza létre a természet fölé emelkedve. A szellem világát az eszmék irányítják, megnyilvánulása a vallás, tudomány, művészet. Így jön létre a test–lélek–szellem hármas egysége. Az ember kettős természettel bír, két világ polgára – egy testi-lelki és egy lelki-szellemi világé.⁷¹ Bartók György soha nem volt részese az írástudók árulásának⁷², mégis sokáig mellőzte a hivatalos filozófia csak jelenleg értékeli úgy, ahogy az valóban megilleti. Mai megítélése szerint bölcsészeti antropológiája beleillik kora irányzatai elméleteinek sorába, amit Max Scheler és Arnold Gehlen munkái is képviselnek.⁷³

Bartók Györgynek 1944 végén sürgősen el kellett hagyni a várost, az oroszokhoz átállt román hadsereg és hatóság általi letartóztatás fenyegette; ő is rajta volt a professzorok elfogását tervező listán. Az egyetem 1944. szeptember 2-án kapta meg a kormánytól a fontos vagyontárgyak városból való elszállítására vonatkozó „tárgyi kiürítési” felszólítást. Az egyetem tovább élésében döntő szerepe volt annak, hogy Miskolczy Dezső rektor, Buza László rektorhelyettes, Haynal Imre orvostudományi dékán, az egyetemi tanács és az egyetemi tanárok egy része Kolozsvárt maradt. A rektor Rakovszky István vallás- és közoktatási minisztertől a tervezett szeptemberi tanévnyitó megtartásához kért engedélyt, de a válasz csak később érkezett meg. A tanévnyitót 1944. szeptember 14-én mégis megtartották. A várost ellenállás nélkül október 11-én elfoglalták, de az egyetem folytathatta működését, mivel az R. J. Malinovszkij tábornok vezette szovjet katonai városparancsnokság tiszteletben tartotta a nemzetközi megállapodásokat (Kolozsvár lakosságának akkor 85–90%-a magyar volt; 61000 fő). 1945. március 13-án a román

⁶⁹ Mariska, 2009.

⁷⁰ Tavaszy, 1941.

⁷¹ Vö. Mariska, 2003, 2009.

⁷² Tamás, 1971.

⁷³ Szélyes, 2000.

közigazgatás vette át a hatalmat. A tanév végéig az egyetem mint Kolozsvári Magyar Egyetem működött⁷⁴.

IRODALOM

- Abbs, Peter (2008). The full revelation of the Self: Jean-Jacques Rousseau and the birth of deep autobiography. *Philosophy Now*, 68, 17–20.
- Allik, Jüri (2006). History of experimental psychology from an Estonian perspective. *Psychological Research*, DOI 10.1007/s00426–006–0051–9
- Apáthy István (2013/2006). Böhm és a természettudományok. Egy természetvizsgáló jegyzetéből az „Ember és Világ” olvasása közben. In Kajlós (Keller Imre) (szerk.). *Böhm Károly élete és munkássága*, III. köt. Mikes International, Haga, Hollandia.
- Balázs Sándor (1993). A filozofálás kezdetei az Erdélyi Múzeum-Egyesületben (1859–1873). *Erdélyi Múzeum*, 1993, 55(1–2), 51–63.
- Balázs Sándor, Spielmann József (szerk.) (1956). *Lechner Károly*. Bukarest, Akadémiai Kiadó.
- Baróti Dezső (1988). Várkonyi, a professzor. In Zakar András (szerk.). Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Paedagogica et Psychologia*, 30. Szeged, 179–186.
- Bartók György (2008). *Böhm Károly*. Franklin, Budapest (Mikes International Haga, 2003).
- Békés Vera (2005). Palágyi Menyhért reakcióidő-kísérletei a kolozsvári egyetem pszichofiziológiai laboratóriumában. *Magyar Filozófiai Szemle*, 49 (3), 351–380.
- Berde Áron (1872). Rectori beiktatási beszéd 1872. nov. 10. *Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Josephinae Anni MDCCLXXII–III*. Fasc. I., 35–46.
- Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos (szerk.) (1941). *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.4.4/erdelyi_egyetemi_gondolat.pdf
- Bisztray Gyula (1941). Az erdélyi tudományos élet és egyetemi gondolat. In Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos (szerk.). *Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 447–452.
- Bíró Vencel (1945). A kolozsvári jezsuita egyetem szervezete és építkezései a XVIII. században. *Erdélyi Múzeum*, 50 (1).
- Brassai Sámuel (1858). *Logika, lélektani alapon kifejtve*. Pest, Ehnich Gusztáv könyvnyomdája. (Második javított kiadás, 1877).
- Bogdanov Edit, Székely László (2017) (szerk.): *Észlelés és fantázia – válogatás Palágyi Menyhért írásaiból*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Filozófiai Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest.
- Buday Kálmán (1932). *Lechner Károly I. tag emlékezete*. Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek (XXI. kötet, 9. sz.), 38. l., Budapest, MTA.

⁷⁴ Lásd Gaal, 2001; Murádin, 2010; Vincze, 1995, 2003.

- Conway, Lucian G. III., Repke, Meredith. A., Houck, Shannon C. (2016). Psychological spacetime: Implications of relativity theory for time perception. *SAGE Open*, 6(4), 1–14. <https://doi.org/10.1177/2158244016674511>
- Egyed Ákos (2005): Hidvégi gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije, az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalapítója (1805–1876). *Magyar Tudomány*, 166 (12), 1570–1477.
- É. Kiss Katalin (1981). Brassai Sámuel mondatelmélete. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, XIII, 91–102.
- É. Kiss Katalin (2005). Brassai Sámuel és a magyar generatív mondat szerkezet. In Péntek János (szerk.). *A nyelvész Brassai élő öröksége. Erdélyi Tudományos Füzetek* 256. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 11–20.
- Erdész, Ádám (1998). A kolozsvári felekezeti magyar egyetem 1920–1921. *Történelmi Szemle*, XL, 3–4, 257–276.
- Felméri Lajos (1873): A nevetésről (egy fejezet Darwin nyomán). *Természettudományi Közöny*, 5 (41–52. f.), 179–192.
- Felméri Lajos (1890). *A neveléstudomány kézikönyve* (Második, javított kiadás). Budapest, Engenberger-féle könyvkereskedés.
- Ferenczi Zoltán (1903). *Báró Eötvös József (1813–1871)*. Budapest, MTA – Magyar Történelmi Társaság.
- Fodor Katalin, Kós Béla (1995): Lechner Károly, a „psychophysiológia” kolozsvári művelője. In: Kiss György (szerk.). *Pszichológia Magyarországon*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 20–31.
- Fritz, József (1911). *Brassai Sámuel*. Budapest, Németh József könyvkereskedés.
- Gaal György (1994). Az első pszichiáter pszichológus Kolozsvárt. *Helikon*, 1994, 15. sz. 15–16. old.
- Gaal György (2001). *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, Kolozsvár.
- Gaal György (2007). Bartók György, a filozófus püspök halála centenáriuma. *Református Szemle*, 100 (6), 1327–1351. (Kolozsvár).
- Gál Kelemen (1909). Brassai Sámuel (1800–1897). In Erdélyi Pál (szerk.). *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félévszázados ünnepére 1859–1909*. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1909–1942, 174–178.
- Gábor Zoltán (2006). A harmadik erdélyi egyetem fizikusai. *Természet Világa*, 137, klsz. 1., 30–34.
- Gálos Rezső (2013). A kolozsvári egyetem történetéhez. *Magyar Pedagógia*, XXII, 9, 598–599.
- G. Tóth Mária (1985). Baranyai Erzsébet, a hazai kreativitáskutatás előfutára. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 41(6), 526–530.
- Incze Miklós (1997). Magyar történet- és társadalomtudományi műhelyek a kolozsvári magyar egyetemen (1940–1949). *Erdélyi Múzeum*, 59, 3–4, 370–377.
- Jendrassik Ernő, Preisz Hugó és Buday Kálmán (1921). Lechner Károly akadémiai levelező tagsági ajánlása. In: MTA MTA Tagajánlások (Kézirat gyanánt), Budapest, 1921. http://real-j.mtak.hu/6225/1/MTA_Tagajanlasok_1921.pdf
- Kiss György (1993). Várkonyi Hildebrand Dezső és a magyar pszichológia. In Várkonyi Hildebrand Dezső: *A cselekvés lélektana*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

- Kissné Novák Éva (2008). *Böhm Károly értékelméletének és az értékelmélet történeti hatásának kritikai elemzése*. Mikes International, Hága, Hollandia.
- Kiss Tihamér (1971). Várkonyi Dezső Hildebrand. 1888–1971. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 28 (3), 417–419.
- Kiss Tihamér (1998). Pszichológus életpályáról. In: Bodor Péter, Lányi Gusztáv, Pléh Csaba (szerk.), *Önarckép háttérrel*. Budapest, Pólya Kiadó, 134–151.
- Kornis Gyula (1930). A magyar filozófia és az akadémia (1926). In *Magyar filozófusok*. Franklin, Budapest, 5–65.
- Kreegipuu, Kairi; Allik, Jüri (2004). Confusion of space and time in the Flash–Lag Effect. *Perception*, 33, 293–306.
- Lambrecht Kálmán (1922). A magyar tudós sorstragédiája. Apáthy István emlékének. *Nyugat*, 15, 21.
- Lechner Károly (1884). Az érzéki észrevevés elemi alkotórészei. Psychophysikai kísérleti tanulmány. *Magyar Philosophiai Szemle*, 3(2), 273–303.
- Lechner Károly (1890). Az izommunka szerepköre értelmi műveleteinkben, tekintettel a testgyakorlásra. *Gyógyászat*, 40: 469–473., 41.: 481–485.; 42: 494–500.
- Lechner Károly (1903). Ideg- és elmegyógyászati klinika. In: Udránszky, L., Szabó, D. (szerk.) *Emlékkönyv a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei. A magyar orvosok és természetvizsgálók XXXII. vándorgyűlése tagjai részére*. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetem Orvosi Kar, 384–412.
- Lechner Károly (1909). Múzeumos érzéseinkről. In: Erdélyi Pál (szerk.): *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félévszázados ünnepére (1859–1909)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 1909–1942, 109–116.
- Loevenbruck, Hélène; Grandchamp, Romain; Rapin, Lucile; Nalborczyk, Ladislas; Dohen, Marion et al. (2018). A cognitive neuroscience view of inner language: to predict and to hear, see, feel. In: Langland-Hassan Peter; Vicente, Agistín (eds.): *Inner Speech: New Voices*. Oxford University Press, 131–167.
- Mariska Zoltán (2003). *A filozófia nevében*. Mikes International, Hága (Hollandia) (Miskolc Egyetemi Kiadó, 2001).
- Mariska Zoltán (2006). Apáthy István politikai szereplése és pere. *Korunk*, 17(3), 77–89.
- Mariska, Zoltán (2009). Böhm és Apáthy (Az öntétfilozófia – természettudományi szempontból). *Mikes International*, IX (1), 43–51.
- Makkai László (1941). A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története (1872–1919). In Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos (szerk.). *Erdély egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 153–185.
- Márki Sándor (1896): Az egyetem eszméjének s a kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetemnek a története. *A Kolozsvári M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem története és statisztikája*. Az egyetem ezredéves országos kiállítása alkalmából kiadva. Kolozsvár.
- Márki Sándor (1922): *A Ferenc József Tudományegyetem története 1872–1922*. Szeged, 1922.
- Mátrai László (1941): A kolozsvári egyetem és az európai tudományosság. In Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos (szerk.): *Erdély egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem története*. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 187–206.

- Minker Emil (2003). *Szeged egyetemének elődei*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
- Miskolczy Dezső (1930). Lechner Károly és Szabó József emléke. *Széphalom*, 4, 294–295.
- Müller, Ulrich; Fletcher, Paul. C.; Steinberg, Holger (2006). The origin of pharmacopsychology: Emil Kraepelin's experiments in Berlin, Dorpat and Heidelberg (1882–1892). *Psychopharmacology*, 184, 131–138.
- Murádin János, Kristóf (2010). „Inter arma non silent musae!” – A magyar egyetem működése Kolozsváron 1944–45-ben. In: Kötél Emőke (szerk.). *PhD konferencia – a tudomány napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányaiból 2010. nov. 29.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, 55–103.
- Nagy György (1999). Egyetemi gondolat az 1848-as forradalom idején Erdélyben. In: Kiss András–Kovács Kiss György–Pozsony Ferenc (szerk.): *Emlékkönyv Imreh István nyolcvanadik születésnapjára*. Kolozsvár, 292–307.
- Nagy Nándor (1998). Apáthy Istvánról és a Kolozsvári Állattani Intézetről. *Collegium Biologicum*, II, 91–96.
- Palágyi Menyhért (1893). Psychologia tanulmányok I. *Athenaeum*, 2(1), 76–93.
- Palágyi Menyhért (1906). A reakció-idő kísérleti elemzése. *Klinikai Füzetek*, XV, 12, 134–146. Szintén megjelent: In: Hudovering Károly (szerk.). *Negyedik Országos Elmeorvosi Értekezlet munkálatai (1906. okt. 29–30)*. Budapest, Pesti Könyvnyomda – Rt, 1907, 311–344.
- Palágyi Menyhért (1908). Diskontinuität des Bewusstseins. In Bericht über den III. Internationalen Kongress für Philosophie zu Heidelberg, 1908, 592–597. Megj. A tudat diszkontinuitása. In: Bogdanov Edit–Székely László (szerk.): *Észlelés és fantázia*. Válogatás Palágyi M. műveiből, Budapest, Gondolat, 2017, 136–140.
- Palágyi Menyhért (1910). *Székely Bertalan és a festészet esztétikája*. Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés.
- Pásztor Emil (2003). Miskolczy Dezső, a modern neurológiai alapjainak megteremtője hazánkban. *Communicationes De Historia Artis Medicinae*, 182–185.
- Pléh Csaba (2019). Chomsky és a pszichológia A nyelv mentális realitása és az egyéni különbségek. In: Kenesei István (szerk.): *Nyelv, biológia, szabadság. A 90 éves Chomsky jelentősége a tudományban és azon túl*. Budapest, Gondolat, 55–83.
- Pukánszky Béla (1999). Pedagógiai és pszichológiai tudományos iskolák a szegedi egyetemen. In: Rácz Béla (szerk.): *A szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998*. Szeged, 215–223.
- Ranschburg Pál (1942). A lélektan fejlődése Magyarországon. Harkai Schiller Pál (szerk.): *A lelki élet vizsgálatának eredményei*. Pázmány Péter Tudományegyetem Lélektani Intézete, Budapest, 471–496. (*Lélektani Tanulmányok*, Vol. V.)
- Séra László (2019). Fordulópontok az erdélyi magyar pszichológia történetében 1870–1970. In: Pléh Csaba – Mészáros Judit – Csépe Valéria (szerk.): *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet*. Gondolat Kiadó, Budapest, 189–239.
- Stock, Armin; Stock, Claudia (2004). A short history of ideo-motor action. *Psychological Research*, 68, 176–188.
- Szélyes Éva (2000). Szellemfilozófia és antropológia Bartók György gondolkodásában. *Korunk*, 3/11(12), 61–66.
- Szokolszky Ágnes (szerk.). *A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen: 1929–2009*. Szeged, 2009.

- Szögi László, Varga Julia (2011). *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története I. A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872*. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- Tamás Gáspár Miklós (1971). Egy szerény filozófus emlékére. *Korunk*, 30(5), 761.
- T. Szabó Levente, Zabán Márta (2012). *Dokumentumok a kolozsvári Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi kar történetéből (1872–1892)*. /Fontes Universitatis Claudiopolitanae./ Kolozsvár Egyetemi Kiadó, Kolozsvár.
- Tardos Krenner Viktor (1924). Emlékezésem Palágyi Menyhéltre. (A filozófus). *Nyugat*, 17. sz., 342.
- Tavaszy Sándor (1941). Magyar bölcséleti antropológia. *Szellem és Élet*, 4(4), 241–249.
- Tonk Márton, Laczkó Sándor (szerk.), (2000). *Böhm Károly és a „Kolozsvári Iskola”*. A kolozsvári Böhm Károly Nemzetközi Konferencia előadásai, Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár-Szeged.
- Ungvári-Zrinyi Imre (2002). *Öntételezés és értéktudat. Böhm Károly filozófiája*. Pro Philosophia Kiadó Kolozsvár-Szeged.
- Várkonyi Hildebrand (1942). E. Claparède emlékezete. *Magyar Pszichológiai Szemle*, XV, 1–4, 5–13
- Vekov Károly (2009). Újabb adatok a kolozsvári egyetemegyesítésről. *Korunk*, 3./20. (5), 66–
- Veres Ildikó (2003). *A kolozsvári iskola I*. Miskolc, Bíbor Kiadó.
- Vincze Gábor (1995). A hittől a cselekvésig (A kolozsvári magyar egyetem kérdése 1944–45-ben). *Magyar Szemle*, Új folyam, 4 (12), 1314–1326.
- Vincze Gábor (2003). Ismeretlen személy összefoglaló jelentése a kolozsvári Magyar Tudományegyetem 1944 őszi helyzetéről (Részlet). In: Uő. vál. és rendezte: *Történeti kényszerpályák – Kisebbségi reálpolitikák II., Dokumentumok ... 1944–1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 12–15.
- Vincze Gábor (2009a). Kilencven éve történt – Erdély megszállása és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem felszámolása. *Székelőföld*, 13(2), 65–103.
- Vincze Gábor (2009b). Magyar egyetemalapítási kísérlet Kolozsváron 1920-ban. *Közép-Európai Közlemények*, 2(2), 141–150.
- Vizi E. Szilveszter (2001). Az agy és a tudat kapcsolata, digitális és analóg ingerületátvivő rendszerek. *Magyar Tudomány*, 46(10), 1152–1162.
- von Tschisch, Wladimir (1885). Ueber die Zeitverhältnisse der Apperception einfacher und zusammen-gesetzter Vorstellungen, untersucht mit Hilfe der Complications-Methode. *Philosophische Studien*, 2, 603– 634.
- White, Peter (2018). Is conscious perception a series of discrete temporal frames? *Consciousness and Cognition*, 60, 98–126. 10.1016/j.concog.2018.02.012 file
- Wontorra, H.M. (2009): *Early apparatus-based experimental psychology, primarily at Wilhelm Wundt's Leipzig Institute*. www.unileipzig.de/~wundtbriefe/pdf/wontorra
- Zsakó István (1922). Lechner Károly. *Erdélyi Orvosi Lap*, III (5), 1–3.

Letölthető források

Berde Áron: *Acta Reg[iae] Scient[iarum] Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae. Beszédek 1872–1944*.

A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Almanachja [utóbb: Évkönyve] 1872–1942.

A kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Tanrendje 1872–1945.

Acta Universitatis Litterarum Regiae Hungaricae Francisco-Iosephinae Annorum MCMXL–XLI.

(Beszámoló a kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1940/41. tanévi működéséről). Kolozsvár, A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem, 1942. Valamint további évfolyamok 1940–1944/45 között.

Elérhető: http://univ.bibl.u-szeged.hu/view/full_volume/

Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kara – ülések, 1943–1944

https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZEGED_KOLOZSVAR_BTK_KARI_1943-44/?pg=0&layout=s

Szegedi egyetemi jegyzőkönyvek, 1909–1980; Beszámolók

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/egyetemi_jegyzokonyvek_szeged/olyai

II.

A PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETE SZEGEDEN AZ 1930-AS ÉVEKTŐL AZ EGYETEMI SZAKINDÍTÁSIG

PEDAGÓGIA ÉS LÉLEKTAN A SZEGEDI EGYETEMEN, 1872–1945

DOI: 10.14232/pfvm.4

HERBART-KRITIKA ÉS ÚJ UTAK KERESÉSE

A századforduló a szélsőségek korszaka volt a pedagógiában is. Egyfelől a reformpedagógiák gyermekközpontúsága gyakran eredményezte a gyermek szempontjainak túlhangsúlyozását, a társas kapcsolatrendszeréből kiragadott individuuum kultuszát. Másfelől pedig Johann Friedrich Herbart (1776–1841) pedagógiája vált epigonjainak kezében egyre inkább megmerevedett dogmává: az intellektuális hatások szerepét túlhangsúlyozó, az iskolai oktatás folyamatának egységeit kínos precizitással szabályozó elméletté.

Herbart a XIX. század első felében dolgozta ki pedagógiai elméletét. A nevelés célja nála az erkölcsi eszmék megvalósítása az erkölcsi magatartás kialakítása révén. A cél eléréséhez vezető út a nevelés, amelyhez a lélektant is segítségül hívja, de ez egy filozófiai alapokon nyugvó pszichológia. Ennek a lélektannak a kiindulópontja az, hogy a létező világ két nagy területre osztható: a reálék és a jelenségek világára. A reálé szellemi természetű, oszthatatlan változatlan lényeg, kvalitatív atom. A reálék mechanikus mozgást végeznek, harcolnak egymással, összekapcsolódnak, de lényegükben változatlanok maradnak. Herbart szerint a lélek is egy reálé. A lelki élet is reálék vonzása, taszítása, harca és összekapcsolódása. Herbart használja először a „tudatküszöb” és „tudatmező” fogalmakat. Ha egy képzet lekerül a tudatmezőről a tudatküszöb alá, felejtésről beszélünk. A képzetek „önfenntartási” késztetésük miatt vissza szeretnének kerülni a tudatmezőre, ha ez megtörténik, akkor következik be a reprodukció (Dénes, 1979, 60.).

Herbart mechanikus és intellektualista lélektana – a közhiedelemmel szemben – sem a koncepció, sem a gyakorlat szintjén nem vezet passzivitáshoz. Pedagógiájának középpontjában az aktivitás áll. Ez azonban nem a későbbi reformpedagógusok manuális cselekvésben, tárgyi tevékenységben megnyilvánuló „tevékenykedtetése” (nem a „Tat-schule”, a „learning by doing” vagy az „école activ” reformpedagógiája), hanem a tanuló lelki funkcióinak céltudatos és tervszerű működése, a szellem termékeny aktivitása.

Mindazonáltal Herbart iskolában a rend, a fegyelem uralkodik. A nevelés egy bizonyos szakaszában, az iskolai kezdő éveket felölelő „kormányzás” időszakában a pedagógus legfőbb feladata az, hogy megtörje a gyermek akaratosságát, „szilaj heveskedését”. Nevelő gesztusa nem a gyerek jövőjére, hanem a közvetlen jelenre irányul. A kormányzás voltaképpen csak felkészítés a nevelésre. Az ilyen nevelői hatás nyugalmat, rendet

és biztonságot nyújt gyerekeknek és felnőttek egyaránt. A kommunikációt a „rövid, hideg, száraz” (kurz, kalt und trocken) mondatok használatával jellemezhető stílus uralja. A gyerek nem képes a belátásra, kényszerrel kell engedelmességre szoktatni. A kormányzás legfontosabb eszközei: a határozott célok felé haladó állandó foglalkoztatás, az állandó felügyelet, parancsok és tilalmak, a szabadságmegvonás és legvégső esetben a testi büntetés. A gyerekekkel való beszéd a kormányzás szakaszában „hideg, rövid és száraz” mondatokban történik. A kemény eszközöknél többre becsüli a tekintély és a szeretet hatalmát, de itt is óvatosságra int: „a szeretetnek csak akkor van értéke, ha a szükséges szigorral párosul”. „A nevelésnek ez a szakasza a porosz kaszárnnyak ridegségét, lélektelen fegyelmét idézi. A Herbartot ért támadások nagy része ezt a szigorú alá-főlérendeltségen alapuló tekintélyelvű pedagógiai attitűdre irányult. Herbart nem akar „lehajolni” a gyermekhez, nem akarja beleélni magát a gyermek lelkivilágába. Követendő felnőtt mintát nyújt ehelyett: „Olyan férfiakat mutassatok a fiúknak, amilyenénél egyszer ők is válni szeretnének” (Plake, 1991, 114.).

A porosz neveléstudós pedagógiája elsősorban tehát individuális alapozású. A könnigsbergi egyetemen alapított Didaktikai Intézetében házitanítókat, tehát egyes gyermekekkel, egyénnel foglalkozó tanítókat kívánt képezni. Jellemző pedagógiai elveire, hogy játékoság helyett példamutató emberi tartást kívánt meg a nevelőtől. Nem lehajolni kell a gyermekhez, hanem formálni a lelkét. „Olyan férfiakat mutassatok a fiúknak, amilyenénél formálni akarjátok.”

Herbart a weberi „kapitalizmus szellemének” új praktikus erkölcsi alapozást biztosít. Megtalálja a kapcsolatot nehezen összebékíthető tényezők között, hidat ver a polgári szerzési vágy és az erkölcsi erények között. Alapvetően az egyénre, az individuum fejlesztésre koncentráló pedagógiáját Otto Willman szociális irányba fejlesztette. Tuiskon Ziller kibővítette a kultúrhistóriai fokozatok elméletével, amely a darwinizmus német változatának, az Ernst Haeckel (1866) által formulázott biogenetikai alapörvénynek a pedagógiai adaptációja. A gyermeket tanulmányai során végig kell vezetni az emberiség kulturális fejlődésének lépcsőfokain.

A herbartizmus és a Herbart-követők utolsó ízben fogalmazták újjá a protestantizmus „világi aszkézis”-felfogását (Max Weber), a következetes önvizsgálat, az emberi ösztönök, érzelmek elfojtásának pedagógiáját. A nevelők példás életű történelmi személyiségek életrajzával ismertetik meg tanítványaikat, emellett naplók írására, önvizsgálódásra buzdítják őket.

A hatás, amelyet ez a neveléstan a pedagógia fejlődésére gyakorolt, elementáris erejű volt, de csak alkotója halála után, a század második felétől kezdve éreztette hatását. Attól kezdve viszont gondolatai rendkívül mélyen ivódottak be a legkülönbözőbb országok középiskoláinak pedagógiai gyakorlatába:

A herbarti pedagógia világméretű elterjedését magyarázzák azok a társadalmi-gazdasági jelenségek, amelyek a múlt század második felének Európájára jellemzőek voltak. Az iparosodás, a gazdasági fejlődés expanziója olyan embereket igényelt, akikre az al-

kalmazkodás, az önkontroll, a munka szeretete, a pontosság, a megbízhatóság a türelem és a kitartás jellemzőek. Ekkor még nincs helye zavaró vágyaknak, túldimenzionált egyéni szükségleteknek, amelyek kimozdítanák az egyént a hétköznapi egyhangúságból. Az alacsony jövedelmek és a kényszerű takarékoság korában ez meggondolatlanság lett volna.

A herbartizmus a 19. század második felében kezdődő térhódításával párhuzamosan, az őt követő tanítványok dogmatizmusa miatt több elemében elemeiben megmerevedett, joggal válhatott a kritika tárgyává. A pedagógiai újítók szemében hamarosan egyet jelentett a reformokra szoruló „rég” iskolával, annak egyoldalú tankönyvközpontúságával, lélektelen drilljével.¹

A kolozsvári–szegedi egyetem neveléstudományi iskolájához sorolható teoretikusok és gyakorlati szakemberek is kritikus távolságtartással viseltettek iránta, és más alapokra helyezték pedagógiájukat. Szinte valamennyien kötődtek szorosabb-lazább szálakkal a századforduló táján kibontakozó pedagógiai reformmozgalmakhoz, a gyermek személységét középpontba állító, annak tanulmányozását fő feladatként megfogalmazó irányzatokhoz. A különállás, a sajátos arculat kirajzolódása nem maradt visszhang nélkül a pedagógiai szaksajtóban: több polémiáról tudunk, amely a kolozsvári-szegedi és a budapesti egyetem professzorai között zajlott le a lapok hasábjain.

A KOLOZSVÁRI ÉVEK

Az 1872-ben megalapított második magyar univerzitás, a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem első pedagógiaprofesszorának munkássága jól példázza az új utak keresését, a herbartianus iskolától való elfordulást. Felméri Lajos (1840–1894) széles látókörű tudós volt, akiben mély érdeklődés bontakozott ki az angol és a francia pedagógiaelméleti irányzatok iránt. Saját pedagógiai rendszerének kimunkálásakor mindenkéltan angol és francia szerzők munkáira épített, s csak jóval kisebb mértékben támaszkodott – korabeli magyar pedagógiai gondolkodásra egyébként jóval nagyobb hatást gyakorló – a német filozófiai és pedagógiai irányzatokra. Szívesen idézi John Locke és Alexander Bain gondolatait, Herbarttal és követőivel mindazonáltal hevesen polemizál. 1890-ben jelentette meg „A neveléstudomány kézikönyv” c. főművét, amelyben a korabeli – elsősorban angolszász irányultságú – neveléstudomány eredményeinek igényes szintézisét tárta olvasói elé. Figyelemre méltó, hogy Felméri milyen intenzív érdeklődést tanúsított a nevelés lélektani összetevői iránt. Szívesen írt a gyermeki viselkedés módszeres megfigyelésének fontosságáról, szerinte a nevelőnek mindenképp ügyelnie kell

¹ A herbartianus pedagógia érdeklődésének középpontjában az oktatási folyamat tagolása, az egységes módszerek alkalmazása áll. Elsősorban a tanulók intellektusának fejlesztésével, s ezen keresztül erkölcsi karaktervonásaik formálásával foglalkozik. Kevesebb figyelmet szentel a gyermekek fejlődéslélektani és egyéni sajátosságaira, a személyiség teljes egészére, az intellektus mellett létező egyéb tényezőkre.

a gyermek egyéni adottságaira, predispozícióira, sajátos képességeire. Mindezek alapján joggal nevezhetjük őt a gyermeklélektanra alapozott induktív pedagógia előfutárának. Annak ellenére, hogy a pedagógiai tevékenység művészetre emlékeztető sajátosságait hangsúlyozta, behatóan elemezte a nevelés és oktatás célját, feladatait, az átszármasztandó tartalmakat, a tanítás módszereit. A könyvében megfogalmazottak java része ma is kiállja a tudományos kritika próbáját, érzékletes stílusa a mai olvasó számára is élvezetes olvasmánnyá teszi. Felméri korai halála egy sokat ígérő pedagógiai-elmélet-írói pályát tört derékba.

Követője a pedagógia katedráján Schneller István (1847–1939), aki 1894. december 30-tól állt a tanszék élén. Az eredetileg evangélikus teológus professzor pedagógiai koncepciójának kidolgozásakor más utakat keresett, mint elődje: neveléstani rendszerét a protestáns teológiára (mindenekelőtt Daniel Schleiermacher tanaira) és klasszikus német filozófiára alapozta. Schneller érdeklődésének homlokterében az ember erkölcsi fejlődésének, „etizálódásának” folyamata áll, amelyet egy háromlépcsős folyamatként ír le. Az „érzéki Éniség” szintjét a korlátlan önérvényesítés, a határtalan egoizmus jellemzi. Ezután következik a „történeti Éniség” foka, amelyen az egyén külső kényszer hatására fogad el írott és íratlan törvényeket, ezek határozzák meg egész létét. Végezetül a „tisztá Éniség” magaslatára emelkedve az értékes erkölcsi törvény már belső parancssá válik, viselkedést meghatározó életelvvé avatódik (Pukánszky, 1990a).

Schneller István szerepe elsősorban azért fontos, mert a magyar pedagógiai gondolkodás történetében első ízben dolgozta ki a személyiség pedagógiájának klasszikus filozófiai alapokon nyugvó koherens elméletét. Joggal nevezhetjük mindemellett iskolateremtő tudósnak is: tanítványai közé tartozott Imre Sándor a nemzetnevelés koncepciójának kidolgozója (Schneller követője a szegedi egyetem pedagógiai katedráján), Varga Béla, az értékelméleti alapozású pedagógia művelője (a Kolozsvárra 1940-ben visszatelepülő Ferenc József Tudományegyetem pedagógia professzora), Makkai Sándor (erdélyi püspök, író, a debreceni egyetem teológia professzora), Kemény Gábor (közoktatás-politikus, pedagógiai szakíró) és még sokan mások.

Az elméleten túl gyakorlati iskolaszervező munkája is jelentős: Kolozsváron 1917-ben létrehozott egy különleges középiskolát, amely belső tagoltása, tagozatai révén lehetőséget nyújtott az egyéni képességeknek megfelelő differenciálásra. Ez az egyetemi gyakorló középiskola sem élte túl azt a sorsfordulót, amikor a kolozsvári magyar egyetemet a román hatóságok 1919. május 12-én az éppen rektori tisztséget betöltő Schneller Istvántól karhatalom alkalmazásával elvették.

A professzorok túlnyomó többsége Budapestre költözött (korabeli kifejezéssel élve: expatriált), ahol a kolozsvári egyetem átmenetileg menedéket lelt, akárcsak a Pozsonyból kitelepített egyetem. (A két menekülő univerzitász között – a kényszerből erényt kovácsolva –, együttműködés alakult ki, például a kollokviumok kölcsönös elismerés

terén.²⁾ Schneller István ekkor már prorektorként állt Budapesten az egyetem élén³⁾. Jelentős szerepet játszott abban, hogy a tanárok – ellenállva a fővárosi állások csábításának – kitartottak az intézmény mellett. Az expatriált egyetemet az 1921. évi XXV. t. c. alapján Szegedre telepítették.

AZ ELSŐ SZEGEDI ÉVTIZEDEK

Az 1921 őszén, az áttelepülés után – Szeged városának igen jelentős anyagi áldozata ellenére – az egyetemi oktatómunka igen szegényes körülmények között folytatódott. (A professzorok egy része saját könyvtárát ajánlotta fel megvételre az egyetem számára, hogy a legfontosabb szakkönyvek a hallgatók rendelkezésére álljanak. Így tett Schneller István is.)

Az egyetem bölcsész kara mellett működő középiskolai tanárképző intézet élén Schneller sokat tett a leendő pedagógusok gyakorlati képzéséért is. Az első Szegeden töltött esztendő nehézségeiről és eredményeiről részletesen beszámol a tanárképző intézetben oktató professzoroknak a kultuszminiszternek küldött részletes jelentése. „A jelentések arról tanúskodnak – írja a tanárképző elnöke –, hogy a lefolyt tanévben épp úgy a seminariumokban mint az intézetekben már megindult a komolyabb tudományos munkásság. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy a colloquiumok, a vizsgák sikere komolyabb tudományos munkásságnak kritériumai. A tanulmányozástól távol álló emlékezés, in verba magistri jurare igen sok esetben biztosíthatja a vizsga sikerét: de távolról sem kezeskedik arról, hogy az illetőben a tanulmányozás szelleme él. Ez csak is ott él, ahol problémák merülnek fel, a hol megvan e probléma megoldásának vágya és munkája. Ennek feltétele pedig a concentratio és a problema megoldására szükséges eszközök birtoka.”⁴⁾

A szegedi tanulóifjúság túlnyomó többsége ezekkel az eszközökkel nem rendelkezett. Legtöbben közülük kaszárnyaszerű internátusokban éltek, melyek korábban középiskolás diákok otthonául szolgáltak. Az egyetemi tanulmányok azonban más életformát kívánnak – hangoztatja Schneller. Amíg az összefaragtság a középiskolások esetében még jótékony hatású is lehet, addig az egyetemi hallgatók koncentrált munkáját lehetetlenné teszi: „Minél egyénibbé válik a munka, a feladat, annál inkább szükséges, hogy a növendék, a hallgató is egymagában legyen. Egyetemen mindenkinek legyen külön-külön szobája – a kolozsvári internátusi tervszerint – ez is egyéni jelleggel.”

²⁾ Néhány egyetemi tanár – Márki Sándor történetészprofesszorral az élen – Kolozsvárott maradt, s a református teológiai intézet keretei között megkísérelte folytatni az egyetemi oktatást. A „fantom egyetem” működését a hatóságok csak egy esztendeig tűrték (lásd: Pukánszky, 1987).

³⁾ Prorektor: az évente egymást váltó rektorok rendszerében az előző éve rektorának elnevezése.

⁴⁾ Pukánszky Béla: A középiskolai tanárképzés története a Kolozsvárról Szegedre átköltöző egyetemen. In: Micheller Magodna (1990. szerk.): Fejezetek a pedagógusképzés történetéből. III. 45–89. o.

Az eddigiekből látható, hogy Schneller István elméleti pedagógusként, egyetemi rektorként, prorektorként, tanárképző intézeti igazgatóként mintegy „hidat vert” az egyetem szülővárosa, Kolozsvár és a menedéket adó város, Szeged között. Az immár 74 esztendő, Budapesten élő professzor nem vállalta sokáig az oktatómunkát az egyetem új székhelyén. Az 1922/23-as tanévre szabadságolását kérte, végül 1923 decemberében nyugalomba vonult. Még több mint másfél évtizedig élt, publikált, elismert tudósként részt vett a tudományos közéletben.

Az 1922/23-as és a rá következő tanévben Málnási Bartók György (1882–1970) filozófus látta el az intézet pedagógia professzorának helyettesítését, és ugyancsak ő vezette a tanárképző intézeti pedagógiai gyakorlatot is. A szűkebb értelemben vett filozófiai és a filozófiai alapozású lélektani előadásokat is Bartók György tartotta az első években. „A lélektan alapvonalai” címmel heti két óra előadást hallhattak a bölcsészek, ehhez járult két óra „Philosophiai gyakorlat a lélektan köréből”.

1925. január 31-én Schneller István tanítványa, Imre Sándor (1877–1945) került a Pedagógiai Intézet élére. 1924. október 29-én a bölcsészettudományi kar tanácsa tárgyalta a tanszék betöltése ügyében kiküldött bizottság jelentését. A téma előterjesztője, Bartók György jelentette a bizottság egyhangú javaslatát: „a tanszék meghívás útján, Dr. Imre Sándor nyugalmazott államtitkárral, a paedagogia volt magántanárával töltesék be” (CsML, VIII. 5. fond 8. doboz).

A kar tanácsa a javaslatot nagy többséggel (9 szavazattal 2 ellenében) elfogadta, s Imre Sándor sürgős kinevezése érdekében Klebelsberg Kunó kultuszminiszterhez folyamodott. Így nyert professzori kinevezést Szegeden az egyetem egykori hallgatója, későbbi magántanára, a 20. századi pedagógiai gondolkodás kiemelkedő alakja: Imre Sándor⁵.

Az új professzor neve szervesen összefonódott a nemzetnevelés elméletével, amely – a Széchenyi nevelési nézeteivel foglalkozó könyvétől kezdve (1904) – mintegy vezérmotívumként vonul végig egész életművén. Felfogása szerint legfontosabb az a nevelés, a mely a nemzet körében folyik és a nemzetre hat vissza. A nemzetet tartja „az egyes ember és az emberiség között levő legtágabb, de még határozott alakulat”-nak (társas-közösségi körnek).

⁵ Imre Sándor 1877. október 23-án született Hódmezővásárhelyen. Nagyapja, Imre Sándor irodalomtörténész a kolozsvári egyetemen, édesapja, Imre József orvos, a szemészet professzora ugyanott. Imre Sándor a kolozsvári egyetemen szerzett német-magyar szakos diplomája és doktori vizsgája birtokában németországi egyetemeken folytat további tanulmányokat. 1900–1908-ig a kolozsvári református főgimnázium tanára, eközben 1904-ben az egyetem magántanárává habilitálják – mindenekelőtt a „Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről” című, 1904-ben megjelent könyve alapján. A kolozsvári évek után 1918-ig a budapesti polgári iskolai tanárképző intézetben tanít pedagógiát és filozófiát, 1919 augusztusáig a főiskolai rangra emelkedett intézet igazgatója. 1912-ben a pesti egyetemen nyeri el a magántanári képesítést. 1918 novemberétől 1919 márciusáig helyettes államtitkár a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban, augusztusban rövid ideig (kilenc napig) a kultuszminiszteri tisztséget is betölti, 1924. december 31-ig adminisztratív államtitkár. Ekkor elbocsájtják (Klebelsberg Kunó kultuszminiszter már 1922-ben szabadságoltatta), de 1924-őszén meghívást kap a Szegedre menekült Kolozsvári egyetem pedagógia tanszékére.

Imre munkásságára jellemző a szintézisalkotás igénye. A szegedi esztendők alatt, 1928-ban jelent meg összegző-rendszerező pedagógiai alpműve, a „Neveléstan”. Az elsősorban egyetemi hallgatóknak, középiskolai tanárjelölteknek szánt könyvben aprólékos gonddal dolgozza fel az iskolai nevelés körülményeit, eszközeit, módjait. Nem az önmagáért való, „vegytiszta” tudományos elméletalkotás igénye vezette, hanem a pályára lépő pedagógusok szemléletmódjának, gondolkodásának formálása, amikor számukra egy gyakorlat-közelbi elméletet akart nyújtani.

Ebből a könyvből is kitűnik, hogy érdeklődéssel követte a gyermektanulmányozási mozgalom fejlődését. (Tagja volt a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak.) Művében többször hivatkozik Nagy László munkáira, mindenekelőtt gyermek-fejlesztési alapon nyugvó didaktikájára, érdeklődésméleteire. A könyvnek iskolai növendékről szóló fejezetének az elején pedig említést tesz a kísérleti pedagógia, a „nevelésügyi kísérletezés” jeles képviselőinek műveiről. A későbbiekben ő maga is felhasználja Ernst Meumann gyermekek körében folytatott experimentális vizsgálatainak az eredményeit. Mégis inkább egyfajta józan távolságtartás jellemzi a pedológiával, s általában a reformpedagógiával kapcsolatos viszonyát: nem azonosul a gyermeket középpontba helyező törekvésekkel.

Imre Sándornak szinte valamennyi nevelő közösség, valamennyi iskolatípus számára volt mondani valója. Előadások, tanulmányok, cikkek, könyvek sokasága szól a családi nevelésről, a kisdiedóvó intézetekről, a nép-, a polgári, a középiskoláról, az egyetemi tanárképzésről, az egyetemi nevelésről. Mindemellert részt vállalt az egyetemi közéletben: különböző fórumokon rendszeresen kifejtette véleményét aktuális egyetempolitikai kérdésekről. (Az 1927/28. tanév első szemeszterétől kezdve „Bevezetés az egyetemi életbe” címmel előadásokat tartott valamennyi elsőéves hallgató számára.)

Imre Sándor szegedi működése idején lett az egyetem magántanára Tettamanti Béla (1884–1959), makói gimnáziumi tanár, a középiskolai tanárképző intézet tanára. Tettamanti teljesen azonosult mestere nemzetnevelés-elméletével, több recenzióban, tanulmányban népszerűsítette Imre pedagógiáját. A Magyar Pedagógia című lapban két ízben is éles kritika tárgyává tette a budapesti pedagógus-professzor, Prohászka Lajos kultúrfilozófiai alapozású pedagógiájának vélt és valós gyenge pontjait. Prohászkanak az oktatás tárgyi oldalát hangsúlyozó, „műveltség-centrikus” szemléletmódja helyett Tettamanti a szociális nevelő tényezők, közösségi körök szerepét fölismerő nemzetnevelés-pedagógiát mutatta be követendő példaként (lásd: Pukánszky, 1986).

Imre Sándor 1934-ben Budapestre költözött. A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán töltötte be a pedagógiai intézet vezetői posztját. Itt érte a halál 1945. március 11-én (Heksch, 1969).

A PEDAGÓGIAI–LÉLEKTANI INTÉZET

Imre Sándor mindössze második esztendeje volt a szegedi tanszék professzora, amikor első ízben, 1926. október 20-án terjesztette fel a karnak kérelmét egy új, pedagógiai–lélektani tanszék felállításának ügyében. A tanszék hatáskörébe tartozóként sorolta fel beadványában a következő tudományágakat: általános lélektan, gyermek- és ifjúkor lélektana, különbségek lélektana, gyógypedagógia, pszichotechnika, pedagógiai szomatológia. Az új intézet hiányt pótolna nemcsak a szegedi egyetemen, hanem általában a magyar egyetemeken, mert teret nyitna a pedagógiai–lélektani kísérletezésnek. Mindemellett csökkentené a filozófia tanszékre háruló terheket azzal, hogy átvinné a lélektan oktatását. (Ezt a témakört ugyanis mindaddig a filozófia tanszék professzora, Bartók György hirdette meg előadásként.) Imre Sándor – és a vele teljesen egyetértő Bartók György – ettől fogva az új pedagógiai–lélektani tanszék felállításának ügyét kitartóan képviselte különböző fórumokon.

Időközben új fejleményként a minisztériumban felmerült három új „párhuzamos” tanszék – a II. filozófia, II. irodalomtörténet és II. pedagógia – létesítésének gondolata. Klebelsberg Kunó kultuszminisztert különböző egyházi körök arra ösztönözték, hogy az úgynevezett „világnézeti” tanszékek mellett olyan párhuzamos tanszékeket létesítsen, amelyekre katolikus professzorokat hív meg előadónak.

Ennek a katolikus részről megfogalmazódó igénynek az oka voltaképpen a polgári iskolai tanárképzés átszervezésében rejtett. Klebelsberg a Paedagogiumot és az Erzsébet nőiskola főiskolai tagozatát 1928 őszén újjászervezte és Szegedre telepítette, ahol így létrejött a polgári iskolai tanárképző főiskola. Az itt folyó tanárképzés képzés részévé tette az egyik szak egyetemen hallgatott stúdiumait. A női szerzetesrendek polgári iskolai tanárképző intézeteit ezzel párhuzamosan megszüntette, a szerzetesnők magasabb képzését a szegedi egyetemen kívánta megvalósítani. Klebelsberg több újságcikkben (Nemzeti Újság, 1928. dec. 16. és Néptanítók Lapja, 1929. jan. 1.) ígéretet tett a párhuzamos „világnézeti” tanszékek felállításáról, amelyeken katolikus tanárok nevelhetik a női szerzetesrendek tanári pályára készülő tagjait. A szegedi egyetem bölcsész-kara tanárainak egy része – élükön Imre Sándorral – sérelmezte a párhuzamos tanszékek felállításának tervét. Azzal érveltek, hogy a karon a felekezeti hovatartozás kérdése szempontként soha semmilyen formában fel sem merült, ez az egyetem eszméjétől idegen. Tiltakoztak az ellen, hogy új tanszékek létesítésekor és betöltésekor felekezeti vagy párt-politikai szempont érvényesülhessen a tisztán tudományos értékei rovására. Imre Sándor és Bartók György továbbra is a pedagógiai–lélektani tanszék mellett szállt síkra, míg Huszti József klasszika-filológus professzor (a tanárképző főiskola igazgatótanácsának elnöke) úgy vélte, hogy az II. pedagógiai tanszék elnevezés nem zárja ki a lélektani irányultságú pedagógia művelését. A tanszék által képviselt tudomány szak pontos tartalmát nem a tanszék elnevezése, hanem a „kiszemelt professzor tudományos egyénisége determinálja”.

Klebelsberg kultuszminiszter Dézsi Lajos rektorhoz intézett levelében (1929. jan. 4.) aggodalmát fejezte ki a karon kialakult vitával kapcsolatban. Emlékeztetett arra, hogy kultuszminiszterként megakadályozta a kis hallgatói létszámú szegedi egyetem takarékosági okok miatt fenyegető megszüntetését, s a Szegedre helyezett tanárképző főiskola is az egyetem benépesítését szolgálja. Az ominózus újságcikkkel kapcsolatban pedig szavainak „nem megfelelő reprodukálásáról” tett említést. Ő ugyanis a püspökök óhaját idézte, ezt állították be az újságírók miniszteri állásfoglalásként. A felekezeti elfogultság vádját határozottan visszautasította, utalt azokra a protestáns vallású jeles professzorokra, akiket minisztersége alatt nevezett ki a szegedi egyetemre.

Az ügyben végül kompromisszum született: 1929. december 18-án az egyetemen „át-szervezéssel rendszeresített” új – az egész magyar felsőoktatás történetében első – pedagógiai-lélektani tanszékre nyilvános rendes tanárnak nevezte ki Várkonyi Hildebrand bencés szerzetes-tanárt. (Ő egyébként 1929. május 26-án még a második pedagógia tanszékre adta be pályázatát. A többi „parallel” tanszék élére is katolikus professzor került. A második irodalomtörténet tanára Sík Sándor, a második filozófia professzora pedig Mester János lett, ők jelentettek ezután „alternatívát” a református Dézsi Lajossal és Bartók Györggyel szemben.) Az új Pedagógiai Lélektani Intézet később, Imre Sándor Budapestre távozása után, 1934-ben egyesült a korábbi Pedagógiai Intézettel.

Várkonyi Hildebrand Dezső (1888–1972) a Pannonhalmi Főapátság Főiskoláján végezte felsőfokú tanulmányait, majd állami ösztöndíjasként Párizsban, a Sorbonne-on hallgatott filozófiát és pszichológiát. Ezt követően előbb pedagógiát tanított a pannonhalmi főiskolán, majd a pécsi egyetemen habilitálták magántanárrá. E habilitáció jogkörét a pedagógia mellett később kiterjesztették a lélektan területére is, így Szegedre már a nevelés kérdései iránt szenvedélyesen érdeklődő pszichológusként érkezett. Széles látókörű, nagy műveltségű tudós és karizmatikus előadó volt egy személyben, így órái rendre hallgatók órási tömegeit vonzották más karokról is. Magával ragadó lendülettel népszerűsítette a legmodernebbnek számító pszichológiai irányzatokat, köztük Piaget, Janet, Freud, Jung és Adler tanait.

Egyik tanítványa így emlékezett a híres „Várkonyi-órákra”: „Professzorsága első éveiben ... a későbbi publikációinak csak az első, a témák lehetőségeivel még kísérletező, a tudós belső monológjai feltárásától sem visszariadó változatait kaptuk tőle. Néha egyenesen „in stato nascendi” pillanthattunk bele gondolatai megszületésébe. Az egyetemi előadások új stílusa volt ez, amely az előre leírtaknak az élő beszédnél kötöttebb szabályait egy társalgó hang irányába oldotta fel, s ezzel máris közvetlenebbé é s érdekfeszítőbbé vált, mint a hagyományos katedrai retorika képviselőié. És ha tudjuk azt, hogy Várkonyi időnként olyasmiről is beszélt, amiről az ő idejében az orvostudományi kar kivételével még nem illett szólni, ... nem meglepő, ha az apácák többsége kezdett elmaradozni óráiról, és inkább a kálvinista Imre Sándornak szintén színvonalas, de puritánabb szellemű óráit látogatta, mint azét a bencés professzorét, akinek a kinevezését épp az ő lelki üdvük érdekében erőszakolták rá az egyetemre. Másokra viszont a

szenzáció erejével hatottak a „Várkonyi-órák” és a szemináriumok. Már csak azért is, mert ezek során sokkal behatóbban ismertette a tárgyalta kérdések irodalmát, mint a publikációiban, ahol elegendő lehetett, ha szűkszavúan szólt róla. Így azután nemcsak a pedagógiai lélektan új irányzatait (Claparède, Ferrière, Piaget etc.) méltatta, a modern pszichológia szinte valamennyi jelentős képviselőjével megismerkedhettünk nála, többek között Pavlovval, Junggal, Adlerrel, hogy csak azoknak a nevét említsem, akikről akkoriban nemcsak hazánkban, más országokban sem sokat beszéltek egyetemi katedrákról. Aligha túlzok tehát, amikor azt állítom, hogy azt a korszerű lélektani műveltséget, amelynek így vagy úgy későbbi pályáinkon is nagy hasznát vettük, nálunk akkoriban csak a szegedi egyetemen lehetett megszerezni.” (Baróti, 1988)

Szeged fontos állomás volt Várkonyi életében, a harmincas évek második felétől 1940 októberéig (az egyetem Kolozsvárra való költözéséig) jelentős művek egész sorozatát alkotta itt. Ekkor született meg cikksorozata, amelyet *Nevelés és gyakorlati lélektan* címmel publikált a „Cselekvés Iskolája” című szegedi pedagógiai folyóiratban. 1937-ben jelent meg első nagyobb lélegzetű pszichológiai tárgyú munkája, a *Bevezetés a neveléslélektanba*. Hamarosán par excellence pedagógiai témájú művek is napvilágot láttak: a *Neveléstan* (1938), *A nevelés néhány alapelve* (1939), majd *A gyermek lélektana* (1938–1940) című könyvének két kötete. A termékeny szegedi időszak alatt Várkonyi közel száz publikációt tett közzé. Neve gyakran szerepel a „Gyermek” és a „Magyar Pszichológiai Szemle” című folyóiratok hasábjain, ez utóbbinak hat éven át főszerkesztője is volt.

Várkonyi kutatói érdeklődésének középpontjában a nevelést megalapozó pszichológia kérdései álltak. Kritikusan fogadta a korabeli lélektani irányzatokban is megfigyelhető kvantitatív szemléletmód terjedését. A bergsoniánus alapokon nyugvó „megértő” pszichológia attitűdje fedezhető fel már korai műveiben is (pl. „A pszichológia alapvetése”, 1926), amikor középutat keres az empirikus pszichológia és a metafizikai alapokon nyugvó tradicionális lélektan között. Új gondolat nála a leíró, magyarázó lélektani fel fogás túlhaladása. Ehelyett olyan értelmező, „értékelő” pszichológia kidolgozására törekedett, amely alkalmas lehetett a pedagógiai elvek és a nevelői gyakorlat megalapozására is. Fejlődéslélektani témájú műveiben a személyiség egészének fejlődésével foglalkozik. Ez a fajta egészségesség-igény, mai kifejezéssel élve „holisztikus” szemléletmód érhető tetten cselekvéslélektani tárgyú írásaiban is.

Elismert professzorként sikeresen vezette a Pedagógiai Lélektani Intézet sokoldalú kutatómunkáját. A Rockefeller Alapítvány által támogatott pszichológiai laboratóriumban számos tehetséges tanítványa vált egy életre a kísérleti pedagógia és a neveléslélektan elkötelezettjévé (köztük: Baranyai Erzsébet, Dolch Erzsébet, Deák Gábor). Várkonyi a pszichológia tudományos és gyakorlati jelentőségének fontos bizonyítékát látta

ebben a laboratóriumban, büszke volt az ott folyó empirikus és kísérleti kutatómunkára, amelyről részletesen beszámolt az egyetem egyik kiadványában.⁶

Várkonyi rokonszenvezett a korabeli gyermekközpontú pedagógiai irányzatokkal, iskolákkal, azonosult az „Új Nevelés” mozgalmának célkitűzéseivel, maga is tagja (egy ideig társelnöke) volt a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak. Figyelemmel kísérte a szegedi polgári iskolai tanárképző főiskola gyakorló iskolájának működését, amelyet a korabeli pedagógiai szaksajtó a Cselekvő Iskola névre keresztelt. Ennek az intézménynek a tanárai a reformpedagógia új törekvéseit (tanulói aktivitás, öntevékenység és csoportmunka, élményszerűség) ültették át a gyakorlatba úgy, hogy közben nem tévesztették szem elől az adott iskolatípus („modelliskola”) sajátos célkitűzéseit és az adott korszak pedagógiai realitásait sem. Eredményeiket a Cselekvés Iskolája című folyóiratban tették közzé, itt Várkonyi is rendszeresen publikált. Az ő eszmei irányításával és munkatársa Dolch Erzsébet vezetése alatt működött 1936–1940 között az egyetem elemi gyakorló iskolája, az újszegedi Kerti Iskola, ahol lehetőség nyílt az új elvek és módszerek kipróbálására.

Várkonyi hatása tudományos iskolatemető egyéniségként is rendkívüli. Munkásságának köszönhetően a Pedagógiai Lélektani Intézet országos elismertségre tett szert. A tudósképzésnek ebben a műhelyében Várkonyi doktori értekezések egész sorának volt témavezetője. Az ő irányításával született értekezés – egyebek között – a proletárnevelés kérdéseiről, a parasztság szemléletmódjának lélektani vizsgálatáról, az ifjúság irodalmi érdeklődéséről, a nemek együttes neveléséről, Ovide Decroly és Maria Montessori pedagógiájáról, Schneller István életművéről, az „Új Nevelés” elméleti és gyakorlati kérdéseiről, a munkaiskoláról, a gyermekrajzok lélektani vizsgálatáról, a matematikai képességek lélektanáról, a fáradtság pszichológiájáról. Ebben az időszakban lett az egyetem magántanára Boda István (1932), akit az „Értelmiség lélektana” tárgykorban habilitáltak. Publikációiban elsősorban a személyiség szerkezetével, az értelmi képességek és a jellem fejlesztésével, később a nemzetkarakterológiával foglalkozott.

Ugyancsak az egyetem magántanára volt Baranyai Erzsébet (1894–1976), aki – Imre Sándor irányítása alatt – 1932-ben doktorált az egyetemen. Disszertációjában az első magyar reformpedagógus, Nagy László pedagógiájával foglalkozott. 1938-ban habilitált a neveléslélektan tárgyköréből. 1942-ben a korabeli egyik legismertebb reformiskola, a Domokos Lászlóné által vezetett budapesti Új Iskola mellett működő neveléslélektani kutatóintézet vezetője lett, és az iskola működésével kapcsolatos empirikus lélektani vizsgálatokat végzett a tanulók körében. Neveléslélektani, gondolkodáslélektani (ezen belül is a logikai struktúrák fejlesztésével foglalkozó) publikációkat tett közzé.

⁶ E beszámoló tanúsága szerint a kísérleti lélektani kutatásokban az alábbi munkatársak vettek részt az 1930–1934 közötti időszakban: Békésy Gizella, Dolch Erzsébet, dr. Eley Klára, Emmert Klotild, Horváth Imre, Kréhnyai Ede, László Gabriella, Reininger Magdolna, Simon Metilla, Schönborg Piroska, Tomory Viola, Turcsányi Sipos Margit (Várkonyi, 1934).

Észak-Erdélynek Magyarországhoz való visszakerülése után, 1940-ben a Ferenc József Tudományegyetemet visszahelyezték Kolozsvárra. A tanárok jelentős része eltávozott Szegedről, így Várkonyi Hildebrand is Kolozsvárra költözött.⁷ Itteni évei alatt egyebek között egy-egy alapvető gyermektanulmányi témát feldolgozó kézikönyvet is közzétett, amelyet a Nemzetnevelők Könyvtára című könyvsorozat számára írt: „A gyermek testi és lelki fejlődése” (1942), „A lelkiélet zavarai”, (1943), „A gyermek és környezete” (1944).

Szegeden 1940-ben új egyetemet létesítettek Horthy Miklós Tudományegyetem néven. Itt Mester János (1879–1954), a filozófia tanszék korábbi professzora lett a Pedagógiai Intézet tanára, és az 1948–49-es tanévig maradt meg ebben a tisztségében. Tudományos munkássága elsősorban a tanárképzés tartalmi és módszertani korszerűsítésére irányult. Foglalkoztatták a tehetségnevelés és a munkáltató oktatás kérdései is. Figyelemre méltó az a kísérlete, amelyben a tradicionális herbartianus pedagógia formális fokozatait igyekszik megtölteni a reformpedagógia szellemében működő munkaiskola életére jellemző tanítási tartalmakkal.

1941-ben hozták létre a Lélektani Intézetet (immár önálló egységként), melynek első vezetője Bognár Cecil (1883–1967) bencés paptanár lett, aki már országsszerte elismert pszichológusként, pályájának csúcán érkezett Szegedre. Már szegedi professzorként jelentette meg „Mi és mások. A mindennapi élet lélektana” című könyvét, melyben a társas érintkezés lélektani kérdéseit vizsgálta a gyakorlat számára is értékes útmutatásokat adva. Ha a kolozsvári-szegedi egyetem pedagógiai iskoláját úgy jellemeztük, hogy arra a tradicionális herbartianus pedagógia meghaladásának igénye volt jellemző, akkor az egyetem pszichológiai iskolájának karakterisztikus vonásaként egyfelől a gyermektanulmány és a fejlődéslélektan iránti érdeklődést, másfelől pedig a nevelési problémák lélektani jellegű vizsgálatának igényét tüntethetjük fel. Szembetűnő vonásai voltak ezek már Várkonyi Hildebrand pedagógiai–lélektani munkásságának is, de jószerivel ugyanezek jellemzőek Bognár Cecil életművére is. Írásaiban szívesen foglalkozott az iskolás gyermek sajátosságaival, a gyermektípusokkal, a nevelés lélektani kérdéseivel. A tudományos közéletben is ismert személyiség volt: 1931-től ő vezette a Magyar Gyermektanulmányi Társaság Gyermekpszichológiai Szakosztályát.

Várkonyi Hildebrand és Bognár Cecil pedagógiai lélektani munkássága jól illeszkedik abba a vonulatba, amely a Felméri Lajos – Schneller István – Imre Sándor nevével fémjelzett „pedagógiai paradigma” köré rendeződik. Közös elem mindannyiuknál a nevelés–oktatás intellektuális összetevőit túlhangsúlyozó, a „tárgyi oldalt” előnyben részesítő herbartianus pedagógiától való erőteljes elhatárolódás. Helyette a tanuló, művelődő gyerek (az „alany”) szempontjait állították vizsgálódásaik középpontjába. Ebben az

⁷ Várkonyi 1940–1945 között tanított a Kolozsvárra visszatérő Ferenc József Tudományegyetemen, majd a háború után Budapestre menekült. Előbb a műgyetemen lett a lélektan és a filozófia tanára, majd 1948–1954 között a bp.-i tudományegyetemen tanított. 1948 februárjában házasságkötése miatt kilépett a bencés rendből. 1954-ben nyugdíjazták, csak a MÁV Alkalmasságvizsgáló Laboratóriumában dolgozhatott tovább.

értelemben beszélhetünk a kolozsvári-szegedi pedagógiai-lélektani „iskola” kapcsolódási pontjainak megjelenéséről az egyetem történetében.

Az 1950–51-es tanévben – Bognár Cecil nyugdíjazása után – a Lélektani Intézet beolvadt a Neveléstudományi és Lélektani Intézetbe, amelynek vezetője ekkor már egy esztendeje Tettamanti Béla (1884–1959), az egyetem egykori magántanára volt. A lélektan szerepe az ötvenes években visszaszorult: heti két órában oktatták, és csupán általános lélektani stúdiumokat hirdethettek. A pszichológia oktatásának kiszorítását a magyar felsőoktatási intézményekből a korabeli magyar tudományos életet meghatározó párt-nomenklátúra kérlelhetetlen „pszichológia-ellenessége” idézte elő. Egy évtizednek kellett eltelnie addig, amíg ez a helyzet megváltozott, és a lélektan ismét elfoglalhatta az őt megillető helyet a magyar főiskolákon, egyetemeken – így a szegedi egyetemen is.

IRODALOM

- Ágoston György (1993): Felméri Lajos. Magyar Pedagógusok, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Baróti Dezső (1988): Várkonyi a professzor. In: Zakar András (szerk.) (1988): Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Paedagogica et Psychologia, 30. Szeged, 179–186.
- Csongrád megyei Levéltár, Szeged.
- Dénes Magda (1979): Johann Friedrich Herbart pedagógiája. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Devich Andor (1990): A szegedi tudományegyetem története 1921–1944. I. kötet, JATE Kiadó, Szeged.
- Fizel Natasa (2011–2012): A párhuzamos tanszékek megalakulásának körülményei a Ferenc József Tudományegyetemen. In: Andl Helga, Molnár Kovács Zsófia (szerk.): Iskola a társadalmi térben és időben. I. kötet. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs. 173–184.
- Gácsér József Pukánszky Béla (1992): Tettamanti Béla élete és pedagógiai munkássága. Szeged.
- Heksch Ágnes (1969): Imre Sándor művelődés-politikai rendszere. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Köte Sándor (1997): A hazai neveléstudomány tudományelméleti alapkérdései. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.
- Micheller Magodna (1990, szerk.): Fejezetek a pedagógusképzés történetéből. III. kötet. Csongrád megye, Szeged.
- M. Pelesz Nelli és Szűts-Novák Rita (2019): A Pedagógiai-Lélektani Intézet 1929-es megalapítása, szellemi előzményei és működésének első évtizede. Imre Sándor és Várkonyi Hildebrand Dezső tevékenysége. OxIPO, 1. évf. 2. szám, 9–24.
- Plake, Klaus (1991): Reformpädagogik. Wissensoziologie eines Paradigmwechsels. Waxmann, Münster – New York.
- Pukánszky Béla (1986): A Prohászka-Tettamanti-vita. Magyar Pedagógia, 1986. 3–4. sz. 394–410. p.

- Pukánszky Béla (1987): Tanárképző vagy egyetem? Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre költözéséről. (1919–1921). Magyar Pedagógia, 4. sz. 424–433.p.
- Pukánszky Béla (1988): Tettamanti Béla neveléstörténet-írói munkássága. Magyar Pedagógia, 4. sz. 418–432. p.
- Pukánszky Béla (1990a): Schneller István. Magyar Pedagógusok. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Bp. Második kiadás: 1995.
- Pukánszky Béla (1990b): A középiskolai tanárképzés története a Kolozsvárról Szegedre átköltöző egyetemen (1919–1921). Fejezetek a pedagógusképzés történetéből III. Csongrád megye. Szeged, MTA-SZAB, 45–89. p.
- Pukánszky Béla (1995): A személyiség pedagógiája. Utószó Tettamanti Béla: „A személyiség nevelésének magyar elemélete – Schneller István rendszere” c. könyvének reprint kiadásához. OPKM, Bp., I–X. p.
- Pukánszky Béla (1995): Imre Sándor Neveléstana. Utószó Imre Sándor Neveléstan c. könyvének reprint kiadásához. OPKM, Bp., 337–341. p.
- Szokolszky Ágnes (2009, szerk.): A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009). JATEPress, Szeged.
- Varga Márta (1993): Várkonyi Hildebrand Dezső neveléslélektani munkásságának főbb pedagógiai vonatkozásai. Bölcsészdoktori értekezés, Szeged.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934): *Közlemények a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai–lélektani Intézetéből*. Szeged. Acta Litt. ac. Scient. Reg. Univ. Hung. Francisco Josephinal. Sectio: Philosophica 5. sz. 23–117. o.
- Zakar András (1988, szerk.): Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Sectio Paedagogica et Psychologia, 30. Szeged

Fizel Natasa

VÁRKONYI HILDEBRAND, DOLCH ERZSÉBET, ÉS A SZEGEDI KERTI ISKOLA

DOI: 10.14232/pfvm.5

Várkonyi Hildebrand Dezső egyetemi tanári munkássága és az általa alapított, saját korában rendkívül újszerűnek számító újszegedi Kerti Iskola története az 1990-es évek végén került a tudományos érdeklődés középpontjába, elsősorban Pukánszky Béla és Németh András kutatásainak jóvoltából (Németh és Pukánszky, 1997; 1999; Pukánszky, 2002; Pukánszky, 2004). A kutatás a 2010-es években a Pukánszky Béla által elérhetővé tett forrásgyűjteménynek köszönhetően folytatódott. Újabb és újabb publikációk láttak napvilágot a Kerti Iskola működéséről (Fizel, 2012), módszertani palettájáról (Kiss, 2016) vezetőjének, Dolch Erzsébetnek az életútjáról (Fizel, 2013), valamint Várkonyi Hildebrandnak a korabeli pedagógiai gyakorlatra gyakorolt hatásáról (Szabó, 2016). Jelen tanulmány forrásbázisát az említett műveken kívül Dolch Erzsébet doktori disszertációja (Dolch, 1938), a Zentai Károly által szerkesztett Várkonyi- emlékkötet (Zentai, 1988), a Dolch Erzsébet hagyatékából származó elsődleges források – magánlevelek, iskolai bizonyítványok, önéletrajzok, fényképek, rajzok –, valamint az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyvei jelentik. Várkonyi Hildebrand Szegedre kerülésének történetét nagyrészt primer források alapján dolgoztam fel, egyebek mellett a szegedi egyetem Bölcsészettudományi Kar tanácsuléseinek jegyzőkönyveit, Mészöly Gedeon dékán, és Dézsi Lajos rektor Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszterrel folyó levelezését használtam fel.

VÁRKONYI HILDEBRAND SZEGEDRE KERÜLÉSÉNEK KÖRÜLMÉNYEI

A mai Szegedi Tudományegyetem az 1581-ben Kolozsvárott Báthory István erdélyi fejedelem által alapított egyetem szellemi-kulturális örökösének tekinti magát. A kolozsvári egyetem kezdetben egy bölcsészettudományi karral, majd egy teológiai karral kezdte meg működését. A 17–19. század történelmi eseményeinek következtében az egyetem működése nem volt zavartalan, ám a felsőfokú képzés folyamatossága a 19. század közepéig kimutatható annak ellenére, hogy az intézmény időközben elvesztette egyetemi rangját, amelyet 1872-ben szerzett vissza.

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem fejlődése töretlen volt az első világháború kitöréséig. Történetében sorsdöntő fordulatot hozott, hogy a román hadsereg

1918. december 24-én bevonult Kolozsvárra (Benda, 1982, 846). 1919. május 12-én a román katonaság elfoglalta az egyetemet is, majd a rektori hivatal élére a román tanárszék professzorát nevezték ki (Makk és Marjanucz, 2011, 10). Az egyetemi tanárok a város megszállása után nem tették le a román állampolgárság elnyeréséhez szükséges esküt, így kiutasították őket a városból. A menekülni kényszerülő tanárok Budapesten (jellemzően a Paedagogiumban) folytatták az egyetemi oktatást. A száműzött magyar egyetemen 1921. október 9-én nyitották meg az első tanévet, ezzel megkezdődött Szegeden a tényleges egyetemi oktatás. Ez jogilag a kolozsvári egyetem keretein belül történt, mivel nem új egyetemalapításról volt szó. Az egyetem szervezeti felépítésében nem következett be változás, négy karral működött tovább: bölcsészettudomány, jogtudomány, természettudomány, orvostudomány (Makk és Marjanucz, 2011, 12).

A két világháború között Magyarországon tehát négy tudományegyetem működött: a budapesti, a debreceni, a pécsi és a szegedi. A történelmi Magyarország felbomlásának egyik szembeszökő szerkezeti következménye az etnikai egységesülés volt, amely a felekezeti megoszlás homogenizációját vonta maga után. Az 1920-as, és az 1930-as népszámlálás adatai szerint a társadalom majd kétharmada római katolikus vallású volt. Mellette a református felekezet szerepe tekinthető számottevőnek, hiszen minden ötödik magyar tartozott ehhez a hitfelekezethez, és végül közel azonos a súlya az evangélikus (~6%) és az izraelita (~5,5%) felekezeteknek (Gyáni és Kövér, 2001, 212–219).

A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak felekezeti hovatartozása (hasonlóan a korabeli oktatási intézményekhez) ebben a korban nyilvános adatnak számított, az egyetemre való beiratkozáskor az anyakönyvben feltüntetésre került. Az egyetem hallgatóságának vallási meggyőződése a római katolikus vallás esetében (49,43%) az 1922-es adatok szerint majdnem 15%-kal elmaradt a teljes népességben való arányától (Beszámoló, 1929, 396–397). Ennek oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy Észak-Erdélyben a római katolikusok aránya csupán 20% körül mozgott, és mivel a kolozsvári egyetem hallgatói közül többen követték alma materüket, és tanulmányaikat Szegeden folytatták, így vallási hovatartozásuk felhígította a római katolikusok számbeli fölényét.

Bizonyítja a fenti gondolatsort az a tény, hogy a négy évvel később, azaz az 1926–27-es tanévre beiratkozott római katolikus egyetemi hallgatók aránya már közelített a kétharmadhoz, az összhallgatósághoz viszonyítva majdnem 60% volt. A római katolikusok aránya ennek ellenére sem érte el a teljes népességben mért arányt, bár a szegedi egyetemen feltűnően nagy volt az apáca-hallgatók száma. Ennek oka, hogy a kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno a női szerzetesrendek polgári iskolai tanárképző intézeteit megszüntette, és a szerzetesnők magasabb képzését a szegedi egyetemen kívánta megvalósítani (Pukánszky, 1999, 219).

Az erdélyi kötődés lehet az oka az unitárius vallásúak magas reprezentációjának is, hiszen a teljes lakosságban való 0,1%-os arányukkal szemben az egyetemen az 1922-es tanévben 2,19%-kal jelentek meg. A harmadik felekezeti csoport, ami jóval túlreprezentált a felsőoktatásban a teljes népességhez viszonyítva, az izraelita vallásúak cso-

portja. A számok és arányok változása jól mutatja a numerus clausus hatását. Míg az 1922-es évben beiratkozók 20,28%-a, addig az 1926-ban beiratkozók 12,1%-a izraelita meggyőződésű volt.

A szegedi bölcsészkar hallgatóinak vallási meggyőződését vizsgálva nyilvánvaló, hogy az 1920-as évek első felében a felekezeti hovatartozás aránya az egyetem hallgatóságának egészéhez hasonló, kivéve azt a tényt, hogy a bölcsészszkaron nem jelentek meg az unitárius hallgatók. Az évtized második felére azonban a korábban vázolt folyamatnak megfelelően a római katolikusok aránya majd 10%-kal nőtt meg (54,84%-ról 63,33%-ra), s így szinte teljesen megegyezett a teljes népességben mért adattal (64,8%). A református vallásúak száma a karon belül szinte pontosan annyiival csökkent 1922 és 1926 között, amennyivel a római katolikusoké nőtt, azaz majdnem 10%-kal (25,8%-ról 16,67%-ra) (Beszámoló, 1929. 396–397). Tehát nem csak az egyetem egésze tekintetében, hanem a bölcsészkar vizsgálata során is látunk jeleket arra vonatkozóan, hogy a hallgatók felekezeti összetétele az egyetem átköltözése utáni néhány évben meglehetősen gyorsan és nagy arányban változott, és ez a folyamat egyértelműen a római katolikus felekezet javára ment végbe.

1921-ben, az egyetem Szegedre kerülésekor a bölcsészkar szervezeti struktúrája (1. táblázat) szerint a 15 bölcsészszkari intézet 20%-a betöltetlen volt. Ennek oka az lehetett, hogy a kolozsvári professzorok egy része nem költözött az egyetemmel Szegedre, így az első tanévben az intézetek ugyan felállításra kerültek, de a megfelelő szakember megtalálása,

1. táblázat. A Bölcsészkar intézeti struktúrája az 1921–1922-es tanévben (A. Szegedi, 1999)

1921–22-es tanév	Intézetvezető:
Filozófiai Intézet	Bartók György
Francia Filológiai Intézet	Karl Lajos
Görög Filológiai Intézet	Hornýánszky Gyula
Indogermán Nyelvészeti Intézet	Betöltetlen
Latin Filológiai Intézet	Csengery János
Közép- és Újkori Történelmi Intézet	Márki Sándor
Magyar Irodalomtörténeti Intézet	Décsi Lajos
Magyar Művelődéstörténelmi Intézet	Erdélyi László
Magyar Nyelvtudományi és Nyelvészeti Intézet	Horger Antal
Magyar Történelmi Intézet	Erdélyi László
Német Nyelvészeti Intézet	Schmidt Henrik
Ókori Művészettörténeti Intézet	Csengery János
Ókor Történeti Intézet	Betöltetlen
Pedagógiai Intézet	Schneller István
Ural-Altaji Philológiai Intézet	Betöltetlen

és az egyetemre hívása még váratott magára. A további 12 intézetet is mindössze 10 professzor vezette. A diszciplinárisan egymáshoz közel álló intézetek, mint a Művelődéstörténelmi és a Történeti Intézet Erdélyi László vezetésével, a Latin Filológiai és az Ókori Művészettörténeti Intézet Csengery János keze alatt egyesültek, legalábbis időlegesen.

Ebben az időszakban mind Dézsi Lajos, a Magyar Irodalomtörténeti Intézet vezetője, mind Bartók György a Filozófiai Intézet vezetője, valamint Imre Sándor a Pedagógiai Intézet vezetője is protestáns volt (Péter, 1995, 124–128). Az a tény, miszerint egy korábban protestáns többségű város, Kolozsvár egyeteme költözött egy többségében katolikus városba, püspöki székhelyre, és hogy a miniszter, Klebelsberg Kuno Szegeden képzelte el a katolikus szerzetesnők tanárképzését a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, ahonnan kötelező volt az áthallgatás az egyetemre, hamarosan változásokat generált a Bölcsészettudományi Kar szervezeti struktúrájában.

1926. október 20-án a Bölcsészkar évi II. rendes ülésén a dékán, Bartók György bejelentette, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az egyetemen új tanszékek felállítását óhajtja. A Kar Imre Sándor javaslatára (aki 1925 óta vezette a Pedagógiai Intézetet) egy pedagógiai-lélektani, Buday Árpád javaslatára egy művészettörténeti, és egy etnográfiai tanszék felállítását tartotta a legürgetőbbnek és a legfontosabbnak.¹ Ez a kérvény segítette Klebelsbergert abban, hogy keresztülvigye korábbi terveit, és a protestáns professzorok mellett katolikus intézetvezetők is helyet kapjanak azokon a tudományterületeken, ahol a felsőoktatás-átalakítási tervei következtében szükségesnek vélte. Megelőzendő, hogy a nagy tudású, munkájukat jól végző professzorokat sérelem érje, a miniszter a tanszékek párhuzamosításával akarta az ügyet megoldani. 1928. június 29-én, a Bölcsészkaron rendkívüli ülésen tárgyalták a párhuzamos tanszékek kérdését. Az elnök, Horger Antal dékán kérte a Kar állásfoglalását arra vonatkozólag, hogy második filozófiai vagy második pedagógiai tanszék felállítását kérjék-e a miniszter úrtól. Imre Sándor és Bartók György nem javasolták a párhuzamos tanszékek felállítását, inkább – ismét – egy pedagógiai-pszichológiai tanszék felállítását kérték, amit a Kar el is fogadott.² A M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 51.587–1928.IV. számú rendelete alapján úgy tűnt, hogy a vita lezárásra került, és a miniszter az alábbi döntést hozta: „a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetemen négy új tanszék és pedig ethnográfia, a II. filozófia és a II. magyar irodalomtörténet számára egy-egy nyilvános rendes és a II-ik pedagógia számára pedig egy nyilvános rendkívüli tanszék szerveztessék.”³

¹ Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar II. rendkívüli ülés, 1926. okt. 20. MNL CSML VIII. 167. bk. 87.

² Jegyzőkönyv, Bölcsészettudományi Kar V. rendkívüli ülés, 1928. június 29. MNL CSML VIII. 651 bk 1927/28.

³ M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 51.587–1928. IV. sz. rendelet

A rendelet megjelenése ellenére a Bölcsészkaron továbbra is nagy volt az ellenállás az új tanszékek megalakításával kapcsolatban. 1928 decemberében Mészöly Gedeon, a Bölcsészettudományi Kar dékánja tájékoztatta a minisztert, hogy a II. filozófiai tanszék betöltése ügyében létrehozandó bizottság kijelölt tagjai (Horger Antal, Bartók György, Imre Sándor, Huszti József és Förster Aurél) „bővebb megokolással” lemondtak a bizottsági tagságról.⁴ Az okok között szerepelt a Nemzeti Újság 1928. dec. 16-i vezércikke is, amely szerint Klebelsberg az alábbi nyilatkozatot tette: „A szegedi egyetemen kész vagyok azok mellett, amelyeket nem katolikus férfiak töltenek be, parallel tanszékeket létesíteni s azokra katolikus tanárokat kinevezni, hogy a tartományi főnöknőknek aggodalmaik ne legyenek. Itt neveltessék női szerzetesrendjeink az általuk fenntartott polgári iskolák, középiskolák és tanítóképzők tanári karát.”⁵

A cikk bombaként csapott bele az egyetemi és felekezeti közti békességbe. Bár a hivatalos dokumentumokban (pl. az új tanszékek élére kiírt pályázatokban) nem szerepelt a felekezeti hovatartozás feltételként, az újságcikkben a miniszter világossá tette ezt az óhaját. Informális csatornákon keresztül Klebelsberg fülébe jutott, hogy a szegedi egyetemen feliratot készítenének intézkedése ellen, így sértett hangvételű levélben fordult az egyetem rektorához, aki ekkoriban (1928–29-ben) éppen az egyik érintett, az Irodalomtörténeti Tanszék vezetője, Dézsi Lajos volt. A miniszter levelében kitért arra, hogy a Takarékosági Bizottság a szegedi egyetem teljes eltörlését javasolta, és e szándék mellett szólt a hallgatók alacsony száma, ahogy az egyik bizottsági tag gúnyosan meg is jegyezte, hogy „a bölcsészeti karoknak több tanárjuk van, mint hallgatójuk”⁶. Klebelsberg levelében leszögezte, hogy közbenjárása nélkül a szegedi bölcsészkar az ő miniszterségét aligha élte volna túl. Mit tett az egyetem megtartásáért? Egyetemi épületek építését kezdeményezte, „a bölcsészeti karok benépesítésének érdeke volt az egyik oka annak is, hogy a Paedagogiumot és az Erzsébet Nőiskola főiskolai tagozatát Szegedre levittem”⁷, és így került az apácák polgári iskolai tanárképzése is Szegedre. „Indokom ismét pedagógiai volt, tudniillik a női szerzetesrendek iskolái nívójának emelése, amire azért is súlyt kell helyezni, mert a magyar lányok igen számottevő része éppen ezekben az iskolákban nyeri egyedüli nevelését. De emellett megint szemem előtt lebegett a szegedi bölcsészeti karoknak további erőteljes benépesítése, mert a karok felvirágoztatása csak akkor lehetséges, ha igazán nagyszámú hallgatóságuk van.”⁸ Kitért arra is, hogy a Nemzeti Újságban megjelent cikk ugyan az ő véleményeként adta közre a világ-

⁴ Mészöly Gedeon dékán levele Klebelsberg Kunó miniszterhez, Szeged, 1928. dec. 21. MOL K636–1929–30–410–05

⁵ Nemzeti Újság 1928. december 16. 1.

⁶ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MOL K636–1929–30–410–05

⁷ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636–1929–30–410–05

⁸ Uo.

nézeti tanszékek létrehozásának tervét, valójában ez a püspökök állásfoglalása volt. A legnyomatékosabban visszautasította a felekezeti elfogultság vádját, hivatkozva az elmúlt időszak személyi változásaira: "az imént neveztem ki (...) hozzátok Baló Józsefet, Darányi Gyulát, Jeney Endrét és Szent-Györgyi Albertet (...), akik valamennyien protestáns férfiak. Ez nálam nem szempont, de nem lehet szempont akkor se, amikor a szegedi egyetem érdekeiről és más felekezeteknek ugyancsak jogos érdekeiről van szó."⁹

Klebelsberg nem vonta vissza a párhuzamos tanszékek felállításáról korábban kiadott rendeletét, így végül a tanszékek betöltésére szolgáló adminisztrációs folyamat a Bölcsészkaron mégis beindult.

Az 1929. június 13-i kari ülésen ismertették a beérkezett pályázatokat. Az újonnan szervezett három tanszékre összesen kilenc pályázat érkezett. A II. filozófia tanszékre dr. Mester János, dr. Bognár Cecil, dr. Somogyi József és dr. Boda István, a II. pedagógia tanszékre dr. Várkonyi Hildebrand, dr. Mester János és dr. Berenkay Lajos, a II. magyar irodalomtörténeti tanszékre Sík Sándor és dr. Földessy Gyula adta be a pályázatát.¹⁰

Az 1929/30-as tanév kezdetére a beérkezett pályázatok elbírálására is sor került. A Kar a II. filozófiai tanszék élére első helyen dr. Somogyi Józsefet, második helyen dr. Bognár Cecilt és harmadik helyen dr. Mester Jánost, a II. pedagógiai tanszék élére első helyen dr. Várkonyi Hildebrandot, második helyen dr. Mester Jánost jelölte. Imre Sándor továbbra is fontosnak tartotta hangsúlyozni az új tanszékek felállításával szembeni ellenérzését, így indítványozta, hogy mindazok a dokumentumok, amelyek az új tanszékek ügyében keletkeztek nyilvánosak legyenek. Kérte a Kart, hogy ezeknek az iratoknak a titkosságát oldják fel. A Kar döntése értelmében a kérést az Egyetemi Tanács elé terjesztette.¹¹ Az Egyetemi Tanács döntése értelmében a kari jegyzőkönyvek nem kerülhettek nyilvánosságra.¹²

Imre Sándor nem csak a „világnézeti” tanszékek ügyében emelte fel a szavát, de minden egyházi szervezet egyetemre való befolyását akadályozni próbálta. Az 1929. dec. 19-i kari ülésen a Magyar Cserkészszövetség kérésére – miszerint hadd tartsanak cserkészpedagógiai előadásokat az egyetemen – is hevesen tiltakozott, hivatkozva az egyetem szabályzatára. Előterjesztését – miszerint az egyetem épületében, de a cserkészszövetség szervezésében legyenek meghirdetve az előadások, a Kar elfogadta.¹³

1929 decemberére betöltésre került az első „világnézeti” tanszék. Dr. Várkonyi Hildebrand bencés szerzetest a pedagógiai-lélektani tanszék élére nevezte ki Klebelsberg

⁹ Klebelsberg Kuno miniszter levele Dézsi Lajos rektornak. Budapest. 1929. január 4. MNL OL K636–1929–30–410–05

¹⁰ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. június 13. MNL CSML 689. bk 1928/29.

¹¹ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. október 29. MNL CSML 174 bk. 1929/30.

¹² Jegyzőkönyv. Egyetemi Tanács, 1929. december 11. MNL CSML 174 bk. 1929/30.

¹³ Jegyzőkönyv. Bölcsészettudományi Kar, 1929. december 29. MNL CSML 312 bk. 1929/30.

Kuno.¹⁴ A másik két paralel tanszék élére is katolikus professzor került. A II. irodalomtörténet tanszék vezetője Sík Sándor, a II. filozófia tanszék professzora pedig Mester János lett (Pukánszky, 1999, 219).

A párhuzamos tanszékek nem értek meg hosszú időt. Dézsi Lajos 1932-es halálával Sík Sándor piarista tanár egyesítette és vitte tovább a két magyar irodalomtörténeti tanszéket. Az új Pedagógiai Lélektani Intézet 1934-ben, Imre Sándor Budapestre távozása után egyesült a korábbi Pedagógiai Intézettel, majd Várkonyi Hildebrand 1940-es Kolozsvárra való költözését követően megszűnt a II. filozófiai intézet, és a Neveléstudományi és Lélektani Intézet vezetését Mester János vette át.

AZ ÚJSZEGEDI KERTI ISKOLA LÉTREHOZÁSA

Várkonyi Hildebrand szegedi működésének hetedik esztendejében, 1936-ban egy kísérleti iskolát hozott létre Újszegeden, a Tiszához közeli városrészben, a Tárogató utcában. Az iskola egy kertesi családi házban működött, mivel a természet közelsége, a kert fontos szerepet játszott az iskola pedagógiai programjában is, így az intézmény elnevezése Kerti Iskola lett. Várkonyi az intézményt saját jövedelméből finanszírozta (Pukánszky, 2002, 108), az iskola vezetésével a díjtalan gyakornokként mellette működő doktorandáját, Dolch Erzsébetet bízta meg (1. ábra). Magyarországon ebben az időben már két nagy hírű, új módszereket alkalmazó iskola működött. Az egyik Domokosné Löllbach Emma Új Iskolája (1915–1949), a másik pedig a Müller Márta nevéhez köthető Családi Iskola (1915–1943). Pedagógiai jellemzői tekintetében mindkét magyar reformiskola hasonlított egymáshoz, mindkettő tipikus cselekedtető iskola volt. A gyakorlatban is megvalósították az akkoriban kiemelkedő irányvonalakat, például Decroly módszerét, vagy Nagy László koncepcióját (Pukánszky, 2002, 108).

A Kerti Iskola első évében mindössze 6 diákot oktatott, de a következő évre már 17-re emelkedett a gyerekek száma. Az iskola fő szándéka a nemzetmentés és a nemzetnevelés volt. „Az erősen konzervatív beállítottságú alföldi gyének lelkébe is belevinni

1. ábra. Dolch Erzsébet arcképe 1928-ból.

¹⁴ Várkonyi Hildebrand kinevezése. 1929. december 27. MNL OL 410–11–2078/1929.

a haladás vágyát, és gyermekeiket a kor követelményeinek megfelelően új módszerrel és új szellemben nevelve egy új embertípus kialakítását segítsük elő, hogy így a vidéket is bekapcsoljuk abba a nagy kulturális áramlatba, mely a vidéket már többé-kevésbé áthatotta.” (Pukánszky, 2002, 92) Módszerek tekintetében a játék, az egyéni foglalkoztatás, a családi hangulat, a közösségi szellem kialakítása játszották a főszerepet, szókérttyák, kartontáblák, és természetesen a kert, a környezet segítségével. A Kerti Iskola csak négy tanévet ért meg, amikor Várkonyi 1940-ben, a második bécsi döntés után visszacsatolt Kolozsvárra távozott, az iskola is befejezte működését.

Dolch Erzsébet már az első szegedi tanévben – 1928–29-ben – hallgatója lett a polgári iskolai tanárképző főiskolának. Életútja szorosan kapcsolódik a tanárképző főiskola és az egyetem történetéhez csakúgy, mint a századelő reformpedagógiai mozgalmához. A női nem azon kevés tagja közé tartozott, akik ebben az időszakban egy egyetemi tanszéken dolgozhattak (Pukánszky, 2002, 107). (Leckekönyve¹⁵ tanúsága szerint a Testgyakorlás kurzus oktatóján kívül 1928 és 1932 között nem volt női tanára a főiskolán és az egyetemen.) Ahogy egy keltezés nélküli önéletrajzában írta: „Születtem Kassán 1906. jan. 17-én. Édesapám posta főfelügyelői rangban, a Temesvárról Szegedre helyezett postaigazgatóságnál mint építési osztályvezető működött, s utolsó munkája a szegedi első automata telefonközpont megépítése volt. 1930-ban 40 évi szolgálat után nyugalomba vonult. 1946. ápr. 25-én halt meg. Hatan voltunk testvérek. Legidősebb bátyám az első világháborúban (közvetlen érettségi után), a legfiatalabb a II. világháborúban, mint orvos hősi halált halt. Egy tanítónő nővérem 1983-ban, ügyvéd bátyám 1984-ban halt meg. Jelenleg tanítónő nővéremmel élek.”¹⁶

Ez a néhány sor is alátámasztja, hogy a század első felében a nők számára a kiemelkedés egyik lehetséges módja a tanítónőként, tanárnőként való elhelyezkedés volt. Első diplomája megszerzéséig tehát tipikus értelmiségi női karrierút az övé, amely döntő részben Várkonyi Hildebrand hatására válik atipikussá.

Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatói anyakönyveinek¹⁷ vizsgálata alapján képet alkothatunk a tipikus főiskolai hallgató demográfiai tulajdonságairól. Az

¹⁵ Dolch Erzsébet leckekönyve (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye).

¹⁶ Dolch Erzsébet: Önéletrajzi adataim (kézirat) (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye)

¹⁷ Anyakönyvek Rendes Hallgatók Anyakönyve – Földrajz–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 125. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar–német nyelvi szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 124. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar nyelvi–történelmi szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 122. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Mennyiségtan–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942. SZTE Egyetemi Levéltár 123. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Földrajz–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 125. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar–német nyelvi szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 124. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Magyar nyelvi–történelmi szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 122. kötet; Rendes Hallgatók Anyakönyve – Mennyiségtan–természettan–vegytani szakcsoport 1928–1942 SZTE Egyetemi Levéltár 123. kötet;

1928–35-ig terjedő időszakban a tanárképző főiskolára beiratkozók 63,1%-a volt nő. Ez a szám 1941–46 között már 73,9%-ra emelkedett. Dolch Erzsébet 1928-ban – elemi, polgári, és polgári iskolai tanítói tanulmányok után – 22 évesen iratkozott be a főiskolára. 1928–1935 között a legnagyobb arányt (36%) a beiratkozásakor 20 éves vagy idősebb hallgatók tették ki a főiskola tanulói körében. Vannak kimutatások arra vonatkozóan is, hogy a beiratkozó hallgatók milyen előzetes végzettség után érkeztek a tanárképző főiskolára. Dolch Erzsébethez hasonlóan 1928–1935 között a beiratkozók több mint a fele (55,4%-a) a tanítóképző elvégzése (tehát nem gimnáziumi érettségi) után érkeztek a főiskolára. A hallgatónő édesapja – mint önéletrajzából kiderül – értelmiségi pályán működött, éppúgy, mint a hallgatónők 63,7%-ának édesapja. Érdekes szám, hogy a férfighallgatók legtöbbszörének (43,6%-ának) az édesapja munkás, földműves vagy kishivatalnok volt. Ez a szám is bizonyítja, hogy a nők számára a műveltebb családokból vezetett az út a tanári pálya felé, míg a férfiaknál, a hasonló körülmények közül származó ifjak csak 38,1%-ban képviseltették magukat. Feltehetően az értelmiségi szülők fiúgyermekei inkább egyetemi tanulmányokat folytattak.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy tanulmányai kezdetén Dolch Erzsébet egy volt a tipikus tanárképző főiskolára járó hallgató közül, de azt is leszögezhetjük, hogy a negyedik év végére kiemelkedett közülük. 1932-ben tanulmányait díszoklevéllel fejezte be, és érdemei elismeréseként felkérték a ballagási ünnepségen a ballagók ünnepi beszédének megtartására (Pukánszky, 2004). Főiskolai éve alatt – az intézmény egyetemmel való együttműködése révén – a hallgatónő az egyetemi magyar nyelv és irodalom előadásokat (magyar–német szakosként) és Várkonyi Hildebrand pszichológia előadásait is hallgatta. Minden bizonnyal – kortársaihoz hasonlóan – nagy hatással voltak rá ezek az előadások. Ahogy Zentai Károly, egykori Várkonyi-tanítvány írta: „Igen érdekesek voltak azok az előadásai, amelyek Decroly elméletével, a Dalton-rendszerű iskolák problematikájával és ezeknek az iskoláknak a tapasztalataival foglalkozik. (...) Ugyancsak kiemelt figyelmet szentelt John Dewey nevelési rendszerének, amelyben a gyermek kreativitása kap szerepet” (Zentai, 1988, 190).

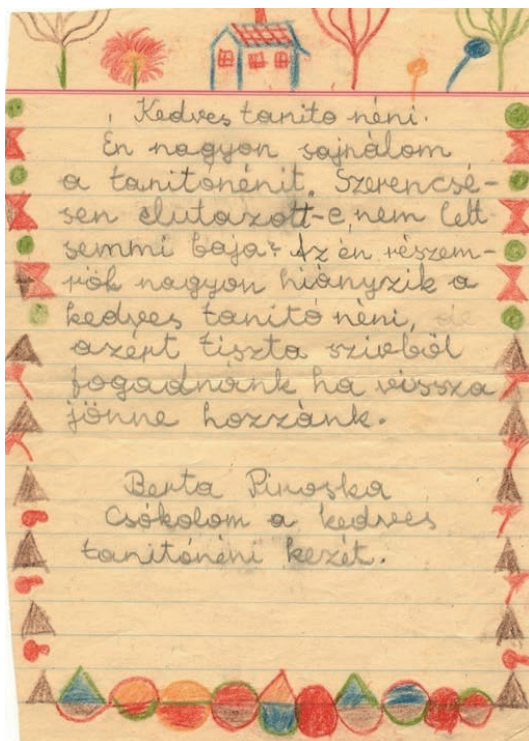
Dolch Erzsébet tanulmányait a polgári iskolai tanári oklevél megszerzése után nem hagyta abba, hanem a Várkonyi-tanszéken, immár az egyetemen folytatta, és a professzor „díjtalan gyakornokaként” működött. Az intézetben Dolch Erzsébet feladatai közé tartozott gyakorlati lélektani vizsgálatok végzése, személyiségtesztek készítése. (Az egyetem és a város szoros kapcsolatára jellemző adalék: csütörtökönként, a nyitott nap alkalmával, a fiatal gyakornok az érdeklődő szegediek számára is készített személyiség-, illetve pályaalakmassági tesztet, „pszichogram”-ot) (Pukánszky, 2004).

Dolch Erzsébet 1939-ben tanárképző intézeti tanári oklevelet szerzett, majd 1940-ben *summa cum laude* doktorált a Ferenc József Tudományegyetemen. Sokrétű pedagógiai tudása és nyilvánvaló érdeklődése a reformpedagógia, az „új pedagógia” iránt tette alkalmassá a Kerti Iskola vezetésére. Dolch Erzsébet két év után – 1938-ban – anyagi kényszerűségből elhagyta az iskolát, és később a várost is. Bár egész életében tanított,

6–10 évesekkel többé nem foglalkozott. Kis tanítványai szomorú hangvételű leveleket, képeslapokat küldtek neki:

„Kis szívünknek el kell szenvednie első fájó búcsúzását. Az élet kegyetlen keze elsodorja tőlünk első Mesterünket, aki szíve melegével tanított meg bennünket a betű vetés, számolás, olvasás nehéz tudományára. (...) Búcsúzóul nagyon szépen megköszönjük sok fáradtságát abban a reményben, hogy soha sem fog bennünket elfeledni, mint ahogy mi sem fogjuk soha-soha elfeledni. (...) Az ujszegedi Kerti-iskola tanítványai nevében mondom e pár sort: Bruchter Elemér”¹⁸ (További búcsú levelet mutat a 2. ábra.)

Polgári iskolákban és tanítóképző intézetekben kamatoztatta széles körű pedagógiai tudását. 2002-ben, 96 esztendőskorában hunyt el.

2. ábra. Berta Piroška tanuló levele
Dolch Erzsébethez.

DOLCH ERZSÉBET VILÁGKÉPE, EMBERKÉPE ÉS MŰVELTSÉGGÉPE

Tanulmányom következő részében Dolch Erzsébet Az „Uj Nevelés” elméleti és gyakorlati megvalósulásai című, Várkonyi Hildebrand vezetésével elkészített doktori dolgozatának elemzésén keresztül szeretném bemutatni a hallgatónő világképét, emberképét és műveltségképét. A disszertációt a Ferencz József Tudományegyetem Bölcsész-, Nyelv-, és Történettudományi Karára nyújtotta be 1938-ban.

VILÁGKÉP

Bármely kornak szüksége van arra, hogy a rendelkezésére álló tapasztalatokat, ismereteket, hagyományokat, szemléleteket, nézeteket rendszerbe állítva jellemezze a maga világát, és ez alapján megállapításokat tegyen, amelyek segítségével a cselekedeteket, a múltat, a jelent és a jövőt értelmezi. A világnézetet arra használja a kor embere, hogy

¹⁸ Bruchter Elemér levele Dolch Erzsébetnek (kézirat) (Prof. dr. Pukánszky Béla magángyűjteménye).

a maga és környezete világbeli tevékenységét minősítse, önmaga sikerességéhez muniációt találjon, és arra reflektáljon. (Géczi, Stirling és Tüske, 2007, 3) „Az érzéki elrendezettséget hangsúlyozzák a művészi világnézetek, a hit érzelmére alapoznak a vallásos, a ráció használatára a tudományos vagy filozófiai világképek.” (Géczi, Stirling és Tüske, 2007, 3)

A világképek bármelyike tartalmazza az ember természethez való viszonyát. E kapcsolat létének hangsúlyozása önmagában kevés: annak kialakulása, tartalma, a gondolkodásra, a viselkedésre és az intézmények tartalmára irányuló nyílt és rejtett utasításai föltártak: többnyire a filozófia természetbölcseletének is a tárgya, s valamiképpen a kozmológiai elképzelések mentén tárul föl, így a science-történet része. A művelődéstörténetben a korszakok kozmológiai elképzelésének természeti oldala, annak mindennapi okai és fokozatosan terjedő, a diszciplinalizálódás irányába igen lassan elvezető gyakorlata is megjelenik (Géczi, 2004). Dolch Erzsébet világképe romantikus világkép, amely az érzelmekkel és az ésszel egyaránt való természethez viszonyulást hangsúlyozza. A romantika követői megjelenítésre egyaránt alkalmasnak találták a művészi és a tudományos közlési formákat, sőt bárki számára megvalósíthatónak vélték a személyes életvezetésben. A társadalom időmetszeteihez hasonlóan a természet időbeliségét is fontosnak tartották.

Dolgozata bevezető részében a fenti gondolat egyértelműen tetten érhető, amikor Dolch Hermann Lietz-t idézi: olyan ifjúságot kell nevelnünk, „akik testben és lélekben egészségesek, gyakorlatiasak, tudomány és művészi készség tekintetében kiválóak, melegen éreznek, világosan és élesen gondolkodnak és végül bátran és erősen akarnak” (Dolch, 1935, 48). Dolch Erzsébet disszertációjában többször, és több fejezetben is utal arra, hogy a kultúra alapja a kétkezi munka: „Minden szellemi munka a kézimunkából fejlődött, tehát lényegében minden kultúra alfája a kézimunka.” (Dolch, 1935, 39–40). A szőlő, az agyag-, a papír-, és a famunka hangsúlyozása (Dolch, 1935, 67) szintén alátámasztja ezt a nézetét. Többször is kitér az otthon szépítésének hangsúlyozására, amit szintén saját kezű díszítő elemekkel képzel el (Dolch, 1935, 65). Ezt a feladatot mindenképpen a női szerepviselkedés körébe sorolja, „a kézimunka a lányok anyai hivatására való nevelésében is számbavehető tényező.” – írja (Dolch, 1935, 68). Az alkotás azonban nem egyenlő a munkával. Ez utóbbi ugyanis semmilyen leleményességet nem kíván meg a tanulóktól, míg az alkotás belülről fakadó szükséglet, így, mint tevékenység, sokkal értékesebb.

A természet szeretete, és a természet körforgásának az oktatásban való hasznosítása a természeti megfigyelések fontosságának hangsúlyozásában is megjelenik, például a természetben fellelhető tárgyak hasznosításának igényében (számolás kavics, vadgesztenye segítségével) (Dolch, 1935, 53–60).

A vallás szerepének kiemelése a nevelésben szintén teret kap a dolgozatban, például amikor az egyházi ünnepekre (karácsony, húsvét) való készülődésről számol be a szerző. Domokosné Löllbach Emma iskoláját bemutatva hangsúlyozza, hogy „Az erkölcsi és

szociális nevelést a Vöröskereszt egyesület és a Cserkészlet mélyíti el a növendékek lelkében.” (Dolch, 1935, 88) A család fontossága, a jótevénytudás, egymás segítése, tisztelete fontos értéknek vonulnak végig a dolgozatban, szintén nyomatékosítva a vallásos értékrend, érzület jelentőségét.

Világképének vizsgálata során tetten érhető a polgárosodás, a nőmozgalmak eszméjének terjedése is, ugyanakkor írásában megjelenik az a társadalmi igény, hogy az embernek szüksége van valamilyen felső hatalomra, amely segíti őt a világban való eligazodásban. (Dolch Erzsébet életútját, és a dolgozat születésének idejét figyelembe véve, ez a felsőség lehet az Isten, vagy az elvesztett Király, de akár a Kormányzó is.) A gyerekek „csak a fennsőbbiségnek akarnak engedelmessé válni, az osztálytárs ezt az érzést még nem tudja bennük felkelteni” (Dolch, 1935, 70).

Az ideális társadalmat is bemutatja, amikor ismerteti az iskolai közösség működését: „A szervezet élén a bíró áll, minden osztályban egy-egy, kinek szerepköre a gyermekbíróhoz hasonlítható. Feladata a rend fenntartása, a vállalt munkák ellenőrzése, a törvények megtartására (melyeket a közösség állít össze) felügyelni; ő tehát a tanító helyettese és segítőtársa. Azt a társát, aki a törvények ellen vét, kötelessége először csak figyelmeztetni. Ha ez nem vezet eredményre megengedi a bíró, hogy a rendbontó „figyelmeztetőt” válasszon magának. Harmadik lépés a büntetés. (...) Kell ez az önállóság a gyermekeknek, különben elvesztené e feladatuk hivatottságát.” (...) Vannak különböző tisztségek is: sorbaállító, tisztaságfelügyelő, egészségügyőr stb. A gyermekek maguk állítják össze törvényeiket, mert ennek kötelező ereje számukra nagyobb” (Dolch, 1935, 70). Világos, hogy a demokrácia csírái bujkálnak ezek között a sorok között. A törvényeket azok alkotják, akikre vonatkozik, és bárki lehet bíró, bárki lehet „figyelmeztető”. Nagyon haladóak és modernnek ezek a gondolatok az 1930-as évek közepén.

Az első női képviselő, Schlachta Margit mindössze a dolgozat megszületése előtt tizenöt évvel, 1920-ban került be a képviselőházba. Hazánkban a nők 1922-ben terjesztették ki a választójogot, és ez a jog nem volt sem egyenlő sem általános. Nem csak azért, mert a rendelet műveltségi cenzushoz kötötte a választási jogot, hanem mert a nők, és a férfiakra eltérő szabályok vonatkoztak. A férfiak 24, míg a nők 30 éves koruk fölött szavazhattak (a főiskolát, egyetemet végzettek 24 éves kor fölött). A választáshoz a férfiaknak 4 elemivel, a nőknek 6 elemivel kellett rendelkezniük (4 elemivel, ha férjezett, és legalább három gyermeke van, vagy saját keresete) (Simándi, 2009). Az a gondolat tehát, amely a nemek között nem tesz különbséget miközben a „nagyok” társadalmát modellezi, mindenképpen bátor, és előremutató. A Dolch Erzsébet által vizsgált budapesti székhelyű „új iskolák” vezetői, Domokosné Löllbach Emma, és Nemesné Müller Márta egyaránt hosszabb külföldi tartózkodás, és tanulmányok után hazatérve nyitották meg iskoláikat, ezzel mintegy hazahozva világnézetükben is a nemek közötti egyenlőség igényét. (Hollandiában a nők 1922-ben kaptak általános választójogot.) A lányok a fiúknál magasabb szintű tudásáról egyetlen helyen tesz említést, ami-

kor arról számol be, hogy a lányok tanulmányi eredménye „jóval fölülmúlja” (Dolch, 1935, 106) a fiúkéét.

A nemzetnevelés témaköre, a nemzet felemelése is többször szóba kerül a disszertációban, például, amikor a szerző így fogalmaz: „fontos a hazafias szellem elmélyítése” (Dolch, 1935, 90), vagy amikor a haza helyzetéről így ír: „Megcsonkított hazánknak minél több egészséges, felszabadult, cselekvőpályára termett, független, szociális és alkotó embert neveljenek” (Dolch, 1935, 48).

EMBERKÉP

Dolch Erzsébet disszertációja nagy részében az „új nevelés” elveit, az ezeken az alapon álló iskolák működését mutatja be. Emberképét, embereszményét tehát abban igyekeztem megragadni, hogy milyennek tartja az ideálissá nevelt, képzett embert.

Alapvető tulajdonsága az ideális embernek, hogy nem elégszik meg a mások által elért tudással, hanem igyekszik a saját tapasztalatai, kutatásai, megfigyelései alapján tájékozódni a világban. „A befogadóképesség egyszerű fejlesztését (...) fel kell váltania az eddig körte tartott erők szabad tevékenységének, az önálló kutatásnak, az akarat erősítésének, az aktivitásnak és munkának, az alakító erők felszabadulásának” (Dolch, 1935, 39). Az ember rendelkezzen erős akaráttal, amelynek segítségével képessé válik a céljai elérésére. Az akaraton kívül szükség van pontosságra, precíziségre, fegyelemre és nyugalomra a feladatok elvégzéséhez. „A kézimunka nemcsak pontosságot, precíziséget kíván, hanem körültekintő és nyugodt egyéneket. (...) Növeli az akaterőt és kitartást, féken tartja az indulatokat, tehát nemcsak tanít, szórakoztat és ügyességet fejleszt, hanem nevel is” (Dolch, 1935, 42).

A nemek közötti egyenlőség a módszertani leírásokban már nem olyan egyértelmű, mint a világkép esetén. Olyan érzésünk van, mintha az elvek szintjén a nemek közötti egyenjogúságban hinne a szerző, de a saját életében és munkájában ennek hirdetésére nem áll készen. Például amikor Domokosné Löllbach Emma Új Iskolájában szerzett tapasztalatairól ír, bemutatja az adott osztály fél éves (projekt) feladatainak a témáját. Ez alapján megismerhetjük a tereket, amelyekben a gyermeknek meg kell tanulnia mozogni, és az élethelyzeteket, amelyeket a korban hétköznapiak tekintettek:

„I. osztályban papásdi-mamásdi játék, a család és élete a kiindulópont.

II. osztály: házat épít a család. Közben Anya megbetegszik, kórházba kerül és a legnagyobb lánynak kell vezetnie a háztartást.

III. osztály a város felfedezése.” (Dolch, 1935, 50–51).

A család, a ház, és a város tehát azok a „terek”, amelyeket ismernie kell a gyermeknek, és a családi szerepek ismerete és elfogadása is fontos, hiszen ez biztosítja a család fennmaradását a nehéz időkben is. Nem a nő szerep, mint jelenség maradiságát, inkább annak a tartalmát kritizálja:

„Harisnyát köttetni ma, 1938-ban? Szabad a tantervben otthelyezett reliquiák miatt egy egész nemzedéknek megnehezíteni egy olyan alapvetően fontos munka megszerettetését, mint a női kézimunka?” – idézi Löllbach Emmát (Dolch, 1935, 68).

Az új embertípust a „haladás vágya” hajtja (Dolch, 1935, 92). A pedagógus feladata pedig ennek az új embertípusnak a megteremtése. Az eszményi pedagógus képét szintén megrajzolja, mint az ideális embereszményen belül létező entitását. Az ideális pedagógus türelmes és derűs. Soha nem ad teret a saját érzelmeinek, amennyiben az veszélyezteti a nevelési cél elérését. „Aki nem tud lekicsinylő megbotránkozásának gátat vetni, valósággal „kitermeli” a kis bűnösöket. pl. „Belőled úgy sem lesz semmi!” (Dolch, 1935, 73) Szüksége van tehát állandó önfegyelemre és önuralomra (Dolch, 1935, 73).

MŰVELTSÉGEKÉP

Mi is valóban a műveltség? A modern társadalomban, ott ahol egyáltalán felmerül efféle fogalom, olyasmit értünk rajta, hogy mindaz, amit az iskolán kívül kapunk. A vertikális átadáson alapuló elsődleges szocializáció, a szülők s a felnőttek tapasztalatainak, preferenciáinak és életmódjának átvétele az iskolázás, a szervezett másodlagos szocializáció körülményei között is tovább folyik (szüleink iskola közben is hatnak ránk), s a műveltség ennek rejtett eredménye lenne, ami viselkedésmódokban, asszociációkban, hol fitogtatott, hol diszkrét olvasottságban jelennek meg. Újabban felmerült olyan elképzelés is, amely megkérdőjelezi az iskolázás közepette tovább folyó elsődleges szocializáció vertikális, szülői alapjait. Harris (1995, 1998) érvelése szerint a rejtett (iskolán kívüli) tantervek, a sajátos művelődési minták átadásában a horizontális átadásnak, a kortárs csoportoknak van nagyobb szerepük. Azért, hogy mivé válunk, nem annyira szüleink, mint inkább a kortárs csoportok felelősek (Pléh, 2004, 197).

Pléh Csaba gondolatain tovább haladva a Dolch-disszertáció egyértelműen a pragmatikus tudás, és az ezen az alapon álló műveltség talaján áll (2. táblázat).

2. táblázat. Műveltség és hasznos tudás lehetséges szembeállításai (Pléh, 2004, 197)

Klasszikus műveltség: múlt orientált	Pragmatikus hasznos tudás: jelen orientált
tiszta ismeret, reprezentáció	tudás célja felhasználás
visszaadás, kultiváció, memória	megcsinálás, működés, kreativitás
ünnep, élvezet, szabadidő	cselekvés, változtatás, munka
iskolai alapú, rögzített	köznapi alapú, változó, újraszerveződő

Bevezetőjében a hallgatónő elveti Herbart tanait, és Fechner és Wundt kísérleti pszichológiáját, Binet tesztvizsgálatát tartja követésre érdemesnek. „A vezető eszme, a cél mindenütt a nevelés korszerűbbé tétele. Belátták ugyanis az újabb kor pedagógusai, hogy a Herbarti rendszer nem kielégítő azok számára, kik a gyermektanulmányozás

felől jönnek a pedagógia felé. (...) a cél mindenütt közös: olyan módon rávezetni a gyermeket az új ismeretre, mely számára nem terhes; indítást adni ezzel a gyermeknek az önálló tanulmányozásra, kutatásra és munkára s ezáltal egyéniségeket, értékesebb embereket nevelni a családnak és a társadalomnak” (Dolch, 1935, 6).

Dolch Erzsébet dolgozatának elméleti bevezetőjében bemutatja John Dewey, Maria Montessori, Ovide Decroly, Adolf Ferrière, Reddie Cecil, Hermann Lietz, Lombardo Radice és az Agazzi nők iskolai programjait. A 3. táblázatban tetten érhető, hogy mely tudás- és képességelemek, illetve értékek alkották a gerincét 19–20. század fordulóján létrejövő „új pedagógiának”. A klasszikus műveltség, a múlt orientált tudás még utalás szintjén sem jelenik meg ezekben a programokban.

3. táblázat: Reformpedagógiai irányzatok célkitűzései Dolch Erzsébet doktori dolgozata alapján (Dolch, 1935, 6–39)

	Dewey	Montessori	Decroly	Ferrière	Cecil	Lietz	Radice	Agazzi
A gyermek fejlődik	x	x	x	x				
Iskola a gyermek szükségletei szerint		x	x	x	x		x	x
Alkotás, siker	x		x	x	x	x	x	x
Nevelés közvetetten		x			x		x	x
Szabadság		x	x	x	x	x	x	x
Megfigyelőképesség	x		x	x	x		x	x
Játékosság		x				x	x	
Demokrácia	x					x		
Monarchia					x			
A tér átalakítása		x		x	x			x
Természet+munka+család			x		x		x	x
Ösztönök – önuralom				x			x	
Család					x	x	x	x
Vallás				x	x		x	x
Negatív megjegyzés		x						

Dolch Erzsébet dolgozatában maga rendszerezi azokat az eszméket, amelyek számára az új nevelés szellemét jelentik (Dolch, 1935, 44–48):

„I. Az iskola szervezete

1. Magát az iskolát kedvelteti meg a tanulóval (könnyen mozgatható asztalok és székek).
2. Hiányzik a merevség és a megkötöttség.
3. Nem helyez nagy súly az emlézésre.
4. Kísérleti jellegű: szabadabb szellem, belső fegyelem, önnevelés és önuralom kifejlesztése.
5. Egyéni nevelésre törekszik.
6. Sajátos szervezete miatt a gyermek könnyebben be tud illeszkedni a felnőttek társadalmába.
7. Koedukált: udvariasság, figyelmesség, egészséges versengés.
8. (Külföldi iskoláknál: világbéke, egységre törekvés gondolata)

II. A testi nevelés

1. Saját műhely (földmunka, állattenyésztés) – felelősségérzet fejlesztése.
2. Tevékenységük kisebb-nagyobb csoportok keretében történik és mindig „szabadon”.
3. Játék a szabadban vagy nyitott ablaknál.
4. Kirándulások.

III. Az erkölcsi és társas nevelés

Családiasabb jellegű.

A jutalmazást és büntetést olyan szűk térre szorítják, amennyire csak lehet.

Az önmegtartózkodás, az igazságérzet, az igazmondás és a felelősségérzet kimélyítése.

Önkritika.”

A gyakorlatorientált, praktikus és holisztikus ismeretek átadása az iskola „új” feladata. Az újdonságot jól jelképezi a mozgatható bútorzat, amely praktikusságán túl szimbolizálja a kötöttségektől való eltávolodást, a szigorú hierarchia felbomlását. A fegyelem, a figyelem ne külső kényszer hatására, hanem önuralom, és belső igény (motiváció) alapján működjön. A gyerek sémához igazítása helyett a séma gyerekekre szabása legyen a cél. A nemek közötti elkülönülést váltsa fel az egészséges, és igazságos versengés.

Érdekes megjegyzés az iskola szervezetének leírásában a 8. pont, amely szerint a világbéke, az egység gondolata külföldön a két világháború között nagymértékben elterjedt, de hazánkra ez nem vonatkozott, hiszen a Trianon-trauma következtében a belenyugvás gondolata is hazaárulásnak tűnt volna.

Domokosné Löllbach Emma iskolájában – Dolch tolmácsolása szerint – az év végi kiállítás során a negyedikesek Nagy-Magyarországot mintázták meg. (Dolch, 1935, 87) Az Ujszegedi Kerti Iskola „egy teljes magánház. 5 szobával, 450 négyszögöles kerttel és udvarral, hol a szabadban való tanítás is biztosítva van” (Dolch, 1935, 91). Családias szellem, otthonosság, játék, a közösség szellemének megvalósítása a cél. Az olvasás-tanítás szóképekkel, két hónap alatt történik. Az írástanítás nagy nyomtatott betűkkel kezdődik. Először vonalak közé írnak, később már csak sima, vonalazatlan papírra „hogy a kéz egyéni mozdulatait semmi se korlátozza” (Dolch, 1935, 96). A szabadság, az egyéni képességek szerinti haladás itt ismét megmutatkozik.

„Módszerünk tehát a nevelés terén a pillanat hangulatának észszerű kihasználása s az esetekből kifolyólag a tanulság leszűrése” (Dolch, 1935, 103). „Az iskola vezetősége egész erejével azon van, hogy minden káros körülményt, mely a gyermek lelkét megzavarná s minden akadályt, mely harmonikus fejlődését megakadályozná, szerető gondoskodással elhárítson a kicsinyek útjából” (Dolch, 1935, 108).

ÖSSZEGZÉS

A tény, hogy Várkonyi Hildebrand Szegedre került, és éppen itt, éppen 90 éve sor került az első magyarországi pedagógiai-lélektani tanszék felállítására valójában az első világháború elvesztésének, és a trianoni döntésnek a következménye. Egyrészt természetesen azért, mert Szeged így juthatott egyetemhez, másrészt pedig az Erdély és a Csonka-Magyarország közötti felekezeti megoszlás eltérése okán. Az eredmények azt mutatják, hogy az egyetemet befogadó Szeged városa ugyan többségében katolikus vallású volt, de az egyetem polgárainak felekezeti összetétele az 1920-as évek elején – az Erdélyből érkező hallgatók felekezeti hovatartozásának köszönhetően – még nem felelt meg a trianoni Magyarország egészének. Néhány év leforgása alatt ez a helyzet gyökeresen megváltozott, és a katolikus vallású hallgatók reprezentációja a teljes hallgatóság körében közel került a társadalmi megoszláshoz. A személyi összetétel Kolozsvár óta fennálló status quo-ja fenntartásának vágya mellett a vallási ártrendeződés lehetett a másik oka a konfliktushelyzet kialakulásának a miniszter és az egyetem között, ami a párhuzamos tanszékek felállítását illeti. Klebelsberg oktatáspolitikája minél inkább szerette volna általában a felsőoktatás helyzetét, de azon belül is kiemelten a szegedi felsőoktatás helyzetét megerősíteni, és ehhez az egyetemnek hallgatókra volt szüksége. Mivel ezek a hallgatók részben az egyházi felsőoktatásból, illetve ahelyett kerültek a szegedi egyetemre, a miniszternek engednie kellett a katolikus lobbinak. Várkonyi Hildebrand és az utókor szerencséje, hogy ez a nagyhatású professzor így Szegeden juthatott katedrához, és a pszichológiatörténetben betöltött szerepe mellett a pedagógiatörténetben is kiemelt fontosságú Kerti Iskolát létrehozhatta.

Az iskola vezetője, Dolch Erzsébet az 1930-as években nőként egyetemi doktorátust szerezve megtestesítette a modern nő ideálját. Romantikus világlepke, individualista emberképe, és pragmatikus műveltségképe nagyon jól összekapcsolódott választott hivatása magas szintű gyakorlásával. Vajon Várkonyi Hildebrand hatott ily módon a hallgatónőre, vagy saját magából és a családi gyökerekből eredeztethető ez az értékrend? Doktori dolgozata alapján mindkettő hatása valószínűsíthető. A katolikus szellem és a modern didaktika ötvözete metodikájának alapja, amely disszertációján lépten-nyomon kiütözik, és amelynek köszönhetően a Kerti Iskola rövid élete ellenére beírta magát a magyar reformiskolák történetébe.

Képek a Kerti Iskola működéséből

IRODALOM

- A Szegedi) *A Szegedi Tudományegyetem története 1921–1998* (1999). Szeged.
- Benda Kálmán (1982, szerk.): *Magyarország történeti kronológiája, III. kötet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- (Beszámoló, 1929) *Beszámoló a Szegedi M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem 1922/23–1926/27. évi működéséről* (1929). Szeged.
- Dolch Erzsébet (1938): *Az új nevelés elméleti és gyakorlati megvalósulása*, Szeged.
- Fizel Natasa (2012): Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének hatása Dolch Erzsébet életútjára. In Kerekes Benedek és Gát György (szerk.): *V. Nyíregyházi Doktorandusz (PhD/DLA) Konferencia Előadásainak közleménye*. Nyíregyháza. Paper: 11.
- Fizel Natasa (2013): A szegedi pedagógusképzés útkeresései a két világháború között Dolch Erzsébet életútjának tükrében. In Fizel Natasa: *Neveléstudományi tanulmányok a Szegedi Tudományegyetem múltjáról és jelenéről*. Szeged: Délvidék Kutató Központ. 31–39.
- Géczi János (2004): Világkép – emberkép – pedagógikum. *Új Pedagógiai Szemle*, 54(1) 69–75.
- Géczi János, Stirling János és Tüske László (2007): *Bevezetés a művelődéstörténetbe*. Veszprém.
- Gyáni Gábor és Kövér György (2001): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kiss Nikolett (2016): A Waldorf-pedagógia alapelemeinek megjelenése az újszegedi Kerti Iskola oktatási/nevelési koncepciójában. In Fizel Natasa (szerk.): *Gutta cavat lapidem. Hallgatói tanulmányok a neveléstörténet tárgyköréből*. Szeged: Délvidék Kutató Központ. 9–25.
- Makk Ferenc és Marjanucz László (2011, szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem és elődei története (1581–2011)*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó.
- Németh András és Pukánszky Béla (1997): Paradigmatikus irányzatok a magyar neveléstudomány fejlődéstörténetében. *Magyar Pedagógia*, 97(3–4) 303–317.
- Németh András és Pukánszky Béla (1999): Magyar reformpedagógiai törekvések a XX. század első felében. *Magyar Pedagógia*, 99(3) 245–262.
- Péter László (1995): A magyar Göttinga. Klebelsberg és a szegedi egyetem. In: Zombori István (szerk.): *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*. Szeged: Keresztény Értelmiségiek Szövetsége. 102–140.
- Pléh Csaba (2004): A műveltségkép és a modern pszichológia. *Educatio*, 13(2) 195–215.
- Pukánszky Béla (1999): Pedagógia és Pszichológia. In Rácz Béla (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene, 1921–1998*. Szeged: Officina. 215–223.
- Pukánszky Béla (2002): Reformpedagógiai Szegeden a két világháború között. In Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Budapest: Osiris. 101–120.
- Pukánszky, Béla (2004): Die Rolle der Frauen in der Geschichte der ungarischen Reformschulbewegung. Eine Fallstudie: Erzsébet Dolch und die Gartenschule. In Hofstetter, Rita (szerk.): *New Education. Genesis and Metamorphoses*. 109–110.
- Simándi Irén (2009): A nők parlamenti választójogának története Magyarországon, 1919–1945. *Rubicon*, 20(4)
- Zentai Károly (1988): Emlékezés Várkonyi professzorra. In Zakar András (szerk.): *Várkonyi (Hildebrand) Dezső Emlékkötet*, Szeged.

Takács István

VÁRKONYI HILDEBRAND DEZSŐ ÉS VÉRTES O. JÓZSEF SZAKMAI, BARÁTI KAPCSOLATA, 1932–1947

DOI: 10.14232/pfvm.6

Vértess O. József (1881–1953) a győgyapedagógia világában tevékenykedve talált rá a pszichológia fontosságára. Mestere, később munkatársa, Ranschburg Pál révén pszichológiai tudását a fogyatékos gyermekek ellátásában kamatoztatta. Pályáját a Ranschburg Pál által vezetett Győgyapedagógiai Pszichológiai Laboratóriumban kezdte mint asszisztens, ahol összehasonlító emlékeztetvizsgálatokat végzett különböző típusú fogyatékosokkal. Ezt követően megszervezte és vezette az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét (1909–1920) – ezzel nemzetközileg is úttörő módon új típusú győgyapedagógiai intézményt hozott létre (Gordosné, 1997).

A 20. sz. elejének viharos politikai-társadalmi eseményei a tudományos világra is súlyos terheket róttak – így életútja zaklatottá, nehezítetté vált. Ezekben az évtizedekben Várkonyi Hildebrand Dezső odaadó érdeklődéssel figyelte Vértess O. József munkásságát, s az utókorra maradt levelezésük számos tudománytörténeti adalékkal gazdagíthatja pszichológiai-győgyapedagógiai ismereteinket.

A rendelkezésünkre álló első Várkonyi-lelél 1930-ban íródott, amelyben Vértess O. habilitációs előadásának előkészítéséről ír, s megemlíti, hogy Imre Sándor, a pedagógia szegedi professzora is tevőlegesen részt vesz ebben. A tizenegy Várkonyi-lelélén túl, az 1947-ben íródott utolsó felkérés, melyet Várkonyi (is) jegyzett a Gyermelelektani Intézetben januárban tartandó előadásokról szól, ahol Vértess O. „Az ideges gyermek”, s a „Lelki alkat és milieu” témákat adta elő.

Az 1930-as–40-es évekből származó levelek szakmatörténeti elemeinek bemutatására vállalkozik a tanulmány. Várkonyi Hildebrand Dezső és Vértess O. József szakmai, baráti kapcsolatának a levelekben fellelhető elemei Várkonyi tisztességes, segítő attitűdjét mutatják. Azonos érdeklődésükön, a pszichológia iránti elkötelezettségükre támaszkodva – a szakmapolitikai, történelmi bizonytalanságok dacára – Várkonyi következetesen dolgozott azért, hogy az 1918–1919 évi történetek okán meghurcolt Vértess O. elfoglalhassa méltó helyét a tudományos életben.

Várkonyi Hildebrand Dezső életműve – különösen embersége – előtt fejet hajtva a pályatárs Ranschburg Pál végrendeletének egy gondolata ötlük eszembe: „...s mégis: non omnis moriar...” Horatius, akitől ezen idézet származik így írt a Carminum Liber Tertius-ban: „Non omnis moriar multaque pars mei / vitabit Libitinam; usque ego postera

crescam laude recens...” – Devecseri Gábor fordításában: „*Meg nem halhatok én teljesen: elkerül téged síri folyó, jobb felem; és nevem folyton fényesedik...*” Az a heroikus küzdelem, amely Vértes O. József támogatása iránti igyekezetet jellemezte, önmagában méltóvá teheti Várkonyi Hildebrand Dezsőt a fenti idézetre.

A pályatárs, akinek Várkonyi Hildebrand Dezső a bemutatandó leveleket írta egy budapesti polihisztor, Vértes O. József. A Vértes O. hagyatékából származó szakmai-kollegiális és baráti kapcsolatot sugalló Várkonyi-levelek a gyógypedagógus-pszichológus munkásságának elismeréséről tanúskodnak. Tizenegy Várkonyi-levél maradt ránk a Vértes O. örökségből.¹ A levelek egy küzdelmes időszakot mutatnak be, amelyben Vértes O. József el szeretné nyerni méltó helyét a szakmai közéletben – s ennek érdekében Várkonyi Hildebrand Dezső minden tőle telhetőt igyekszik megtenni.

Az első levél fogalmazásából kitűnik, hogy kapcsolatuk elejéről való az írás. A levél értelmezhetőségéhez szükséges néhány Vértes O. életútját bemutató tény felidézni. Vértes O. 1881-ben született. Az Ideges Gyermekek Alsó- és Középfokú Állami Intézetét 1909-ben hozta létre. Az iskola tantervének elkészítésében Náray-Szabó Sándor államtitkár, Berkes János, Ranschburg Pál és Vértes O. József vettek részt. Az Iskolai Reformbizottság tagjaként 1918-ban a Gyógypedagógiai szakbizottság vezetője volt, aminek következtében 1920-ban hamisan vádolva bebörtönözték, majd internálták, 1920-ban pedig nyugdíjazták. Iskolája ezért (is) tízévnnyi működését követően 1920-ban zárta be kapuit. Meghurcoltatása a Budapesti Kir. Ügyészség 1920. szeptember 25-én kelt értesítője szerint „*mert bűnössége nem bizonyítható*” formálisan lezárult (*Ügyészségi értesítő, 1920 szeptember 25.*), ám személyes és szakmai élete folyamatosan nehezítetté vált. Tízévnnyi szilenciumot követően, 1930-ban, 49 évesen adott be Szegeden pályázatot egyetemi habilitáció elnyerésére Vértes O. József. Várkonyi „Kedves jó Igazgató Úr!” megszólítással kezdi levelét, magázza Vértes O. Józsefet, és a következőkről tudósít:

„Hallgatásom oka azonban nem a tétlenség, hanem éppen az érdeklődés és tudakozódás volt. Több számottevő emberrel beszéltem meg a dolgot. Nem mondhatom, hogy megérett volna annyira, hogy kedves Igazgató Urat a sikerről biztosíthatnám. Bizony egyelőre nem állhatunk elő ez óhajjal a bukás veszedelme nélkül, aminek semmiképpen sem tehetjük ki magunkat. A nehézség főleg az életkor tekintetében van, sokan kezdő és fiatalabb embereket szeretnek látni ilyen pályázatban...” (v.ö. 1. ábra).

¹ A bemutatott levelek és dokumentumok magántulajdonban vannak.

Kedves József Úr!

Már régen is aggódhat szorgot, hogy az
 addig váratlanul a megfeszült kérdésekben.
 Hallgatón oká azonban nem a teltség, ha-
 nem éppen az érdeklődés és tudatosság
 vett. Több, sámtan emberrel beszéltem
 meg a dolgot. Nem mondom, hogy megértett
 volna annyira, hogy kedves József Urat a
 kértől kiutasítsam. Bizony egyelőre nem
 állhatom elő és óhajom a bulis keresetnek
 nélkül, aminek semmilyen sem helyes és
 magunkat. A nehézség főleg az illető tár-
 tálban van, sokan kezdő és fiatalabb emberek
 szeretnék látni ilyen pályán... De nem

1. levél. Várkonyi Hildebrand levele Vértes O. Józsefhez, 1930 okt. 8.

ahogy a fejtegetés ezt a témát: majd
 egyszer először.

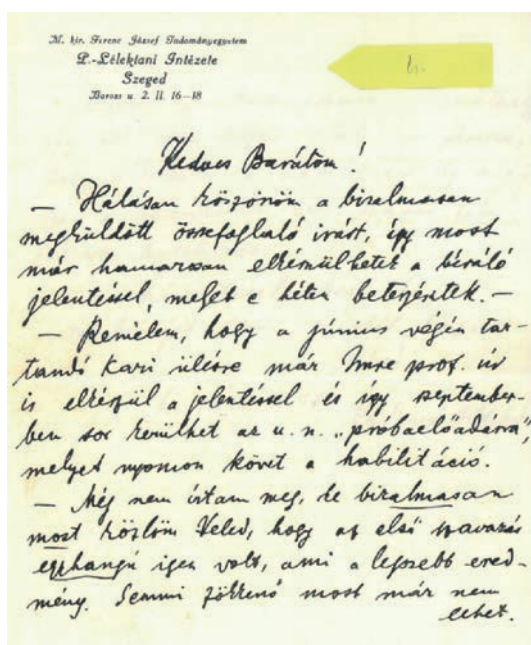
Természetesen minden nem jelölt volt.
 fogott, így tartom. József Úr életében
 és munkásságában. Erdélyből is nagyon
 a szembe felejtésről szóló művet, akkor
 a reményben, hogy az Intézet számára
 egy példánnyal megkötél.

Mert már ma már egyen jól
 vágott a kíváncsi minden jót kedves
 József Urat, így híve
 Várkonyi Hildebrand
 L. p. o. okt. 8

Várkonyi Hildebrand embersége, szakmai korrektsége mutatkozik meg e sorokban. Vélelmezhető, hogy az 1918–1919-es évek történései háttérben egy támogató igyekezet még 1930-ban is komoly politikai bátorságot igényelt. Mindezzel együtt Ranschburg Pál laboratóriumában végzett munkája révén széles szakmai körökben volt ismert-elismert Vértes O. József. Ebben az időszakban Vértes O. József számos magyar, német szakirodalmi fórumokon jelentette meg publikációit.

Ranschburg Pál 1916 július 28-i keltezéssel „Bizonyítványt” állított ki számára, melyben nyilatkozott arról, hogy Vértes O. József „1907 január 15-étől 1909 szeptember 30-áig a vezetésem alatt álló intézetnél mint pedagógiai asszisztens működött. Nevezett tanár úr ezen idő alatt pszichológiai és psychophyzikai módszerekben járatosságra tett szert, a paedagógiai és gyógypedagógiai psychológia terén tudományos buvárlatokban vett tevékeny részt...”).

A második itt bemutatott Várkonyi-levelet 1932. április 27-i keltezésű (2. ábra), melyben már „Kedves Barátom!” a megszólítás. Ebben Várkonyi Hildebrand megköszöni Vértes O. „összefoglaló írását”, mellyel segített a bíráló jelentése elkészítésében. Tájékoztat továbbá arról, hogy reméli, „Imre prof. úr is elkészül a jelentéssel” és így szeptemberben sor kerülhet az u.n. ’próbaelőadásra’, melyet nyomon követ a habilitáció. Várkonyi Hildebrand optimizmusa reális: ebben az évben habilitált a jelölt – mint ahogyan arról a következő levélben olvashatunk.

2. levél. Várkonyi Hildebrand levele
Vértess O. Józsefhez, 1932. április 27.

A harmadik Várkonyi levél 1932. október 29-én íródott: „Örömmel értesítelek (egyelőre bizalmas úton), hogy a Kar elfogadta Rólad szóló jelentéseinket és így hamarosan megkapod a hivatalos értesítést és a 'Kollogvium' és a 'Próbatanítás' terminusának kitűzésére vonatkozóan. Arra kérek, légy kedves engem értesíteni, mikor óhajtod e két 'cselekmény' idejének kitűzését.”

A negyedik Várkonyi levél 1932. december 6-án keletkezett. E rövid tudósításban Várkonyi Hildebrand arról értesíti Vértess O. Józsefet, hogy „ügye szíves megsegítéséről” írt Mártonffy Károly titkár úrnak – Mártonffy Károly a Vallás és Közoktatásügyi M. Kir. Minisztérium Egyetemi Ügyosztályának miniszteri titkára volt. E szerint a hivatalok

malmai a harmincas években is lassan forogtak. Végül is a több mint egy évtizedes procedúrát követően Várkonyi Hildebrand Dezső kitartó, áldozatkész, baráti segítségével 1932-ben Vértess O. József magántanári képesítést kapott. Habilitációs előadását „Az ép és rendellenes gyermekek lelki élete” címmel tartotta meg.

Az ötödik Várkonyi-levélben (3. ábra), amelyik 1933. január 13-i keltezésű a két ember baráti kapcsolatának alakulásáról is kapunk ízelítőt. Várkonyi Hildebrand ennek a levélnek az elején „vakációi kóborlásai”-ból visszatérve tájékoztatja Vértess O. Józsefet arról, hogy „sajnos a (minisztériumi) megerősítés nem ment olyan promptul, mint szeretttük volna, de azért abban a reményben ringatózom, hogy hamarosan meglesz – és ha előadásokat egyelőre most még nem is, de kísérleteket talán végezhetnél már a jelen félévben?”

Kedves Barátom!

Halálam közönyöm idvözle' sorídat. Én is minden jó kívánsággal várom jóváparát. Sajnos, a megvétel nem ment oly könnyű, mint szerettem volna; de azért abban a reményben nyugtatom, hogy hamarosan meglesz – és ha előadásokat egyelőre most még nem is, de kísérleteket talán végezhetnél már a jelen felvételre? Megbeszélésre a kijelölt előadással talán sor kerülhet.

Megjegyzem, hogy tényleg kívánságom és halálam közönyöm kedveskedés, Neked és kedves családodnak kellemes boldog ünnepeket kíván igaz baráti szeretettel

kegyes O. J. 1933. jan. 13. Várkonyi

3. levél. Várkonyi Hildebrand levele
Vértes O. Józsefhez, 1933. január 13.

Kedves Barátom! E. 1934. XII. 22

Beszéltem Sz.-vel. Azt mondta, hogy habilitációd ügye nincs elejtve, de ő továbbra is függőben tartja(!). Sajnos, ezt meg kellett Neked írnom, különben az eredmény. – Nagyon látni, Sz.-nek is az olyanféle kinevezéssel „sürgősség”, mint pl. M. T.-é volt...

4. levél. Várkonyi Hildebrand levele
Vértes O. Józsefhez, 1934. december 22.

Az 1934. december 22-én kelt Várkonyi-levele (4. levél) Szent-Györgyi Albertre vonatkozó utalás olvasható: „Beszéltem Sz.-vel. Azt mondta, hogy habilitációd ügye nincs elejtve, de ő továbbra is függőben tartja(!). Sajnos ezt meg kellett Neked írnom...”

Ugyanebben a levélben tájékoztatja Vértes O. Józsefet, hogy publikációra leadott írása „a Szemle jövő számában”, januárban fog megjelenni. A baráti nexus a klauzulában érhető tetten, mely a következő: „Boldog karácsonyi ünnepeket kíván Neked és kedves Családodnak készséges híved, Várkonyi H.”

Az 1935. október 5-én kelt levélben (5. levél) Várkonyi Hildebrand megköszöni az 1935-ben Vértes O. által írt, „Milieu és gyermeki lélek – Egy új milieupszichológia vázlat” címmel Kókai Lajos kiadásában Budapesten megjelent kötetet. Ugyanebben a levélben tájékoztatja Vértes O. Józsefet Várkonyi, hogy szeptember 28-án „megalkult a ped.-lélektani szakosztály”, majd így folytatja: „Remélem, buzgó részt fogsz benne venni. Nosztopi titkár fog majd Hozzád fordulni előadások tartása dolgában.” Az elkészítés: „...szeretettel köszönt régi igaz híved, Várkonyi”.

Várkonyi Hildebrand 1938 október 3-án kelt levelében a Magyar Psychologiai Szemle 1937-es évfolyamának megjelenéséről tájékoztat. Egyeztet Vértess O. Józseffel mint szerzővel arról, hogy szerkesztőként melyik lapszámban tudja megjeleníteni írását. A levél érdekessége, hogy éppen Ranschburg Pálra hivatkozva kéri Vértess O. egyetértését, ugyanis Ranschburg Pál ugyanekkor adta le publikálásra „A magasabb szellemi működések helyes vagy téves voltát megszabó törvényekről” címmel tanulmányát – mely végül az 1937. év 1–4. számában jelent meg – így Vértess O. tanulmányát az 1938. évi szám hozta le. Az ott közölt írásának címe: „A lélektan mint gyógyító nevelés alapja I”. Várkonyi Hildebrand szerkesztőként az 1938. évi számban a következőket írta a folyóiratról:

kedves Barátom!

Köszönöm széles figyelmeket s a megküldött „Művés”-t. Nagyon szép, „Művés”-munka.

Bombator (28. án, sept.) megfelfedezte a ped.-lélektani határolást. Remélem, bűvésztől fogva bezzeg vanmi. Nos, a tényleg majd Hosszú fordulni előadások tartása dolgában.

Minden jót kívánok s szeretettel
Rövidt régi írás hírad

Várkonyi

5. levél Várkonyi Hildebrand levele
Vértess O. Józsefhez, 1935. október 5.

„Mindenben a tiszta tudomány elveit valósította meg a kutatás és embermiveltetés terén és a lélektan egész területet tartva szem előtt, a legmagasabb tudományos szempontokat követve közleményeiben és kritikáiban. Talán azt is megállapíthatjuk, szerénységgel nélkül, hogy éppen a Magyar Psychologiai Szemle tudta legsikeresebben egy arcvonalba gyűjteni a lélektan minden munkását hazánkban.” – idézi Kiss György a Várkonyi (Hildebrand) Dezső és a pszichológiai közelet c. írásában.

Egy fennmaradt üdvözlőlap 1939. decemberéből karácsonyi üdvözlőket tartalmaz – szakmai utalások nélkül. Az 1940. szeptember 26-án írt levélben pedig Várkonyi köszönetét fejezi ki Várkonyi Hildebrand Vértess O.-nak a megküldött legújabb munkájáért (6. levél).

Leged, 1940. szept. 5.

Kedves Barátom!

Központjaim figyelmeztet a
megküldött „Milián”-t. Nepon kép,
„Molitan” megrát munka.

Sombator (28. ún., sept.) megalakult
a ped.-lélektani határozat. Remélem,
brügő répt fopst bezzé venni. Nkolop:
titrát fop majd Hruaás fordulni elő.
abávor tartáse dolgában.

Minden jót kíván és szeretettel
Központ répt igaz hívat
Várkonyi

6. levél Várkonyi Hildebrand levele
 Vértes O. Józsefhez, 1940. szeptember 26.

A zsidótörvények által is felzaklatott kor jelei olvashatóak ki abból az „igazoló nyilatkozat”-ból mely az Várkonyi-levelet két nappal megelőzően Imre Sándor írt (8. ábra – Igazoló nyilatkozat a 2040/1944 ME. számú kormányrendelet alapján beadandó folyamodvány céljára). Ebben a levélben Imre professzor leírja, hogy az 1932/33. tanévben Vértes O. József magántanárrá való kinevezését javasolta. Részletezi indoklásában Vértes O. munkásságát, amelyet az „ideges gyermekek lelki életének pontosabb megismerése” tárgyában végzett. A levél-

A következő Várkonyi-levél több évnyi szünet utáni: 1944. augusztus 29-én íródott, már Kolozsváron. Ebben Vértes O. kérésére Várkonyi Hildebrand megígéri, „készséggel teszek eleget szíves kérésednek”. A szövegből nem derül ki, mit kérhetett Vértes O. – mindenesetre a baráti nexus a rövid értesítő szövegéből kitetszik. Utóiratként Várkonyi kéri Vértes O. műveinek listáját. Talán összefüggésben lehet Vértes kérése az Imre Sándor professzor által írt igazoló nyilatkozattal.

Kolozsvár, 1944. aug. 29.

Kedves Barátom!

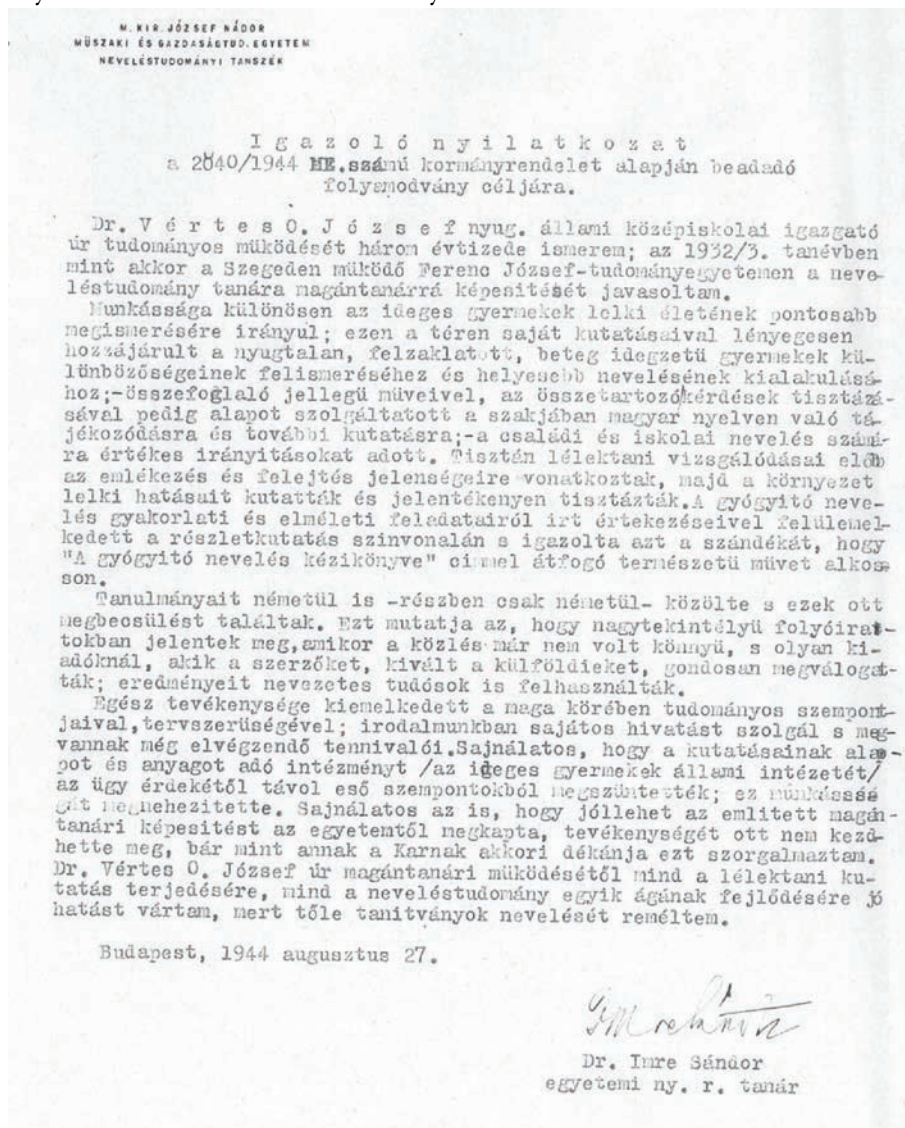
Készséggel teszek eleget szíves kérésednek, abban reményben, hogy valamivel előmozdítod a ügyed.

Kívánság minden jót és szeretettel
Barátod
Várkonyi Hildebrand

U.i. a műveid listáját légy szíves levelemben utatolni.

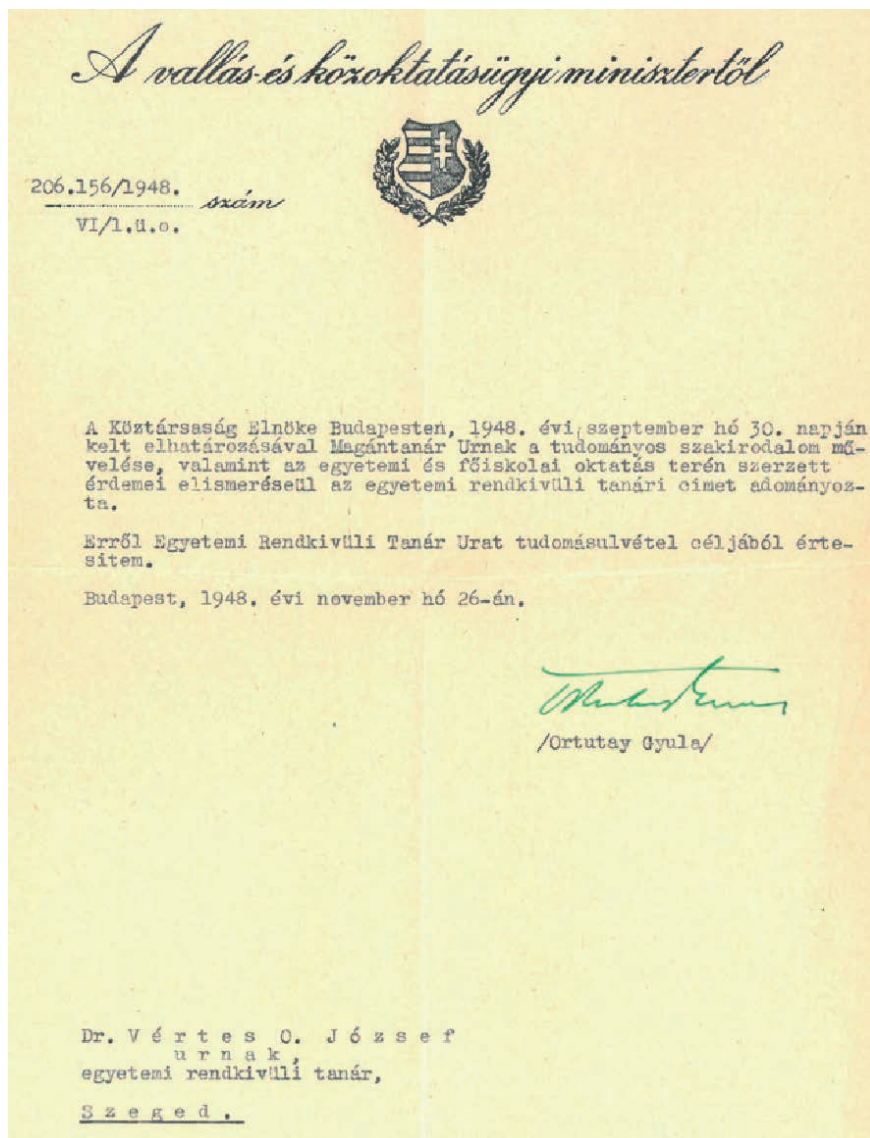
7. levél Várkonyi Hildebrand levele
 Vértes O. Józsefhez, 1944. augusztus 29.

ben egyetlen utalás sincs Vértess O. József zsidó származására (amúgy a Vértess O. József névből az „O” Ottokárt takar, s Prohászka Ottokárra utal, ugyanis Prohászka keresztelte meg Vértess O. Józsefet). Az ominózus kormányrendeletet Reményi-Schneller Lajos ügyvezető miniszterelnök adta ki, s különleges mentesítés biztosításának lehetőségét adta a tudomány, a művészet, a közgazdasági élet terén elért kiemelkedő teljesítményeket elért zsidó származású személyek számára.

8. levél. Imre Sándor igazoló levele Vértess O. József ügyében, 1944. augusztus 27.

A relatív megnyugvást Ortutay Gyula Vallás- és közoktatásügyi miniszter kinevezése adta 1948. november 26-án kelt hivatalos levelében, amelyben Vértes O. Józsefet az egyetemi rendkívüli tanári cím elnyeréséről értesítette a miniszter (8. levél). A kitartó jóbarát Várkonyi Hildebrand Dezső majd két évtizedes segítő munkássága ezzel a kinevezéssel érte el kiteljesedését.

Az utolsó dokumentum Várkonyi Hildebrand Dezső sk. aláírással – keltezése: 1947. január 9.) mutatja, Várkonyi Hildebrand továbbra is számított Vértess O József munkájára, ugyanis a levél tartalma szerint többedmagával együtt felkéri barátját két előadás megtartására a Gyermeklélektani Intézetben a tanári lélektani tanfolyam keretein belül. A korszak kiszámíthatatlansága dacára Várkonyi Hildebrand mindvégig hű maradt elveihöz, s ezzel a támogató attitűddel is szolgálta a baráttá lett Vértess O. József érdekeit, s a magyar pszichológia és gyógyító pedagógia ügyét.

Mindezt összefoglalva: Vértess O. József, az Ideges Gyermek Alsó- és Középfokú Állami Intézetének egykori igazgatója Várkonyi Hildebrand Dezső következetes kiállása eredményeként egyetemi magántanárrá lett. A Szegedi Egyetemen 1950-ig tartott a gyógyító pedagógiáról előadásokat a Szegedi Egyetem hallgatói számára.

Vértess O. József utolsó lakhelyén, Budapesten, a XII. ker. Zsámbéki utca 10. sz. ház falán emléktábla áll. Az emléktábla felirata: *„Ebben a házban élt 1945-től haláláig Dr. VÉRTES O. JÓZSEF (1881 – 1953) a magyar gyógypedagógiai pszichológia kiemelkedő képviselője. – Állították születésének 135. évfordulóján Örökösei, a Kaposvári és a Szegedi Egyetem oktatói.”* A tábla avatására 2016. december 3-án került sor – 1953. december 3-án bekövetkezett halálának 63. évfordulóján.

IRODALOM

- Vértess O. József (1912): Ideges gyermekek tanítása. Pedagógiai-Pszichológiai Könyvtár 1. sz. Stark, Budapest.
- Gordosné Szabó Anna (1997).: Vértess O. József. In: Pedagógiai Lexikon. 3. köt. Főszerk. Báthory Zoltán Falus Iván, Budapest, Keraban Könyvkiadó. 1997. 631–632.
- Kiss György (é.n.): Várkonyi (Hildebrand) Dezső és a pszichológiai közélet. – http://acta.bibl.u-szeged.hu/2260/1/paed_psych_030_203-208.pdf – Letöltés: 2019. 11. 10.

Szokolszky Ágnes

A SZEGEDI PSZICHOLÓGIA ELFELEDETT TÖRTÉNETE. SZUBJEKTÍV INDÍTTATÁSÚ ÁTTEKINTÉS ÉS REFLEXIÓ

DOI: 10.14232/pfvm.7

„Az intézmények könnyen elszakadhatnak a múlttól, mert egyének dolgoznak bennök, ezek pedig cserélődnek és sokféle előzmény hatását hordozzák magukban.

... az intézmény rendeltetése egyöntetűséget követel, a rendeltetés közös felfogását, a multnak legalább is közös ismeretét, haq a megítélése nem lehet is azonos. Másképp nem lehet a munka nemzedékeken át folyamatos, sőt a változott helyzetekhez való alkalmazkodás sem lehet tudatos.”

Imre Sándor, 1944, 5. o.

A KÉRDÉSEK, AMIKRE VÁLASZT KERESÉK

Magyarországon először 1929 decemberében, a szegedi egyetem bölcsészkarán jött létre tartósan működő, az egyetemi rendszerbe formálisan beépülő, korszerű lélektani intézet. Ugyanezen az egyetemen, ennek az intézetnek az utódintézményében, a Szegedi Tudományegyetem bölcsészkarának Pszichológiai Tanszékén utolsóként indult pszichológus szak a nagy vidéki egyetemek sorában, 1999-ben. Mi okozta ezt a furcsa el-lentmondást? Hogyan alakulhatott úgy, hogy Szeged „az elsőből az utolsó” lett? A szegedi intézet élén az 1930-as és 40-es években magyar mércével mérve két jelentős pszichológus követte egymást: Várkonyi Hildebrand Dezső, majd Bognár Cecil Pál. Alattuk az intézet jelentős, produktív intézet volt, emlékezete a II. világháborút követő években mégis erősen elhalványult. Miért nem nyerte el a Várkonyi intézet azt a helyet a történeti emlékezetben, amit megérdemelt? Fontos-e egyáltalán a múlt emlékezetének ébrentartása? Ha igen, miért? Írásomban ezekre a kérdésekre igyekszem választ találni, a szakirodalom feldolgozása mellett saját tapasztalataimra és válaszkeresésemre támaszkodva.

A témához személyes szálak vezettek. 1996-ban kerültem a szegedi egyetem Pszichológia Tanszékére, amely ekkor Vajda Zsuzsanna vezetése alatt állt. Ezt megelőzően az Egyesült Államokban szereztem PhD fokozatot. Az ottani és a szegedi állapotok között a kontraszt óriási volt. „Hőskorszak” volt ez: a tanszékvezető azért küzdött, hogy megteremtse Szegeden a pszichológus képzést (v.ö. Vajda, 2020, jelen kötet). Ugyanis a 21. századhoz közeledve az ország egyik legnagyobb egyetemén nem lehetett pszichológus diplomát szerezni. A Pszichológiai Tanszék feladata – az ötvenes évek örökségeként – a tanárképzés pszichológiai tárgyainak ellátása volt. A néhány munkatársból álló

Pszichológia Tanszék a Neveléslélektani és Pszichológiai Intézet részeként működött.¹ Odaérkezésemkor indult az első pszichológus évfolyam a Debreceni Tudományegyetem kihelyezett tagozataként, az akkor még érvényben lévő öt éves képzés keretében. Az önálló képzés indítására 1999-ben, az akkreditációs folyamatot lezáró MAB engedély megszületése után kerülhetett sor (lásd Vajda, 2020, jelen kötet).

Bevallom: semmilyen tudással nem rendelkeztem Várkonyi Hildebrand Dezső, nem hogy Bognár Cecil Pál személyére vonatkozóan. Volt viszont egy 3. emeleti kis szemináriumi szoba, amely mellett a falon a „Várkonyi labor” felirat szerepelt. Mivel a szoba felszerelése szekrény-szék-pad-táblából állt, érthetetlen volt az elnevezés. Ezekben az években több fiatal oktató is került a tanszékre. Lelkesítő volt a tudat, hogy az ELTE, a KLTE (Debrecen), és a PTE (Pécs) után végre Szegeden is indul pszichológus képzés.² A lelkesedés mellett azonban a lemaradás, a megkésetttség tudata, és a szakindítás küzdelmessége is jelen volt. Nem volt meg bennünk ugyanakkor annak a tudata, hogy ezen a helyen egykor egy jeles intézet működött, két jeles professzor vezetésével. A „Várkonyi labor” felirat volt az egyetlen emlékeztető, amelynek értelme, tartalma azonban feledésbe merült az intézményes emlékezetben. Pszichológiai körökben a Várkonyi intézet a történeti emlékezete elsüllyedt országosan is. Aki elsőként írt az intézet működéséről és történetéről nem pszichológus, hanem neveléstörténész volt: Pukánszky Béla (Pukánszky, 2000).

Az egykori intézet történetének részleteit, jelentőségét fokozatosan ismertem meg. A 2000-es években még bejárta a tanszékre Dúró Lajos tanár úr, és a vele való hosszas beszélgetésekben is kezdett feltárulni előttem az intézet története. Pukánszky Béla írásai további alapvető tájékozódási forrást jelentettek. A fenti kérdések e „felfedezési folyamat” során fogalmazódtak meg bennem, és időközben a válaszok is körvonalazódtak.³ Világossá vált, hogy a szegedi pszichológia története nem csak lokálisan érdekes – valójában mikrokozmosza a magyar pszichológia egész történetének.

A következőkben először a Várkonyi intézet működését kísérlem meg rekonstruálni, az „aranykorban”, az 1930-as években. Ezután a Bognár Cecil Pál vezetése alá kerülő intézet működését követem a szűkösen rendelkezésre álló adatok és információk alapján. Így jutunk el a történelmi fordulatot jelentő 1949–50-es tanévhez, amely a hanyatlást jelentette a szegedi lélektani intézet számára is. Eddig a pontig a szegedi intézet a magyar pszichológiai közélet ismert tényezője volt, vezetői a lélektan országosan aktív szereplői voltak. A fordulattól kezdődően alapvetően megváltozott a helyzet. Bognár

¹ Szimbolikus értéke is volt annak, hogy a pszichológiai tanszék vezetőjének szobájába a pedagógiai irodán keresztül lehetett bejutni.

² (ELTE, Budapest: 1962–63, KLTE, Debrecen: 1974, PTE, Pécs: 1994, SZTE, Szeged: 2000)

³ Szeretném leszögezni, hogy ez az írás a jelenleg elérhető tanulmányok, visszaemlékezések és források felhasználásán, tehát nem alapos levéltári kutatáson alapul. Ez azt is jelenti, hogy ha levéltári kutatásokat folytatnánk a témában, bizonyos, hogy sok fontos és érdekes részlettel lehetne pontosítani, kiegészíteni ezt az áttekintést.

és Várkonyi pozíciója is megrendült, intézetükre rávetülnek azok a bélyegek, amelyeket „polgári” nézeteikkel és paptanári múltjukkal az ötvenes években kiérdemeltek. Ami a pszichológiából megmaradt ettől kezdve a marxista pedagógia alá rendelve működött, és indult az az „emlékezetpolitikai játszma”, amelynek módszere a tabusítás volt: az emlékezet elfojtása. Írásom ezen részében azt igyekszem körüljárni, hogy hogyan zajlott le ez a folyamat a szegedi intézet esetében. Közben részleteiben végigkísérem az intézet történetét, érzékeltetve azt a tágabb történelmi–politikai–szellemi–szakmai atmoszférát, amelyben az események történtek. Az áttekintés végére jutva adok – legjobb tudásom szerint – választ a feltett kérdésekre: miért indult itt utolsóként a szak, miért foszlott szét az intézet emlékezete, és egyáltalában, miért fontos a múlt emlékezetének ébren-tartása.

A VÁRKONYI-FÉLE TANSZÉK 1930 ÉS 1941 KÖZÖTT

A következőkben a lélektan szegedi egyetemen történő intézményesülésének történetét nem tárgyalom – ezt részletekbe menő alapossggal ismertetik Fizel Natasa és Pukánszky Béla jelen kötetben megjelenő írásai, illetve korábbi írások (Pukánszky, 1999, 2000, 2002; Szokolszky, Pataki, Polyák szerk., 2009). Amit a következőkben érzékeltetni szeretnék, az a 30-as években fénykorát élő neveléslélektani intézet mindennapi működése.

A PROFESSZOR, AZ OKTATÓMUNKA, A SZELLEMI KÖRNYEZET

1929. december 18-a volt az a nap, amelyen az „ideiglenesen” Szegedre költözött kolozsvári magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán megszületett az egész magyar felsőoktatás történetében is újdonságnak számító pedagógiai-lélektani tanszék, melyre nyilvános rendes tanárnak kinevezték Várkonyi Hildebrand bencés szerzetes-tanárt (Pukánszky, 2002).

A két világháború közötti egyetemeken a vezető professzor személye meghatározó volt egy tanszék vagy intézet profiljának, működésének kialakításában. A professzor lényegében maga volt a tanszék (Mudrák és Király, 2012). A tehetségesebb hallgatók közül (díjazott vagy díjazatlan) gyakornokokat alkalmazhatott, emellett tanársegédek, magántanárok és meghívott előadók vehettek részt a kurzusok megtartásában. A magántanárok gyakran középiskolai tanárok közül kerültek ki, és az általuk választott témakörből tett habilitáció révén nyertek engedélyt egyetemi órátartásra.

Ki volt hát az az ember, aki a formailag megalkult új, „Paedagógiai Lélektani Intézet” vezetését elvállalta, arculatát megformálta? Várkonyi 41 évesen érkezik pécsi könyvtár-igazgatói állásából Szegedre, hogy elfogadja nyilvános rendes egyetemi tanárrá és tanszékvezetővé való kinevezését.⁴ Az új tanszék felállítására éppen hogy megszületett a

⁴ Ez volt a professzornak megfelelő legmagasabb egyetemi rang.

döntés, tehát nem egy meglévő tanszék betöltése a feladat, hanem valami új létrehozása. Várkonyi ekkor már jelentősebb szakmai múlttal rendelkezett.⁵ Volt már középiskolai tanár Győrben, főiskolai tanár Pannonhalmán, egyetemi magántanár és könyvtárigazgató Pécsen. A budapesti egyetemen bölcsészdoktori fokozatot szerzett, habilitációval rendelkezett pedagógiából és esztétikából. Publikációkkal rendelkezett filozófiai és lélektani témákban.⁶ Amikor elfogadta az ajánlatot, tájékozott volt a hazai filozófiai-pedagógiai életben, ezzel együtt a pszichológiát érintő kérdésekben is. Bizonyosan ismerte a pszichológiai tanszékalapítási kísérleteket, illetve törekvéseket Budapesten és Debrecenben.⁷ Tudatában volt a szegedi intézet jelentőségének, és ereje teljében, nagy energiával látott neki a munkának.

Személyének kiválasztásában – és egyáltalában a tanszék megszületésében – nagy szerepet játszott Várkonyi katolikus mivolta. Az új neveléslélektani intézet felállításakor ugyanis az adott helyzetben (bonyolult okok miatt, v.ö. Fizel, 2020, jelen kötet) Klebelsberg kultuszminiszter számára meghatározó mozzanat volt, hogy a „világnézeti” területeken (és a pedagógia ilyennek számított) a református professzori vezetésű tanszékek mellett katolikus vezetésű „párhuzamos” tanszékek álljanak fel. Mivel a pedagógiai tanszék élén a református Imre Sándor állt, az újonnan létesített tanszék élére katolikus professzort kerestek.⁸ Várkonyi nem egyszerűen katolikus, hanem bencés szerzetes pap volt, 23 évesen szentelték Pannonhalmán áldozópappá. Katolikus volta, teológiai és kiterjedt humán műveltsége csak szükséges, de nem elégséges feltétele volt a kiválasztásnak. A szegedi pozíció betöltésekor nagy súllyal esett latba szakmai felkészültsége is.

Szegedre kerülésekor Várkonyi pályájának azon szakaszán állt, amikor a filozófia, logika és esztétika területeihez kötődő érdeklődése egyre inkább a lélektan felé fordult. Még pécsi évei alatt megírta „*A lélektan alapvetése*” című munkáját (1926). Még fontosabb volt, hogy 1929-ben több hónapos párizsi tanulmányútról tért haza. A Klebelsberg-féle pályázati rendszerben elnyert állami ösztöndíj keretében a Sorbonne-on hallgatott filozófiát és pszichológiát. Várkonyi a funkcionalista orientációjú francia pszichológia vérkeringésébe került, a korabeli francia pszichológia vezető alakjainak, Pierre Janet-nak és Henri Pieronnak az előadásait hallgathatta.⁹ Az ott uralkodó tágas szem

⁵ Az életrajzi vonatkozásokban a következő tanulmányára támaszkodom: Csomortáni, 2009, Puskászkzy, 2002, Pellesz és Szűts-Novák, 2019).

⁶ Első jelentősebb művének címe: Aquinoi Szent Tamás filozófiája, a megjelenés éve 1923.

⁷ Lásd a bevezető tanulmányt – Szokolszky, 2020a, jelen kötet).

⁸ Imre Sándor, aki kultuszminiszterként 1919 augusztusában visszautasította Révész Gyula javaslatát pszichológiai tanszék felállítására a budapesti egyetemen, 1926 októberében legfőbb támogatója volt a lélektani intézet létrehozásának a szegedi egyetemen (v.ö. Fizel, 2020 jelen kötet, Szokolszky 2020a jelen kötet).

⁹ A funkcionális pszichológiában egy Amerikából indult irányzat volt, amelyik a németes orientációval szemben nem az elme struktúrális leírására, hanem az emberi cselekvés megismerésére, ezzel együtt az alkalmazott lélektan kidolgozására tette a hangsúlyt. Vezető alakja William James és

léleti kereten belül megismerkedhetett az alkalmazott pszichológia, a kísérleti pszichológia, a fejlődéslélektan, a gyermektanulmányozás és a pszichoanalízis nézőpontjaival. A gyerektanulmányozás (idegen kifejezéssel „pedológia”) olyan 20. század eleji nemzetközi irányzat és mozgalom volt, amely a hagyományos nevelésfilozófiával és -gyakorlattal szemben azt hirdette, hogy minden oktatásnak és nevelésnek a gyermekek és a gyermekkor pszichológiai megértésén, empirikus vizsgálatán kell alapulnia. A gyermektanulmányozók úttörők voltak a tesztek és egyéb pszichológiai módszerek alkalmazásában és a reformpedagógiai kísérletezésben is. A mozgalom Magyarországon is korán elterjedt (Németh, 1996).

Várkonyi tehát a legmodernebb felkészültséggel érkezett Szegedre, hogy elfoglalja a Bölcsészettudományi Kar épületének (Egyetem u.2.) második emeletén azt a néhány szobát (II. em. 16–20) amelyben intézete elhelyezkedhetett, és beköltözzön Kelemen u. 7. sz. alatti lakásába (v.ö. Egyetemi Almanach, 1971). Érdeklődésének fejlődéslélektani – pedagógiai irányultsága és nemzetközi tapasztalata megalapozta az intézet orientációját.

Várkonyi kiváló előadó, lelkiismeretes tanár volt. Órái népszerűek voltak nem csak a diákság, de még a városi érdeklődő polgárok körében is. Sík Sándor mellett, aki ebben az időben szintén „katolikus egyensúlyként” érkezett a bölcsészkarra, Várkonyi volt a legnépszerűbb professzor, aki tájékozottságával és közvetlen előadásmódjával vonzotta az érdeklődőket. Hallgatósága soraiban ott ült többek között József Attila, Radnóti Miklós, Ortutay Gyula¹⁰, és Baróti Dezső.¹¹ Stílusát jellemezte az „in stato nascendi” – a menet közben megszülető gondolatmenet – alkalmazása (Csomortáni, 2009).

Az egyetem 1932–33-as tanévének tanrendje szerint Várkonyi a következő órákat tartotta¹²: *A Pedagógiai lélektan jelen állása* (hétfőn), *Pedagógiai lélektani gyakorlatok* (kedden), *A Pedagógiai lélektan jelen állása* (szombaton), *Gyermeklélektan-* tanárképző előadás (pénteken), *Kultúrfilozófiai szeminárium* (ismeretlen napon). Emellett Málnási Bartók György filozófia professzor, aki Várkonyi odajövele előtt is tartott lélektan

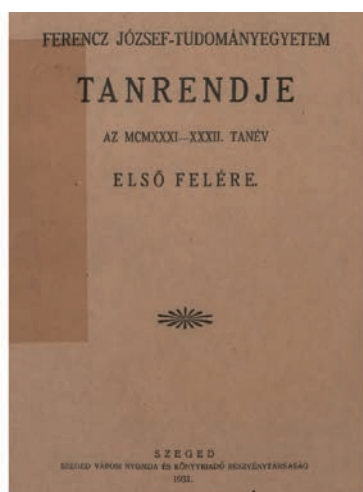
John Dewey voltak, Franciaországban Theodore Claparede. Összefonódott a gyermektanulmányozással és a reformpedagógiával.

¹⁰ Ortutay Gyula néprajzkutatói pályafutása az 1930-as években kezdődött, később neves néprajzkutató lett. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól haláláig a szocialista államhatalom keretében magas pozíciót töltött be (az Elnöki Tanács tagja volt).

¹¹ Baróti Dezső Radnóti és Ortutay évfolyamtársa volt, irodalomtörténész lett. 1947–1948-ban az Ortutay vezette kultuszminisztériumban dolgozott. Ezután a magyar irodalomtörténet tanszékvezető egyetemi tanára, közben egy szemeszteren át (1949/50 első félév) a Pedagógiai Lélektani intézet megbízott vezetője volt (Szegedi Almanach, 1971). Édesapja Kratofil Dezső 1929-től tanár, majd igazgató volt a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolájában, a „Cselekvő Iskolában”, 1933 és 1944 között. Főszerkesztője volt „A Cselekvés iskolája” c. folyóiratnak, amelyben Várkonyi is sokat publikált. Várkonyival barátok voltak.

¹² A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXI–XXXII tanév első felére Szeged Szeged városi nyomda és könyvkiadó részvénytársaság 1931. 40–43. és 54–79. o.

előadásokat, *Lélektan* címmel továbbra is vitt egy kurzust (lásd 1. ábra. A bölcsészkar egyéb kurzus kínálatát érzékeltetik a 2. ábrán bemutatott példák).

A pedagógiai lélektan jelen állása, szombaton. Dr. Várkonyi Hildebrand.

A gyermek lélektana (tanárképzői előadás), pénteken. Dr. Várkonyi Hildebrand.

A pedagógiai lélektan jelen állása, hétfőn. Dr. Várkonyi Hildebrand.

Pedagógiai-lélektani gyakorlatok, kedden. Dr. Várkonyi Hildebrand.

Kulturfilozófiai szeminárium, Dr. Várkonyi Hildebrand.

Lélektan, hétfőn. Dr. Bartók György.

1. ábra. Lélektani kurzusok az 1932–33-as tanévből.

A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem évkönyve az 1938/39 tanévről Szeged 1940 az ember Ferenc József Tudományegyetem kiadása.

A filozófia története. Keleti gondolkodók, szombaton. Dr. Mester János.

Nemzedékek ellentéte a nevelésben, pénteken. Dr. Imre Sándor.

A magyar mássulhangzók története, hétfőn. Dr. Horger Antal.

A magyar népszó tövek, szerdán és csütörtökön. Dr. Horger Antal.

Nyelvészeti gyakorlatok, pénteken. Dr. Horger Antal.

Bevezetés a földrajztudományba, kedden. Dr. Kogutowicz Károly.

Törvívás, nőknek, pénteken. Tomanóczy Gusztáv.

Hegel, kedden. Dr. Bartók György.

Kardvívás haladóknak, csütörtökön és pénteken. Tomanóczy Gusztáv.

Rajz és festés természet után, hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken és szombaton. Nyilasy Sándor.

2. ábra. Egyéb kurzusok az 1932–33-as tanévből.

A magyar királyi Ferenc József Tudományegyetem évkönyve az 1938/39 tanévről Szeged 1940 az ember Ferenc József Tudományegyetem kiadása.

Várkonyi egyházi, szerzetesi háttérrel jól megfért a szabadgondolkodás. A „Várkonyi órák” szellemi nyitottságot közvetítettek. Elfogulatlanul ismertette a korabeli pszichológia csaknem minden lényeges irányzatát. A kérdésköröket filozófiai, antropológiai, és orvostudományi szempontból is tárgyalta. A fejlődés- és pedagógiai lélektan jelentős korabeli képviselőin (Claparède, Ferrière, Piaget) túl előadásában kitért Pavlov, Freud, Adler, Jung, és az alaklélektan elméleteire is (Csomortáni, 209, Pellesz és Szűts-Novák, 2019, Pléh, 1999, 2000). Funkcionalista szemlélete mindig fontosnak tartotta a gyakorlati alkalmazás

kérdéseit. Tanítványai úgy tartották, hogy korszerű, a gyakorlatban jól használható pszichológiai műveltséget ez idő tájt a szegedi egyetemen lehetett megszerezni:

„Az egyetemi előadások új stílusa volt ez. Egy társalgó hang, a gondolatok menet közbeni születése. Ezzel máris közvetlenebbé és érdekfeszítőbbé vált, mint a hagyományos katedrai retorika képviselői. Időnként olyasmiről is beszélt, amiről akkoriban az orvostudományi kar kivételével még nem illett szólni. Nem meglepő, hogy az apácák többsége kezdett elmaradozni az óráiról. Másokra viszont a szenzáció erejével hatottak a Várkonyi-előadások és szemináriumok. A modern pszichológia szinte valamennyi jelentős képviselőjével megismerkedhettünk nála, így Pavlovval, Junggal, Adlerrel, hogy csak azokat említssem, akikről akkoriban nem sokat beszéltek egyetemi katedrákról. Aligha túlzok, amikor azt állítom, hogy azt a korszerű lélektani műveltséget nálunk akkoriban csak a szegedi egyetemen lehetett megszerezni” (Baróti, 1988, 181. o.).

Baróti visszaemlékezik, hogy Radnóti Miklóssal nem egy Várkonyi-előadást követően felidéztek és analizáltak feltörő gyermekkori emlékeiket. Egy ilyen beszélgetést követően született meg Radnóti „Gyermekkor” című verse (Baróti, 1988, 182. o.).

Kik tanítottak még a Várkonyi intézetben? Az egyik fontos személy Baranyai Erzsébet (1894–1976) volt, aki polgári iskolai tanárként dolgozott Szegeden 1927-ig. Eközben Angliában volt tanulmányúton, majd 1927–28-ban állami ösztöndíjasként a pittsburgh-i egyetemen folytatott pedagógiai és pszichológiai tanulmányokat. Ezután a szegedi egyetem pedagógiai intézetében dolgozott Imre Sándor mellett, és doktorált pedagógia, neveléslélektan és filozófia tárgykörben. 1936-ban Németországban és Ausztriában volt rövidebb tanulmányúton. 1938-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett neveléslélektan tárgykörből Várkonyi intézetében, oktatni kezdett és kutatásokat is folytatott. Feltételezhető, hogy a legkorszerűbb tudást közvetítette gondolkodáslélektani, fejlődéslélektani, és nevelés-lélektani előadásain. 1942-től Budapestre költözött, és a Domokosné-féle Új Iskola¹³ mellett működő Neveléslélektani Kutatóállomást vezette.

Magántanárként tanított az intézetben Boda István (1894–1979) is, aki ugyancsak a középiskolai tanári képesítés megszerzése után lett bölcsészdoktor, majd szerzett magántanári képesítést a szegedi egyetemen neveléslélektan, majd „értelmiség lélektan”¹⁴ tárgykörből. Boda az ország több felsőoktatási intézményében tanított. Jelentősen hozzájárult a Magyar Pedagógiai Társaság létrehozásához és működéséhez titkári, alelnöki, ügyvezető elnöki pozíciókat betöltve. 1928 és 32 között a Pedagógiai Szemle főszerkesztője is volt. 1933 és 37 között hat féléven keresztül tartott előadást az „értelmiségvizsgálat” és a személyiségfejlesztés gyakorlati pszichológiai kérdéseiről. Boda ér-

¹³ A kor egyik ismert reformpedagógiai magániskolája volt 1915–1949 között Budán a Bíró u. 16–18. szám alatt. (Pukánszky, 1997).

¹⁴ Értsd: „Értelmesség”- azaz lényegében az intelligencia pszichológiájáról van szó.

telmezési kerete a nemzetkarakterológia, a magyarság- és „fajtaléktan” volt, nem állt tőle távol az antiszemita beszédmód (Erős, 2015).

Amikor igen kevésbé volt jellemző, hogy nők oktassanak az egyetemeken, a Várkonyi-intézetben több nő is esélyt kapott. A rangban magasabban álló Baranyai Erzsébet mellett díjtalan gyakornokként dolgozott az intézetben 1932 és 36 között Dolch Erzsébet, aki a szegedi polgári iskolai tanítóképző elvégzése után került Várkonyi intézetébe, majd 1936 és 38 között a Kerti Iskolát vezette. 1933 és 37 között tanársegédként („asszisztens”) dolgozott az intézetben Tomori Viola (1911–1998), aki 1935-ben doktorált Várkonyinál a parasztság lélektana tárgy körében. 1937-ben Tomori Humboldt ösztöndíjat nyert el, Berlinben tanult „etno-szociológiát” Richard Thurnwald etnológusnál, aki több kutatási expedíciót vezetett a Csendes-óceáni szigetvilágba, Német-Új Guineára és Kelet Afrikába¹⁵. A Várkonyi körül dolgozó fiatalok közül többen szociológiai érdeklődésűek voltak, és bekapcsolódva a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának¹⁶ tevékenységébe, falukutatói, „néplélektani” munkát is végeztek a Szeged környéki falvakban (ehhez fűződő csoportképet mutat az 5. ábra). Vezető szerepet vitt Tomori Viola, aki 1937-ben nemzetközi kutatógárda részvételével, egy angol kutatóintézet kérésére megszervezte egy bakonyi kis falu, Dudar faluszociológiai kutatását.¹⁷ A kutatás előkészítésében Várkonyi is részt vett (Miklós, 2011). A kutatócsoportban részt vett Thurnwald, angol kutatók, magyar részről Ortutay Gyula. Tomori a 30-as évekbeli hollóköi kutatásai révén (Szabó Zoltánnal) is ismertté vált.

Ebben az időben Várkonyi rendelkezett a legnépesebb doktorandusz csapattal a szegedi egyetemen (Pukánszky, 2002). Doktori hallgatói a legkülönbözőbb témakörökben írtak disszertációkat, a gyermekrajz elemzésen és a gyermeki erkölcs kísérleti vizsgálatán át a matematikai képesség fejlődéséig (v.ö. 3. ábra). Reitzer Béla, aki Bibó István egyik legjobb barátja volt a szegedi piarista gimnáziumban és az egyetem jogi és bölcsészeti karán tanult, a proletárnevelés kérdéseiről írt doktori értekezést (közben nevelői feladatokat látott el a szegedi munkásotthonban). Nagy hatással volt rá az angol settlement mozgalom, mely a külvárosi nyomornegyedekben szociális központokat működtetett. Amikor a disszertációból könyv született, Várkonyi írt hozzá előszót. Reitzer 31 évesen munkaszolgálatban halt meg a Don-kanyarban (Miklós, 2011).

¹⁵ Richard Thurnwald osztrák etnológus, szociológus-szociálpszichológus volt.

¹⁶ A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumát Buday György grafikus képzőművész hozta létre, aki jogászhallgató volt Szegeden 1926 és 33 között. Az irodalom és a művészet pártolása, és a tanyai és falusi parasztság életmódjának, életszemléletének megismerése volt a céljuk. 1930-ban 211, 1931-ben 189 intézményes kiszállást szerveztek, előadásokat és vitaesteket tartottak. Tapasztalataikat közreadták a Délmagyarország c. lapban és a rádióban. Buday több angliai konferencián volt előadó a témakörben.

¹⁷ 2012 szeptemberében, a dudari falukutatás 75. évfordulóján a szegedi egyetem szociológia és pszichológia szakos hallgatói kutatótábor szerveztek Dudaron. Ennek anyagából született meg a „Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Dudaron” c. kötet (Lencsés és Feleky szerk., 2013).

Reitzer Béla: A proletárnevelés kérdéséhez, 1933.
Tomori **Viola**: A parasztság szemléletének alakulása, 1935.
Berend Klára: Az ifjúság irodalmi érdeklődése.
Dolch Erzsébet: Az „Új Nevelés” elméleti és gyakorlati megvalósulásai, 1938.
Zentai Károly: A nemek együttes nevelésének kérdése. 1936.
Békési Gizella: A gyermek erkölcsi fejlődése és az erkölcsiség kísérleti vizsgálata, 1936.
Bárány Irén: A gyermek lényeg ismeretének fejlődése, 1937.
Buzás László: A munkaiskola lényege, 1937.
Bassola Zoltán: Decroly pedagógiai rendszere. 1937.^[9]
Sáray Julianna: A gyermekrajzok lélektani vizsgálata, 1937.
Dér Miklós: Schneller István pályája és pedagógiai munkássága, 1937.
Márkus Arthur: A matematikai képesség lélektana, 1937.
Pettendi Gizella: Kifáradás, fáradtság, túlterhelés, 1937.
Szántó Károly: A szokás lélektana és pedagógiája, 1938.
Szegedi Janka: Tipustan és nevelés, 1938.

3. ábra. Várkonyihoz írt doktori értekezések szerzői és témái. (Forrás: Pukánszky, 2002)

4. ábra. Bibó István, Tomori Viola, Erdei Ferenc és Erdei András 1940-ben.

A LABOR ÉS A KUTATÓMUNKA

1990-es évekbeli tudatlanságunkból tekintve meglepő, hogy a Várkonyi intézetben milyen jól felszerelt kutatólaboratórium működött. Ez Klebelsberg kultuszminiszter támogatása mellett, a Rockefeller Alapítvány segítségével jött létre (a tágabb háttérre

vonatkozóan lásd Szokolszky, 2020a, jelen kötet) és feltehetően az ország legjobban felszerelt laboratóriumai közé tartozott. Várkonyi nagy jelentőséget tulajdonított a labor működésének. Szerencsés módon sok részletet megtudhatunk egy 1934-ben megjelent közleményből, amelyben Várkonyi – a sorok között átütő büszkeséggel – számol be a három éve fennálló labor munkájáról, 120 oldalon (lásd 5. ábra).

TARTALOMJEGYZEK	
	Lapszám
Bevetés	25
I. Laboratoriumi felszerelés	26
II. Munkák	
1. Módszer	28
2. Egyes vizsgálatok	53
A) Értelmisség	53
I.–IV. Összetett értelmisség-vizsgálati próba (vizonyítás, egybe- fogás, lényegérzék, elmélyítés, viszonyító érzék általános finomsága és birtossága, okozati és ráció szerinti viszony- latok)	53
V. Fogalmak viszonyítása	58
VI. Kombináció-óróba	61
VII. Itélőképesség	68
VIII. Lényegismerés	69
IX. Fogalomalkítás	70
X. Olvasmányok és jelentésmény	77
Elemző módszer	85
Az összetevő módszer	91
B) Reprodukció és fantáziapróbák	95
C) Figyelem-próbák	103
D) Gyermekrajzok	106
Publications de l'Institut de Psychopédagogie de l'Université de Szeged (Hongrie)	112

5. ábra. Várkonyi 1934-ben megjelent beszámolója az intézetében működő laborról.

A beszámoló célját a következőképpen határozza meg:

„Jelen soroknak az a céljuk, hogy intézetünkéről áttekinthető képet nyújtson mindazok számára, kik a lélektani, kutatások iránt érdeklődnek és akik ezen intézetben bizonyos értelemben a lélektani kutatások föllendítésének egyik kiinduló pontját és előmozdítóját kívánják látni Magyarországon. Természetesen nem nézhetjük sem felszerelésünket, sem szakkönyvtárunkat amerikai igények és gazdagság szempontjából; viszont európai mértékkel mérve megállapíthatjuk – s ez a Rockefeller-alap érdeme –, hogy gyűjteményünk megfelel egy egyetemi lélektani intézet átlagos színvonalának (habár különleges jellegzetességei miatt még kiegészítésekre szorul” (Várkonyi, 1934, 25. o.).

A beszámoló első része a felszerelések leírását tartalmazza. Ebből megtudjuk, hogy a műszerek három helységet foglaltak el. Várkonyi előre bocsátja:

„Alábbi felsorolásunkban nem említjük azokat a műszereket, melyek minden kísérleti-lélektani vizsgálatnál nélkülözhetetlen, elemi segédeszközök (stopper-óra, kymografion, Melzel-féle -metronom, jelzőóra, motor, taszterek, fényképezőgép, Hipp-féle kronoszóp, metronomok, regisztráló készülékek stb.), csupán a nagyobb s önálló jelentőségű műszerek ismertetésére térünk ki” (Várkonyi, 1934, 27. o.).

Ezt követi a tételes felsorolás (v.ö. 6. ábra).

Intézetünk műszerfelszerelésének jelen állása a következő

Antropometriai • (Martin és Bertillontféle) eszközök, Krönlein-f. fejmérő (cephalometer), erőmérő, (Collin, Andrew, Moede-féle dynamometerek)
karerőmérő . kronoszkóp (Hipp)
tachistoszkóp (Necsajeff)
tapintóérzékenység-vizsgáló (Schulze) esztéziométer (Spearman)
kétkézvizsgáló (Blumenfeld) reakcióvizsgáló (Moede) Bourdonkészülék (Piorkowski) figyelem-vizsgáló (Piorkowski) tükörpróba (Giese) dróthajlít,ás (Schulze)
gyöngyfűzés (Schulze) rendezőlap (Schulte) tremometer (B,au.mgarten) peritremometer (Giese)
kocka (Yerkes)
fasüveg
szortírozó szekrények (Blumenfeld, Giese)
sebességmérő (Moede)
grafodin (Románné G. K.)
csigatábla
munkaszekrény (Moede)
műszer érdeklődési irány vizsgálatára (Spontankiappen-apparat, Giese) monotonig-vizsgáló (Giese)
reakciós tábla (Giese)
csengőpróba (Giese)
kézügyesség-vizsgáló (Marin)
Binet-Giese intelligencia vizsgálat kellékei
térbeli tájékozódás vizsgálatára számlap (Schulte) műszerek technikai képességek vizsgálatához (montage),.
kézügyességvizsgálat Mann szerint, Giese és Moede-féle munkaszekrényke, feladvány tábla)
figyelemvizsgáló (Schulte)
fonalpróba-táblák (2)
Moede-kalitka
automatizációs-készülék (Piorkowski) vándorjelzőkészülék (Várkonyi-féle átalakítással)
sebességmérő (Moede)
szuggesztíometer (Várkonyi)
sorozatos csetekvés próbája (Giese).

6. ábra. a Várkonyi intézet felszerelése (Várkonyi, 1934, 27–28. o.).

A műszerek mellett a műszerfejlesztők neve szerepel.

Ezt követi a laborban folyó munkálatok hosszas leírása, amely rávilágít arra, hogy az ott folyó vizsgálatok elsősorban fejlődés- és neveléslélektani jellegűek voltak, és iskoláskorú gyermekek sokoldalú egyéni vizsgálatát jelentették. Elsőként az „értelmiség- vizsgálátokat” ismerteti, melyek oksági viszonyokkal, fogalmak kombinációjával, és az ítézőképességgel és lényegkiemeléssel kapcsolatos próbákat foglaltak magukban. Az olvasás-

tanulás témájában folytatott kutatások vizsgálták a jelentésképzést, valamint a globális-szóképes és a hagyományos szótagoló olvasástanítást hasonlították össze. Folytak emellett emlékezet- és fantáziavizsgálatok, figyelemvizsgálatok, gyermekrajz vizsgálatok, a matematikai intelligenciára, valamint a testi és szellemi képességek viszonyára irányuló vizsgálatok is. Fontos szerepet kaptak a „kiválasztás- és értelmességvizsgálatok”, amelyek egy-egy pályára való alkalmasságot mértek, és alapul szolgáltak az iskolarendszeren belüli, illetve a felsőfokú továbbtanuláshoz szükséges szelekciós eljárásokhoz.

A fenti kérdéskörök ebben az időszakban a hazai és nemzetközi szinten is fejlődő pszichometriának, illetve a gyermektanulmányozási mozgalomnak is fókuszpontjai voltak (v.ö. Vajda, 2016). Így a laborban folyó kutatómunka jól illeszkedett az alkalmazott lélektan főáramlataihoz. Ez a profil beleillett Várkonyi gyakorlatias orientációjába és hitvallásába, mely szerint bármilyen nevelési szituáció alapja a gyermek megismerése. A pszichológia feladata, hogy tudományosan megalapozott eljárásokat dolgozzon ki ennek támogatására. A laborban végzett vizsgálatok jó része az akkoriban fejlesztés alatt álló „pszichotechnikai”¹⁸ tesztvizsgálati módszerekre (cselekvéses, rajzos, figyelemi, emlékezeti stb. „értelmiségi próbák”), valamint megfigyelésre épült. A beszámolóból kiderül, hogy már e négy év alatt igen kiterjedt adatgyűjtés történt, statisztikai feldolgozással egybekötve (noha ez nem a mai eljárásokat jelentette). Várkonyi így mutatja be a munka célját és az adatgyűjtés eredményeit (Várkonyi, 1934, 30.o.):

„Az intézet munkássága általános érdekű problémák mellett a szegedi és szegedvidéki gyermekek és ifjak pszichikai sajátosságainak kutatását tűzte ki feladatul; oly számú statisztikai adat összegyűjtése a cél, hogy egy-egy „mérőléc” felállítása is lehetővé váljék a vizsgált képességek területein. Ily szempontból legjelentősebb gyűjteményünk a gyermekrajzok („Fű a szél”) kb. 1000 adatát tartalmazza (6–18 évesek), egy más, hasonlóan kb. 1000 adatot tartalmazó gyűjtemény vonatkozik a pályaválasztásokra (10—20 évesek). A figyelem tesztjei közül a Nagy László-féle összeadási módszer tesztjei (kb. 1000 adat, egy héten keresztül, mindennapos vizsgálat ugyanazon személyekkel), a Bourdon-teszt, az Ebbinghaus-féle szövegkiegészítés (Lückentest), az esemény-emlékezet, alak-, szóemlékezet (kettes és hármas szócsoporthoz), a szorosabb értelmű „intelligencia”-vizsgálatok tesztjei („főfogalom”; több mint 800 adat). Ezeken kívül végeztünk speciális vizsgálatokat is: Dr. Boda István saját módszerével az értelmiség és képzelet, valamint az emlékezés e sorok írója a szuggesztív és az erkölcsi érzület jelenségeit, s a Poppelreuter-féle „pszichokritikai” módszer eljárásait tettem vizsgálat tárgyává. (A szuggesztív vizsgálatára Webb eszméje alapján egy műszert szerkesztett, mely „szuggesztív-meternek” volna nevezhető).”

A beszámolóban Várkonyi hosszasan értekezik a teszt módszer előnyeiről és hátrányairól, továbbá az intelligencia, az alkalmasság és a tehetség fogalmáról. Miközben fontosnak tartja a tesztek alkalmazását, „nem elvakult híve” a teszt módszernek. Érdeemes hosszabban idézni, hogy milyen értékelést ad Várkonyi a tesztekkel kapcsolatban, mert

¹⁸ Akkoriban a „pszichotechnika” kifejezés terjedt el az alkalmazott pszichológia megjelölésére.

a pontok rávilágítanak elméleti – módszertani tudatosságára, és ma is tanulságosak (Várkonyi, 1934, 33–35. o.):

„A tesztek nem mérik és nem leplezik le az egyénben azt, ami benne sokszor a legértékesebb: a spontaneitást, a feladatait s ezek megoldásait önként kereső szabad „intelligenciát”, hanem csak a reaktív teljesítményben megnyilvánuló képességeket; ugyanis tesztmegoldások mesterséges reakciókat kiváltó próbák, kérdések, melyekre választ várunk, nem szabad és független megnyilvánulások. Úgyszintén nem adnak a tesztvizsgálatok megbízható képet a személyiség erkölcsi, karakterológiai sajátosságairól sem. Inkább csak az érzéki, szenzomotoros és értelmi teljesítményekről nyerünk a tesztekkel értesülést, de itt csak a „pszichográfiai minimumról”. ... Minden számszerűségük és kvantitatív jellegük ellenére is a tesztek nem érhetik el soha a kísérletek és folyamatok exaktságát. A tesztek ugyanis feladatmegoldások; e megoldásokban azonban származó pszichikus (és nem pszichikus) tényezőkön kívül nagy szerepet játszik a vizsgált személy szubjektív „munkaakarata”, mellyel szabadon rendelkezik. ... a tesztek nem lehetnek kellő objektív exaktágúak azért sem, mert nagyban függenek a tesztek alkalmazóinak (a vizsgálatvezetőnek) személyi adottságaitól is. ... a tesztmegoldások nem egyetlen „tisztá” képességet hoznak működésbe, hanem a képességek egész kötegét. Ennek folytán nem tudjuk megjelölni pontosan az alapul vett (vizsgált) képesség igazi szerepét a megoldásban, — sőt, sokszor azt sem tudjuk, hogy a megoldás (vagy a hiba) mely úton jött létre. ... A tesztek gyakran csak a „laboratoriumi embert” vizsgálják: ez pedig absztrakció. A laboratóriumi ember tevékenységéről az élőember gyakorlati tevékenységére nem lehet következtetést vonni.”

Várkonyi ezek után tárgyilagosan kitér a tesztek pozitívumaira is, és megállapítja:

„A tesztek, bármennyire kritizálhatók is, mindenesetre jobbak, mint minden hasonló eljárás hiánya. A tudományos emberismeretnek sincs más módszere, mint a teszt módszer és a megfigyelés. És ezeknél is nem az eredmények egyszerű regisztrálása (összeadása, középértéke) a fontos, hanem ezeknek az összeműködésre való vonatkoztatása; az élet egészébe való behelyezése. Az emberismerő módszerek „exaktsága” egészen más értelmű tehát, mint pl. a fizikai mérőmódszerek exaktsága. ... A tesztek nélkülözhetetlensége mellett gyakorlati értékességük: az üzemekben, a gyakorlati életben, hol a képesség egyedüli értékmérője a belőle fakadó siker, az idevonatkozó irodalom tanúsága szerint a lélektani tesztek diagnózisai, sőt prognózisai is az esetek 3/4 részében beváltak” (Várkonyi, 1934, 35. o.)

Várkonyi szemléletét, így bizonyosan a laborban folyó munkát is meghatározta holisztikus-bergsoniánus nézőpontja, amely a személyiség egészlegességét hangsúlyozta. A személyiség megismerésében elengedhetetlennek tartotta a „rendszerezett megfigyelés” módszerét. Német szakirodalmat idézve hangsúlyozta a „totális eljárás” fontosságát, amely az egész személyiség egyedi struktúrájának és mélységi rétegeinek végső lélektani megismeréséhez akar elvezetni („strukturelle Ganzheitserfassung durch Vollanalyse”, Várkonyi, 1934, 41. o.).

A képességvizsgálatokban amerikai tapasztalatokat tudott hasznosítani Baranyai Erzsébet, aki mellett, hogy magántanár volt az intézetben, kutatásokat is folytatott. Ame-

rikai tanulmányútjáról e képpen számolt be a hazai sajtóban: *„A gyermek értelmi állapotának felmérése ma láz Amerikában. ... Megmérnek minden funkciót, megmérnek mindent, ami megmérhető és meg nem mérhető, azaz, hogy ilyen nincs is az amerikai szerint, mert ami létezik, az kvantitásban létezik”* (Baranyai, 1929, 20. o., idézi Vajda, 2016, 19. o.). Hírt ad az amerikai „orvosló” hozzáállásról is, arról például, hogy az iskolákban van „orvosló számtan és orvosló olvasás”, a pszichológia osztályon pedig a gyermek magatartását orvosolják (u.o.). Baranyai mindamellett – Várkonyihoz hasonlóan – hangsúlyozza, hogy a gondolkodási képességek egyediek, szerinte a „magasabb rendű értelmesség”: az alkotóképesség nem vizsgálható statisztikai eszközökkel, és a gondolkodás érzésekkel átszőtt folyamata legalább olyan fontos, mint az eredmény. Saját vizsgálataiban a kvantitatív tesztvizsgálatok mellett minőségi vizsgálati módszereket is alkalmazott (például hiányos mondatok kiegészítése, történet befejezés, értelmetlen szóhalmozatok mondattá formálása, abszurd ítéletek helyességének megítélése (Baranyai, 1938, 1939). Később (1960-ban) Baranyai részt vett az Életes-Binet-teszt korszerűsítésében (Vajda, 2016).

Összességében: a labor közelebbi megismerése egy élénk és modern, országosan ismert kutatóhely képét vetíti élénk. Az itt dolgozó szakemberek részt vettek a hazai és nemzetközi szakmai életben, nemzetközi tájékozottsággal rendelkeztek, ugyanakkor a magyar társadalom szűrőjén keresztül közelítették meg a kutatási kérdéseket. A Várkonyi intézet gazdag profilját tovább növelte az intézethez kapcsolódó kísérleti iskola működése is – ez volt az Újszegeden működő Kerti Iskola.

A KERTI ISKOLA

Várkonyinak az Új Nevelés mozgalommal és a pedagógiai kísérletezéssel kapcsolatos elkötelezettségét mutatja, hogy saját pénzén kísérleti iskolát hozott létre Újszegeden, a Tárogató utca 12 szám alatt, egy 5 szobás családi házban, 6–10 éves fiú és lánygyermek számára.¹⁹ Az intézmény csak két évig állt fenn, azután anyagi okok miatt megszűnt, jelentősége mégis nagy. Az iskola működésének részletes leírását adja Fizel Natasa írása a jelen kötetben (Fizel, 2020). Itt csak az intézet teljes képének rekonstrukciója céljából idézem fel a legfontosabbakat.

Magyarországon a század elején gyökeret vert a gyermektanulmányozási- és ezzel összefüggésben a reformpedagógiai mozgalom (Németh, 1996). A reformpedagógiai eszmék megvalósításának fő helye a Domokos Lászlóné Löllbach Emma vezetésével működő „Új Iskola” volt Budán, de ismert volt Nemes Aurélné Müller Márta buda-

¹⁹ A gyermekek különböző társadalmi osztályokból származtak, a szülők között volt orvosok, köztisztviselő, de gyári munkás is. Az iskola életét érintő kérdésekben a szülők véleményét is meghallgatták.

pesti „Családi Iskolája” is. Várkonyi, aki tagja, egy ideig pedig társelnöke is volt a Magyar Gyermektanulmányi Társaságnak, közelről követte ezeket a pedagógiai kísérleteket. 1936-ban részt vett az angliai Cheltenhamben szervezett Pedagógusok Világkongresszusán, amely az „Új Nevelés Ligája” által szervezett egyik legjelentősebb nemzetközi reformpedagógiai tanácskozás volt abban az időben (Pukánszky, 2002). Még ebben az évben Várkonyi megnyitotta a Kerti Iskolát. Az iskola igazgatásával tanítványát, Dolch Erzsébetet bízta meg, aki egyben a vezető tanítói pozíciót is betöltötte.

Az iskola működését Várkonyi és Dolch a nemzetközi reformiskolák elméleti alapjainak és gyakorlatának magyar adaptálására építette. Dolch *„Az Új Nevelés elméleti és gyakorlati megvalósulásai”* címmel írt doktori disszertációja a téma egyik legátfogóbb elméleti feldolgozása volt. Gyakorlati tapasztalatot Domokosné iskolájában szerzett, ahol egy hónapot hospitált 1935-ben. Várkonyi rendszeresen publikált *„A Cselekvés Iskolája”* című lapban, amely a magyar reformpedagógia országosan elismert szócsöve volt. Figyelemreméltó, hogy ezt a lapot a Tanárképző Főiskola²⁰ gyakorló iskolája adta ki 1933 és 1944 között, az igazgató, Kratofil Dezső főszerkesztésében. Várkonyiék Claparède, Decroly, Ferriere, Kerschensteiner és Dewey megközelítéseit integrálva fogalmazták meg az iskolamodell céljait, szembe helyezkedve a passzív befogadást előtérbe helyező herbartianus modellel. A Kerti Iskola a teljes gyermeki személyiséget aktív cselekvésen, gyakorlati tevékenységen keresztül fejlesztő iskola kívánt lenni. A tevékenységek között szerepelt a kertészkedés, a kollektív meseszövés, a színielőadások tartása. Az oktatás játékosan, sok szemléltetéssel és a cselekedtetéssel történt. Az intellektuális, a testi, a szociális és az erkölcsi – vallásos nevelés egyaránt hangsúlyt kapott (Fizel, 2020 jelen kötet, Pellesz és Szűts-Novák, 2019, Pukánszky, 2002). Az iskola fennállása alatt egyben kutatási műhelyként is működött, ahol tesztelést és egyéb lélektani vizsgálatokat végeztek. Dolch Erzsébet hetente egyszer a városi érdeklődők számára is készített személység, illetve pályaalakmassági teszteket (ún. pszichogramokat) (Pukánszky, 2002).

Összességében: a Várkonyi intézet egy sokoldalú, a modern irányzatokra nyitott, országosan ismert intézmény volt, ahol jó lehetett dolgozni. Ebben az intézetben pedagógia és pszichológia szorosan összefonódott. Ez 1934-től szervezetileg is így volt, mivel a gazdasági válság miatt a bölcsészkaron intézeteket vontak össze. Ennek keretében a Várkonyi-féle intézethez kapcsolták a Pedagógia Intézetet, amelynek éléről Imre Sándor Budapestre távozott (v.ö. Szokolcszky szerk., 2009).

A szegedi tíz év Várkonyi pályafutásának legtermékenyebb időszaka volt. Közel száz publikációja jelent meg ezen időszak alatt (jelentősebb könyvek: *Bevezetés a nevelés-lélektanba*, 1937, *Neveléstan*, 1938, *A gyermek lélektana, két kötet*, 1938–1940). Jelentős tudományos közéleti tisztségeket töltött be a Magyar Pedagógiai Társaság alelnökeként, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság egyik vezetőjeként, a Magyar Pszichológiai Szemle főszerkesztőjeként és a Magyar Pszichológiai Társaság társelnökeként, később

²⁰ Teljes neve: Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola.

elnökeként. A jelentős tisztségekre annak a szemléletnek köszönhetően választották meg, amely „konkrét tényekre és irodalmi adatokra épülő pedagógiai-pszichológia” volt, egyben egy körütekintő, a szélsőségektől mentes filozófiára alapozódott (Kiss, 1988, 205.).

Az egyetemen belül is aktív közéletet élt. 1937/38-as és 1938/39-es tanévekben a Bölcsészettudományi Kar dékánja volt. Emellett vezette az egyetemi diákjóléti intézményt, a Mensa Academica-t. Részt vállalt az egyetemi énekhar irányításában, és kapcsolódásként első hegedűsként szerepelt az egyetemi szimfonikusokkal (Csomortáni, 2009).

1940 őszén ennek a korszaknak végeszakadt. Az augusztus 30-i II. bécsi döntés nyomán Kolozsvár ismét Magyarország része lett, a menekült Ferenc József egyetem visszaköltöztetett Kolozsvárra. A Szegeden eresztett gyökerek azonban erősek voltak, ott is megmaradt az egyetem, Horthy Miklós Tudományegyetem néven.²¹ Kolozsvárról azonnali égető szükség volt professzori karra. Várkonyi más szegedi professzorokkal együtt (pl. Málnási Bartók György filozófus, Miskolczy Dezső neurológus²²) kötelességének érezte, hogy részt vegyen az újjászervezésben. Kolozsvárra költözött, igazgatója lett a Majális utcai Lélektani Intézetnek, majd a Pedagógiai Intézetnek is. A szegedi intézetet Bognár Cecil Pálra hagyta.

AZ INTÉZET BOGNÁR CECIL PÁL ALATT ÉS A FELSZÁMOLÁS. A BETILTOTT ÉS A REJTŐZKÖDŐ EMLÉKEZET 1940-TŐL A FORDULAT ÉVÉIG

1940-es átszervezésben a pedagógiai és a lélektani intézet ismét szétvált. A Pedagógiai Intézet élére Mester János, a Lélektani Intézet néven újjászervezett egység élére pedig Bognár Cecil Pál (1883–1967) került. Feltételezhető, hogy Várkonyi javasolta Bognárt utódául, aki ismert név volt a hazai fejlődés- és pedagógiai lélektanterületén, és Várkonyihoz hasonlóan pannonthalmi bencés szerzetes háttérrel, valamint pécsi kötődéssel is rendelkezett. Papi fogadalmát 1906-ban tette le, azt követő tanári képzést matematika–fizika szakon szerzett és középiskolai tanárként is dolgozott. 1911-ben bölcsészdoktori oklevelet szerzett a Budapesti Tudományegyetemen filozófiából, mint fő-, elméleti fizikából és pedagógiából, mint melléktárgyakból. A budapesti egyetemen magántanárrá képesítették 1921-ben a „természettudományok ismerettan”, majd az „ismerettan és logika”, és 1930-ban a lélektan és kísérleti pedagógia tárgykörben.

²¹ Az új egyetemet személyesen Horthy Miklós kormányzó nyitotta meg 1940 november 11-én – az oktatás pedig másnap elkezdődött. Az egyetem első rektora a már Nobel díjas Szent-Györgyi Albert lett.

²² Miskolczy Dezső (1894–1978) a modern ideg- és elmeorvoslás nemzetközi híró úttörője volt, a szegedi egyetemen létrehozta az Agykutató Intézetet, iskolát teremtett. Az 1940-es év nem lehetett könnyű számára – kolozsvárra költözésének évében vált el feleségétől, aki Szent-Györgyi Alberttel kötött házasságot.

1930-as évektől már kifejezetten gyermeklélektannal foglalkozott, ezen a területen tartott a budapesti egyetemen előadásokat. Itt nyilvános rendkívüli tanári kinevezést is kapott 1933-ban, miután 1937-ben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem bölcsészeti karának Pedagógiai Tanszékére került. Bognár nem rendelkezett olyan nemzetközi tekintéssel mint Várkonyi, de elismert egyetemi tanár volt, aki sokat publikált (például: *Tanulmányok a gyermeki lélekről*, Berlin, 1925; *A művészi alkotás és a műélvezés lélektana*, Pozsony, 1925; *A normák alkonya*, Budapest, 1932; *Térszemlélet*, Budapest, 1932; *Mi és mások. A mindennapi élet lélektana*, Budapest, 1937; *A nőnevelés*, Pécs, 1940; *Lélektan és gondolkodástan*, 1941). Népszerű szerzővé „Mi és mások” című könyve tette, amely a társas érintkezés kérdéseit vizsgálta, gyakorlati útmutatásokkal kiegészítve. A könyvet többször kiadták, két ízben még az 1989-es rendszerváltás után is. Bognár a hazai szakmai közéletben fontos szerepet töltött be: többek között 1931-től ő vezette a Magyar Gyermektanulmányi Társaság Gyermekpszichológiai Szakosztályát, a Magyar Pszichológiai Társaság társelnöke, az Országos Köznevelési Tanács tagja volt. A szegedi egyetemen különféle bizottságokban (Könyvtári Bizottság, Gazdasági bizottság stb.) szolgált, 1943–44 között pedig bölcsészkaros dékán volt.

Bognár Várkonyi vonalát folytatta a szegedi intézetben, de igen nehéz idők következtek. Az egyetem egy részének kiválása, az újjászervezés nagy energiákat vett igénybe. A munkatársi gárda változott. Baranyai Erzsébet Várkonyival Kolozsvárra távozott.²³ A Kerti Iskola már 1938-ban megszűnt, Dolch Erzsébet tanárként folytatta pályáját (Pukánszky, 2002). Bognár körül új emberek bukkantak fel, közöttük Vértess O. József (1881–1953) magántanár, a hazai gyógypedagógiai lélektan jelentős képviselője, aki 1940-től 10 éven át oktatott az intézetben (a következő tárgyakat: A gyógyító pedagógia rendszere, Hisztériás gyermek, Az emlékezet lélektana, Abnormis gyermekek az iskolában, Az alaklélektan problémái). Az intézetben oktatott kísérleti lélektant egy másik jelentős személy is: Schnell János (1893–1973), aki Ranschburg Pál tanítványa volt, és 1926-tól utóda a Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium élén.

A szegedi egyetemen 1944 tavaszáig a háború légkörében, de viszonylag zavartalanul folyt az oktatás. A tavasz végén azonban már országszerte – így Szegeden is – honvédelmi munkára kötelezték a felsőoktatási hallgatókat. 1944 júniusa és szeptembere között a várost hat amerikai légibombázás érte. Megsérültek egyetemi épületek is, például 1944. július 3-án a bombák a szegedi Aradi tér környékére és a klinikakert területére hullottak (Tóth, 2019). Őszre a front közeledte miatt a rektor, a hivatalok és az oktatók egy része Budapestre költözött, őket a Műegyetem fogadta be ideiglenes elhelyezésre (Devich, 1986, Osváth, 2006). A háborút követően nem volt könnyű a visszaköltözés, végül az 1945–46-os tanévben újra indult az intézmény, Szegedi Tudományegyetem néven.

²³ Boda István és Harkai Schiller Pál is Kolozsvárra mentek.

AZ 1950-ES ÉVEK

Szeged és az egyetem további sorsát megszabta a kommunista párt hatalomátvétele. Az 1940-es évek végén Szeged helyzetét jelentősen rontotta földrajzi pozíciója. A Kominform Jugoszláv Kommunista Pártot bíráló 1948. június 27-i határozata után Magyarország és déli szomszédja között megromlottak a kapcsolatok.²⁴ A beruházásokat elvonták a déli határokról, a szegedi pártszervek minden ellenzéki tevékenységet titoizmussal azonosítottak. A Nagyszegedi Pártbizottság 1949 őszén felülvizsgálta a térséget és felmérték az ott élő „ellenséges elemeket” (kulákokat, Horthy-tiszteket, a „klerikális reakció” képviselőit), és a délszlávokat. A pártbizottság 1949 decemberében kérte az illetékes állami és pártvezetőket (Farkas Mihályt, Péter Gábort, Kádár Jánost), hogy a határ közeléből az ország távolabbi részére telepítsék át azokat az elemeket, akik feltételezhetően a titoista ügynökök munkáját támogatják” (Blazovich, szerk., 2010, 112 par.)²⁵

A párt meghatározta, hogy ki a rendszer ellensége. Egy brosúra (MDP, 1951–52)²⁶ a következőképpen fogalmaz:

A Magyar Dolgozók Pártja kemény harcokban vezeti népünket a szocializmus felé. A volt gyárosok és nagybirtokosok, a levitézlett szolgabírák és horthysta katonatisztek, a volt csendőrök és a kulákok minden erejükkel arra törekednek, hogy megzavarják építőmunkánkat, hogy gátolják előrehaladásunkat ezen az úton. A béke, a szabadság, a szocializmus ellenségeinek első sorában áll a klerikális reakció, az amerikai imperialisták ügynöksége, a kizsákmányolók támasza. ... A klerikális reakció tehát az egyház leple alatt gyülekező néppellenes elemek tevékenysége, amelynek célja a népi demokrácia megdöntése, a régi elnyomó nagybirtokos és tőkés-rendszer – és ezen belül a reakciós főpapok politikai és gazdasági hatalmának – visszaállítása.

²⁴ A Kominform teljes nevén Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája. Moszkvából irányított nemzetközi kommunista szervezetet 1947 és 1956 között. A „titoizmus” a Josip Broz Tito jugoszláv vezetőjével fémjelzett kommunista ideológia volt, amelyet a sztálini vezetés ellenségesnek minősített a trockizmussal együtt. Ennek jegyében a kommunista táboron belül éles konfliktus alakult ki Jugoszláviával.

²⁵ Az Ausztria és Jugoszlávia felé eső határ mentén kijelölt 15 km. széles határsávból ki is telepítettek kb. 1500 fő kulák, szerzetes ill. apáca és egyéb „ellenséges” személyt.

²⁶ A brosúra címe: „A klerikális reakció – népi demokráciánk ellensége” 1951/52-ben jelent meg a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztálya A politikai alapismeretek tanulóköréi részére című füzet sorozat keretében. Online: http://www.ppek.hu/konyvek/Magyar_Dolgozok_Partja_A_klerikalis_reakcio_nepi_demokracian_k_ellensege_1.pdf Az ellenség elleni harc egyben a koncepciók perek indítását is jelentette. Ennek egyik fontos láncszeme volt a Mindszenty per 1949 februárjában, amelynek során Mindszenty József hercegprímást életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte a kommunista népbíróság, hazaárulás és valutaüzérkedés vádjában. Azt a Mindszenty-t, akit a nyilasok 5 hónapon át Sopronkőhidára, majd Sopronba hurcolták és fogvatartották, mert nem volt hajlandó háláadó misét celebrálni a hungarista vezetés üdvére.

Intézkedéseket is foganatosítottak ezekben az években a kulákság és városi polgárság, a volt tőkés vállalkozói réteg és a Horthy-rendszer tisztviselői ellen. Csak 1952-ben több mint 100 családot telepítettek ki a városból, lakásaikat, ingóságait elvették (Blazovich, szerk., 2010, 132 par.).²⁷

Az egyetemeken a légkör és a helyzet a fordulatnak megfelelően alakult (v.ö. Szokolcsky, 2020a, jelen kötet). A szegedi pszichológia területén kettős okból elkerülhetetlen volt a retorzió: az intézet vezetője definíciószerűen a klerikális reakció képviselője volt, ezen túl a pedológia híve és képviselője. A pedológiát 1936-ban a szovjet kommunista párt ítélte el antimarkista, áltudományos tevékenységként. Ennek nyomdokain járt az MDP 1950-es határozata. Felmerül a kérdés, hogy a pedológia miért vívta ki a szovjet kommunista párt ellenszenvét, amikor a forradalmat követően a gyermekközpontú reformpedagógia még állami támogatást élvezett? A válasz egyrészt Buharin nevével való összefonódásban kereshető, aki támogatta a pedológiát, de személye koncepció per célpontja lett.²⁸ Nagyobb részt pedig abban, hogy a gyermeki szabadságot hirdető pedológia összeegyeztethetelen volt azzal a céllal, hogy a gyermekeket a szocializmus fegyelmezett építésére kell felkészíteni (v.ö. Sáska, 2005).

Bognár Cecil Pált – aki nemrég még köztisztviselőként álló személy volt és számos egyetemi pozíciót foglalt el – 1949-től eltávolították a tanítástól, 1950-ben pedig nyugdíjazzák. Munkásságát korán elítélik – az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. számú, a fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről szóló rendelete mellékletében szerepelnek és tiltott listára kerülnek Bognár Cecil Pál következő könyvei: „Ifjúságunk egységének alapjai”, Actio Catholica, Budapest, é.n., és „Kamaszok”, Szent István Társulat, Budapest, 1941 (Sáska, 2008). Bognár szegénységben, visszavonultan élt Szegeden 1967 júniusáig, majd Pannonhalmára költözött, ott halt meg.

1950-ben a Lélektani Intézetet beolvasztották a Neveléstudományi Intézetbe, amelynek addigi vezetőjét, Mester Jánost szintén nyugdíjazzák. Egy rövid átmenet idejére a Várkonyi tanítvány, irodalomtörténész Baróti Dezső vette át az intézet vezetését. Őt hamarosan követte az intézetvezetői székben Tettamanti Béla (1884–1959), majd az ő váratlan halála után²⁹ Ágoston György (1920–2012). Tettamanti Bélát azt az értelmiségi választat járta, amely a széleskörű európai műveltségen, filozófiai felkészültségen és baloldali meggyőződésen keresztül vezetett a kommunista elköteleződésig³⁰,

²⁷ Az Ausztria és Jugoszlávia felé eső határ mentén kijelölt 15 km. széles határsávból ki is telepítettek kb. 1500 fő kulák, szerzetes ill. apáca és egyéb „ellenséges” személyt.

²⁸ 1938-ban kivégezték.

²⁹ Lenyelt egy kenyérbe került fésűfogat és bélperforáció majd vérmérgezés következtében meghalt (Dúró Lajos közlése).

³⁰ Tettamanti tevékenyen részt vállalt a Márciusi Front munkájában, ezért a Sztójay kormány alatt bujkálnia kellett. A Márciusi Front a népi írók (pl. Erdei Ferenc, Féja Géza), valamint a budapesti Egyetemi Kör és a debreceni Egyetemi Kör diákjainak szervezete volt. Bibó István és Tettamanti Béla is támogatta tevékenységüket. Tettamanti 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. Erede-

majd az 1950-es években Marx, Engels, Lenin és Sztálin „pedagógiai tanításainak” (feltehetően kényszerűen) egyetértő hangoztatásában. Szocialista pedagógiát akart alkotni, de magyar pedagógiai örökség továbbfejlesztésével, nem a szovjet minták szolgai másolásával (Gácsér és Pukánszky, 1992). Ágoston György szintén 1945-től kezdve volt tagja a kommunista pártnak. 1952-ben nyert el kandidátusi fokozatot.³¹ Az 1950-es években a pedagógiai közéletben vezető személyiséggé vált, vezette az MTA Pedagógia Főbizottságának munkáját. 1956-ban bírálat érte³², ezt követően 1959-ben került a szegedi egyetemi pedagógia élére, amit 1990-es nyugdíjazásáig vezetett.

Tettamanti és Ágoston elismert vezető személyiségek voltak a pedagógiában, ami az általános tényezőkön túl még inkább meghatározta a pedagógia domináns helyzetét a szegedi egyetemen. A pszichológia betagozódott a szocialista pedagógia rendjébe – feladata a tanárszakos hallgatók felkészítése volt a marxista szellemiségű pszichológia keretében. A lélektan visszaszorult az általános lélektani stúdiumok oktatására, heti 2 óra terjedelemben. Az 1950-es években a pszichológia szervezetileg vegetatív állapotban létezett a szegedi egyetemen.

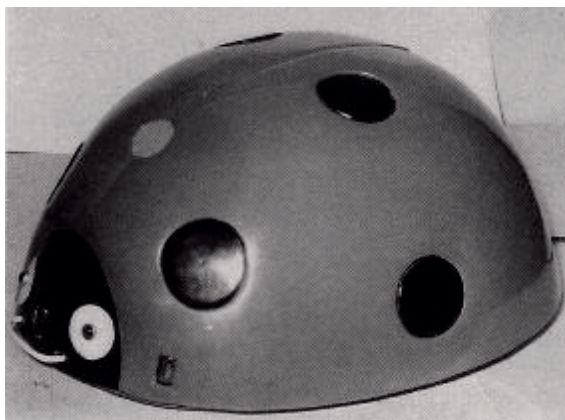
Meglepetésekre mégis bukkanhatunk az ötvenes évek szegedi egyetemi világában. A Tettamanti vezette intézetben dolgozott Király József pszichológus, aki kísérleti pszichológiához kötődő publikációkat tett közzé (pl. *Az idegrendszer plaszticitása és a nevelhetőség, Új készülék reakcióidő határozására, A színes hallás és a feltételes reflex*), és népszerű könyve jelent meg 1964-ben *Kísérletező pszichológusok* címmel (Király, 1964). Még érdekesebb, hogy Király József pszichológus ötletéből kiindulva építette meg 1957-ben Muszka Dániel szegedi informatikus – kibernetikus, Kalmár László matematikus tanítványa, a nemzetközileg is egyik elsőnek számító robot-állatot, a „szegedi katicabogarat”, a pavlovi feltételes reflexek modellezése céljából (lásd 7. ábra). A katica formájú (60cm hosszú) gép feltétlen és a feltételes reflexek alapján működött, és kondicionálható mozgásos viselkedést produkált. Muszka 2011-ben Muszka Dániel kivitt egy másolatot a londoni Science Museum- tartott robotikai kiállításra, ahol a modellt beválasztották a tizennégy legjobb robot köz (Szabó, 2019).

tileg makói tanár lévén tanári kapcsolatba került József Attilával, akinek az útját egyengette és bátorította őt (Tettamanti, 2006)

³¹ Kandidátusi disszertációját a közösségi nevelés és az úttörőmozgalom témaköréből írta (Ágoston, 1952).

³² Veczkó József (in Szokolszky, szerk. 2009, 117.o.) visszaemlékezésében a következőket mondja: „Ágostonnak azért kellett hivatalból Szegedre jönnie Pestről, mert 1956-ban a Petőfi Irodalmi Körben felszólalt, forradalmi hevületében. És ezért büntetésből vagy jutalmul Szegedre került. Na most, Veczkó Jóska akkor Zalaegerszezen élt a családjával, és beválasztották az ottani Pedagógus Forradalmi Bizottságba, ezért tulajdonképpen menekülnie kellett a letartóztatás elől, Zalaegerszegről. És ebben az élethelyzetben találkoztam én a hasonló helyzetben lévő Ágostonnal.”

Ki kell térnünk Várkonyi sorára. A kolozsvári professzorok 1944 tavaszán szembefordultak a Sztójay-kormány zsidóellenes intézkedéseivel, és szeptemberben, amikor a magyar kormány elrendelte Kolozsvár kiürítését, nem hagyták el egyetemüket. Az egyetem óvóhelyén nyitották meg a tanévet (Tonk, 1999). 1945-ben a román hatóságok átvették az uralmat, ekkor sokan elhagyták Kolozsvárt. Várkonyi is Budapestre menekült, ahol egykori tanítványa, Ortutay Gyula volt az

7. ábra. A szegedi katicabogár, Muszka Dániel találmánya.

Forrás: [https://www.inf.u-](https://www.inf.u-szeged.hu/~csendes/katica/honlap/mukodes.htm)

[szeged.hu/~csendes/katica/honlap/mukodes.htm](https://www.inf.u-szeged.hu/~csendes/katica/honlap/mukodes.htm)

oktatásügyi miniszter. Ortutay 1945 őszén a Műegyetem Neveléstudományi Tanszékére nevezte ki Várkonyit, de 1947-ben áthelyezte a budapesti egyetemre, az 1919. óta betöltetlenül maradt lélektani tanszék betöltésére. Rövid másfél éves ottléte alatt Várkonyi javaslatot tett egy Kísérleti Pszichológia Tanszék felállítására, amit végül is Kardos Lajos töltött be (Pléh, 2019). 1950-ben egyértelművé tették, hogy személye a rendszer számára nem elfogadható – eltiltották az oktatástól és felmondtak neki. Írásai tiltólistára kerülnek, és csaknem a rendszerváltásig azon is maradnak (Csomortáni, 2009).

Várkonyi életén végighúzódott egy romantikus szál (v.ö. Csomortáni, 2009). 1932-ben „villámcsapásszerűen” beleszeretett tanítványába, Kisfaludy Erős Piroskába. Szerzetesi kötelékét tekintve a lánykérés botrányosnak minősült és meghiusult. Az apa nem adta beleegyezését, sőt, lányát házasságkötésbe kényszerítette. Várkonyi munkával orvosolta fájdalmát. A háború után Budapestre érkezve azonban újra összetalálkoztak, ezúttal nem volt akadálya a házasságnak, mert Piroska időközben elvált. Várkonyi 1947-ben kilépett a rendből, és összeházasodtak. Felesége támasza tudott lenni a rá váró nehéz években. Eltiltása után egy darabig baráti segítséggel másodállásban a MÁV Alkalmasságvizsgáló Laboratóriumában szaktanácsadóként helyezkedett el, de írásai nem jelenhettek meg. Nehéz körülmények között, betegséggel küzdve élte idős napjait. Lakásán előadásokat tartott és fogadta barátait: Bálint Sándort, Ortutay Gyulát, Tamási Áront, Fitz Józsefet, Trócsányi Zoltánt, Prohászka Lajost (Csomortáni, 2009). 1971 május 20-án halt meg, 82 éves korában.

AZ 1960 ÉS 90 KÖZÖTTI IDŐSZAK

Az 1960-as évek elejét az 1956-os forradalom utóélete határozta meg. A forradalom, így az azt követő megtorlások is közvetlenül érintették a szegedi egyetemet, ezen belül is a bölcsészkart.³³ A forradalomban részt vett személyek ellen hosszan tartó megtorlási folyamat vette kezdetét (Blazovich, 2010). Ennek levezetésére Csongrád megyében Komócsin Mihály kapott felhatalmazást megyei pártvezetőként 1957-ben. A Kádárhoz képest dogmatikus baloldali párttitkár diktatórikus teljhatalmát egészen 1985-ig gyakorolta Csongrád megyében.³⁴ Így az országnak ebben a részében nem volt tapasztalható az a viszonylagos enyhülés, ami az 1960-as években Budapesten és az ország több részén tapasztalható volt, és ami hátere volt a pszichológia intézményes visszatérésének is.

Az 1960-as évek a fővárosi értelmiség körében szellemi pezsgést hoztak. Az elmúlt tapasztalatok fényében viták indultak az „igazi marxizmus” mibenlétéről (Sáska, 2005, Weiss, 2010). A pszichológia visszatért az ELTE-n, és kezdte visszanyerni szervezeteit (Kovai, 2016, Máriási, 2016, Pléh, 2011). Vidéken sokkal szűkebb volt a mozgástér. A szegedi egyetem évkönyve az 1960–67 között elért eredményekről beszámolva a következőket írja: *„a dogmatizmustól és revizionizmustól megtisztult marxizmus – leninizmus iránt megnövekedett érdeklődést táplálva igyekeztünk elősegíteni oktatóink ideológiai továbbképzését”* (JATE évkönyv, 1966 (1967), 23.). A kommunista szakemberképzés megvalósítását a beszámoló szerint 1966-ra sikerült elérni. Az ez évi pártértekezletben rögzítették, hogy az oktatók nagy többsége elvégezte a Marxista–Leninista Esti Egyetemet, vagy ennek megfelelő marxista képzésben vettek részt, és hogy az oktatók 60%-a párttag. Az egyetemi pártpolitikában a KISZ (Kommunista Ifjúsági Szövetség) kezében volt a hallgatók nevelése, amit az egyetem minden erejével támogatott. Az ideológiai és belügyi ellenőrzés szorosságát mutatja például, hogy 1964-ben eljárás indult Bálint Sándor néprajzkutató egyetemi tanár ellen, mert tudományos kutatóútjáról külföldi könyvekkel tért haza, és ezeket ismerőseinek kölcsönadta. Bálint Sándort egykori Demokrata Néppárti kötődése miatt veszélyesnek minősítették, titkos megfigyelés alatt tartották, majd a Belügyminisztérium döntése alapján perbe fogták és jogerősen 6 havi felfüggesztett szabadságvesztésre ítélték (Blazovich, 2010).

A lélektan továbbra is a pedagógia fennhatósága alatt működött. Az 1960-as években a tanárjelöltek 10 félévből 3 félévben kaptak lélektani oktatást. Az 1958/59-es tanévben Király József adjunktus helyébe Duró Lajos (1928–2015) lépett, aki 1953 és 1957 kö-

³³ Részletes ismertetést ad Miklós, 2011.

³⁴ Csongrád megyét ebben az időszakban „PolPot megyének” nevezték Komócsin Mihály uralma alapján. A Komócsin család több tagja hatalmi pozícióban volt, ezért „Komócsin klán”-ként emlegették őket a köznyelv. Megingathatatlan pozíciójukat munkásmozgalmi múltjuknak és a szovjet támogatásnak köszönhették. (v.ö. Miklós Péter 2017)

zött a leningrádi Herzen Pedagógiai Főiskolán volt aspirantúrán.³⁵ Pedagógiai kandidátusi fokozatát honosították, majd pszichológiai fokozattá minősítették át.

1970 szeptemberében egy jelentékenynek tűnő átszervezés történt: önálló egységként Pszichológiai Tanszék jött létre Dúró Lajos docens vezetésével. A Pszichológia Tanszék azonban csak úgy alakulhatott meg, hogy egyúttal létrejött a Pedagógiai és Pszichológiai Tanszékcsoport, melynek vezetője Ágoston György lett. Ettől kezdve 20 éven át – egészen a rendszerváltásig – Dúró Lajos és Ágoston György neve fémjelezte a JATE-n működő pedagógiát – pszichológiát (az egyetem 1962-ben felvette a József Attila Tudományegyetem nevet).

Az oktatók pedagógiai irányú kutatásokat folytattak. Dúró tanszékén lett oktató Veczkó József (1928-), aki korábban a gyermekvédelem területén dolgozott Kecskeméten. Egyetemi doktori disszertációját 1965-ben védte meg Dúró Lajosnál, és Ágoston György hívására 1970-ben a tanszékre került adjunktusi, majd docensi beosztásba. Az 1971-ben Ágoston és Dúró szerkesztésében kiadott *Acta Universitatis Szegediensis*-ben Veczkó József *Az alap- és középfokú iskolai pedagógusok tanítványaiokról szerzett ismereteinek lélektani vizsgálata* c. tanulmánya kiterjedt empirikus kutatásokról számol be: Egy négyéves vizsgálat keretében 14 000 általános és középiskolai tanulót kérdeztek meg a tanév kezdetén, közepén és végén, hogy szívesen járnak-e iskolába. Egy 3000 pedagógusra és 8000 szülőre terjedő vizsgálat során szülői elvárásokat vizsgáltak az iskolai neveléssel kapcsolatban. Egy további vizsgálat több száz osztályfőnök – bevonásával vizsgálta, hogy a tanárok milyen ismeretekkel rendelkeznek az általuk tanított gyermekekről (Veczkó, 1971).³⁶

Szenes Márta, aki 1980-ban került a tanszékre a Debrecenben 1974-ben frissen indult pszichológus képzésből kikerülve, a következőképpen számolt be a szegedi helyzetről 2009-ben (Szokolszky szerk., 2009, 201. o.):

„1980-ban végeztem Debrecenben, rögtön utána Szegedre jöttem dolgozni. Megjelent az egyetemnek egy gyakornoki pályázata, ugyanis a régi doktori rendszerben, ha valaki doktorálni akart, akkor egy 2–3 éves gyakornoki időszakot kellett eltöltenie, és ez alatt volt módja megírni a doktori dolgozatát. Az akkori tudományos szisztémában ez volt az első fokozat, az első tudományos minősítés. Ehhez nem tartoztak olyan szisztematikus kurzusok, mint a mostani PhD képzésben. Tehát jelentkeztem az akkori József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Pszichológia Tanszékére, és itt lettem gyakornok, ami a dolgozat írása mellett azzal is járt, hogy taníthattam a Tanszéken. Abban az időben általában nem volt egyértelmű, hogy a tanszéken pszichológus diplomával rendelkezők tanítottak, hanem úgy is bekerülhettek az oktatók, hogy pszichológiai témájú dok-

³⁵ Ez a doktori ösztöndíjas tanulmányoknak felelt meg. Disszertációjának címe: „A proletármunkás-köziesség nevelése az oktatás folyamatában (a történelemtanítás alapján) a szovjet és a magyar iskolák felső osztályában” (Forrás: Akadémiai Almanach, lásd: Darvai, 2019).

³⁶ Veczkó József a gyermekvédelem elismert szakembere lett, a rendszerváltás után is jelentek meg művei ebben a témakörben.

torit írtak. Amikor én a tanszékre kerültem, akkor Dúró Lajos volt a tanszékvezető. További munkatársaim voltak többek között, Zakar András,³⁷ Gergely Jenő, Veczkó József, Helembai Kornélia, Keményné Gyimesi Erzsébet. Akkor nem volt még egyáltalán pszichológusképzés, csak tanárképzés folyt és én azon belül tanítottam pszichológiát, a legkülönbébb kurzusokat kellett oktatnom, kezdetben nem nagyon válogathattam. A kollégáktól nagyon sok támogatást kaptam ahhoz, hogy biztonságban kezdhesek tanítani, illetve írni a kisdoktori értekezést. Dúró tanár úr különösen odafigyelt a tevékenységemre, hiszen ő volt a témavezetőm. Sokat konzultált velem akkoriban, s osztotta meg velem gazdag kutatói tapasztalatait”

A RÉGI INTÉZET EMLÉKEZETE

Mi történt mindeközben a Várkonyi intézet és az ott dolgozók személyének, munkásságának emlékezetével? Mi lett a labor sorsa?

Pierre Nora, a történeti emlékezet jeles kutatója, ezt írja:

„Emlékezet, történelem: távolról sem szinonimák, s rá kell ébrednünk, hogy szembeállítja őket minden. Az emlékezet maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak, s ekképpen folyamatos fejlődésben áll, kiteve az emlékezés és a felejtés dialektikájának, nem törődve szükségszerű deformációjával, védtelen minden használat és manipuláció ellen, hajlamos hosszú rejtőzködésre és hirtelen új életre kelésre. ... Az emlékezet az általa összeforró közösségből fakad ... Az emlékezet természeténél fogva sokféle és sokszorozódó, kollektív, többes számú, mégis individualizált” (Nora, 1999, 143. o.).

A történeti emlékezet a múlt és a jelen közötti folytonosság hordozója, a civilizáció nélkülözhetetlen alapja. Ideális körülmények között a múlt észrevétlen természetességgel integrálódik a jelenbe, a tárgyi–személyi feltételek folytonosságára épülve. A múlt történeti emlékezetét azonban még ilyen körülmények között is őrizni kell, fenn kell tartani. A történeti emlékezet sérülékeny jelenség: plurális, érdekek és szubjektív szálak által átszőtt. Különösen sérülékeny ott, ahol erőszakos törések szabdadják a társadalom fejlődését. Az emlékezet ellenőrzése, manipulációja régóta hatalmi eszköz – a római korban kialakult szokás szerint a társadalomból kivetendő személyeket a „damnatio memoriae” sújtotta, emléküket kitörölték, nevüket nem volt szabad kiejteni.

Veczkó József a következőképpen emlékezett egy vele készült interjúban, 2009-ben:

„Ahogy említettem, volt a Wágner Ádám, aki kapcsán én Bognár Cecillel összeismerkedtem, őt meglátogattam. Amikor én ott voltam Bognár Cecilnél, akkor illegalitásban voltam ott, hivatalosan nekem nem illett elmennem Bognár Cecilhez. Ez akkor így működött, politikailag ez nem volt illő cselekedet. Erről a Dúró tanár úr sem tudott, talán ma sem tud, csak a Wágner Ádám és a Geréb Gyurka tudott erről. Bognár Cecil emlegette ne-

³⁷ Zakar András, aki egy Pályalélektani Tanszéki Csoportot vezetett.

kem Várkonyit. És akkor Várkonyi már nem volt Szegeden, hanem ők Piroskával akkor már Pesten voltak, összeházasodtak. Tehát Bognár Cecilen és Wágner Ádámon keresztül jutottam el Várkonyiékhoz”.

Bognár Cecil Pál tehát még életében hivatalosan „elfelejtetté” vált politikai, nem szakmai alapon. Két fejlődéslélektani könyvét tiltó listára tették, a tanítástól eltiltották és nyugdíjazták. Az ő esetében nem arról volt szó, hogy olyan ténylegesen kifogásolható pszichológiai nézeteket vallott volna, mint a fajpszichológia. Nevének törléséhez elég volt „klerikális reakciós” háttere és a pedológiai irányzathoz tartozása. Várkonyi szintén hivatalosan kitagadottá vált az ötvenes évekre, annak ellenére, hogy mindig is támogató kapcsolatot mutatott baloldali beállítottságú tanítványai (Ortutay, Baróti, Reitzer, Tomori) irányában, és a háború után – talán nyitottságának bizonyításaképpen – a szovjet pedagógia nagy alakjának, Anton Makarenkónak „Az új ember kovácsa” c. könyvéhez írt tanulmányt.

A hivatalos emlékezet tehát parancsszóra megszakadt. Mi lett a Várkonyi intézetében működő laboratórium sorsa? Veczkó József és Dúró Lajos a velük 2009-ben készült interjúkban így emlékeznek erre vissza (in Szokolszky, szerk 2009):

„Akkor nálunk az egyetemen (1962-ben) működött a labor, egy munkaszobából lett ott az Ady téri földszinten (mai BTK épülete). Ott lettek gépek, miegymás, hazugságmérő készülékkel, reakcióidő mérővel, tremor mérővel, hanggenerátorral, meg 5 vagy 10 csatornás elektroenkefalográffal. A klinikától kaptuk, mert ők már kiselejtezték. Minden félévben a tanárjelöltek 2 órát a laborban töltöttek, eszközökkel, tesztekkel, utána 3 órát pedig iskolában, óvodában. ... 1963-tól a lélektani stúdiumhoz fél évenként egy fél napos lélektani gyakorlat kapcsolódott. A hallgatók mentesültek a szaktárgyi órák látogatása alól. A lélektani gyakorlat a pszichológiai laborban kezdődött. Itt ismerkedtek meg a hallgatók az egyes pszichológiai tesztekkel, majd a technikai eszközök kerültek sorra, a hanggenerátor, a galvanikus bőrreflex mérő, a reakcióidő mérés, az EEG. A gyakorlat óvodai és iskolai látogatással folytatódott. A hallgatók megfigyelési szempontok alapján készítettek jegyzeteket, például a gyermek figyelmét követve metakommunikációs jegyek alapján (koncentráltan figyel, nem figyel, megosztva figyel)”. (Veczkó, in Szokolszky, szerk. 2009, 195. o.).

„Várkonyi Intézetében működött egy jól felszerelt laboratórium, amihez akkor jelentős anyagi támogatást kapott. Sokféle vizsgálati eszköz volt ebben a laboratóriumban: reakcióidő-mérő, tachisztozskóp, GSR készülék. Az 1970-es években ezek jó része még megvolt, de többségük valószínűleg a gyakori költözködések áldozatául esett.” (Dúró, in Szokolszky, szerk. 2009, 182. o.)

A visszaemlékezésből tehát arra következtethetünk, hogy a Várkonyi labor felszerelése szétszóródott, működése nyilvánvalóan megszűnt. A tanszék a klinikákról kapott leselejtezett eszközöket. Az 1970-es éveket a következőképpen jellemzi Veczkó József:

„A helyzethez tartozott, hogy Dúró tanár úr tudta tartani a frontot a politika felé, pártbizottságok, meg egyebek. Ő maga és a barátai részben politikus embereknek is tartották ma-

gukat. Ez olyan szempontból előnyös volt, hogy nem kellett attól tartani, hogy ott a pszichológiai laborban Binet, Simon tesztek vannak, – ezt hivatalosan nem díjazták volna. Suba alatt egyre erőteljesebben a tényleges szakma irányába lehetett mozdulni. Az eredeti gyermeklélektani könyv egy orosz-szovjet fordítású könyv volt. Amely azért bővült, amikor már idekerültem, azért volt egy jegyzetem Molnár Imre bácsitól gyermeklélektanról. Volt még a két kötetes Várkonyi gyermeklélektan könyv is, a Bühler könyv is. A lényeg, hogy a '70-es évek végétől a világra kitekinthető állapotba kerültünk” (Veczkó, in Szokolszky, szerk. 2009, 196.o.).

Várkonyi emléke sok tanítványában, pályatársában tovább élt. Születésének centenáriumán, 1988-ban Dúró Lajos és munkatársai megfogalmazták azt a célt, hogy hivatalos megemlékezést tartsanak. A rendszerváltás előtt egy évvel került sor erre az eseményre. A JATE Pedagógiai-Pszichológiai Tanszékcsoportja, a Magyar Pszichológiai Társaság Dél-magyarországi Tagozata és Pszichológiatörténeti Munkacsoportja, valamint a Szegedi Akadémiai Bizottság Pedagógiai és Pszichológiai Szakbizottsága kiállítással egybekötött tudományos emlékülést rendezett Szegeden 1988 október 14-én Várkonyi (Hildebrand) Dezső születésének 100. évfordulója alkalmából. Az ebből az alkalomból készült, Ágoston György, Dúró Lajos, Nagy József és Zakar András által szekeszített kötet előszava megjegyzi:

„Várkonyi professzor egyetemi működését félbeszakította a személyi kultusz, fiatalon, élete teljében nyugdíjazták. Ezután csak tudományos munkával foglalkozott, még közel negyedszázadot élt és alkotott. A kötet Várkonyi (Hildebrand) Dezső professzor egyik eddig nem publikált tanulmányát³⁸ és a tudományos emlékülésen elhangzott előadások anyagát tartalmazza” (Ágoston, Dúró, Nagy, Zakar szerk., 1988, 3.o.).³⁹

Az 1988-as megemlékezéssel egyidejűleg került sor egy terem elnevezésére is Várkonyi után. Ennek a története Dúró Lajos személyes közlése és az általa közölt dokumentumok alapján rekonstruálható (közölve a Szokolszky szerk. 2009-es kötetben). Mivel hivatalosan még az 1980-as években sem volt kíváncs Várkonyi Hildebrand Dezső nevét emlegetni, az ünnepi emlékülés és a teremelnevezés ügyében is engedélyeket kellett kérni. 1988-ban, az ünnepi emlékülés alkalmából Dúró Lajos felterjesztést tett a Magyar Pszichológiai Társaság elnökének és az egyetem rektorának, aki a Művelődési Minisztérium felé továbbította az igényt. Végül több hónap után a minisztérium megadta az engedélyt. Ezután került ki a „Várkonyi labor” felirat arra kis szemináriumi szo-

³⁸ Várkonyi Dezső Az emberi viselkedések és cselekvések rendellenességei a normalitás körében. (Parataxisok) A szerző a tanulmányt 1950-ben írta Budapesten, publikálására az 1988-as kötetben először került sor.

³⁹ A kötetben Rókuszfalvy pál, Dúró Lajos, Veczkó József, Baróti Dezső és Zentai Károly írásai jelentek meg Várkonyi tanulmánya mellett.

bára, amely a Petőfi sugárúti épület 3. emeletén volt található⁴⁰, és amelyben 1996-ban semmi nem indokolta a „labor” elnevezést.

Az emlékülés, az emlékkötet megjelentetése, és a helyiség elnevezése jelentős emlékezeti aktusok voltak. De a néhány példányszámban megjelent szerény kötet alig tudott változtatni a hosszú elhallgatás hatásain. Rókusfalvy Pál írása megállapította: *„Az elmúlt négy évtizedben lassan két pszichológus és pedagógus generáció nőtt fel anélkül, hogy intenzív kapcsolatba került volna Várkonyi életművéből sugárzó korszerű szemlélettel, tudással és emberformáló hatással”* (Rókusfalvy, 1988, 160. o.). Tegyük hozzá: anélkül nőttek fel, hogy egyáltalában tudtak volna arról, hogy Várkonyi létezett. Azt is meg kell jegyezni, hogy az 1988-as megemlékezés csak Várkonyi személyének szólt, a régi intézet jelentőségéről, Bognár Cecil Pál és mások munkásságának elismeréséről, emlékük „rehabilitásáról” nem volt szó. Paradox módon az sem segítette az emlékezet feltámasztását, hogy a régi rendszer utolsó évében rendezett megemlékezés az előző generációk ügyeként tűnhetett fel, a jövő szempontjából érdektelen eseményként.

VÁLASZOK A FELTETT KÉRDÉSEKRE

Így jutunk el a rendszerváltásig, azokhoz az évekig, amikor a tanszék fejlődése új lendületet vett Vajda Zsuzsanna tanszékvezetése alatt. 1997-ben megindult a pszichológia szakos képzés, először csak a debreceni egyetem Pszichológiai Intézetének kihelyezett tagozataként, majd a 1999-ben megkapott akkreditációt követően saját jogon. Megindult a levelező képzés és a tanszék személyi állománya is erősödött.

A történeti áttekintés után jobb pozícióban vagyunk ahhoz, hogy megválaszoljuk az indító kérdéseinket: Hogyan alakulhatott úgy, hogy Szeged „az elsőből az utolsó” lett, azaz ott jött létre legkésőbb a pszichológia szak, ahol először jött létre szervezetileg önálló, magas szinten működő lélektani intézet? Mind a „hogyan lett az első”, mind a „hogyan lett az utolsó” kérdésre adható válasz összetett. Hogy miért éppen Szeged lett az első színhely, ahol tartósan fennmaradó lélektani intézet jött létre, annak okai között található a budapesti próbálkozások (Révész, Ferenczi) bukása, a Kolozsvári egyetem Szegedre települése, a Trianon utáni vidékfejlesztés, a bölcsészkar sajátos vallási helyzet és a katolikus professzorok iránti igény, Imre Sándor pszichológiát pártoló fellépése. Hogy hogyan tudott jelentőssé válni az intézet, annak okát elsősorban Várkonyi Hildebrand Dezső odaadó munkájában és tehetségében kell keresni. Hogy ezek után hogyan lett ez a hely az utolsó, ahol Debrecen és Pécs után vidéken pszichológus képzés indulhatott, annak okait ismét a történelem szolgáltatja. Az 1950-es években éppen az lett hátrány, ami addig az intézet erőssége volt: az erős pedológiai irányultság, és a két

⁴⁰ Az 1980-as években a tanszék az un. Petőfi épületbe, a Bölcsészkar épületével szomszédos felújított irodaház harmadik emeletére költözött a Pedagógia Tanszékkel együtt. 2008 júliusában költözött vissza a pszichológia a Bölcsészkar épület felújított földszinti részébe.

vezető személye. Várkonyi és Bognár szerzetesi háttére rossz színben tüntette fel a pszichológiai intézetet. Az általánosan pszichológia-ellenes években még inkább a kizorítás irányában hathatott a megyében – és így az egyetemen is – fennmaradó keményvonalas pártpolitika. 1970 és 1990 között stabil status quo alakult ki, amely a pszichológiát bebetonozta a pedagógiába. A rendszerváltást közvetlenül követő években az önálló pszichológus képzés beindításához sem a személyi, sem az anyagi feltételek nem voltak meg.

Miért nem nyerte el a Várkonyi intézet azt a helyet a történeti emlékezetben, amit megérdemelt? Erre a választ ismét elsősorban a pszichológián kívüli tényezők adják meg, de ezek interiorizációja is a pszichológián, az akadémiai világon belül. Bognár és Várkonyi, ezzel együtt a régi intézet emlékezetének az elnyomása hivatalos pártállami álláspont volt. A betiltott emlékezet évtizedekig rejtőzködő, halványuló emlékezetté vált. Az 1988-ban történt nyílt emlékezeti aktus nem tudta felülírni a már megtörtént kárt – a felejtést. Ahogy másokkal is történt a magyar pszichológiai történetírásban, élő hatásuk szakmai kiválóságuk ellenére megszűnt.

Kérdezhetjük: fontos-e egyáltalán a múlt ismerete, emlékezetének ébrentartása? Ösztönös válaszuk az „igen”. De intézmények sokasága ment át a fentihez hasonló történeten, és hosszú időn keresztül tudtak létezni történeti emlékezetük nélkül is. Lényegi dolog-e, vagy csupán járulékos, a múlt emlékezete? Úgy gondolom, hogy lényegi, mert mással nem pótolható megértést ad. A jelenből állandóan termelődő múlt viszonyítási és eligazodási pont. Horgony, amelyre mindannyiunknak szüksége van.

IRODALOM

- A jövő múltja. Informatika Történeti Kiállítás, Szeged.
<https://ajovomultja.hu/szegedi-katicabogar> Letöltve: 2020 09.03.
- Ágoston György (1952). A közösségi nevelés és az úttörőmozgalom (Szocialista nevelés könyvtára 53.) Budapest, Tankönyvkiadó.
- Ágoston György és Duró Lajos szerk. (1971). *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Sectio Paedagogica et Psychologica*, Szeged, 14. kötet.
- Ágoston György Duró Lajos Nagy József Zakar András (szerk.) (1988). Várkonyi Hildebrand Dezső emlékkötet. *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica* 30. Szeged: JATE Kiadó.
- Baróti Dezső (1988): Várkonyi, a professzor In: Ágoston György Duró Lajos Nagy József Zakar András (szerk.) Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet, *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica* (179–186) Szeged, JATE Kiadó.
- Baranyai Erzsébet (1929): Amerikai nevelés. *Széphalom*, 3. 9–10 sz. o.n.. 20.
- Baranyai Erzsébet (1938): A magasabbrendű értelmesség meghatározása és vizsgálatának módszere. *Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung Francisci-Iosephinae*, Szeged.

- Baranyai Erzsébet (1939): Értelmesség és egyéniség. Magyar Pszichológiai Szemle, 12. 1–4. sz. 22–29.
- Blazovich László (szerk.) (2010). Szeged története 1945–1990. Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár.
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/szeged_tortenete_5/page/s/000_konyveszeti_adatok.htm
- Bognár Cecil Pál (1937) Mi és mások. A mindennapi élet lélektana. Budapest Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937. pp. 349.
- Csomortáni, Z. (2009).
- Devich Andor: A szegedi tudományegyetem története 1921–1944.1. Szeged, 1986.
- Duró Lajos (1988): Várkonyi (Hildebrand) Dezső fejlődéslelektani munkássága In: Várkonyi (Hildebrand) Dezső emlékkötet Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae Sectio Paedagogica Et Psychologica Szeged: JATE Kiadó.
- Fizel Natasa (2020) Várkonyi Hildebrand, Dolch Erzsébet, és a szegedi Kerti Iskola In: Szokolszky Á. Szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Hunyady György (2020). Pszichológiai intézetalapítás és szakindítás Pécsen. In: Szokolszky Á. Szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Imre Sándor (1944): A Ferenc József Tudományegyetem a századforduló táján. Kolozsvár.
- Kiss György 1988 203–208. VÁRKONYI (HILDEBRAND) DEZSŐ ÉS A PSZICHOLÓGIAI KÖZÉLET In ..
- http://acta.bibl.u-szeged.hu/2260/1/paed_psych_030_203-208.pdf
- Lencsés Gyula és Felek Gyula szerk., (2013). „Múlt és jelen. Szegedi társadalomkutatók Du-daron”. Szeged, Belvedere.
- Liszt László (et.al. szerk.) (1971) Szegedi egyetemi almanach: 1921–1970. Szeged, Hungaria
- Nora, P. (1999). Emlékezet és történelem között A helyek problematikája. Aetas, 142–157 Online: http://www.aetas.hu/1999_3/99-3-10.htm
- Gácsor József – Pukánszky Béla (1992) Egy nagy szegedi neveléstudós, Tettamanti Béla élete és pedagógiai munkássága. Szeged : Fel. kiadó Szalay István a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgatója, 1992.
- Osváth Zsolt (2006). Magyarországi világi felsőoktatási intézmények a kezdetektől 1945/48-ig. Budapest: Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség. A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség kiadványai, 2.
- Pellesz, N. és Szűts-Novák, R. (2019). A Pedagógiai és Lélektani Intézet 1929-es megalapítása, szellemi előzményei és működésének első évtizede: Imre Sándor és Várkonyi Hildebrand Dezső tevékenysége. OXIPO: Interdiszciplináris folyóirat, 1(2), 9–24.
- Pléh Csaba, P. (2003). A magyar pszichológia kétféle hagyománya: a természeti és a közösségi ember. In: A természet és a lélek Osiris.
- Pléh (2019). A lélektan alakulása 1945–1948 között a budapesti bölcsészkaron. Magyar Tudomány, 180(12), 1834–1845.
- Pléh Csaba (2019). Az emlékezés hullámai: Ember – társadalom – kultúra 150 év emlékeztetelméleteiben. Magyar Pszichológiai Szemle, 74(1), 1–23.

- Pléh, C. (2016). Intézmények, eszmék, sorsok a magyar pszichológia fél évszázadában 1960–2010. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 71(4), 699–731.
- Pléh Csaba. (2011). A magyar kísérleti pszichológia fejlődési íve 1950–2010 között. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 66(4), 669–693.
- Pléh Csaba. (2009). A koraimagyar kísérleti pszichológia és a nagyvilág. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 64(3), 467–495.
- Pukánszky Béla (1999). Bognár Cecil Pál. *Pedagógia és Pszichológia*. I. A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene JATE. Szeged : Id. 221.
- Pukánszky Béla, P. (2002). Reformpedagógia Szegeden a két világháború között. Németh András (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok*. Osiris, Budapest, 101–120.
<http://archive.vn/20121174223/www.staff.u-szeged.hu/~comenius/Refszeg.doc#selection-55.0-79.14>
- Pukánszky Béla *Reformpedagógiai irányzatok gyakorlati megvalósulása Szegeden a két világháború között*.
- Pukánszky Béla (1997). *Új Iskola. Lásd Pedagógiai Lexikon*. 3. köt. Budapest, Keraban Könyvkiadó, 1997. 591–592. p.
- Pukánszky, B. (2000). Pedagógiai és pszichológiai tudományos iskolák a szegedi egyetemen. Németh A.–Tenorth, H.-E.(szerk.): *Neveléstudomány-történeti Tanulmányok*. Budapest, 203–228. <http://www.pukanszky.hu/pedpsz.htm>
- Pukánszky, B. (2000). A pedagógia és a pszichológia tanszék története az egyetemen
- Pukánszky Béla (2020) *Pedagógia és pszichológia történeti kapcsolata a szegedi egyetemen* In: Szokolszky Á. Szerk. *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*
- Révész György (2020). *Pszichológiai intézet és szakindítás a debreceni egyetemen az 1970-es évekbe*. In: Szokolszky Á. Szerk. *A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig*.
- Tettamanti, Béla (2006) *Apám és Attila* Apám és Attila. Marosvidék, VII/1
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Mako/marosvidek/marosvidek_2006_1/pages/003_elodeink_kortasaink.htm
- Miklós Péter (2011) *Antiszemita megmozdulások a szegedi egyetemen az 1930-as években* In: Miklós Péter *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben*.
- Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged – Szabadka.*
https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/szeged/a_szegedi_bolcseszkar_radnoti_miklos_diakeveiben/pages/009_antiszemita_megmozdulasok.htm
- Miklós Péter (2017). *Pol Pot megye parancsolói, a Komócsin Klán*. Civil Hang Rádió.
<https://soundcloud.com/civilhang/pol-pot-megye-parancsoloi-a-komocsin-klan-harom-evtizedes-uralma>
- Németh András *A reformpedagógia múltja és jelene* (1996). Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Sáska GézaA. (2004). A társadalmi egyenlőség antikapitalista és demokrácia-ellenes képzete a XX. Századi pedagógiai ideológiákban. *Magyar Pedagógia*, 104/ 4, 471–499.
- Sáska Géza (2008). *A reformpedagógia alakváltozása az 1945-ös „kis” és az 1947 utáni „nagy” rendszerváltást követő időszakban* Értelmezési kísérlet (1) *Iskolakultúra* 1–2, 3–23.

- Szabó Péter Gábor 2019 Robotika és kibernetika- Muszka Dániel élete Tudomány
https://tudomany.blog.hu/2019/12/08/robotkatica_es_kibernetika_muszka_daniel_elete
Pukánszky Béla (online) Reformpedagógiai irányzatok gyakorlati megvalósulása Szegeden a két világháború között
<file:///Users/Agnes/Dropbox/CURRENT/INTE%CC%81ZET%2090/VA%CC%81RKONYI/Puka%CC%81nszky%20Va%CC%81rkonyi%202002.htm>
- Szokolszky Ágnes szerk. (2009).
- Tóth Marcell (2019). Az első amerikai bombázás és Szeged. Szeged várostörténeti és kulturális folyóirat. <http://szegedfolyoirat.sk-szeged.hu/2019/09/23/toth-marcell-az-elso-amerikai-bombazas-es-szeged/> Letöltve: 2020.08.15.
- Tonk Sándor (1999). Erdély magyar egyeteme, in: 125 éves a kolozsvári egyetem, szerk. Cseke Péter, Hauer Melinda, Komp-Press Kiadó, Kolozsvár, 1999.
- Vajda Zsuzsanna (2016). Pszichometria Magyarországon a 20. század első felében Pedagógia-történeti Szemle • 2. évf. 1–2. sz. 1–22. o
- Vajda Zsuzsanna (2020). Lehetséges-e ma pszichológia szak létesítése Szegeden? – A replikációs krízis margójára. In: Szokolszky Ágnes szerk. A pszichológia fejlődése a vidéki Magyarországon, a kezdetektől a rendszerváltás utáni évekig.
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1938). Beszámoló az Új Nevelés világkongresszusáról. 1. *A Jövő Útjain*, 1. sz. 21–24., 3. sz. 92–95. o.
- Várkonyi Dezső (1988). Az emberi viselkedések és cselekvések rendellenességei a normalitás körében (Parataxisok). In:
- Várkonyi Hildebrand Dezső (1934a). A cselekvő iskola lélektani alapjai. *A Cselekvés Iskolája* (1934–1935) 3–4. sz. 101–110.
- Várkonyi Hildebrand (1934b): *Közlemények a szegedi Ferencz József Tudományegyetem Pedagógiai–Lélektani Intézetéből* Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt.
- Várkonyi Hildebrand (1935): A cselekvések elemzése *Magyar Pszichológiai Szemle* 1935 3–4. sz. 293–322.
- Veszprémi László (1988). Várkonyi és a „Cselekvés iskolája”. Zakar András (szerk.): Várkonyi Hildebrand Dezső Emlékkötet. JATE Kiadó, Szeged, 195–201.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/2259/1/paed_psych_030_195-201.pdf
- Weiss János. (2010). A filozófusper és következményei. Történeti-filozófiai rekonstrukció. (Németből fordította: Berger Viktor.) Fordulat, 167–184. Előadás a Német–Magyar Filozófiai Társaság konferenciáján Budapesten a Goethe Intézetben (2008. november 6.).
http://fordulat.net/pdf/10/Fordulat10_Weiss.pdf

Klein Sándor

**CARL ROGERS ÉS A SZEMÉLYKÖZPONTÚ PSZICHOLÓGIA
A JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA
PSZICHOLÓGIA TANSZÉKÉN, AZ 1980-AS ÉVEKBEN**

DOI: 10.14232/pfvm.8

AZ ELŐZMÉNYEK

1960-ban kezdtem meg egyetemi tanulmányaimat az ELTE matematika–fizika tanári szakán. Eredetileg irodalmár akartam lenni, de nem vettek fel az egyetemre. A kor szokásának megfelelően elmentem fizikai munkásnak, hogy a munkásosztály tagjaként a következő évben nagyobb legyen az esélyem. De három hónapnyi drótygyártás után úgy döntöttem, nekem mindegy, hogy milyen egyetemre vesznek fel, de több drótot nem akarok látni. Így találtam rá a matematika–fizika szakra, ahova szinte mindenkit fölvettek (olyan kevés volt a jelentkező) – engem is. Hamarosan rá kellett jönnöm, hogy bár a drótygyártásnál ez kétségtelenül érdekesebb volt, de nem volt az igazi. Jószerencsém vezetett el Kardos Lajos professzorhoz, akinek a tanácsára a fizika szakot felcseréltem a pszichológiára.

A matematika–pszichológia párosítás meghatározó volt szakmai életemben. A kiváló matematika-pedagógus, Varga Tamás megszerettette velem a *játékos/tapasztalati matematikatanulást*. A komplex matematikatanítási módszer pszichológiai hatásvizsgálata után Varga Tamás ajánlott be Dienes Zoltánhoz, akinek a „játékai” a mai napig elkísérnek. Bár ez a „vonal” hozta meg számomra a tudományos minősítéseket, mindig megmaradt olyasminek, mint „a hab a tortán”. A Budapesti Műszaki Egyetemen az „igazi” munkám a munkapszichológia tanítása volt – 16 évig.

A váltást az idézte elő, hogy a 80-as évek elején részt vettem Nyugat-Európában egy személyközpontú képzésen, és megismerkedtem Carl Rogers gondolataival. Amikor 1982-ban meghalt Geréb György, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékének vezetője, Szendrei János főigazgató úr – talán azért, mert matematikus volt – meghívott a tanszék élére olyan feltételekkel („azt csinálhatsz, amit akarsz”), amelynek nem lehetett ellentmondani. Kapva-kaptam a lehetőségen, hogy ebből a biztos pontból „kiforgatom a hazai pedagógiát a sarkaiból”: ráállítom a *humanisztikus pedagógia* felé vezető útra.

A „NAGY KALAND”

A helyzet reménykeltő volt. A tanszék a Gyakorló Iskolában volt – adva volt a gyakorlattal való kapcsolat. Volt néhány fiatal, lelkes munkatársam – Szenes Márta, Bácskai Erzs, Bauer Edit –, akiknek jó volt a kapcsolata a hallgatókkal és készek mutatkoztak a „kísérletre”. A többiek „hagyományosan” tanították a pszichológiát, így volt „természetes kontroll csoport”. A főigazgató úr tartotta a szavát: nem szólt bele abba, hogy mit csinálunk.

Amit csináltunk, azt részletesen leírtam több helyen, de talán legjobban a Farkas Katalinnal közösen írt „Személyközpontú tanárképzés az USA-ban és Magyarországon” című cikkben, melyben Rogers egy amerikai egyetemi kísérletét vetettük egybe a mi főiskolai „kísérletünkkel”. Sok hasonlóságot találtunk:

- a *megoldandó probléma* azonosnak tűnt: az egyik legtöbb örömet adó emberi tevékenység -a tanulás – fájdalmas, unalmas, buta, részekre szakadt, szellemet és lelket elborzasztó tapasztalatként létezett,
- a *cél*: hallgatóink emberi lényekként – szimmetrikus kapcsolatokban – éljék főiskolai életüket, hogy ha tanárok lesznek, ők is erre törekedjenek tanulóikkal,
- a *„módszer”*: a pszichológia tudományának rendszeres megtanítása helyett a hallgatókat érdeklődésükhöz, gyakorlati problémáikhoz igazódó pszichológiai ismeretekhez segítjük hozzá, de még inkább szemléletet alakítunk: a fejlesztő személyiség „szükséges és talán elégséges” feltételeinek kialakulását facilitáljuk (mert úgy véljük, hogy a jó tanár hiteles, elfogadó és megértő),
- amit a külső látogató is *rögtön észrevett*: az előadások többségéből személyközpontú nagycsoport, a szemináriumokból személyközpontú kiscsoport lett,
- a *nehézségek*: hosszú időbe telik, amíg a dresszurához szokott főiskolai hallgató megtanulja, hogyan éljen a szabadságával; a hagyományos gyakorló iskola és a tanulóközpontú pszichológia órák ellentétes tanári létezési módot sugalltak (Winkler Márta „Iskolapéláda” című filmjében mondja az egyik tanár: „Így csak tiszteletlenséget tanulnak a gyerekek”).

Röviden úgy lehetne összefoglalni ezt a hat évnyi izgalmas kalandot, hogy „az operáció sikerült, de a beteg meghalt”: akik részt vettünk ezen az utazáson (oktatók, hallgatók) sokat tanultunk belőle, de lelkesedésünk nemhogy országosan, de még a Főiskolán belül sem nagyon ragadt rá senkire.

HOGYAN KERÜLT ROGERS SZEGEDRE?

Ahogy azt a „Hitelesség, elfogadás, megértés” című könyvben írtam: „Kis túlzással elmondható, hogy a személyközpontú megközelítés a 80-as évek elején Szeged felől érke-

zett Magyarországra”. A már említett személyközpontú képzésem vezetője Chuck Devonshire, Carl Rogers közeli munkatársa volt. Ő vetette föl, hogy szervezzünk nemzetközi találkozót Magyarországon, és én azonnal lelkesedtem az ötletért. Úgy döntöttünk, hogy 1983-ban „próbaként” egy kétnapos összejövetelt tartunk: A személyközpontú megközelítés tapasztalt „szakemberei” vállalták, hogy „megérezzük a magyarokkal”, mi ennek a sajátos megközelítésnek a lényege. A ma Délvidék Ház néven működő intézmény színházterme rögzített székeivel teljesen alkalmatlan volt őszi, spontán beszélgetésre, és hozzájárult ahhoz az általános megrökönyödéshez, amit az váltott ki, hogy a távolról jött „hírességek” rövid üdvözlés után átadták a szót a jelenlevő tanároknak, pszichológusoknak, vállalati vezetőknek: „beszéljünk arról, ami valóban foglalkoztat bennünket.”

Ma már elképzelhetetlen, mennyire szokatlan volt ez a strukturátlanság, milyen felkavaró volt az érzés, hogy senki nem mondja meg nekünk, hogy mit csináljunk. A második nap végére azonban sok új hazai híve lett a személyközpontú megközelítésnek (bár az is igaz, hogy voltak, akik arra jöttek rá: „ez nem nekem való”)

Az 1984 nyarán rendezett „Kultúrák Közötti Kommunikáció Kreatív Megközelítései” című találkozót már megfelelő helyen, a szegedi Ifjúsági Házban tartottuk. Háromszáz résztvevő jött össze sok-sok országból. A facilitátorok többsége a Center for Studies of the Person tagjai, Rogers régi munkatársai voltak. Az esemény szakmai szervezője a Center for Cross-Cultural Communication részéről ismét Chuck volt. Az eseményért névlegesen felelősséget vállaló Magyar Pszichológiai Társaság és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola nevében én voltam a „helyi szervező”. Minden nap, minden esemény váratlan volt:

- eljött „a Televízió” közvetítő kocsija, de a résztvevők útját állták a riporternek, mondván, hogy csak akkor mehet be a nagycsoportba, ha ezt a résztvevők megtárgyalták és végül megengedik,
- meglátogattuk az Ópusztaszeri Történeti Emlékparkot, de mire odaértünk (útba ejtve az akkor még romos szegedi zsinagógát) már bezárt – mire a jelentős számban idős, jól szituált hölgyekből, urakból álló társaság átmászott a kerítésen, mintegy megelőzve a berlini fal leomlását,
- amikor az Ifjúsági Ház előtt egy meleg nyári nap sörözgettem és a rendőrség el akart vinni, főleg külföldiekből álló szoros gyűrű alakult ki körülöttem, s így „megmentettek”
- az egyik estére malacsütést szerveztem, amire némi „részvételi díjat” kértünk – egy álló nap vitatkoztunk „a malac bőréről”: „és mi van, ha valaki nem tudja kifizetni”, „összük szét inkább a szegények közt”.

A hét végére hihetetlenül magasra szökött a lelkesedés. Sok-sok résztvevő érezte úgy, hogy sorsfordító élmény volt, amit átélt.

1986 nyarán két egyhetes találkozót szerveztünk: az egyiket „szakmabelieknek”, a másikat „mindenkinek” (de végül a résztvevők „szakmai háttere” nem volt ilyen élesen eltérő). A találkozóra rávetült Csernobil árnyéka: a vártnál kevesebb amerikai résztvevő volt (féltek a sugárfertőzéstől) és ez némi anyagi problémát okozott nekünk, mint szervezőknek. A két évvel korábbi találkozóhoz képest talán kicsit kevesebb volt a fenntartás nélküli lelkesedés és több volt néha a kemény vita (nagyobb teret kapott a realitás), de egészében a résztvevőknek az előző találkozóhoz hasonló élményben volt részük.

A találkozókön videofelvételek készültek, melyek közül néhányat digitalizáltunk/feldolgoztunk, de többsége ma is érdeklődő kutatóra vár, hogy felébredjen Csipkerózsika-álmából. Készültek sokszorosított „kiadványok” is (*Kultúrák Közötti Kommunikáció kreatív megközelítései* I. és II., *Person to Person*) „háttéranyagként”, melyek Rogers és munkatársai tanulmányait tartalmazták és így jó szolgálatot tettek a később meginduló hazai személyközpontú képzéseknek és könyvkiadásnak.

A személyközpontú találkozókat tíz évvel ezelőtt 2009 nyarán az eredeti helyszínen, a szegedi Ifjúsági Házban újjáélesztettük. Az eleinte két évente, újabban évente megtartott, a Pécsi Tudományegyetemre „átköltözött” találkozón – úgy érzem – sikerült megőrizni az eredeti „Rogers-találkozók” szellemét: a 100–150 résztvevő a kis- és nagycsoportokban a korábbi találkozókhoz hasonlóan átélheti a szabadság felemelő élményét és az ezzel járó felelősséget.

A PSZICHOLÓGIA TANSZÉK PUBLIKÁCIÓI

A korszak egyik jellegzetessége volt a *stencil*ezés. A sokszorosítandó szöveget viasszal bevont papírlapra gépelték, laponként a stencilgép dobjára feszítették, a stencillapot nyomtatás előtt egy festékhenger fordulatonként megkente – általában 300–700 példányt lehetett (meglehetősen rossz minőségben) másolni egy eredetiről. A Főiskola belső kommunikációra használta ezt a módszert, de semmi sem tiltotta, hogy a papírra „értelmes dolgokat írjunk”. Farkas Katalinnal közösen ezt használtuk ki arra, hogy szinte havonta „szellemi táplálékot” készítsünk a hallgatóknak.

A sorozat címéül azt adtuk, hogy „Mit várhat a pedagógus a pszichológiától? (Segédanyag tanárjelölteknek, tanároknak)”. Körülbelül hetven 20–30 oldalas írást – fordításokat, eredeti tanulmányt – jelentettünk meg így módon. Hadd soroljak fel néhány címet, szinte véletlenszerűen:

- 25. Farkas Katalin – Klein Sándor: A gyakorlat felé nyitás
- 26. Dienes Zoltán: A matematika értelme
- 31. Thomas Gordon: Az eredményes tanár-diák kapcsolat
- 56. Haim G. Ginott: Tanárok és gyerekek (Amit jól és amit rosszul csinálunk)
- 63. Richard de Mille: Tedd anyát a plafonra! (Fantáziajátékok gyerekeknek)

A stencilezett írásokat később kötetekbe rendeztük és közülük több megjelent folyóiratokban, „valódi” könyvekben. A stencilezett anyagokból készült a Csongrád Megyei Tanács Pedagógia Intézetének *Hogyan lehetnének iskoláink gyermekközpontúak* című kiadványa is (Farkas Katalin – Klein Sándor, 1990).

A szegedi évek terméséből állítottam össze a három kiadást (1999, 2002, 2007) megért „*Gyerekközpontú iskola*”-t (Edge2000 Kiadó). Több „szegedi” tanulmány helyet kapott a „*Tanulni jó*” (Egy pszichológus a pedagógiáról) című kötetben (Edge2000 Kiadó, 2012). Az Edge2000 Kft. kiadásában megjelent kötetek között több olyan is van, amelynek az eredete visszakövethető a „szegedi stencilekig”: ilyenek a Rogers-könyvek (*Valakivé válni, A tanulás szabadsága, Találkozások, Hitelesség, elfogadás, megértés*), a Dienes-könyvek (*Játék az életben, Építsük fel a matematikát*) de például az *Ép testben ép lélek* (Bioenergetikai gyakorlatok) (Edge2000 Kiadó, 2010) is.

Farkas Katalinnal közösen írtunk egy jegyzetet „Pszichopedagógiai egyéni gyakorlatok” címmel (Tankönyvkiadó, 1988), melynek célja a „gyakorlat felé nyitás” volt.

Bizonyos mértékig ide tartozik a Farkas Katalinnal közösen összeállított *Tehetségnevelés Magyarországon* című szöveggyűjtemény (Csongrádi Megyei Pedagógiai Intézet, 1990), amelyhez egy hosszabb bevezető tanulmányt is írtunk.

Ebben a rövid visszaemlékezésben megpróbáltam érzékeltetni, mire törekedtem a szegedi főiskolán eltöltött hat évem alatt. Hálás köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akik ebben a törekvésemben támogattak.

CARL ROGERS SZEGEDEN – KIVONAT EGY KORÁBBI INTERJÚBÓL*

DOI: 10.14232/pfvm.9

Amikor lejárt a hároméves gyakornokságom, nem volt további lehetőség itt maradnom az egyetemen, így jelentkeztem a JGYTF-re tanársegédnek, ahová fel is vettek. Ekkor ott Geréb Györgyöt követően Klein Sándor lett a tanszékvezető, az ő kezdeményezése volt a Rogers Konferencia, illetve, hogy személyközpontú oktatás legyen az akkori Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, így a hallgatók oktatása is ebben a szemléletben folyt. Egyébként Klein Sándor hiteles, őszinte egyénisége azóta is nagyon nagy hatással van gondolkodásomra, pszichológusi hitvallásomra. Visszatérve, ilyen jellegű találkozó-ra háromszor került sor Szegeden, amelyekben komoly szervezési munkát végeztem: 1983-ban kétnapos, majd 1984-ben és 1986-ban egyhetes konferenciát szerveztünk.

A konferencián nagyon intenzív emberi találkozásokat lehetett megélni, miközben mindez nagyon finoman be volt ágyazva a szakmába. Tehát egyszerre volt a program nagyon személyes és szakmailag színvonalas, nagyon sok külföldi trénerrel, előadóval, facilitátorral. Carl Rogers személye pedig jelentősen emelte a konferencia színvonalát. Hozzá kell tenni, hogy előtte nem volt jellemző, Szegeden pedig különösen nem, hogy ennyi nyugati előadó eljöjjön hozzánk. Hátborzongató, és szívet melengető volt megélni, hogy épp itt Szegeden találkozott mondjuk egy francia és egy orosz pszichológus, s kötődtek életre szóló szakmai és emberi barátságot, levetkőzve azt az előítélet-tömeget, amit a politika állított közéjük. Emlékszem, hogy a személyközpontú szemlélet keretében olyan emberi találkozások jöttek létre, amelyek megélése számomra egyszerre volt transzcendens élmény, közösségi élmény és egy beavatódás abba, hogy hogyan tud két vagy több ember úgy találkozni, hogy a politika ebbe ne legyen ott manipulatív módon. Nagyon nagy létszámú volt a konferencia, sok olyan résztvevővel, akik először találkoztak a Rogers-i terápiával, szemlélettel. Több százan voltunk, alig fértünk el az akkori Ifjúsági Ház nagytermében. Nagyon sok lehetőség volt nagycsoportban, kiscsoportban, megfigyelni a nondirektív vezetést, tehát sokféle fóruma volt annak, ahogy ki-ki egy másik emberrel találkozhatott. Míg egy átlagos konferencián csak frontális előadások vannak, itt sok lehetőség nyílt a személyes találkozásra.

Azt gondolom, hogy mindez nagy hatással volt a JGYTF-en is, de más résztvevők, így például iskolákból jött pedagógusok számára is. Úgyhogy ezután sokáig úgy dolgoz-

* Kivonat a „Sebőné Szenes Márta visszaemlékezése” c. írásból, In: Szokolszky, Á., Pataki, M., Polyák, K. (2009). A lélektan 80 éves története a szegedi egyetemen (1929–2009). (pp. 201–208). Szeged, JATEPress.

tunk, hogy a Rogers-i szemlélet szerint év elején egy szerződést kötöttünk a hallgatókkal arra vonatkozóan, hogy mit fogunk tanulni. Ebben közösen döntöttünk, nem volt előre megírt tematika, tehát arról beszéltünk, hogy mire volt szükségük. Nem arról volt szó, hogy ha nem akartak, akkor semmit nem tanultak, hanem egy közös étlapról együtt döntöttünk, hogy mit fogunk csinálni. Jó néhány előadásra emlékszem, ahol Klein Sándorral bementünk az órára, és a hallgatók háromnegyed órán át azon vitatkoztak, hogy miről fogunk tanulni. Ez egy külső szemlélődőnek furcsa lehetett, de egy idő után megtanultak a diákok praktikusán dönteni és tényleg azt csinálni, amit szerettek volna.

Minden szemléletnek lehetnek szélsőséges pontjai, tehát az a rendszer abban a formában, ahogy mi csináltuk, egy teljes egyetemre nem volt igazán kiterjeszthető, de vannak olyan formák és kurzusok, ahol erre van lehetőség, így a gyakorlatokon, szemináriumokon. Mindenképpen azt gondolom, hogy akkor lehet ez a módszer hatékony, ha kicsi korban elkezdenek eszerint a szemlélet szerint nevelni és ez felmenő rendszerben működik.

Vajda Zsuzsanna

LEHETSÉGES-E MA PSZICHOLÓGIA SZAK LÉTESÍTÉSE SZEGEDEN? A REPLIKÁCIÓS KRÍZIS MARGÓJÁRA

DOI: 10.14232/pfvm.10

A mostani konferencia¹ az én számomra is nevezetes időpontban történik: éppen egy negyedszázada, 1994 szeptemberében kezdtem dolgozni az akkor még József Áttila nevét viselő tudományegyetemen. Mivel a szegedi pszichológiai iskolának és pszichológusképzésnek aktív szereplője is voltam, az én mondandóm némileg eltér a konferencián elhangzott, szigorúan tudományos keretek közé foglalt előadásoktól: ezt a lehetőséget olyan ritka alkalomnak tekintem, amikor személyesen szólalhatok meg az egyetemi élettel és a pszichológusképzéssel kapcsolatos tapasztalataimról. Szólnék tehát néhány szót a saját élettörténetemről és szakmai történetemről – hogyan kerültem Szegedre, hogyan sikerült a szakot létrehozni – de arról is van mondandóm, hogyan látom a pszichológusképzés és szakma helyzetét ma – megjegyezvén, hogy az utóbbi önmagában is figyelmet érdemelne.

Először tehát szerénytelenül önmagamról: szinte komikus visszagondolni rá, hogy már akkor – több, mint egy fél évszázaddal ezelőtt – pszichológus szerettem volna lenni, amikor az országban még alig tűrt és csak nagyon korlátozott mértékben művelt szakma és tudomány volt. Amióta az eszemet tudom, az emberi természet rejtelseinek a megfejtése érdekelt. Talán éppen a szakmával (legalábbis ahogyan én értelmezem) való mélységes azonosulásom miatt éreztem és érzem feljogosítva magam a kritikai szemlélet képviselésére, bár hozzáfűzném, hogy a talán avított erkölcsi felfogásom szerint ez minden értelmiségi kötelessége.

Szakmai karrieremet olyan tevékenységekkel kezdtem, amelyeket talán antropológiai előtanulmányoknak lehetne nevezni. Úgy gondoltam, ahhoz, hogy tanácsot, terápiát, támogatást adjak az embereknek, nem elég a saját értelmiségi környezetemet ismernem, tudnom kell arról is, hogyan élnek a gyári munkások, a cigányok, a szegény emberek. Dolgoztam ipari nagyvállalatnál, részt vettem szegénységkutatásban. Néhány évig dolgoztam a gyakorlatban is, nevelési tanácsadóban és ifjúsági nevelőotthonban is. Ezután, néhány éves kutatóintézeti múlt után lettem a szegedi pszichológia tanszék vezetője. Ez nagyon boldog pillanat volt. Örültem, hogy végre önálló lehetek, saját feladatomban, amellyel, hogy nagyon szerettem és szeretek tanítani. Nem volt vezetői gyakorlatom, de nem gondoltam, hogy ebből bármiféle probléma származhat. Tény, hogy különféle

¹ Szegedi Pszichológiatörténeti Konferencia. 2019 Szeged, november 14.

okok miatt a helyzet nem mindenben alakult úgy, ahogy akkor elképzeltem, és 12 sikeres év után nem teljesen saját elhatározásomból szűnt meg az itteni megbízatásom. Ám mindenképpen saját sikeremnek is könyvelem el, hogy a legfontosabb projekt teljesült, a képzés elindult és életképesnek bizonyult. Örömmel látom volt tanítványaim nevét a szakma különböző területein.

Lássunk először is egy táblázatos összefoglalót a szegedi pszichológusképzés első éveiről 1994–2006 között:

A pszichológusképzés előkészítése:	1994-1996
A Debreceni Tudományegyetem kihelyezett tagozataként a képzés indítása	1997
Önálló pszichológia szak akkreditációs anyagának benyújtása	1998
A MAB engedély után az önálló képzés indítása	1999
Első végzett évfolyam:	2002
A Neveléstudományi doktori programban Pszichológiai alprogram indítása	2004
Oktatók létszáma 1994:	7
Oktatók létszáma 2004	14
Minősítettek létszáma:	9
Az elmúlt 10 év során minősítést szerezettek száma	7

Most pedig néhány személyes szó, mi fűzött engem Szegedhez. Az édesapám, Dr Vajda Dezső Hódmezővásárhelyen érettségizett a híres Bethlen Gábor gimnáziumban és Szegeden szerzett orvosi diplomát. Anyám Szolnokon nevelkedett, és bár az orvosegyetemre a numerus clausus miatt 1938-ban már nem jutott be, laboratóriumi asszisztensi végzettséget szerzett Szegeden. A szüleim itt ismerkedtek meg, apám itt udvarolt anyámnak. Szegedet, ifjúságuk színhelyét a szüleim emlékeiben arany köd vonta be. Nagyra értékelték az élénk és intenzív kulturális és szellemi életet, nagyon szerették a város hangulatát, annak ellenére, hogy 1945 után budapesti lakosok lettek. A kinevezésem után pár héttel együtt, ők és a gyerekeim el is jöttünk Szegedre, bejártuk az ismerős helyeket, elmentünk Vásárhelyre, együtt örültünk.

De térjünk a valódi tárgyra: hogyan is létesült a pszichológia szak Szegeden? Bármilyen hosszú hagyománya is volt itt a pszichológia művelésének, a képzés elindítására nem sok esély volt az 1990-es évek elején. Magyarországon, mint ismeretes, Budapest sokáig őrizte a monopóliumát. Bár 1974-ben Debrecenben létrejött a második pszichológia szak, még mindig nagyon szűk volt a férőhelyek aránya. Igaz, ebben az időben kizárólag állami finanszírozású képzés létezett és összességében is más elvek és értékek alapján működött az egyetemi oktatás – bevallom, ezekkel lényegesen őszintébben tud-

tam azonosulni, mint a maiakkal. A pszichológus szakma helyi és nemzetközi népszerűsége következtében azonban egyre nagyobb volt a nyomás a vidéki egyetemeken, hogy létrehozzák önálló képzésüket. 1992-ben Pécsen is elindult a képzés, a nagy hagyományú tudományegyetemek közül egyedül Szeged maradt ki, amelyhez ráadásul – ahogyan a konferencián is szó esett róla – a pszichológia több jelentős korai művelőjének neve kapcsolódott. Az egyetemi vezetés és a Neveléstudományi tanszék erőfeszítései nyomán megtörténtek az előkészületek az addig a tanárképzés keretében működő pszichológia tanszék bővítésére és a szakindítás feltételeinek a megteremtésére. Elsősorban elismert szakemberekre volt szükség, ám az ő megnyerésük nem volt könnyű feladat. Elsősorban is nem voltak elegenden. Az igazán jelentős szakmai befolyással, tudományos fokozattal rendelkezők többnyire már foglaltak voltak, vagy nem vállalták a vonatozást.

Így esett rám a választás, mivel rendelkeztem a megfelelő fokozattal és kétségkívül nagy volt bennem a feladat iránti elkötelezettség is. Abban az időben sokan kérdezték, miért nem költözöm Szegedre. Ebben alapvetően családi körülményeim képezték az akadályt – serdülő gyerekek, idős szülők – de tősgyökeres budapesti lévén valószínűleg nem is tudtam volna könnyen gyökeret eresztetni. Így csatlakoztam a sokat emlegetett intercity professzorok köréhez. Az utóbbi gyakran volt tréfás, vagy malíciózus szóbeszéd tárgya. Kétségkívül sajátos intézmény volt, bár tudható, hogy egyáltalán nem magyar sajátosság. A felsőoktatás erőteljes expanziója, ami az 1990-es évektől zajlott, nem valószínű, hogy elhárítható e nélkül. Tény, hogy az utazó oktatók külön kasztot alkottak, együtt jártak esténként vacsorázni, a közös vonatozás is összetartó erő volt. De azért arról is érdemes említést tenni, hogy a helyben lakók közösségébe nagyon nehéz volt beépülni. Nem ismertük a hagyományokat, a kapcsolatrendszereket, a helyi történeteket, feszültségeket. Én több szegedi kollégával voltam baráti kapcsolatban, vagy vagyok azóta is. Ám hamar megértettem, milyen nagy különbség, hogy az embernek a helyi hierarchiában, az ottani függőségek rendszerében kell helyet találnia, vagy, úgy mond, bármikor veheti a kalapját. Szociológiai szempontból nagyon érdekes korszak volt ez, nem tudom, foglalkozott-e vele bárki.

De térjünk vissza a szakalapítás körülményeire. Az 1990-es évek közepe felé járunk, szeretném ennek az időszaknak néhány pozitívumát kiemelni. Nem mindenkinek volt ez ígéretes korszak, emberek százazrei veszítették el a munkájukat, munkahelyüket, kétes privatizációs és egyéb ügyletek zajlottak a háttérben. De nem volt pártok szerinti helyezkedés és igazodás, nyíltan lehetett beszélni arról, hogy az ember kire fog szavazni. És nem volt félelem sem. Nagyon sok értekezletet végigültem az életemben, de egyedül itt, Szegeden az első években tapasztaltam azt, hogy az emberek őszintén elmondták a kritikai véleményüket, a szavazások szóltak valamiről. Persze, voltak rábeszélések, háttér-alkuk, feszültségek, mint mindig, mindenütt. De a különbség a maihoz képest több, mint drámai.

És az egyetemi integráció előtt voltunk, amelynek az értelmét, bevallom, ma sem látom. A József Attila Tudományegyetem áttekinthető szervezet volt, ahol minden korábban említett nehézség ellenére kialakultak személyes kapcsolatok, volt elvi és gyakorlati lehetőség az érdekek egyeztetésére. A magam részéről nagyon pozitívnak éreztem az általános légkört, az érintkezés módját. A szakindítás előkészítéséhez jelentős támogatást kaptam az egyetem vezetésétől, Csirik János akkori rektortól, majd Mészáros Rezsőtől. És nem tudom eléggé kiemelni, milyen sokat segített Bernáth Árpád dékán azzal, hogy száz százalékig bízott bennem és támogatott. Sajnos, ő is, mint mindenki, aki igazán szereti a szakmáját, nem ambicionálta, hogy kari vezető legyen, csak rövid időre vállalta, csakúgy, mint a következő dékán, Balázs Mihály. De ne hagyjuk említés nélkül a Neveléstudományi Tanszék munkatársait, egyebek között Csapó Benőt és Pukánszky Bélát, a Neveléstudományi tanszék munkatársait, akiknek fontos volt, hogy a megerősödött pszichológia tanszék létrehozása által nívósabb lesz a pszichológia oktatása a tanárképzésben is.

Milyen gyakorlati feladatokat kellett megoldani a pszichológia szak létesítéséhez? 1993-ban jött létre a Magyar Akkreditációs Bizottság, amely normatív keretet adott a szaklétesítéshez, nekünk már ezeket kellett teljesítenünk. Az akkreditáció azt a rendszert váltotta fel, amelynek során az akkor még létező oktatási minisztérium illetékes osztálya döntötte el, hol létesíthetőek különböző szakok, és milyen feltételek között. Az újonnan létrejött bizottság elvileg tartalmilag vizsgálta, fennállnak-e a szükséges szakmai és tárgyi feltételek. Ugyanakkor az is tény, hogy egy elemi szint felett nem az objektív feltételek voltak a döntőek, hanem jelentős mértékben személyi- és presztízsszempontok alakították a helyzetet.²

A legnagyobb probléma, mint ahogyan már szó esett róla, az volt, hogy hiány volt minősített oktatóból. Ennek egyik oka a későn indult képzés volt, de kétségtelen, hogy a minősítések megszerzése sem teljesen objektív alapon zajlott – ahogyan valószínűleg sohasem fog. Egy kis szakmában ugyanakkor nagy veszélyt jelent, hogy néhány kulcsszereplő több területen is blokkolni tudja mások előrejutását. Ezt az akadályt két irányból lehetett leküzdeni. Egyrészt fokozatszerzésre biztattam az arra érdemes kollégákat, és úgy gondolom, nem hatástalanul, mert a 12 év alatt, amit Szegeden töltöttem, a tanszék 7 oktatója szerezte meg a PhD-t. A másik lehetőség új szakemberek toborzása volt, helyi szakemberből azonban nagy hiány volt, hiszen Szegeden addig nem volt önálló képzés. A tanárképzésben ugyan részt vettek pszichológusok, de a pszichológusképzés másfajta felkészültséget igényelt. Bizonyos fokig a 22-es csapdájába kerültünk: kellenének oktatók, de addig nem lesz vonzó a szegedi állás, amíg nincs ott pszichológusképzés. Viszont, amíg nem sikerült új munkatársakat toborozni, nem is indíthatjuk el a képzést. Érdekes módon a Minisztérium egyik osztályvezetőjétől kaptuk az öt-

² Érdekes szociológiai feladat volna annak a feltérképezése is, hogy valójában milyen erők működtek a felsőoktatás alakításában. Mai szemmel meglepő, de anyagi vonzata lényegében nem volt a dolognak.

letet, hogy induljunk el valamelyik létező szak filiáléjaként. Ha nem önálló képzést folytatunk, akkor nincs szükség akkreditációra, de mivel a gyakorlatban pszichológusképzés zajlik, ide lehet csábítani fokozattal rendelkező, komoly tudású szakembereket – abban a reményben, hogy a szak előbb-utóbb önállóságra tesz szert. Így is történt a továbbiakban.

Eléggé kézenfekvő volt, hogy anyaintézményként a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pszichológiai Intézetét választjuk. Az intézet vezetője, Kovács Zoltán, kedves régi kollégám volt az MTA akkori Pszichológiai Intézetéből. Mindig segítőkész, és konstruktív kolléga volt, semmilyen anyagi, vagy más haszna nem származott abból, hogy segített nekünk – az intézményének szerzett ezáltal jövedelmet. Sajnos, objektív szemmel megmagyarázhatatlan okokból sok támadás érte emiatt, és hamarosan távoznia kellett a debreceni egyetemről, amely nagyon sokat köszönhet neki. A szegedi képzés nem volt konkurencia Debrecennek, bőven akadt és most is akad hallgató mindkét képzésre. Az első három évben a felvételi vizsgák Debrecenben zajlottak, az oktatás viszont szerencsésen megindult. Ez a helyzet már kellőképpen vonzónak bizonyult minősített kollégák számára, hogy támogassák a képzést, az oktatói létszám gyarapodott, új szakemberek jöttek, bekapcsolódtak az orvosegyetemen tanító kollégák is.

1998-ban nyújtottuk be a Magyar Akkreditációs Bizottságnak az akkor még osztatlan szegedi pszichológusképzés kidolgozott tervét. Végül 1999 novemberében a Pszichológia tanszék megkapta a szakindítási engedélyt, így a Debreceni Tudományegyetem kihelyezett tagozatából önálló képzőhellyé vált. Az első saját felvételi vizsgákra 2000-ben került sor. Az önállóvá válásban döntő szerepe volt annak, hogy sikerült megnyerni Pléh Csabát, akinek országos ismertsége, szakmai reputációja megkérdőjelezhetlenné tette a tanszék alkalmasságát. Ő nemcsak maga vett részt a tanszék munkájában, hanem létrehozta a kognitív csoportot, fiatal munkatársakat hozott Szegedre. A szak nagyon gyorsan népszerű lett, 4–6-szoros volt a túljelentkezés. Hamarosan önköltséges levelező tagozat is létesült, ami hozzájárult, hogy a tanszék dolgozói anyagi biztonságban végezheték a munkájukat, képesek voltunk támogatni a tudományos konferenciákon való részvételt, és más, a szakmához kapcsolódó tevékenységet.

Az induló pszichológusképzés programjai:

Kognitív program (Szokolosky Ágnes)

Gyermekkor- és nevelépszichológiai program (Vajda Zsuzsanna)

Egészség- és klinikai pszichológiai program (Petróczi Erzsébet)

Szervezet- és szociálpszichológiai program (Szabó Éva)

Másoddiplomás levelező képzés, költségértékesítés, 2001-től

És néhány adat a tudományos – közéleti tevékenységről 1994- 2006 között:

Konferenciák:

A MPT Országos Naggyűlésének szervezése	2002
Az Európai Tudománytörténeti Társaság	
Nemzetközi konferenciájának szervezése	1997
A Megismeréstudományi Társaság rendszeres évi találkozója (MAKOG)	2000
A Magyar Individuálpaszichológiai Társaság (MIPE) éves konferenciája	2003

Bármiről legyen is szó, dolgok létrehozása mindig sok nehézséggel jár. Érdemes felidézni néhány olyan körülményt, amelyre nem lehetett korábban számítani. Egyetemista korunkban harcos hívei voltunk a hallgatói jogok kiterjesztésének, a hallgatók bevonásának a fontos döntésekbe. Meglepődve tapasztaltam – és tapasztalom ma is – hogy a megvalósult gyakorlat egyáltalán nem szolgálja azokat a célokat és értékeket, amelyekre akkor gondoltunk. Azt, hogy a hallgatók részvételi jogainak mai szabályozása súlyos visszaélésekhez vezethet, Szegeden nem kell különösebben kiemelni az ország-szerte ismert botrány után.³ Összességében nekem, mint tanszékvezetőnek sok tekintetben nagyon szűk mozgásterem volt, mind a szakmai, mind a személyi politikát illetően. Hozzáfűzném, hogy ez a mozgástér azóta, az egyetemi integráció és a bologna-reform következtében tovább szűkült.

Visszatérve a címben foglalt kérdésre: feltehetően ma sem lenne könnyebb pszichológia szak létesítése. Sajnos, a mai világ még a korábbinál is kevésbé díjazza, hogy ambíciózus fiatal szakemberek a saját lakóhelyükön, szülővárosukban csináljanak karriert. És bármennyire nem beszélünk róla, a szakmánk, a pszichológia identitásproblémákkal küszködik. Az elméleti kutatásnak egyre kevesebb köze van a gyakorlathoz, a gyakorlati szakemberek nem létező elméletekre hivatkoznak, vagy rosszabb esetben kreálnak is.

A pszichológia népszerűsége ugyanakkor töretlen. Az összesen hat hazai képzőhelyen évente ezernél is több hallgató szerez alapkú diplomát, és jelentős részük eljut a mesterszintűig is. Gyakran felmerül a kérdés, szükség van-e ennyi pszichológusra? Tény, hogy a közönségigény eddig is nagy volt és tovább növekszik. Egyre inkább eluralkodik az a nézet, mintha a pszichológia rendelkezne valamiféle különleges kóddal, amellyel az emberi viselkedés megfejthető és alakítható. A pszichológus „oldja meg”, hogy az iskolában ne legyenek egymással agresszívek a gyerekek, a főnökök ne kiabáljanak a beosztottjaikkal, sőt vannak, akik a politikusok szelekcióját is pszichológusokkal végeztet-

³ Török Márk esetére gondolok, aki több, mint egy évtizeden át volt a Hallgatói Önkormányzat elnöke és különböző „bonyolult történetek” fűződtek a nevéhez.

nék el. Mindez annak ellenére, hogy körülbelül havonta lepleződnék le híres, kanonizált kísérletek, manipulált adatok és egyebek miatt. A sokat emlegetett reprlikációs krízis (Szokolszky, 2018; Vajda, 2019) nevezetesen az a tény, hogy a pszichológiai kísérletek egy részénél a megismétlés nem vezetett az eredetivel azonos eredményre – csak a jéghegy csúcsa.

A következőkben szeretném bemutatni a fent idézett problémák egyik sajátos megnyilvánulását. Bár a pszichológiát tudománynak tartjuk, a közelmúltban egyre több bölcs szakértő, guru bukkan fel a nemzetközi és hazai porondon, akik úgymond, tömegeket tudnak segíteni életvezetési tanácsaikkal. A tréfa kedvéért a közelmúltban a hallgatóim számára egymás mellé helyeztem az egyik, rendkívül népszerű, és egy másik kevésbé ismert bölcs tanácsait:

1. számú bölcs:

1. Amikor felállsz, húzd ki magad!
2. Kezeld úgy saját magad, mint bárki mást, akiért felelős vagy!
3. Barátkozz azokkal az emberekkel, akik a legjobbat akarják neked.
4. Ahhoz hasonlítsd magad, aki tegnap voltál, ne ahhoz, hogy valaki más most milyen
5. Ne hagyd, hogy a gyerekeid olyasmit csináljanak, amit helytelenítesz.
6. Csinálj alapos rendet a lakásodban, mielőtt az egész világot bírálod!
7. Csináld azt, aminek értelme van (nem azt, ami célszerű).
8. Mondj igazat (vagy legalább ne hazudj)!
9. Ha valaki mond neked valamit, feltételezhető, hogy tud valamit, amit te nem.
10. Fejezd ki magad pontosan.
11. Ne foglalkozz a gyerekekkel, amikor görkorcsolyáznak.
12. Ha látsz egy macskát az utcasarkon, simogasd meg.

2. számú bölcs:

1. Amikor reggel felkelsz, arra gondolj, ami napközben kellemes lesz.
2. A szerencse forgandó, de amit munkával érsz el, a tiéd lesz.
3. Soha nem lesz elég időd mindenre, amit szeretnél!
4. Akkor se csapj be másokat, ha biztos, hogy nem jönnek rá.
5. Ne várd a nagy szerencsét, örülj a mindennapoknak.
6. Nem biztos, hogy mások is dühösek, ha te haragszol.
7. Gondolkodj, mielőtt beszélsz.
8. Tartsd tisztán a testedet és a gondolataidat.
9. Nem biztos, hogy árt a gyerekeknek, ha nem teljesítjük minden kívánságukat.
10. Attól, hogy valaki gazdagabb nálad, nem feltétlenül boldogabb.
11. Ha rossz a hangulatod, ne vezesd le azokon, akiket a legjobban szeretsz!
12. Ne rágódj olyasmin, amin úgysem tudsz segíteni.

Megkérdeztem a budapesti hallgatóktól, melyik tanács- gyűjtemény tetszik nekik jobban. Néhányan persze kitalálták, hogy az első kérdéssor a hatalmas nyilvánosságot kapott kanadai pszichológustól, Jordan Petersontól származik, aki könyvet is írt ezekből az elképesztő közhelyekből. Kb. egy éve Budapesten, a Bazilika előtt tartott egy óriási tömegnek előadást, majd a miniszterelnökkel is találkozott⁴. Sajtóhírek szerint azonban hónapok óta kezelés alatt áll gyógyszerfüggősége miatt Oroszországban, illetve a legutóbbi hírek szerint Szerbiában.⁵ És ez az ember, akinek az egész világ lesi a tanácsait?

A második sorozat egy kevésbé ismert sztár műve, az enyém. Azért találtam ki, hogy a megmutassam a diákoknak: ilyen közhelygyűjteményt bárki tíz perc alatt képes előállítani.

A szakmának két okból is fel kell figyelnie az ehhez hasonló jelenségekre. Az egyik egzisztenciális kérdés, a hasonló „szolgáltatások” elveszik a valódi pszichológiai tanácsadók, terapeuták kenyerét. De a másik szempont legalább ilyen fontos lenne: el kell gondolkodnunk rajta miért van szüksége az embereknek az ilyen tanácsokra? Miért hiszik, hogy rájuk nézve is igaz az, ami sok ezer, sőt százezer más emberre nézve is? Miért érzik úgy, hogy a közhelyek segítenek nekik? És mi az, amiben nekünk többet és mást kell nyújtanunk?

Ferenczi Sándor, (1913/1982) a budapesti pszichoanalitikus iskola alapítója sok más szakmabelivel együtt úgy gondolta a huszadik század első évtizedeiben, hogy minden társadalomtudomány valójában alkalmazott pszichológia. Ez nyilvánvalóan illúziónak bizonyult, hiszen a pszichológia alapvető kompetenciája az egyéni viselkedés vizsgálata, amiből nem mindig lehet közvetlenül megérteni a csoportos, társadalmi jelenségeket. Ugyanakkor hiba és tévedés nem tudomást venni az egyén pszichológiai sajátosságairól, legyünk bármilyen társadalomelméleti iskola hívei. Másrészt éppen a pszichológia másfél évszázadának tapasztalatai mutatnak rá az egyéni viselkedés változataira változó történelm – földrajzi körülmények között. Helyesen látta az antropológus – pszichológus Ruth Benedict, (1934/89)- és azóta sokan mások – hogy az egyéneket csak a kultúrájuk kontextusában, a többi egyénnel való viszonyukat is értelmezve tudjuk megérteni.

A pszichológia hozzám hasonló lelkes híveinek és művelőinek szeretném felhívni a figyelmét, hogy egyetlen tudomány sem lehet meg a folyamatos önreflexió, a saját tevékenységére, hatására vonatkozó kérdések folyamatos vizsgálata, felvetése nélkül. Ez az, ami segíthet a pszichológiának és a pszichológusoknak is abban, hogy tisztázzák a saját kompetenciájuk határait. Lehet, hogy azok, akik ilyesmire vállalkoznak, kevésbé számíthatnak azonnali közönségsikerre, de hosszabb távon övék a jövő.

⁴ <https://444.hu/2019/06/01/jordan-peterson-orban-megprobalja-visszaadni-a-magyar-kultura-metafizikai-megalapozottsagat>

⁵ <https://444.hu/2020/02/09/oroszorszagban-kezelik-jordan-petersont-gyogyszerfuggosege-miatt-kozel-volt-a-halalhoz>

Ezt szeretném üzeni azoknak a fiataloknak, akik az általam létrehozott pszichológusképzésben végzik a tanulmányaikat, és sok sikert kívánok az Intézetnek és a hallgatóknak.

JEGYZETEK

- Benedict, R. 1989. *Patterns of Culture*. Preface by Margaret Mead; foreword by Mary Catherine Bateson. Houghton Mifflin.
- Ferenczi S., 1982: A pszichoanalízisről és annak jogi és társadalmi jelentőségéről. In *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Budapest, Magvető.
- Szokolszky Á. 2018: Működési zavarok és megújulási törekvések a tudományos pszichológiában a 21. század elején. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2018, 73. 4/3. 567–598
- Vajda Zs. 2019: [https://mindsetpszichologia.hu/2019/06/29/taborozo-gyerekek-es-nemzetkozi-konfliktusok-a-rablobarlang-kiserlet-valodi-tortenete I.-II. –III: rész](https://mindsetpszichologia.hu/2019/06/29/taborozo-gyerekek-es-nemzetkozi-konfliktusok-a-rablobarlang-kiserlet-valodi-tortenete-I.-II.-III:-rész)

III.

A PSZICHOLÓGIA TÖRTÉNETE A DEBRECENI ÉS PÉCSI EGYETEMEN, A KEZDETEKTŐL A SZAKINDÍTÁSIG

Mudrák József

PSZICHOLÓGIA A DEBRECENI TUDOMÁNYEGYETEMEN A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN – AZ ORVOSI IRÁNYVONAL

DOI: 10.14232/pfvm.11

BEVEZETÉS

Bár önálló Pszichológiai Tanszék és önálló pszichológiai képzés csak 1970-től van a Debreceni (Kossuth Lajos) Tudományegyetemen, az előzmények jóval messzebbre, az egyetem 1914-es megszervezését követő időszakig vezetnek. Mégpedig két különböző irányból fejlődött a pszichológia kutatása és oktatása. Jóval ismertebbek a bölcsészkar előzmények: Mitrovics Gyula esztétikai, pedagógiai munkássága és ezek révén a pszichológiához való eljutása, majd az éles, konfliktusokkal tűzdelt váltás után Karácsony Sándor népművelési-társaslélektani tevékenysége (ezt a vonalat mutatja be e kötetben Vincze Tamás tanulmánya). Kevésbé közismert az orvostudományi irányvonal, ahol elsősorban Benedek László ideggyógyász professzor járult hozzá a pszichológia fejlődéséhez az egyetemen. A két irányvonal fejlődése nem volt egymástól független, Benedek és Mitrovics nemcsak ismerték egymást, hanem barátság és munkakapcsolat is volt közöttük, kooperációjuk tovább erősítette az akkor még fontosnak tartott „egységes egyetem” szellemiségét.

Az elfeledett orvosi irányvonal (ugyanis Benedek Budapestre távozása után szintén olyan éles váltásra került sor a debreceni Ideg- és Elmeclinika élén, mint a bölcsészkaron Mitrovics és Karácsony esetében) feltárása és megfelelő tudománytörténeti helyére emelése nemcsak a Debreceni Egyetem múltja, hanem a magyar pszichológiatörténet szempontjából is régi adósság volt, amely az utóbbi években törlesztésre került (Mudrák, 2015, 2018, 2019.; Vincze, 2019.)

BENEDEK LÁSZLÓ, A DEBRECENI PROFESSZOR

Benedek László a történeti Bihar vármegye délkeleti részén található Belényesen született 1887. szeptember 5-én. Apját szintén Benedek Lászlónak hívták és gyermeke születése idején járásbíró volt, majd később ítélőtáblai bíróként működött. Középiskolai tanulmányait a belényesi, a nagyszalontai, majd a hódmezővásárhelyi gimnáziumokban végezte, végül a debreceni református főgimnáziumban fejezte be. 1905-től a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem orvosi karának hallgatója volt, ahol 1910-ben szerzett

orvosi oklevelet. 1911-ben Bécsben, Münchenben, Párizsban és Páviában folytatott idegsebészeti tanulmányokat.

1910. április 1-jétől a kolozsvári egyetem Kórbonctani Intézetében (Buday Kálmán professzor mellett) díjtalan gyakornok. 1911-ben átkerült az Ideg- és Elmekórtani Intézetbe a neves ideggyógyász, Lechner Károly professzor mellé, ahol 1911. március 1-jétől díjtalan gyakornok, 1912. június 2-től fizetési tanársegéd beosztásban dolgozott. 1917-ben a kolozsvári orvosi karon „Ideggyógyászat” tárgykörből magántanárrá habilitáltak.

Harcolt az I. világháborúban: 1914-től zászlóaljorvos a galíciai és az olasz fronton, 1917–18-ban San Daniel de Friuliban az I. és VI. hadsereg kórházának központi idegosztályát, azután a kolozsvári tartalék-kórház III. osztályát vezette. Kolozsvár román megszállása után is maradt és Erdélyi Orvosi Lap címmel folyóiratot indított, amelyet együtt szerkesztett Purjesz Béla magántanárral.

A Debreceni Tudományegyetem létesítése után 1918 októberében került sor az Orvostudományi Kar megalapítására, de a történelmi események vihára miatt csak 1921 őszén indulhatott meg az orvoscépzés és lettek betöltve a klinikai tanszékek. A debreceni idegklinikára betöltésére alakult budapesti bizottság (elnöke: Lechner Károly professzor), a pályázók közül a messze legtehetségesebb Benedek Lászlót jelölte első helyre, amely alapján Horthy Miklós kormányzó 1921. október 1-jén kinevezte a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Orvostudományi Karán Ideg- és Elmekórtani Klinikájára nyilvános rendes tanárrá és a klinika igazgatójává.

Ekkor még javában tartott a klinikai telep kialakítása, a klinikák még csak épültek, így az Ideg- és Elmekórtani Klinika is a Városi Közkórház elmeosztályán kapott ideiglenes elhelyezést. A nagyerdei telepen bár 1915–1917 között jól haladt a klinika építkezése, a főfalak is megépültek, de aztán hosszú időre leállt az építkezés és csak 1926-ban folytatódott, míg végül 1927 elején át lehetett adni az Ideg- és Elmeklinikát is (Síró, 2001, 16–20).

Benedek László professzor munkatársainak első gárdáját az individuál-pszichológia hazai úttörője, marosi Máday István I. tanársegéd, a genetikus Csörsz Károly II. tanársegéd, Follmann János és nosziczi és ernyédi Thurzó Jenő gyakornokok alkották. (Síró, 2001, 16, Mudrák, 2011, 226–227.) A neuropszichiátriai tünettanban és terápiában kiváló, magántanári és nyilvános rendkívüli tanári címet is szerző tehetséges Thurzót utódjának szánta, de annak korai halála megghiúsította ezen reményeket. Az évek múlásával már a saját debreceni hallgatói közül emelkedett ki néhány tehetségesebb (pl. Bagothay László, Kulcsár Ferenc, Nagy Mihály, Pap Zoltán, Székely Antal).

Az egyetem életében az 1935–36-os tanévre ismét az Orvostudományi Karra esett a rektorállítási joga és Benedek László professzort választották meg rektorra a választó elektorok. Professzori (és rektori) fizetése mellett jó jövedelmező magánpraxissal rendelkezett, valamint felesége, a dúsgazdag Chorin nagytőkés családból származó, két házasságon már túljutott, csúnyácska, de nagyon elegáns Chorin Ilona révén nagypol-

gári, sőt luxuriózus életet engedhetett meg magának. Lakásukon időnként nagy társasági összejövetelt rendezett, remekül táncolt, sziporkázó szellemességével kápráztatta el vendégeit.

„Lóháton érkezett reggel 8 órakor a nagyerdei klinika elé, inasa átvette a kantárt, portása a kabátot levette róla, a lépcsőn a tanársegéd feladta a köpenyét és 8 óra egy perckor megkezdte az előadását. Gyakran járt Debrecenből Budapestre. A vonat első osztályú fülkéjében Szolnokon ebédet adtak neki, és a budapesti pályaudvaron várta kocsija ugyanazzal a sofőrrel, aki őt kivitte a debreceni pályaudvarra.” – emlékezett vissza tanítványa, Juhász Pál, a késői utód a klinika élén (Pisztora, 1988, 144.).

BENEDEK A BUDAPESTI KLINIKA ÉLÉN

Még a rektori tisztségének letelte előtt, 1936. augusztus 28-án Benedek Lászlót kinevezték nyilvános rendes tanárrá a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemnek Schaffer Károly nyugdíjazásával megüresedett ideg- és elmeorvosi tanszékére és az ottani Ideg- és Elmeklinika igazgatója is lett. Helyére Schaffer adjunktusa, Somogyi István került a debreceni Ideg- és Elmeklinika élére. Vele jött Debrecenbe az észak-amerikai ösztöndíjas útból visszatérő fiatal tanársegéd, Sántha Kálmán is, aki nem akart Benedek Lászlóval együtt dolgozni.

A budapesti Ideg- és Elmeklinikán éles váltás zajlott le a vezetői posztokon. A budapesti orvosi kar első helyen Schaffer tanítványát, a szegedi Miskolczy Dezsőt jelölte, de Hóman Bálint miniszter – szembehelyezkedve a kar határozott állásfoglalásával és a római katolikus klérus nyomásával – a katolikus alapítású és jellegű Pázmány Péter Tudományegyetemre a református Benedeket nevezte ki (Pisztora, 1988, 442.).

Nehéz lenne két ember között nagyobb ellentétet elképzelni, mint ami Schaffer és Benedek között volt. A merev és rideg, konzervatív, távolságtartó, az újdonságok iránt bizalmatlan, morfológiai érdeklődésű Schaffer hűvös klinikai légkört teremtett. Érthető, hogy a klinika orvosai szorongva várták a hírből már ismert, teljesen más beállítottságú új professzort, aki Schaffer szakmai ellenfelének számított. Azonban a légkör elég gyorsan felengedett és a klinikai orvosok gyorsan megszokták Benedek invenciózus, tettekre sarkalló stílusát: *„Nem vitatható, hogy Benedek László a klinikára személyiségével katalizátorként hatott. Akit csak lehetett, mindenkit bevont a tudományos munkába; gyakran ő adott ötletet egy-egy érdekes eset közlésére, vagy tudományos téma feldolgozására”* (Angyal, 1983, 218–219.).

Budapesten nyolc éven át volt az ország első számú Ideg- és Elmeklinikájának igazgató professzora, főbb munkatársai a Schaffertól „örökölt” Angyal Lajos, Juba Adolf és Horányi Béla voltak. Ebben az időszakban avatták vitézzé I. világháborús sebesülései és kitüntetései alapján.

Miután elvált első feleségétől, 1937. augusztus 3-án a Németországból hazatért sikeres és népszerű színésznőt, Zilahy Irént vette nőül. Második feleségével is nagyvilági életet élt, házuk gyakran volt a pesti társaság központja.

Felesége 1944 áprilisában bombatámadásban bekövetkezett halála lelkiileg összeropantotta, lehangoltta, szorongóvá vált. Budapest első bombázásakor, 1944. március 3-án a Himfy utcai Benedek–Zilahy-villát két telitalálat érte. Egy bombát még kibírt volna az óvóhely, de a második végzetes volt, Zilahy Irén teste a felismerhetetlenségig összeroncsolódott. Némelyek szerint Benedek László lelki összeroppanásához nemcsak imádott felesége halála, hanem az is hozzájárult, hogy a romok között egy kettéhasadt szekrényben olyan, a feleségének szóló szerelmeslevelet talált, amelyeket nem ő írt...

Budapesti klinikáját 1944 októberéig vezette, Szálasi hatalomra jutásának reggelén elhagyta Magyarországot. Barátja, Herbert Olivecrona svéd agysebész segítségével ki akart vándorolni Svédországba, de a háború zűrzavarái miatt Ausztriában rekedt. Súlyos depresszióssá vált, végül egy tiroli nyaralóhely, Kitzbühel szanatóriumában szíven lőtte magát 1945. március 31-én.

SZEMÉLYISÉGE, TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA

Benedek László professzor tudományos tevékenysége kiterjedt az ideg- és elmegyógyászatra, az orvosi lélektanra, a társadalompszichológiára, az igazságügyi elmeorvosi véleményezés területére. Új koponyakopogtatási módszert dolgozott ki és ő alkalmazta Magyarországon elsőként az inzulin-sokk-kezelést skizofrénias betegekben.

„Benedek László alkatánál fogva élénk temperamentumú, érzelmileg gyorsan reagáló, örökre a tevékenység lázában égő személyiség volt. Nem elefántcsonttoronyba elzárkózó szobatudós, nem elvont elméleteket építgető theoretikus, hanem az egész lényével a valóság felé fordult, tetterős, gyakorlati elme. Gondolkodásának szellemi alkatának lényegéhez tartozott a sziporkázó ötletesség, a lényegragadás villámszerű gyorsasága. Előadásai világosak, szabatosak, didaktikailag jól felépítettek voltak különösen a betegek bemutatása, a klinikai tünetek szemléletes elemzése ragadta meg hallgatóinak figyelmét. [...]

Ebben a szellemi munkában nagy segítségére volt bámulatos emlékezőképessége, a szakirodalomban való tájékozottsága. [...] Mint az előadásainak előkészítésével megbízott tanársegéd emlékezem, hogy 1929-ben Magyarország elmebeteg-statisztikáját fejből ismertette. Háromszor kellett letörölni a falitáblát, s ő háromszor írta tele számokkal. [...]

Munkamódjára még annyit szeretnék elmondani, hogy készülő tanulmányaihoz rengeteg jegyzetet készített. Az átbúvárolt irodalom adatait részben feljegyezte, részben az emlékeztében rögzítette. Nem emlékszem, hogy egyetlen dolgozatát is megírta volna saját kezűleg, hanem amikor már mindent átgondolt és rendszerezett az elméjében, az egészet gépbe diktálta. Ezen már ritkán változtatott. [...]

Nem ismerte a csüggedést, örökké tervek, problémák foglalkoztatták és ez a soha meg nem torpanó csodálatos munkalendület magával ragadta a tanítványait is. Ennek tudható be,

hogy a debreceni idegklinikán igen termékeny kutatómunka folyt.” – írta a debreceni Benedek-tanítvány Pap Zoltán, egyetemi magántanár, későbbi kórházi főorvos, a klasszikus pszichiátria képviselője (Pap, 1977, 2290–2291).

Budapesti munkatársa, Angyal Lajos is hasonlóan emlékezett vissza Benedekre:

„Benedek professzor beszéde és mozgása gyors volt; a lépcsőket mindig kettesével vette, – de gyors volt a gondolkodása is. Minden iránt érdeklődött, minden új iránt fogékony volt, – emellett hallatlanul színes, ötletes, szinte szípkázó, ítéleteiben gyakran megdöbbentően előrelátó, – ugyanakkor állandóan szerepelni vágyó volt, aki szerette a társaságot, a nagyvilági életet, szerette és kívánta a rivaldafényt; munkatársaitól pontos és gyors munkát követelt, de azt meg is becsülte. Tudott meglepően megértő, segítőkész és mélységesen emberi is lenni, – ezt a mellette eltöltött 8 év tapasztalatai alapján számos élmény felidézésével tanúsíthatnám. [...] Előadásai színesek, élvezetesek voltak, tanévnyitó előadása pedig mindig szinte társadalmi esemény számba ment, amelyen a hallgatók mellett számos mozgékony agyú fiatal értelmiségi is ott tolongott, köztük pszichológusok, jogászok, sőt nemegyszer a szakmánkról teljesen távolálló személyiségek is” (Angyal, 1983, 218.).

Tudományos eredményeinek elismeréseképpen számos tudományos testületben töltött be vezető szerepet: másodelnöke volt a Magyar Elmeorvosok Társaságának, elnöke a Magyar Pszichológiai Társaságnak és társszerkesztője a Magyar Pszichológiai Szemlének, a Verein für Deutscher Nervenärzte és a bécsi Verein für Psychiatrie und Neurologie tiszteletbeli tagja, Permanent Committee of International Federation of Eugenics Organisation magyarországi képviselője.

BENEDEK LÁSZLÓ TEVÉKENYSÉGE A MAGYAR PSZICHOLÓGIA FEJLESZTÉSÉBEN

Az 1918 őszén alapított, de csak 1921-ben megindult Orvostudományi Karon az 1921 októberében akkor létesült debreceni Ideg- és Elmekórtani Klinika igazgató professzorává a volt kolozsvári egyetem fiatal tanársegédét és magántanárát, a Lechner Károly-tanítvány Benedek Lászlót nevezték ki. Benedek sokoldalú egyéniség volt, széles körű munkásságában elsősorban agypatológiai, neuropszichiátriai témakörökben alkotott maradandót, de jelentősek törvényszéki elmeorvostani, pszichopatológiai, klinikai lélektani írásai is.

Benedek 1928-ban résztvett a Magyar Pszichológiai Társaság megalapításában és az első elnök, Ranschburg Pál hároméves ciklusa letelte után, 1931 áprilisában a társaság elnökévé választották és ezt a tisztséget három cikluson át viselte, egészen 1939-ig. (Bíró, 2008, 156–161) Figyelemre méltó, hogy a Társaság második elnökének egy debreceni professzort választott, ez mindenképpen Benedeknek a pszichológiai szakmai körökben lévő tekintélyére és elismertségére utal.

Az ő javaslatára 1932 januárjában a debreceni Tisza István-Tudományegyetem Orvostudományi Kara alapító tagként egyhangúlag és testületileg belépett a Magyar Pszichológiai Társaságba.

Mind a pesti tudományos társaságban, mind egyetemi munkájában jól együtt tudott működni Mitrovics Gyula debreceni pedagógiaprofesszorral. (SZÁLLÁSI, 2000, 21). Mitrovics-csal és Boda Istvánnal, a Magyar Pszichológiai Társaság főtítkárával közösen 1932-ben egy elaborátumot (tkp. javaslat-tervezetet) készítettek a lélektani ismeretek terjesztése, valamint nagyobb fokú nemzeti és kulturális hasznosítása céljából.

Ebben Benedek nagyon fontosnak tartotta a lélektan alkalmazását a pszichiátriában. Külön is kiemelte a pszichológiai tesztek használatát, mert ezek „*az elmegógyászatnak is nagy segítségére vannak. Egyrészt a veleszületett és szerzett értelmi fogyatékoságok eseteiben bizonyos rang-rendbe való osztályozást megengednek és ezáltal az értelmi dekompozíció összehasonlítására alapot adnak, másrészt ugyanazon egyéneknél az esetleges progressziók fokára következtetni engednek.*”

Itt Benedek rátért a saját klinikáján használt pszichológiai vizsgálatokra:

„Amióta a *paralysis progressivának* fertőzéses kezelése kapcsán a remissziók tetemesen megsaporodtak, azóta mint *Ranschburg*, majd *Kaufmann* s mások, úgy mi is minden esetben összehasonlító vizsgálatokból kíséreljük megállapítani a javulások fokát. E célból a *Binet-Simon-Éltes-, Rossolimo-, Ranschburg-, Ziehen-, Ebbinghaus-, Heilbronner-, Masselon-, Finkh-, Anton-, Hartmann-, Henneberg-, Müller-, Ganther-féle* próbákat szoktuk alkalmazni, amelyeket kivihetőségük esetén egyenként *zártosztályi vagy pszichózisra gyanús betegeinknél*, klinikánk fennállása óta (1921), majdnem kivétel nélkül hasznosítottunk. [...]. ... Nem jelentéktelen az a segítség, amelyet a kísérleti pszichológia a *törvénykezésnek és a törvénytársadalmi elmekórtannak* nyújtott a *vallomástétel* értékének kutatása által. A figyelem ébersége, terjedelme, az észreveszés, megjegyző- és reprodukálóképesség, a térnek, időnek becslése, a *sugalmazhatóság* módszeres vizsgálattal állapítottak meg. Idevonatkozóan *W. Stern, Jaffa, Sommer, Ranschburg, Bernstein, Bogdanoff, E. Bernheim* és mások példái után számos közlés látott napvilágot. Optikai és akusztikai benyomásokra adott reakcióknak ideje, az exponált megfigyelési ingertárgyak újrafelismerése, vetített diapozitíveknek fel-fogása és reprodukálása, [...] élénk, váratlan indulatokat produkáló jeleneteknek leírása szolgáltatta a kiterjedt kísérleti anyagot” (Benedek L., Boda I., Mitrovics Gy., 1932, 10–11, kiemelés az eredetiben, Síró, 2001, 44–45).

Benedek professzor hozzáállását a pszichológia fontosságának kérdéséhez Pisztora Ferenc a Benedek tudományos munkásságát feldolgozó tanulmányában így foglalta össze:

„[Benedek László számára] nyilvánvaló, hogy mind a lélektannak a tudományok sorában őt megillető középponti jelentősége – ami azonban teljes gazdagságában mindmáig rendszerint fel nem ismert –, mind pedig a helyes lélektani felismeréseknek nagy gyakorlati, közösségi–kulturális értéke – még a benső kormányzati–közigazgatási, vagy a külpolitikai–diplomáciai, sőt a gazdasági élet terén is – az értelmes emberi előrelátás számára egyenesen

parancsolólag írja elő a lélektani ismeretek és helyes felismerések fejlesztésének és terjesztésének tudománypolitikai, valamint nemzetvédelmi, nemzetfejlesztési és nemzetgazdasági kötelességét” (Pisztora, 1988, 452).

Református vallásosságából és talán a debreceni kálvinista légkörből kifolyólag erős volt benne az individualizmus, a személyiség szabad fejlődése iránti hangsúlyozott igénye:

„Az individualitás soradásában a kultúra legnagyobb veszélyét kell látnunk! [...] Úgy tesszik, mintha általában a személyiség kikülönböződött értékeinek a jelen idők nem kedveznének. [...] A mechanizált üzemi részletmunkán kívül, a kapitalista országokban a személyiség kibontakozását az ipariasodás, a közlekedési és közlési technika maga is hátráltatja, mert az emberi életet mindinkább közös, kényszerített együttrezgésre hozza. A technikai fejlődésnek legmagasabb foka sem járul hozzá magában véve a belső valódi kultúrának emeléséhez. Az utóbbi az érzelmi élet mélyítése nélkül el nem képzelhető. Ennek a belső egyéni kultúrának mélyítése, a mai kornak egyik legfontosabb feladata, mert csak ez egyensúlyozhatja ki a lélektelen technikai és ipari haladás által okozott eltolódást. A mai Szovjetországban a fiatal generációt is a kollektív munka egyhangú homlokvonalába kényszerítik bele, amelyben éppen az értéket jelentő egyéni vonások mindinkább elmosódnak” (Benedek, 1932, 13–14., idézi: Pistora, 1988, 445.).

Az Idegklinikán ekkoriban működött egy pszichológiai laboratórium, amelyet Máday István tanársegéd vezetett. A laboratórium működéséről és felszereltségéről egy 1930-as jelentésből kaphatunk képet:

„A klinikán két helyiség áll a kísérleti pszichológia rendelkezésére 1923 év óta. A kísérleti iskolába felvett növendékek vizsgálatát végezzük el minden esetben különböző értelmességi vizsgálati próbákkal, elsősorban a Binet–Simon eljárással. Egyes növendékeknel különböző irányban képesség vizsgálatok is folynak. A pszichológiai laborban emellett képesség vizsgálatok szempontjából tudományos vizsgálatok is folynak, és a laboratórium felszerelés számos kísérleti eszközzel rendelkezik” (Idézi: Síró, 2001, 45–46).

Benedek László meghirdetett egyetemi óráiban azonban cím szerint nem lehet nyomát találni pszichológiai érdeklődésének, hiszen más klinikaigazgató professzorhoz hasonlóan klinikai főtárgyát (*Ideg- és elmeorvosászat*) adta elő heti 5 órában (5×1 óra), amelyhez gyakorlat (*Ideg- és elmeorvosászati kórjelzés / diagnostica*) társult. Mindenesetre az feltételezhető, hogy orvosi pszichológia is része volt ennek a főkéllégiumnak.

MÁDAY ISTVÁN ÉS PAP ZOLTÁN

Az Ideg- és Elmeklinika megalakulásától, 1921-től kezdve hét éven át az első tanársegédi pozíciót marosi Máday István töltötte be Benedek mellett. Valószínűleg professzora szellemi nyitottságának és gyakorlatiasságának köszönhetette, hogy őt választotta helyettesének és klinikája vezető tanársegédének. (Máday korábban dragonyostiszt,

majd a prágai élettani intézet tanársegéde, ezután katonaeorvos, illetve községi orvos is volt.)

Máday Istvánt a magyar individuálpaszichológia megteremtőjének és fő képviselőjének tartják (Kiss Gy., 1991, 91–95; Síró, 2001, 46–52). Még Bécsben lett az individuálpaszichológia atyjának, Alfred Adler-nek barátja és tanítványa. Pályája első éveiben állatlélektannal foglalkozott, különösen a lovak szellemi, tájékozódó képességét és érzelmi életét kutatta. Számos tévhitet megcáfolt a „gondolkodó” állatokkal kapcsolatban (pl. a kutya vagy a ló „számoló” képessége).

Az I. világháború után érdeklődése a pályaválasztás kérdése felé fordult, szerinte az embereket adottságaik, képességeik szerint kell elosztani a munkahelyekre, ezért pályaválasztási tanácsadók alkalmazását szorgalmazta. A pályaválasztás lélektanáról írott tanulmányát Benedek professzor is kiemelte Máday magántanári pályázatának értékelésékor:

„szerzőnek ez az 1912-i berlini lélektani kongresszuson tartott előadása nem csupán a jelenlévő Münsterberg professzornak, a psychotechnika megteremtőjének helyeslésével találkozott, hanem ez az előadás Európában is úttörőnek bizonyult, amennyiben 1908 óta csakis Amerikában foglalkoztak a pályaválasztás lélektanával, s a kérdés fontosságát Európában csak 1912 után ismerték fel” (Benedek László professzor bírálata, idézi: Síró, 2001, 49.).

A pályaválasztás kérdésével kapcsolatban különösen szorgalmazta a hadiárvák és a hadirokkantakkal való foglalkozást, hiszen ez az I. világháború után ez új és nagyszabású jelenségként tűnt fel a különböző országokban. A hadiárvák és a hadirokkantak foglalkozása vitte az akkoriban kialakuló gyermeklélektani kutatásokhoz, illetve a gyermektanulmányi mozgalomhoz (Deák, 2000, 236).

1927-ben megalapította a Magyar Individuálpaszichológiai Egyesületet, amelynek elnöke lett (az alelnöki tisztséget kérésére Benedek László vállalta el). 1928-tól több budapesti nevelési tanácsadó intézményben is dolgozott, a pályaválasztási kérdések megoldásához kívánt segítséget nyújtani az adleri tanok gyakorlati alkalmazásával.

A Magyar Szülők Szövetségének Gyermekvédelem című havi folyóiratát 1933–1937 között együtt szerkesztette a sajátos pszichológiai rendszert kifejlesztő Karácsony Sándorral, aki 1942-ben Mitrovicsot követte a debreceni pedagógiai tanszék élén. Mádaynak minden bizonnyal lehetett hatása Karácsonyra, aki a fent említett folyóiratban több, az individuálpaszichológiai szemlélethez közel álló írást is publikált (Lányi, 2000, 36).

Mádayt 1927-ben a debreceni orvosi karon „Általános pszichiatria különös tekintettel a psychopathológiára” tárgykörből magántanárrá habilitálták (érdekes, hogy már 1924-ben magántanári képesítést kívánt szerezni, de akkor leszavazták és elutasították). Ezután minden tavaszi félévben szorgalmasan megtartotta *Általános psychopathologia* címmel meghirdetett előadását egészen 1949-ig, amikor is megszűnt a magántanári intézmény. Még az utolsó előtti félévben, 1948 őszén (az egyetemi reform és az or-

vosképzés átalakításával kapcsolatban) *Mélylélektani gyógyító módszerek* címmel is hirdetett speciálkollégiumot.

Benedek másik pszichológia iránt érdeklődő tanítványa Pap Zoltán volt, aki sok éven át töltött be gyakornoki, majd tanársegédi státuszt mestere mellett. A negyvenes évek első felében a visszacsatolt Kassán, majd 1945 után Debrecenben volt ideggyógyász főorvos. A debreceni orvosi karon 1936-ban „Általános pszichiátria” tárgykörből magántanárrá habilitáltak. Kedvenc témája a tömeglélektan és ezen belül is a szuggesztió volt, amelyekben tetten érhető a francia filozófusnak, Gustave LeBon-nak a szociálpszichológia kialakulását befolyásoló tömeglélektani felfogása is.

Benedek professzor a magántanári pályázatának bírálatában ki is emelte:

„A tömeg lélektani sajátságainak jellemzése alapján rámutat azokra a pszichés feltételekre, amelyek az emberi tömegeket nagyfokban suggerálhatók. Ilyenek a collectív tudat személytelensége, a felelőtlenség, a képzeleti tevékenység és az indulatok túlcsapongása, a logikai ítélőműveletek hiánya és szerfelett fokozódó hiszékenység. A collectív suggestio ellenállhatatlan erejének igazolására lélektani elemeire bontja a gyermek-keresztesháború, a középkori démonhit, a megszállottsági járványok, az ördögűzés, az inquisitio, a jansenismus, a németországi vitustánc járvány, az olaszországi tarantizmus valamint az Oroszországban vallásos secták keretében kifejlődött öngyilkossági tömegpsychosisok mozgató erőit. Megállapítja, hogy a collectív suggestiók meghamisítják az észrevevéseket. Ha az indulatok elragadják a lelket és a képzelet szárnyalása fölé kerül az értelem következtetései, a hiszékenység és a suggerál-hatóság lehetőségei szinte korlátlanok.” (Idézi: Síró, 2001, 54–55.)

Pap Zoltán 1936-tól kezdve két évente tartott *Általános pszichiátria* néven előadást, majd 1947 első felétől kezdve minden félévben *Orvosi pszichológia*, illetve *Orvosi lélektan* címmel egy másik előadást is. Mindezek alapján az orvosi karon 1947. szept. 1-től 1949. ápr. 30-ig orvosi pszichológia tárgy szakelőadója (azaz megbízott előadója) is volt.

IRODALOM

- Angyal Lajos (1983) Benedek László (1936–1945) és kora. *Ideggyógyászati Szemle* 36, 216–219. pp.
- Benedek László (1932) A világválság néplélektani okairól. (Elnöki megnyitó) *Magyar Psychológiai Szemle*, 4, 5–14. pp.
- Benedek László & Boda István & Mitrovics Gyula (1932) *A Magyar Psychológiai Társaság Elaborátuma a lélektani ismeretek terjesztése és nagyobbfokú nemzeti-kulturális értékesítése tárgyában*. A Magyar Psychológiai Társaság kiadása, Budapest.
- Bíró Viktor (2008) A Magyar Psychológiai Társaság története évszámokban (1928–2008). In: Gyöngyösiné Kiss Enikő (szerk.): *Nyolc évtized – Tanulmányok a Magyar Psychológiai Társaság életéből*. Magyar Psychológiai Társaság, [Budapest] 156–161. pp.

- Deák Gábor (2000) *A magyar gyermektanulmányi mozgalom története I.* A Fővárosi Pedagógiai Intézet, a Magyar Pedagógiai Társaság és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadása, [Budapest].
- Kiss György (1995): A hazai pszichológiatörténeti kutatások eredményei. In: Kiss György (szerk.): *Pszichológia Magyarországon*. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 16–17. pp.
- Lányi Gusztáv (2000) *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan – Hagyomány és megújulás konfliktusa Karácsony Sándor életművében*. Osiris Kiadó, Budapest
- Mudrák József (2011) A Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Karának tansegédszemélyzete 1919–1950. II. rész (Klinikák I.) *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2(1–2), 226–227. pp. (az Ideg- és Elmeklinika tansegédszemélyzete).
- Mudrák József (2015) Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében. *Magyar Pszichológiai Szemle* 70 3/5, 579–595. pp.
- Mudrák József (2018) Benedek László ideggyógyász-professzor, a debreceni Tisza István-Tudományegyetem 1935–36. tanévi Rector Magnificusa. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 9(3), 3–10. pp.
- Mudrák József (2019) Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a 20. század első felében. In: Pléh Csaba – Mészáros Judit – Csépe Valéria (szerk.): *A pszichológiatörténetírás módszerei és a magyar pszichológiatörténet*. (A humán tudományok alapkérdései 7.) Gondolat Kiadó, Budapest, 171–188. pp.
- Pap Zoltán (1977) Emlékezés Benedek Lászlóra. *Orvosi Hetilap* 118, 2290–2291. pp.
- Pisztora Ferenc (1988) Benedek László élete, személyisége és életművének társadalom- és kultur-psihiátriai, pszichológiai és eugenikai vonatkozásai. *Ideggyógyászati Szemle* 41, 441–456. pp.
- Síró Béla (2001) *Fejezetek a debreceni Ideg- és Elmegyógyászati Klinika történetéből I.* Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, Debrecen.
- Szállási Árpád (2000) *Dr. Benedek László (1887–1945)*. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 16.) Debreceni Orvostudományi Egyetem, Debrecen.
- Vincze Tamás (2019) *Alkotás és iskolateremtés – Pedagógiai tanszék a Tiszántúli egyetemén 1918 és 1941 között*. (Oktatáskutatás a 21. században 5. kötet) Debreceni Egyetemi Kiadó – Debrecen University Press, [Debrecen].

Vincze Tamás

DEBRECENI PEDAGÓGIAPROFESSZOROK PSZICHOLÓGIAI MUNKÁSSÁGA 1918–1950

DOI: 10.14232/pfvm.12

BEVEZETÉS

A debreceni pszichológusképzés 20. évfordulójára megjelentetett emlékkönyvben a következő módon idézték fel egy hosszú mondatban a két nagy előd emlékét, akikhez a pszichológiaoktatás első időszaka köthető a debreceni egyetemen: „*Míg Mitrovics Gyula a pedagógiai mondanivalójának alátámasztására, bizonyítására használta a pszichológia már meglévő eredményeit, addig Karácsony Sándor maga konstruált egy olyan lélektant, amelynek a révén interpretálni tudta pedagógiai tételeit*” (Ádám – Tóth, 1994, 7). Ez a szemléletes szembeállítás kiválóan összefoglalja, hogy mennyire másként művelte a pszichológiát a két pedagógiaprofesszor. Mitrovics jól illeszkedett egy tudományos paradigmába, így munkássága is egy kontinuitás része lett, Karácsony azonban egy originális és nyelvében is egyedülálló, zárt rendszert alkotott, ezért különutasként könyvelték el a korabeli a pszichológiában és pedagógiában, és ami még ennél is szomorúbb: a munkássága is zárvány maradt, pontosabban nem a pszichológiában nyert szerves folytatást, kiteljesedést. Írásomban e két jelentős, bár mind a tudományos munkáról, mind a professzorszerepről merőben másképpen gondolkodó pedagógus munkásságának pszichológiai vonatkozásairól kívánok képet adni. Bár nem célom e tanulmányban és a terjedelem sem teszi lehetővé, hogy a teljes életművüket akár vázlatosan is áttekinthessem, nyilván nem lehet kihagyni annak az útnak a bemutatását, amelyen keresztül az általuk művelt pszichológiai irányzathoz eljutottak. Elsőként Mitrovics Gyula tudományos pályafutásának kezdeteit és kibontakozását vázolom fel néhány mondatban.

MITROVICS GYULA, A KÍSÉRLETI PSZICHOLÓGIA MECHONOSÍTÓJA A DEBRECENI EGYETEMEN

A debreceni egyetem első pedagógiaprofesszora mintegy másfél évtizednyi középiskolai tanári szolgálat után került a debreceni egyetem elődintézményének számító debreceni bölcsészeti akadémiára filozófiatanárnak. Tudományos munkássága azonban nem 1909-ben, az akadémiai oktatógárdába való bekerüléskor indult, már sárospataki, majd miskolci tanárként megmutatkozott az esztétika iránti elmélyült érdeklődése.

Igazából a pszichológiához is az esztétikán keresztül jutott el. Éppen azt az utat járta be, mint a XIX. század jeles német esztéta-pszichológusai, Fechnerrel az élükön. Halász László így írt erről az irányzatról:

„Mint ismeretes, Fechner a múlt század második felében nemcsak a pszichológiai vizsgálatban alkalmazta a kísérleti módszert, hanem az esztétikában is. Kísérletileg kutatta a műélvezés, a befogadás és a tetszés bizonyos kérdéseit. Nyomdokán haladt több pszichológus-estéta: Külpe, Dessoir, Meumann, valamint Lipps és Volkelt” (Halász, 1961: 368).

Mitrovics első jelentősebb tanulmánya, amely már a pedagógiai pszichológiához kapcsolódott, 1917-ben, a magántanári habilitációja évében jelent meg. A közel 70 lapos kis füzet *Az egyéni nevelés főbb szempontjai* címmel látott napvilágot Debrecenben, s már ebben is világosan megmutatkozott, hogy Mitrovics a nevelés problémáit pszichológusként közelíti meg. A rövid mű pozitív értékelést nyert a szakma legnívósabb folyóiratában, a Magyar Paedagógiában is. Méltatója, Vértess O. József megállapította, hogy „a szerző a pszichológiai alapon álló pedagógia új munkásként kedvezően mutatkozott be, mit annál inkább hangsúlyozunk, mert napjainkban veszedelmes módon szaporodik el éppen nálunk ebben a tudományágban a kontárok száma” (Vértess O., 1918: 216). A viszonylag rövid terjedelem szelekcióra készítette a szerzőt, így természetesen a pszichológia általa leginkább ismert és kedvelt témái kaptak vázlatosabb bemutatást a műben, több fontos jelenség ismertetéséről azonban le kellett mondania. Erről a szerzői döntésről a recenzius így nyilatkozott:

„A képzet, az emlékezet, a típusok, az akarat, a képzelet, az értelmi munkateljesítő képesség, az érzelmek, az indulat ennek a munkának főbb pontjai. Az egyéniség pszichológiájának és a kísérleti pedagógiájának nem egy érdekes fejezetét veszi tollára a szerző. Nem kíván bevezetés vagy vezérfonal lenni, hanem – mint címében is jelzi – csak egyes szempontok megjelölője. Éppen ezért egyik-másik pontnál szívesebben időzik tovább, mint pl. a típusoknál, melyek különben is kiemelkedő részei az egyéniség pszichológiájának. Ezzel szemben természetesen akad olyan részlete is ennek a kérdésnek, mely rövid négy íven nem fér el. Hogy csak a legfőbbet említsem: a tanulást, a fáradságot, melyeknek egyéni különbözőségére éppen az utolsó tíz év pszichológiája derített világosságot (G. E. Müller, Ephrussi, Lottie Steffens, Meumann, Offner)” (Vértess O., 1918: 216).

A debreceni egyetem bölcsészettudományi karának 1918-ban lett a pedagógiaprofesszora Mitrovics Gyula, abban az esztendőben vált ugyanis ketté az első négy évben két tudományt összefogó filozófia-pedagógia tanszék. A filozófia tanszék tanára továbbra is Tankó Béla maradt, az egykori kettős tanszékből kivált pedagógiai katedrára pedig az 1917-ben habilitált Mitrovics Gyula került. Mitrovics már az első években jelezte az egyes szemeszterekben meghirdetett tárgyaival, hogy a pedagógia alapvető résztudományainak (nevelélmélet, neveléstörténet) előadása mellett domináns szerepet szán a leendő tanárok felkészítésében a kísérleti pszichológiának. Minden félévben hirdetett

olyan előadást (és mellette gyakran szemináriumot is), amellyel az experimentális pszichológia eredményeinek megismertetését tűzte ki célul.

Már az 1920-as években létrehozott Mitrovics egy olyan szakmai műhelyt is a tanszékén, amelyben érdeklődő egyetemistákat vezetett az általa képviselt pszichológiai irányzat kutatási módszereibe. Ez a műhely a Kísérleti Lélektani Intézet elnevezéssel működő laboratóriumot jelentette. E szervezeti egység tevékenységének tényleges kezdete ugyan csak az 1926-os évre tehető, de a bölcsészkar jegyzőkönyvek alapján megállapítható, hogy a kar már az 1924/25-ös tanévben előterjesztette a minisztériumnak egy „Pszichológiai Intézet” felállításának tervét. Ehhez akkor a minisztérium nem járult hozzá, mivel az új intézet költségeinek fedezéséről az egyetem 1925/26-os költségvetésében nem történt említés. Mitrovics azonban nem nyugodott bele az elutasításba, és az 1925/26-os tanév elején újra kísérletet tett az intézet felállítására, azzal az indoklással, hogy a *„Pszichológiai Intézet felszerelése a paedagógiai tanszék javadalmából már rendelkezésre áll és így semmiféle újabb kiadást már nem igényel”,* s azt is közölte a minisztérium megnyugtatóására, hogy az intézet a további szükségleteire is fedezetet talál az őt befogadó tanszék illetményeiben.¹ Ezután már a minisztérium sem támaszthatott kifogást az indítvány ellen, Mitrovics pedig hozzákezdhetett a frissen felállított intézet segédszemélyzetének kiválogatásához. A segédszemélyzettel kapcsolatban elmondható, hogy Mitrovics intézetében általában egy vagy két tanársegéd és a harmincas években már két gyakornok is dolgozott, ahogy azt Mudrák József gondosan összeállított gyakornok- és tanársegédlistája is bizonyítja (Mudrák, 2006).

Mitrovics hamar bekapcsolódott a pszichológiát művelő szakembereket elsőként összefogó hazai tudományos szervezet, a Magyar Psychológiai Társaság munkájába is. Már a megalakulástól kezdve tagja volt a társaság választmányának, és baráti kapcsolatot ápolott a társaság elnökével, Ranschburg Pállal és titkárával, Boda Istvánnal is. Benedek Lászlóval és Boda Istvánnal együtt fogalmazott meg Mitrovics 1932-ben egy programadó nyilatkozatot, amelyben a hazai pszichológiai kultúra fejlesztésének szükségességét taglalták. Az elaborátum sürgette pszichológiai kutatásoknak helyet adó intézetek felállítását, a budapesti egyetem lélektani tanszékének visszaállítását, a lélektani ismeretek beépítését az orvosképzésbe, valamint a különböző tanintézetek (leginkább a közép fokú tanintézetek) tanári testületeinek lélektani továbbképzését. Mitrovics a lélektani ismeretek jelentőségének hangsúlyozott tudatosításától az egész nemzet számára fontos eredményeket remélt. Így körvonalazta ezt a várákozását: *„A pszichikai tényezők erősítése, az intelligencia fokozása, az érzelmi élet elmélyítése egyaránt hozzájárulnak az erkölcsi színvonal emelkedéséhez. Mindezek pedig csakis pszichológiai alapon lehetségesek”* (Benedek – Boda – Mitrovics, 1932: 6).

¹ Jegyzőkönyv a debreceni m. kir. Tisza István tudomány-egyetem bölcsészeti, nyelv- és történettudományi karának 1925. évi szeptember hó 7-én tartott I. rendkívüli kari üléséről. 3. sz. b) melléklet. Debreceni Egyetem BTK Dékáni Hivatal Irattára.

Mitrovics nemcsak a Psychologiai Társaságban működött aktívan, de az Országos Középiskolai Tanáregyesületben is igyekezett népszerűsíteni a pszichológiai tájékozottság növelésének szükségességére vonatkozó elképzelését. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület debreceni körének ülésein – ha csak tehette – jelen volt, s hozzászólásaival, észrevételeivel gyakran hívta fel új szempontokra a tárgyalt témával kapcsolatban tanárkollégái figyelmét. A tanáregyesület debreceni köre elég élénk működést kifejtő szakmai fórum volt: gyakran rendezett felolvasásokat, előadásokat. Rendszerint hazai terepről válogatták össze az előadókat, de néha sikerült megnyerni illusztris fővárosi pedagógusokat is egy-egy előadás erejéig. Az egyesület debreceni körében Mitrovics is vállalt előadói szereplést, pl. 1938. márc. 7-én, amikor elég nagyszámú közönség előtt olvasta fel *Lélektan és pedagógia* c. értekezését. Dr. Szondy György az alábbiakat jegyezte fel Mitrovics előadásáról az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny számára:

„Az embert – mondotta [Mitrovics] – a kozmikus transzcendens világfelfogás egészébe kell beleillesztenünk. [...] A játékosság spontaneitásának és aktivitásának a tanítónevelés egész folyamán végigvonuló szerepén mutatta be, hogy a lélektannak a nevelés összes fázisaiban rendkívül fontos szerepe van. Az emberiség és egyén genetikai fejlődési fokozatainak megfelelően tárta fel az érzelmi élmények hármasságát, s az ismeretanyag, a megértetés, a fogalomalkotás, az ítélet s végül a problémamagyarázat pedagógiai kérdéseinek vizsgálatával végigvezette hallgatóit a nevelés egész területén” (Szondy, 1938: 308).

Az 1933-as év különösen jelentős esztendő volt Mitrovics pályáján. Ekkor jelent meg főműve, *A neveléstudomány alapvonalai* c. összefoglaló munka. Ő maga egy ugyancsak 1933-as tanulmányában így vallott erről a könyvről:

„Ebben rendszeres előadásban megkísérlem a lélektudomány ama megállapításait gyümölcsozttetni, amelyeknek pedagógiai felhasználására jelenleg gondolni lehet. Éppen eme törekvésem miatt a pedagógiai művek olvasói talán csodálkozni is fognak könyvemnek tartalmán, amelyben a pedagógiai fejtegetések a legszorosabban összefonódnak pszichológiai tényeknek és megállapításoknak a kifejtésével. Talán azt a szemrehányást fogom kapni, hogy inkább pszichológia, mint pedagógia; másfelől pedig azt, hogy állandó pedagógiai kitérései miatt mégis alkalmatlan arra, hogy rendszeres és kimerítő pszichológiát adjon” (Mitrovics, 1933: 110).

A professzor nagyon pontos értékelést adott a saját munkájáról: valóban nem vegytisztán pszichológiai mű, de szisztematikus neveléstudományi munkának sem tekinthető. A könyv felépítése alapján ugyan azt lehetne gondolni, hogy inkább pszichológiai alapművet kívánt megírni Mitrovics, ő maga sem tagadja, hogy a mű szerkezete, anyagbeosztása is ezt sugallja. A szerkezet kialakításával, a tartalom elrendezésével kapcsolatban az alábbi szándékát tárja fel a szerző a már idézett tanulmányban:

„... az anyag beosztásánál is a pszichológiai szempontokat vettem irányadóknak, bár a nevelési célok szempontjából talán jobb lett volna teleologikus felosztási elveket érvényesíteni, ilyenformán: erkölcsi, vallásos, tudományos nevelés stb. Felfogásunk szerint azonban ezeknek a célkitűzéseknek a nevelés összes fázisaiban és részletfeladataiban érvényesülniük kell és nemcsak egy-egy pontján; más oldalról eme feladatok is csak pszichológiai eszközökkel oldhatók meg. Így könyvemnek főfejezetei az értelmi, az érzelmi és az akarati élményekről szólnak, az értelmiek közé sorozván az érzéklés és a szemlélés jelenségeit is” (Mitrovics, 1933: 112).

A könyv egyik ismertetője, Boda István is észrevette ezt a kettősséget, de ő ezt inkább a munka erényének tartja, nem pedig az olvasót megzavaró tényezőnek. Azt is megállapította, hogy a szerző pszichológiai eszmefuttatásai mind-mind egy vallásos nevelésfilozófia alátámasztását, megerősítését szolgálják. Ezt az észrevételét így közli:

„... a munka valósággal oly pedagógiai lélektan, amely elsősorban a vallás-erkölcsi legnemesebb ember-eszmény kiformálódhatásának lelki törvényszerűségeit és feltételeit törekszik kidomborítani, biztos vonalú felépítésben, nagy világossággal, logikus következetességgel” (Boda, 1933: 126).

Összefoglaló munkája mellett leginkább utánpótlás-nevelő tevékenységével írta be a nevét Mitrovics a debreceni egyetem történetébe. A professzor a legígéretesebb tanítványának Zombor Zoltánt tartotta, aki 1930 és 1934 között volt a Tisza István Tudományegyetem matematika-fizika szakos hallgatója. Zombor a doktori értekezését, amelyet *A lélektan szerepe a pedagógiában és a reakciós idő pedagógiai vonatkozásai* címmel írt mesterénél, 1935-ben védte meg, ezután kapott tanársegédi kinevezést Mitrovics intézetébe. Itt a professzor irányításával figyelemre méltó kutatásokat folytatott: többek között átdolgozta a Sterzinger- és Roggenkampff-féle figyelemvizsgálatokat. Ezenkívül újfajta módszert dolgozott ki a figyelem, az emlékezet és a lényeg-felismerési képesség vizsgálatára, és koordinálta azt a kísérleti figyelemvizsgálatot, amelyet az összes debreceni középiskola négy felsőbb osztályában végeztek (az öt teszt között ott volt általa készített és átdolgozott feladat-együttes is). Így készült el a mintegy 1600 szemlélyről 13000 adatot tartalmazó vizsgálati anyaga. Hozzá hasonlóan szorgalmas tanítványának bizonyult a szintén matematika-fizika szakos Faragó Tibor. Faragó 1935-ben szerzett tanári oklevelet, de már 1933-tól foglalkoztatta őt a Mitrovics-műhely: először gyakornok, majd fizetéstelen tanársegéd volt a Kísérleti Lélektani Intézetben. Az 1937/38-as tanévben előadóként is szerepelt a Tanárképző Intézetben, de közben – a megélhetését biztosítandó – gimnáziumi óraadást kellett vállalnia. 1939-ben a miskolci református leánygimnázium tanárává nevezték ki. Ugyanebben az esztendőben védte meg doktori disszertációját. Az ő témája – eredeti szakterületéhez is kapcsolódva – a matematikai tehetségek vizsgálata volt, értekezését *A matematikában tehetséges tanuló* címmel nyújtotta be mesteréhez.

Mitrovics számára súlyos problémát jelentett az utódkijelölés kérdése. Olyan embert szeretett volna a nyugalomba vonulása után a debreceni egyetem pedagógiai katedráján látni, aki elkötelezett a kísérleti lélektan irányzata mellett és továbbviszi az általa elkezdett kutatásokat. A szegedi magántanárra, Boda Istvánra esett a választása, akinek addigi munkásságát magasra értékelte. Az ő személye valóban garanciát jelentett volna arra, hogy változatlanul folytatódik a Mitrovics által kiépített műhely munkája. Boda István nem csupán a Magyar Psychológiai Társaság titkáráként folytatott tevékenysége révén vált ismertté a hazai pszichológiai kutatók körében a harmincas évek végére, hanem a sajátosan magyar személyiségjegyek feltárására irányuló kutatásaival is. A debreceni egyetem bölcsészkarra mégsem őt, hanem Karácsony Sándort választotta meg Mitrovics utódául.

KARÁCSONY SÁNDOR ÉS MUNKÁSSÁGA: A HAZAI PSZICHOLÓGIATÖRTÉNET EGYIK ZÁRVÁNYA

Karácsony Sándor munkásságáról és legfőképpen a pedagógiai eszméinek fundamentumául szolgáló társaslélektani rendszeréről az utóbbi évtizedekben számos tanulmány és könyv született, de valódi jelentőségét a hazai pszichológia történetében leginkább Lányi Gusztáv írásai világítják meg. Lányi már 1985-ben így határozta meg Karácsony helyét a magyar lélektanban:

„Karácsony Sándor nem központi alakja a magyar pszichológia történetének. Ez egyfelől érthető, másfelől azonban egy sajátos szcientikus emlékezetkiesés meg is akadályozza – ha nem is »központi«, de – megérdemelt helyének kijelölését a tudománytörténetben. A mai (»modern«, »tudományos«) pszichológiákon felnőtt pszichológusok számára ugyanis Karácsony Sándor társaslélektana első pillantásra inkább valamiféle anakronisztikus ősközületnek tűnhet. A tudományos szakpszichológiákon nevelődött pszichológus továbbá azért is fogadhatja értetlenül Karácsony társaslélektanát, mert bizonytalan lehet annak eldöntésében, hogy vajon e társaslélektanban a lélektannak egyáltalán mi a szerepe. [...] Ezúttal mégis arra szeretném föl hívni a figyelmet, hogy a jelzett problémák ellenére Karácsony társaslélektani rendszere a hazai tudománytörténet (s ezen belül pszichológiatörténet) nem megkerülhető tényezője, noha magam is úgy vélem: Karácsony társaslélektana a szcientikus pszichológia felől érthetetlen, sőt »könnyűnek találtatik«, ám mint tudásszociológiai jelenség nagyon is érthető, jellegzetes és talán jelentős gondolat- és eszmerendszernek bizonyul” (Lányi, 1985: 760).

Erős Ferenc Karácsonynak ugyanerre a besorolhatatlanságára mutat rá egyik kiváló tanulmányában (Erős, 2015). Ahogy a kortársakat zavarba hozta, úgy az utókor értékelőiben kérdések és kétségek özönét indítja el a Karácsony-életmű mindegyik szeletének a tanulmányozása, a nyelvészeti tárgyú íróképp úgy, mint a „magyar lélek” rej-

telmeit boncolgató gondolatmeneteké. Ráadásul nehéz is „vegytiszta” munkákat találni Karácsony művei között, hiszen a nyelvészeti írásaira is a pszichológiai megközelítés jellemző elsősorban, és a pedagógiai munkáiban is számos lélektani utalást találunk.

Karácsony rendszerének a legszembetűnőbb sajátossága az, hogy szakít azokkal a korábbi pedagógiai felfogásokkal, amelyek az egyéni lélektan fogalmainak segítségével igyekeztek megközelíteni a nevelés és oktatás kérdéseit. Vélekedése szerint az egyéni lélektanra épülő pedagógia alkalmatlan a nevelés jelenségeinek megfelelő mélységű értelmezésére, mert a nevelés folyamata csak közösségben valósulhat meg. *„A nevelés – írja –, mióta a világ világ, a nevelő és növendék egymáshoz képest. [...] A nevelés szociális reláció, eddigi tanulságunk szerint. Ha ezt a tény a lélekkel kapcsolatban vesszük, a lélek tevékenységi formáit is korlátozni fogja, mert nem tarthat nevelhetőnek minden életérzést, érzelmet, stb., hanem csak kategóriákként azokat, amelyek két ember relációjában nyilvánulnak, tehát a társaspszichológikumokat”* (Karácsony, 1941: 295–296). Dankó Imre a Sorsunk 1944-es évfolyamában arról írt, hogy igazából már a 30-as években megmutatkoztak a kísérleti lélektan fogyatékososságai, határai. Éppen az 1934-es prágai pszichotechnikai kongresszuson vált nyilvánvalóvá, hogy maguk a kísérleti pszichológiát művelő tudósok sem voltak elégedettek az általuk bemutatott vizsgálati eredményekkel. *„A ma tudománya – állítja Dankó az említett folyóiratba írt cikkében – nemcsak tudja a kísérleti lélektan hiábavalóságát, hanem kétségbevonja az egyéni lélektan létezését is. A társaslélektan szerint minden lelki funkcióhoz két ember kell. Két lélek szükséges, s a köztük fennálló viszony az, ami fontos, amit tanulmányozni lehet és kell. Az egyéni léleknek életérzései vannak, érez, tud, akar és hisz. A társasléleknek jogérzete, művészete, tudománya, társasélete és vallása van. Ez a lélektan a kísérleti lélektantól egyedül a másik ember megismerésének vágyát kapta örökségbe”* (Dankó, 1944: 542).

Boros Dezső, aki utolsó éveiben intenzíven foglalkozott Karácsony munkásságával, a hagyatéki anyagai között megmaradt Karácsony-dolgozatában arra mutatott rá, hogy a jeles debreceni professzor alapos pszichológiai olvasottság, tájékozottság birtokában építette fel a lélektani elméleteit. Erről így írt: *„Karácsony pszichológiai felkészültsége magas szintű. Ezt még az ellenségei is elismerik, sőt azzal vádolják, hogy amit tudott a nevelésről, azt mind a svájci pszichológusoktól tanulta. A pszichológia nagyon sok területét művelte az általános lélektan mellett, komolyan vette a differenciállélektant, s pedagógiai elméletében levonta annak tanulságait”* (Boros, 1990: 37). Karácsony könyvismertetéseiből, hosszabb-rövidebb cikkeiből ugyancsak kiderül, hogy tisztában volt a korabeli gyermeklélektan megállapításaival és fő kutatási problémáival. *A könyvek lelke* c. kötetének egyik tanulmányában pl. így írt a „korai pubertás” jelenségének korabeli szakmai megítéléséről:

„A gyermeklélektan a maga tudományos lelkiismeret-furdalásai közben még meglehetősen zavart és határozatlan az ún. korai pubertás kérdésével szemben. Nem hatnak rá megnyugtatólag az egyre szaporodó gyermekregények sem, hiszen a legtöbbje ezeknek alig egyéb a pszichoanalitikus iskola tételeinek utánköltött, tehát másodlagos felhígításánál” (Karácsony, 2006: 213).

KARÁCSONY ÉS AZ INDIVIDUÁLPSZICHOLÓGUSOK

Karácsony életrajzából tudjuk, hogy a hazai pszichológiai táborok közül az individuálpszichológusokkal tartott fenn szorosabb kapcsolatot. Ehhez az irányzathoz Máday István révén kapcsolódott, akivel együtt folyóiratot is szerkesztett a harmincas években, a *Gyermekvédelem* c. lapot. Karácsony Sándor ugyanebben az időszakban rendszeresen eljárt az Individuálpszichológiai Egyesület üléseire, sőt előadóként is vállalt szereplést a jeles hazai pszichológusokat tömörítő társaságban. Lányi Gusztáv így írt erről a kapcsolatról: „*Karácsony Sándor és az individuálpszichológusok kapcsolata nem esetleges volt, hanem jórészt az elvek azonosságából is eredt, noha Karácsony nem volt individuálpszichológus, csak gyakori előadója a Magyar Individuálpszichológiai Egyesület szemináriumainak*” (Lányi, 1992: 30). Milyen témákról tartott előadásokat Karácsony Máday körének? A korabeli hírlapok tudósításaiból értesülhetünk az egyes előadások tárgyáról. 1930. január 18-án pl. „*Miért nem tud megtanulni németül a magyar gyerek?*” címmel tartott előadást az egyesületben. Ebben nagyrészt a nyelvtanulás során belénk épülő gátlások természetét taglalta.² 1935. március 22-én „*Nyelvtanulás lélektani alapon*” címmel értekezett az Individuálpszichológiai Egyesület 112. vitaestjén, 1936. március 13-án pedig „*Az iskola mint a kollektív nevelés színhelye*” cím alatt foglalta össze a „közlelki” sajátosságok kifejlesztésére vonatkozó gondolatait. A korabeli tudósító így foglalta össze Karácsony előadásának lényegét:

„Olyan nevelésre van tehát szükség, amely a közértelmi, közérzelmi és közakarati tulajdonságokat és végeredményben a szociális, segítő ember típusát alakítja ki. A továbbiakban hangsúlyozta, hogy a kollektív nevelésnek ideális színhelye volna az iskola. Az iskolai osztály kollektívumot, életközösséget alkot, egymásra utaltság uralkodik a közösség tagjai között. – Sajnos, a mai iskola nem használja ki ezt a lehetőséget – folytatta –, más szervezetre (például cserkészetre) bízta a társadalmi nevelést. [...] Mai iskoláinkban azonban nem képzelhető el a teljesen megvalósult kollektív érzés, ezt a társadalom akadályozza meg. Előítéletekkel terhelve jön tanító és tanuló az iskolába, amely – ezt be kell ismerni – nem tudja magát kivonni a külső környezet faji, felekezeti és osztályelfogultsága alól.”³

1937 februárjában, a Magyar Individuálpszichológiai Egyesület megalakulásának 10. évfordulójára emlékező közgyűlésén „*A parasztyerek pedagógiája*” címmel tartott előadást Karácsony Sándor. Ebben beszámolt az 1920-as „földesi parasztgimnázium” néven ismertté vált kísérletéről, és az individuálpszichológia nyelvén fogalmazta meg a kísérlet tanulságait. A *Pesti Napló* tudósítója a következő gondolatokat emelte ki az előadásból:

² Miért nem tud megtanulni németül a magyar gyerek? (Saját tudósítónktól.) *Pesti Napló*, 81(14), 6.

³ Iksz. névjelzésű tudósító: Kollektív nevelés – ma és holnap. *Népszava*, 64(62), 7.

„A falusi ember műveltsége a 16. század partikuláris iskoláinak a színvonalán mozog s nem lehet ugrásszerűen feljutni a 20. század nagyvárosi kultúrájához, hanem végig kell vezetni őket az elmúlt évszázadok műveltségi fokozatain. Ha ezt elmulasztjuk, akkor a parasztyerek reménytelennek látja a tanulást, s ez fogyatékkézzést kelt benne. A falusi tanító szintén fogyatékkosságérzésben szenved, mert úgy érzi magát, mint a városi kultúra számkivetettjét.”⁴

Ez a gondolat egyébként Karácsony egyik vesszőparipája volt: több helyen is leírta, hogy a falusi gyermek másfajta nevelést és másfajta iskolát igényel, mint a városi tanuló. Karácsony Sándor a későbbi előadásaiban is kedvelt témáit tárta az Individuálpszichológiai Egyesület elé, az adleri fogalmak köntösébe öltöztetve mondanivalóját. 1938. december 16-án például *„A magyar lélek a nyelv tükrében”* címmel mutatta be magyarságlélektani fejtegetéseit, 1940. január 26-án pedig *„Az irodalmi nevelés (olvasásra kapata-s) pszichológiája”* címmel adott elő.

KARÁCSONY ÉS TANÍTVÁNYAI

Karácsony neveléstudósi munkájának 1942-ben érett be a gyümölcse, ekkor nyerte el a debreceni egyetem pedagógiai katedráját. Már a székfoglaló beszédében nyilvánvalóvá tette hallgatósága számára, hogy elődjétől eltérő úton kíván haladni. Hamar felszámolta a Mitrovics által művelt pszichológia intézményi és eszközháttérét. Professzorsága idején a pedagógiai szeminárium szekrényeiben érintetlenül álltak és porosodtak a pszichológiai kísérleti eszközök, mert ő a gyermek megismerésében az enciklopédikus módszert többre becsülte a méréseknél. 1942 novemberében a Bölcsészettudományi Kar tanácsától a megszűnt Kísérleti Lélektani Intézet helyett Társaslélektani Intézet felállítását kérte. Mivel ez a költségvetésben nem jelentett változást, mind a kar, mind pedig a minisztérium elfogadta a kérését (Mudrák, 2015). Így meglett az intézményi kerete is annak a szakmai műhelynek, amely a körülötte kialakult hűséges tanítványi kört összefogta. Békefi Benő nyíregyházi lelkész és tanítóképző intézeti tanár 1945 áprilisában a Karácsonnyal ápolt szoros barátságát felhasználva hozta létre a Debreceni Egyetem Társaslélektani Intézetének Nyíregyházi Fiókját. Ez a fiókéntézmény rendezte meg 1945 augusztusában azt a kéthetes nyári egyetemet Nyíregyházán, amelyen Karácsony Sándor is tartott fejlődéslélektani előadásokat az érdeklődő pedagógusoknak (Hadházy, 1982).

Karácsony műhelyteremtő, iskolateremtő munkájának bemutatásakor nem hagyhatjuk említés nélkül azokat a tanítványokat, akiknek innen indult a pályája. Az alábbiakban azokat a tanítványokat nevezem meg, akik 1942 és 1950 között hivatalosan is a debreceni egyetem alkalmazásában voltak, vagy az 1943-ban létrejött Társaslélektani Intézet munkatársaiként, vagy a Neveléstudományi Szeminárium tanársegédeként,

⁴ Névjelzés nélküli tudósító: A parasztyerekeket másként kell tanítani, mint a városi ifjúságot. *Pesti Napló*, 88 (32), 12.

illetve gyakornokaként. A Társaslélektani Intézet alkalmazottai közül Lükő Gábor és Komjáthy István vált ismertté az 1950 utáni évtizedekben. A Neveléstudományi Szeminárium egykori tansegédszemélyzetéből szintén két tanársegédet lehet azok közé sorolni, akik sikeres pályát futottak be, s nem fékezte a karrierüket a Karácsony-tanítványság stigmája. Egyikük Komlósi Sándor, aki végigjárta a szemináriumi segédszemélyzeti hierarchia összes lehetséges lépcsőfokát, előbb díjtalan (1943. szept. 1. – 1944. aug. 31.), majd díjas gyakornokként (1944. szept. 1. – 1944. okt. 5.) dolgozott Karácsony professzor mellett, később fizetéstelen tanársegédként (1946. szept. 1. – 1948. aug. 31.), végül pedig fizetési tanársegédi státuszban (1948. szept. 1. – 1950. aug. 31.) állt a tanszék szolgálatában (Mudrák, 2006). Nagyjából ugyanezeket a grádicsokat járta végig Kovács Ferenc, azzal a különbséggel, hogy ő a legutolsó stációig, a fizetési tanársegédi kinevezésig nem jutott el. Ez a Karácsony-tanítvány, aki később Fabricius-Kovács Ferenc néven vált a magyar nyelvtudomány avatott művelőjévé, 1942. okt. 1. és 1948. nov. 29. között segítette a tanszék munkáját. A Társaslélektani Intézet két említett munkatársa, Lükő és Komjáthy is viszonylag hosszú időt töltött a nagyhírű professzor mellett, Lükő 1943-tól 1947-ig fizetéstelen tanársegédként, 1947 és 1950 között pedig, egészen az intézet megszüntetéséig fizetéstelen adjunktusként dolgozott az egyetemen (miközben 1945-től magántanárként olyan előadásokat hirdetett, amelyek a nevelés folklorisztikus alapjaival foglalkoztak), Komjáthyt pedig, akinek neve a Mondák könyve c. munka szerzőjeként vált később országszerte ismertté, 1946. okt. 1. és 1950. jan. 1. között foglalkoztatta Karácsony intézete.

Talán nem véletlen, hogy Karácsony A magyar demokrácia c. kötet összeállításakor az *Új egyetem felé* címet viselő fejezetbe éppen Kovács Ferenc disszertációjáról készített bírálatát és Lükő Gábor habilitációs eljárásra benyújtott műveiről írt véleményét válogatta be. A tudományos közösségbe való befogadás fokozatait szép metaforákkal tette szemléletessé Karácsony: a doktori disszertáció értékelését a „Keresztelés”, a habilitáció alapjául szolgáló tanulmányok bírálatát a „Konfirmáció” cím alatt tette közzé. Kovács Ferenc „Kelet-Európa pedagógiánkban” című értekezésének bírálatában a professzor az alábbi prófétikus kijelentést tette: „A dolgozat valóban csak vázlat, de a szemelvények, amelyeket e vázlatosságban is nyújt itt-ott s az illusztrációk, amelyekkel minden egyes állítását elég gazdag anyagból választott szellemes idézetek egész sorozatában támogatja meg, igen tanulságosak és megnyugtató módon mutatják egy csak most induló szép, tudományos munka ígéretes kontúrjait” (Karácsony, 2011: 97). Karácsony jóslata bevált, Kovács Ferenc később valóban értékes tudományos munkásságot fejtett ki, igaz, nem a neveléstudomány, hanem a nyelvtudomány területén. (Ő már a 60-as években írt tanulmányaiban magától értetődő természetességgel használta a karácsonyi fogalomrendszer olyan elemeit, mint pl. viszonyulás, másik ember, autonóm ember.⁵) A Lükő Gábor ha-

⁵ Fabricius-Kovács Ferenc (1967). Jelentés, társaslélektan, kommunikációelmélet. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 24(3), 331–346.; Fabricius Ferenc (1967). A jelentés és a „másik ember”. *Kortárs*, 11(8), 1273–1282.

bilitációs eljárása folyamán készült bírálatban pedig az alábbi mondat tükrözi a legvilágosabban Karácsony tanítványai írásaival szemben támasztott mércéjét: „*Munkássága szoliditását garantálja egész tudományos pályafutása, mely azt bizonyítja, hogy sohasem elképzelései és tervei alátámasztására gyűjtötte az adatokat, hanem megfordítva, a szaktudomány, az adatok területéről indult el, s azok kényszerítették a maguk rendjén néplélektani és pedagógiai megfontolásokra*” (Karácsony, 2011: 99).

Még két olyan egyetemi magántanárt érdemes megemlíteni a Karácsony-érából, akik szintén bekapcsolódtak az egyetemi pszichológiaoktatásba. Elsőként a Piaget-fordító Kiss Árpádra utalok, aki 1946-ban lett a bölcsészkar magántanára. Igaz, ő pedagógiai tárgykörből kérte és nyerte el a habilitációt, de az 1947/48-as és az 1948/49-es tanévben pszichológiai előadásokat is tartott a hallgatóságnak (Mudrák, 2015). Később diaktikusként vált a hazai neveléstudomány meghatározó alakjává. A másik említésre méltó egyetemi magántanár Kiss Tihamér volt, aki ugyan 1943-ban a kolozsvári egyetemen nyerte el a *venia legendi* „*A gyermekkor lélektana*” tárgyköréből, de 1947-ben áthabilitált debreceni egyetemre. Ő a gyermeki gondolkodás jellegzetességeiről hirdetett előadásokat az egyetemistáknak.

A hazai felsőoktatás 1948 és 1951 közötti szocialista átalakítása (tulajdonképpen klasszikus értékeinek megsemmisítése és addig működő rendszerének szétverése) nem hagyta változatlanul a pedagógia- és a pszichológiaoktatást sem, sőt mint ideológiai tartalmak hordozóit súlyosan érintette mindkét területet. Karácsony Sándor is áldozatul esett az „egyetemek reakciós elemektől való megtisztításának”, és „*egy sikertelen önbírálat után kénytelen volt teljesen visszavonulni. 1950. március 28-án »önként« megírta miniszterének, Darvas Józsefnek, hogy egészségi állapota miatt nyugdíjaztatását kéri*” (Golnhofer, 2004: 76). Az ötvenes évek a kollektív memóriatörlésről és az erőszakolt felejtésről („a múltat végleg eltörölni”) szóltak a magyar pszichológiában is. Orosz Gábor egyik tanulmányában szemléletesen mutatja be a pedagógia és a pszichológia helyzetét ebben a nehéz időszakban. „*Az 1950-es évek elején – írja – a pszichológiát és a pedagógiát a diktatórikus politikai hatalom egyaránt érdekkörébe vonta. Addig, amíg a pszichológia fejlődését és működését szinte teljesen megakadályozták, leállították, addig a pedagógia létét, kutatási lehetőségeit, »elméletalkotásait« pórázra fogottan – mivel az iskolák léteztek – engedélyezték, elviselték*” (Orosz, 2004: 176). Ezekben az években csupán a szovjet pszichológia eredményeinek recepciója és a pedagógusképzéshez tartozó pszichológiai ismeretek képezték azt a szűk tartományt, amelynek határain belül a pszichológia művelői mozoghattak. Bár az ötvenes évek végén újra kinyíltak lassan a kapuk a hazai pszichológia előtt, a két világháború közötti lélektan eredményei továbbra is elhallgatandónak ítéltettek. A két debreceni pedagógiaprofesszor pszichológiai munkássága így évtizedekre a megtagadott előzmények kriptájába került. Karácsony Sándor társaslélektanának újrafelfedezése az 1970-es évek végén kezdődött meg, Mitrovics Gyula életművének értékelésére pedig a rendszerváltás után tették meg az első lépéseket.

IRODALOM

- Ádám Péter – Tóth László (1994). A pszichológia története a debreceni egyetemen. In Kovács Zoltán (szerk.), *A debreceni pszichológusképzés 20 éve* (pp. 5–77). Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem Pszichológiai Intézete.
- Boda István (1933). Újabb magyar neveléstani munkák. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 6(1–2), 124–136.
- Boros Dezső (1990). Boros Dezső kiadatlan dolgozatai Karácsony Sándor pedagógiájáról és a tanárképzésről. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.
- Brezsnyánszky László (szerk., 2007). *A Debreceni Iskola neveléstudomány-történeti vázlata*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Dankó Imre (1944). A tehetségmentő debreceni kollégium. *Sorsunk*, 4(9), 542–544.
- Erős Ferenc (2015). A nemzetpolitikai lélektantól a tudományos fajelméletig. A magyar pszichológia történetének szürke zónája. *Socio.hu*, 5(2), 67–85.
- Golnhofer Erzsébet (2004). Hazai pedagógiai nézetek 1945–1949. Pécs: Iskolakultúra.
- Hadházy Lajos (1982). Adalékok Nyíregyháza oktatásügyének felszabadulás utáni első évéhez. *Pedagógiai Műhely*, 8(4), 23–31.
- Halász László (1961). Esztétika és pszichológia. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 18(3), 368–370.
- Karácsony Sándor (2006). *A könyvek lelke*. Budapest: Széphalom Könyvműhely.
- Karácsony Sándor (2011). *A magyar demokrácia. A magyar béke*. Budapest: Széphalom Könyvműhely.
- Karácsony Sándor (1941). *A magyar világnézet*. Budapest: Exodus.
- Lányi Gusztáv (1992). A politikai pszichológiáról – Magyarországon. (Tudománytörténeti és tudásszociológiai vázlat.) *Valóság*, 35(9), 16–31.
- Lányi Gusztáv (1985). Egy társaslélektani „nemzetkaraterológiáról”. Karácsony Sándor magyarságkonceptiója. *Világosság*, 26(12), 760–767.
- Mitrovics Gyula (1933). A pedagógia és a pszichológia kapcsolata. *Magyar Paedagogia*, 42(7–8), 110–122.
- Mudrák József (2006). Gyakornokok, tanársegédek, adjunktusok, intézeti tanárok, Á.D.O.B. gyakornokok és beosztott gimnáziumi tanárok a Bölcsészettudományi Karon. In Hollósi Gábor (szerk.), *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV.* (pp. 110–130). Debrecen: Debreceni Egyetem BTK, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola.
- Mudrák József (2015). Pszichológia a Debreceni Tudományegyetemen a XX. század első felében. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 70(3), 579–595.
- Orosz Gábor (2004). Kelemen László kutatásai az 1956-os balatonfüredi tanácskozáson. In Brezsnyánszky László – Fenyő Imre (szerk.), *A Debreceni Iskola*. Debrecen: Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
- Szondy György (1938). Debreceni Tanári Kör. *Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 71(8), 307–308.
- Vértes O. József (1918). Mitrovics Gyula: Az egyéni nevelés főbb szempontjai. *Magyar Paedagogia*, 27(4), 215–216.

Hunyady György

PSZICHOLÓGIAI INTÉZET ÉS SZAKINDÍTÁS A DEBRECENI EGYETEMEN AZ 1970-ES ÉVEKBEN

DOI: 10.14232/pfvm.13

A konferencián – amely központi témájául a budapesti és a vidéki egyetemek viszonyát választotta a pszichológusképzés területén – a debreceni történet valóban kitüntetett figyelmet érdemel, minthogy a debreceni pszichológusképzés megindítása törte meg az ELTE monopóliumát e téren.

Nem vagyok arról meggyőződve, hogy a szakindítás és önálló intézetszervezés kezdeményezése kizárólag vagy elsősorban debreceni szakemberek terve és tette volt, bár nyilván a pedagógia öleléséből kibontakozó pszichológia oktatásának és művelésének igénye – mint annyi más képzőhelyen az országban – itt is jelentkezett. Tényszerűen nem tudom, csak gyanítom, hogy egy második képzőhely létesítése vidéken egy országos, központi elhatározás volt, amely az 1970-es évek elején a pártközpont, a pszichológia frissülő területén különösen aktív Akadémia és az oktatási tárca háromszögében jelent meg és nyert adminisztratív-financiális támogatást.

Más alkalommal már volt módom bővebben beszélni arról, hogy a pszichológia hazai történetéről szólva okkal-joggal emeljük ki az 1940-es évek végén indult, és az '50-es években kiteljesedő rombolást és fojtogató korlátozást, amely a sokszínű, ám intézményesen még nem teljesen kiforrott hazai kezdeteket – ideológiai okokból – a minimumra redukálta. Maradt ekkor a professzor-tanársegéd duóra szorított ELTE-tanszék, maradt a frissen bevezetett általános iskolát szolgáltatásaival segítő Gyermeklélektani Intézet, mindkettő az úgymond „szocialista nevelés” ideológiai misszióját vállaló és megtestesítő pedagógia határán és hatása alatt.

Az 1956 után bekövetkező, majd az 1960-as években kiteljesedő változás ennek a szakmai szempontból kifejezetten kártékony időszaknak a korlátozásait enyhítette, majd pedig – és ez az, amit az emlékezők és a szakmatörténeti írások kevésbé tisztáznak – ezeket megkülönböztetett fejlesztési elgondolásokkal és intézkedésekkel váltott fel (HUNYADY, 2019a). Természetesen volt, és egyre nőtt a szakterület szellemi és anyagi igényeinek, szerveződésének szerepe abban, hogy a főhivatású intézet akadémiai keretbe került és tudományos profilra tett szert, hogy a pszichológusképzés többlépcsős tantervi modernizálás után sajátos önálló arculatot öltött az ELTE bölcsészkarán. Oktatóinak, tanszékeinek száma kedvezően változhatott, képzési létszáma minden összehasonlításban rohamosan nőtt. Mindezzel párhuzamosan újra felállt a Pszichológiai Társaság, az Akadémián majd miniszteriális keretekben diszciplináris bizottságok jöttek létre. A kor

ismerői számára azonban mindez elképzelhetetlen anélkül, hogy ne hatott volna ez irányba az erősen központosított tudománypolitikai akarat, amelynek motívumai között bizonyosan ott volt a) a világrendszerek versengéséből kiinduló szovjet példa, b) az 1962 után már a politikai konszolidáció és a gazdasági hatékonyságnövelés céljai felé fordult Kádár rezsim nyitottabb mentalitása, valamint c) olyan esetleges, de esetenként perdöntő tényezők is, mint a kultúr- és tudománypolitika alakítóinak hosszú időn át elfojtott személyes fogékonysága az általuk nyomokban ismert pszichológia iránt (Gegesi Kiss Páltól Mátrai Lászlón át, koránt sem utolsó sorban Aczél Györgyig). A pszichológia akaratlagosan felgyorsított fejlesztésének éveiben e területen teret kaptak a határtudományok művelői, a szakterület által vonzott érdeklődők és – minden összehasonlításban rendkívül gyorsan – a formát öltő, tartalmilag gazdagodó képzésben részesült friss szakemberek.

Az MTA kutatóintézete és az ELTE differenciálódásnak indult két tanszéke gazdagodó, egymást is kiegészítő szakmai profillal rendelkezett. A túgoló mozgástérben, a '60-as években, az egyenetlen színvonalú vezetőik között nem volt dominancia-vetelkedés (HUNYADY, 2019b). Ebben közrejátszott a vitathatatlan szaktekintély, Kardos Lajos professzor szellemileg kifinomult távolságtartása, a helyébe lépő vezetőknek a helyi lehetőségek kiaknázására koncentrált erőfeszítése, a kezdetben politikai feladatként meghatározott akadémiai intézetirányítás sűrű váltakozása, míg nem a folyamat a konszolidációig lassan eljutott.

Ez a tudománypolitikai közeg mintegy szívóhatást gyakorolt a pedagógia intézményes keretében működő pszichológiai egységek szakmai vezetőire, közülük is mindenekelőtt Kelemen László professzor pályafutására, aki az általános iskolás korosztály oktatáspolitikájának művelésével nyert akadémiai doktori címet (1962), lett pedagógusképzésért felelős rektor-helyettes a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem (1966), sőt néhány évre az MTA Pszichológiai Bizottságának elnöke. Kelemen László a kiskunfélegyházi tanítóképzőben nevelkedett, a szegedi egyetemen lett Várkonyi Hildebrand tanítványa, és így azon hármas egyike, akit professzora főiskolákon alakuló pszichológia tanszék vezetésére javasolt. A pécsi pedagógiai főiskola kialakításában szerény, konstruktív, módszeres egyéniségének fontos szerepe volt, onnan került át – egyetemi tanárként – a debreceni egyetemre, majd vezetői megbízásából visszavonulva tért vissza a számára otthonos Pécsre. Generációjának tevékeny, konfliktuskerülő, az oktatás ügyének elkötelezett tagjaként nem tekinthető véletlennek, hogy a Művelődésügyi Minisztérium őt kérte fel az első, nem fővárosi pszichológus-képzőhely kialakítására.

A képzés ELTE-modelljének meghonosítását itt azonban különösképpen gátolta a szakemberhiány: helyben csak keresve lehetett találni néhány pszichológiai képzettséggel is rendelkező pedagógus-szakembert, de a tantervben megjelenő képzési követelmények érvényesítéséhez feltétlenül szükség volt nem-debreceni, külső szakemberek teljes

vagy részállású bevonására, aminek az anyagi feltételeit célzott minisztériumi támogatás szükség szerint megteremtette.

Az 1970-es évek derekán, a képzés megindulásakor az általános pszichológia tanítására Kelemen professzor Kardos Lajos személyi javaslatai alapján alkalmazott munkatársakat. Ez az egyetem nyugalmas viszonyaihoz képest extrém magatartású oktatók foglalkoztatása növelte az oktatógárda heterogenitását és egyenetlenségét is. A képzés második szakaszához szükséges személyi válogatást Kelemen professzor más alapon végezte, a szakma középgenerációjának eredményt felmutató tagjait egyénileg kereste meg – például a párizsi világkongresszuson – és kérte fel őket főállásuk mellett ellátható debreceni részfoglalkozásban egy-egy szakág képviselőjére. Így lett az általános pszichológia vezető oktatója Czigler István, indította útjára és formálta ki az arculatát a személyiség- és klinikai pszichológiának Szakács Ferenc, és végeztem a szociálpszichológia oktatását közel 10 évig én magam.

A fő képzési területek részállású, de teljes felelősséggel eljáró képviselői lettek egy következő hullámban Bányai Éva, Bagdi Emőke és Faragó Klára. Az itt felsorolt jeles szakemberek zöme tulajdonképpen ezzel lépett be a felsőoktatásba, ahol aztán rendre mind távlatos, fontos szerepet vívtak ki maguknak más egyetemeken. Debreceni úttörő munkájuk nélkülözhetetlen volt a képzés szakmai színvonalának biztosításához, és ki-ki igyekezett a hallgatók köréből szakterületi utánpótlást képezni. Sajátos csoportdinamikai jelleget kölcsönzött a pszichológiai tanszéknek (majd intézetnek) a Budapestről érkező (szerencsétlen megjelöléssel címkézve „lejárók”) és a pedagógia előzményekkel rendelkező debreceni oktatásból kiváló helyi oktatók eltérő helyzete és perspektívája. A folytonos intézményes működtetés feladatai érthetően az utóbbiak körében jelentkeztek. A professzor operatív helyettese a tisztelt Balogh László volt, illetve tanszéki majd intézeti titkár szerepében Bugán Antal vett részt tevékenyen az ügyek intézésében. Az adminisztráció hatékonyságának biztosítéka a katonatiszti sorból visszavonult Tóth Miklós volt, a szervezeti egység emblematisz alakja.

A tanszék vezetőjének vérmérsékletéhez képest nem kevés helyi konfliktusba kellett involválódnia. Egyrészt, hogy a maradéktalanul kitöltött egyetemi főépületen kívül *helyet szerezzen* a megindult képzésnek és az azt kísérő kutatómunkának, erre – emlékezetes megoldásként – az egyetemi templom oldalszárnyán született megoldás. Másrészt a formálódó, gyarapodó tanszék *szervezeti integritásáért* kellett harcolni egy olyan közegben, amelyben a tanszékeket az adminisztratív hierarchiában leszorító szervezeti egységekként a tágabb, erősebb intézetek kialakítására került sor. Ez ekkor országos felsőoktatási politikai törekvés volt, amelynek végrehajtásában a debreceni egyetemen a helyi pártbizottságnak kitüntetett szerepe volt többek között abban is, hogy a pedagógia, pszichológia és felnőttoktatási tanszékeket például egy szervezeti abroncsba fogta.

A szervezeti kapcsolatokkal és a szorongató interdiszciplináris keretből való kilábalással függ össze az én oktatói szerepvállaláson túlterjedő aktivitásom Debrecenben. Kelemen professzor a '70-es évek fordulóján leköszönt, visszavonult, a rohamosan nö-

vekvő feladatokkal birkózó szervezeti egység élére pedig tudományos kvalifikációval rendelkező vezetőt kellett állítani. A szakterületi munkatársak és kari vezetők engem kértek a tanszékvezetés ellátására, amit részállásban tenni, a felsőoktatásban atipikus, talán csak átmenetileg legitimizálható volt (a pszichológia fejlesztésének érdekeit a KLTE BTK dékánja, jelenlegi akadémikustársam, Orosz István szíven viselte és bizalma nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a fejlődő és fejlődési nehézségekkel küzdő szervezeti egység vezetését el tudjam látni). Helyzetem némileg eltért az úgymond „lejáró” vezető oktatókétól, minthogy főállásom is a felsőoktatásban volt, az ELTE-n, így az oktató-munkában való részvétel – a többiekétől eltérően – számomra egyfajta párhuzamosság volt, és összehasonlításban nyerte el számomra értelmét (HUNYADY, 2015).

A személyes történethez hozzátartozik, hogy 1977-ben, amikor Kelemen professzor ajánlatát megette, akkor éppen egy különös vákuumhelyzetben voltam, alkalmazott szociálpszichológiai osztályom a tudományos igazgató-helyettesi funkcióval együtt megszűnt az MRT Telekommunikációs Kutatóközpontban és több hónapig bizonytalan volt, hogy az ELTE személy szerint jó szándékú vezetői – Ádám György rektor, Diószegi István dékán és Salamon Jenő tanszékvezető – be tudnak-e fogadni egy ilyen megíngott egzisztenciát. A felkínált debreceni lehetőségre akkor és ezt követően is hálával gondoltam és ez közrejátszott abban, hogy az egyetemen és az Akadémián pár év alatt nyomasztóan megnövekedett feladataim mellett Debrecenben maradtam, sőt a szükség-helyzetben tanszékvezetésre is vállalkoztam.

A legdöntőbb élmény azonban számomra az volt, hogy a párhuzamosan lényegében ugyanarra a diszciplínára oktatót budapesti és debreceni diákok *mennyire és miben különböztek*: míg a pszichológia az ELTE-n az érdeklődéshez képest szűk elit számára elérhető képzés volt, a debreceni egyetem hallgatóságát – hogy úgy mondjam – normális társadalmi meritéssel választottuk ki, és a hallgatók motivációja, munka-attitűdje ennek megfelelően különbözött a budapestiekétől. A későbbiekben itt is, ott is vezetőként volt módom arra, hogy a másik helyen képzett tanítványaimat is bevonjam a képzésbe, a két képzőhely között ily módon lezajlott egyfajta ozmózis.

Az oktatást támogató kutatómunka személyi és tárgyi feltételei nem minden szakterületen voltak jelen Debrecenben. Ennek előzményei és kapcsolatai elsősorban a pedagógiai pszichológia területén jelentkeztek, és ezért is éreztem szükségét annak, hogy a tudományfinanszírozás és ösztönzés akkori kiemelkedő forrásai – a *főirányok támogatásával* egy kettős szakmai profilú szociálpszichológiai kutatócsoportot szervezzek. Attitűdrendszerek feltárásán dolgoztunk oktatói sorba belépő tanítványaimmal a családi és intézményes nevelés, valamint a fiatalkori deviancia és annak korrekciója egymással összekapcsolható, egymással illeszkedő kettős tárgykörében. Sokkötetes, elsősorban módszertani kiadványsorozattal álltunk a szakmai nyilvánosság elé: a 8–10 fős csoport kutatás-módszertani szakértője Münnich Ákos lett, aki ma a pszichológiai intézet igazgató professzora.

Anélkül, hogy az alapvetően a fiatal munkatársak módszertani felkészítését szolgáló kutatómunka részleteire itt kitérnék, két jellemző vonását megemlítem (HUNYADY, 2008). Egyfelől azt az érdekes vonását, hogy a feltett kérdések, felkínált itemsorok esetenként szinte provokatív társadalomkritikai jelleget is öltöttek, másfelől, hogy – tanulságos módon – a társadalmi kíváncsiság azonosítható követelményeihez igazodó konformista válaszok legsűrűbben, leginkább a deviáns fiatalok körében születtek. A mindinkább differenciálódó oktatói munka és a tanulságos közös kutatás korszakhatára volt, amikor a 80-as évek derekán Fulbright-ösztöndíjjal az Egyesült Államokba mentem, és ekkor és ettől munkakapcsolatunk véget ért. Visszatérésemkor az ELTE-n várt a felsőoktatás mind radikálisabb átalakítását célzó és szolgáló reformok koordinálásának feladata.

Mindeközben azonban a '70-es évek végétől a '80-as évek közepéig sikerrel megvívtuk *a szervezeti harcot*, hogy a fiatal és heterogén pszichológiai szakterület ne kerüljön a kiváló helyismerettel rendelkező és igen agilis pedagógiai és felnőttoktatási szakemberek irányítása alá. A pszichológia fejlesztését szolgáló, kormányzati Tárcaközi Pszichológiai Munkacsoport, maga az Oktatásügyi Minisztérium és a szakma akadémiai bizottsági képviselője nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a már tételeken megfogalmazott és átszervezés során kivitelezett intézetesítési tervek ellenében a pszichológia tanszéke a számára kijelölt körből kiváljon, *önálló szervezeti, intézeti rangra emelkedjen*, ami nyilvánvalóan megerősítette a második magyarországi pszichológusképzés státuszát, anyagi kilátásait, humánpolitikai lehetőségeit és önállóságát. Az intézet élére természetesen teljes állású professzort kellett beiktatni, és bár ő nem is a pszichológia törzsterületét képviselte, de az élettan oktatásában játszott folytonos szerepe és (Bányai Évával együtt végzett) hipnóziskutatása Mészáros Istvánt alkalmassá tette e szerep betöltésére. Az ő égisze alatt folyt tovább a folyamat: mind nagyobb számban a szakterület saját neveltjei léptek be oktatóként a képzésbe, ezáltal tették folytonossá és frissítették fel a pszichológusképzés debreceni kultúráját.

IRODALOM

- HUNYADY György (2019a): A szociálpszichológia elvesztette „burzsoá áltudomány” jellegét. In: Bollobás Enikő (szerk.) *Elméletek vonzásában: A „határtalan tudomány” kezdetei a hatvanas–hetvenes évek humán és társadalomtudományi kutatásaiban*. Gondolat Kiadó. Budapest. 183–210.
- Hunyady György (2019b): Szervezetfejlesztés 50 év történeti kontextusában: Vázlatos esettanulmány. *Alkalmazott Pszichológia* 2019/4. szám (megjelenés alatt).
- HUNYADY György (2015): A szociálpszichológia első évtizede a hazai pszichológusképzésben: személyes felidézés és könyvészeti rekonsztrukció. In: Kovács Judit (szerk.) *Szociálpszichológiai tanulmányok a Szociál- és Munkapszichológiai Tanszék fennállásának 25. évfordulójára*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen. 11–34.
- HUNYADY György (2008): A debreceni komplex tudatvizsgálat emléke és tanulságai: In memoriam Sallay Hedvig. *Alkalmazott Pszichológia*. 1–2. 181–188.

A PSZICHOLÓGIAI INTÉZET ALAPÍTÁSA ÉS SZAKINDÍTÁS PÉCSETT

DOI: 10.14232/pfvm.14

ELŐZMÉNYEK: MAGYARORSZÁG ELSŐ EGYETEMÉNEK MEGALAPÍTÁSA

A pécsi egyetem sok évszázadra visszanyúló történetének ismerete nélkül nehéz lenne megérteni az egyetem megelőző és jelenkori törekvéseit. Különösen igaz ez a Bölcsészkar, s nem kevésbé a pécsi pszichológia szak megalapítására. Bár jogfolytonosság nincs a középkori és a mai egyetem között, az egyetem pecsétje őrzi az alapítás évszámát.

Történetünkben a középkorig kell visszamennünk. Pécs középkori fejlődését alapvetően az határozta meg, hogy I. (Szent) István (997/1000–1038) az akkor már jelentős ókeresztény hagyományokkal rendelkező Sopianae területét jelölte ki az egyik püspökség székhelyéül. Ennek időpontja ismert: 1009. augusztus 23. (Fedeles, 2011). A város ezzel a püspöki városok sorába léphetett, neve *Quinqueecclesiae* („öt templom”) volt. A történelmi előzményekre utalóan ez a mai egyetem pecsétjén „*Universitas Quinqueecclesiensis*” formában látható. Ismert és használatos volt a város nevének német tükrörfordítás „*Fünfkirchen*” is). Számontevőnek volt tekinthető 11. század elejétől az itteni székesegyházi iskola, melynek működése megalapozta a többi európai egyetemhez hasonlóan a pécsi középkori egyetem létrejöttét.

Bár a 13. századot méltán nevezte a francia középkortörténész Jacques la Goff az egyetemek évszázadának, magyar diákok a 14. század közepéig csak Bologna (alapítása 1155), Pádua (1222-) és Párizs (1150-) egyetemeit látogathatták. Később aztán sorra alapították az európai egyetemeket pl. Heidelberg, 1365-ben, rá két évre 1367-ben a pécsi egyetemet is. Az egyetemi karok felépülése: a bölcséleti (*facultas artium*), a kánon- és római jogi (*facultas decretorum et legum*), az orvosi (*facultas medicorum*), és a teológiai (*facultas sanctae theologiae*) karok voltak. A bolognai rendszerű ún. *studium generale*-t két nagyobb szervezeti egység alkotta: jog (*universitas legistarum*) és a bölcsészek és orvosok egyeteme (*universitas artistarum et medicorum*).

1367. szeptember 1-jén, Viterbóban kelt V. Orbán pápa bullája, melyben engedélyezte a pécsi egyetem működését. Ebben az alábbiakat írta:

„... a mi Krisztusban legkedvesebb fiunk, Lajos, Magyarország dicső királya hön óhajtja, hogy a már említett országban lévő Pécs városában, mint másoknál jelesebb s erre a célra felettébb megfelelő és alkalmas helyen az Apostoli Szentszék rendeljen el és létesítsen minden tisztes tudományra egy *studium generalé*t, ahol is a hitet terjesszék, a tudatlanokat tanítsák, az igazságszolgáltatás egyenlőségét őrizzék, az elvszerűséget erősítsék, s az érzéket iránta fejlesszék”. (id. Fedeles, 2011, 19. old.).

Az egyetem a bolognai modell és a padovai egyetem felépítését vette át, célja elsősorban a kánon- és a polgárjog (római jog) oktatása volt, színtere valószínűleg a püspökvárban, a székesegyház közelében volt.

A Vilmos püspök személyéhez is kötődő pécsi *studium generale* az alapító halálát követően hanyatlásnak indult. Ennek egyik magyarázat szerint az lehetett az oka, hogy az egyetem egyfajta kisebb funkciójú ún. *schola maior*-ra alakult át, jogi és bölcséleti képzéssel, más elképzelés ezzel szemben inkább azt valószínűsíti, hogy a *schola maior* elnevezés székesegyházi-káptalani iskolára utal, ti. ennek alsó és középső tagozata volt a *schola minor*, ahol főleg latin grammatikát tanítottak, míg a *schola maior* a felső tagozat volt. Itt tanítottak csillagászatot, etikát, filozófiát, jogtudományt, teológiát, zeneelméletet. A pécsi középkori egyetem megszűnésének további oka a csekély érdeklődés mellett jeles külföldi egyetemek (Bécs, Prága, Krakkó) viszonylagos közelsége, könnyű elérhetősége volt. Más oktatási intézmények továbbra is működtek az egyetem megszűnése után, így pl. a domonkosok főiskolája, ahol filozófiai és teológiai stúdiumokat hallgathattak. Itt említjük Janus Pannoniust, aki 1459-től haláláig pécsi püspök volt, s akinek nevét egy rövid ideig az legújabbkori pécsi egyetem is viselte.

A város továbbra sem adta fel egyetemalapítási terveit. Így történet, hogy az 1776-ban alapított győri királyi akadémiát 1785-ben áthelyezték Pécsre. Itt két karon folyt az oktatás: bölcsészeti és a jogi karon; az előbbin logika, filozófia, történelem mellett matematikát és geometriát is oktattak. Az akadémiát 1802-ben visszahelyezték Győrbe. A pécsi felsőoktatás további állomása a 18. század derekán a Papnevelő- és Hittudományi Intézet volt, míg a püspökség folyamatosan törekedett arra, hogy Pécsnek legyen egyeteme, melyben: „*melyben a hittudományokon kívül a kánoni jogot, az egyháztörténelmet, a bölcsészetet és a mennyiségtant nyilvánosan előadni, azokat, kik a szigorú vizsgálatokat sikeresen kiállották, graduálni lehetne*” (részlet Klimó György püspök felterjersztéséből, (id. Pohánka, 2011, 36. old.)

AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM

A pécsi bölcsészképzés kezdetei az 1912-ben alapított pozsonyi magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem (ETE) Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karáig nyúlnak vissza. A trianoni békediktátum miatt az egyetemnek el kellett hagynia Pozsonyt (a jogi kar 1921-ig a városban maradhatott). Az orvosi és a bölcsészkart ideiglenesen Budapesten helyezték el, ahol 1920 és 1923 között a szintén menekülni kényszerült kolozsvári tudományegyetemmel együttműködve végezték az oktatást. Az 1921. évi XXV. törvénycikk a kolozsvári egyetemet Szegedre, a pozsonyit pedig Pécsre helyezte. Pécs 1921 és 1923 között megkezdte az előkészületeket a pozsonyi egyetem és intézményei befogadására (akkor a város hároméves szerb megszállás után volt). A pozsonyi egyetem átvételére, közelsége miatt Győr és Debrecen is pályázott. Pécs mellett szólt ipari, gaz-

dasági, egészségügyi és művelődési állapota, valamint az is, hogy a Pécsi Püspökségi Lyceum tartotta fenn a felsőoktatás folyamatosságát, részben megalapozva az itt létesítendő egyetem oktatói karát. A döntés jogosságát a későbbi vallás- és közoktatásügyi miniszter, Klebelsberg Kunó az alábbiakkal indokolta: „*Pécs legyen a magyar Heidelberg*” (Pohánka, Lengvári, 2011, 53. old.).

A bölcsészkar pécsi működése idején összesen tizenkét intézetben, főként bölcsészeti tudományágakban folyt az oktatás. 1925-től a Középiskolai Tanárképző Intézetben tanárképzés is folyt. Az ETE oktatója volt *Bognár Cecil Pál* (1938–1941), aki már a 1930-as évektől a hazai gyermekpszichológia és fejlődéslélektan egyik legjelentősebb kutatója s eredményeinek népszerűsítője volt (*Gyermekpszichológia és pedagógia*, 1930, *Az iskolás gyermek*, 1935, *Pszichológia*, 1935, 1946, *Lélektan és gondolkodástan*, 1941, *Mi és mások, A mindennapi élet lélektana*, 1941, 1942 *Lélektan és nevelés*. Budapest: 1943). Pécsi munkássága alatt ő volt a gyermekpszichológiai egység vezetője. Az oktatással kapcsolatos pszichológiai kísérletek és a hallgatók számára nyújtott szemináriumi munkák voltak tevékenységük középpontjában.

Bognár állásfoglalását a vizsgálati módszerekről, az alábbiakban olvashatjuk:

„Rendkívül sokféle módszert dolgoztak ki, hogy a megvizsgálandó egyén képességeinek (pl. intelligenciájának, fantáziájának) nagyságát, fokát és irányát, minőségét megállapítsák. Ezeknek a vizsgálatoknak határozottan nagy jelentőségük van. Sokkal differenciáltabb képet nyújtanak a megvizsgáltról, mint például az iskolai bizonyítvány. Meg lehet állapítani azokat a különböző – sokszor komplikáltabb – lelki funkciók elvégzésére való képességeket, amelyekre bizonyos pályákon különösen nagy szükség van. Éppen ezért a pályaválasztásra vonatkozó tanácsadásban, különleges pedagógiai vagy didaktikai eljárást kívánó esetekben (gyógypedagógiai intézetbe utalás) szinte nélkülözhetetlenek. Vannak azonban ezeknek a vizsgálatoknak gyenge oldalai is. Helyes diagnózist nem mindenki tud velük alkotni. Nem elég a pszichotechnikai képzettség, hanem valóságos művészi rátermettség, az ember lelki sajátosságainak szinte intuitív felismerése kell hozzá” (Vincze, 2011, 183. old.).

Jelentős pedagógiai kézikönyvtárral rendelkezett *Halasy-Nagy József*, aki később a gyermekpszichológiai részleg vezetője is volt Weszely Pestre kerülése után, de ő kevésbé érdeklődött a kísérleti pszichológia iránt. Pécsen *Várkonyi Hildebrand* volt az Erzsébet Tudományegyetem könyvtárának megbízott igazgatója (1924–1929). Az alábbi művei Pécsen jelentek meg: *Tér és térszemlélet* (1925), *A pszichológia alapvetése* (1926), *Az indukció filozófiája* (1927). Itt volt egyetemi magántanár 1929-ig ezt követően nevezték ki a szegedi egyetem Pedagógiai–lélektani Tanszékére nyilvános, rendes egyetemi tanárnak. Pécsi professzor volt *Weszely Ödön*, a pedagógia előadója. Weszely két alkalommal (1923–24, 1924–25) dékánja is volt a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Karnak.

A 30-as években nem volt külön Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék. „a pszichológia sorsa itt is az éppen »uralmon levő« pedagógiaprofesszor »kegyétől« és érdeklődésétől függött” (Vincze, 2011, 181. old.). Weszely megelőzően mint a Fővárosi Pedagógiai

Szeminárium igazgatója ismerkedett meg a kísérleti pszichológia módszereivel, így rutinos előadóként érkezett Pécsre. Az itt létrehozott Pedagógiai Laboratóriumban vezette be hallgatóit a pedagógiai és kísérleti pszichológia és a különféle pszichológiai tesztek használatának módszereibe. Az egyetem 1929/30-as évkönyvében így ír erről:

„Laboratóriumunk kétféleképpen kísérletezik: 1. az ún. tesztekkel, próbákkal, s a 2. pszichológiai eszközökkel. ... Laboratóriumunknak nagy gyűjteménye van a külföldön és nálunk használatos tesztekéből, ezeket sorra kipróbáljuk, hogy értéküket megállapítsuk. Ámde laboratóriumunknak ezenkívül számos eszköze és készüléke is van a testmérés, az érzékek, a reakció, a figyelem, az emlékezet, a fáradtság, az érzelmek, az energia, a félelem vizsgálatára” (Németh, 2002, 366. old. nyomán id. Vincze, 2011)

Weszely törekvéseit a modern, mérésen alapuló megismerés módszereit, technikáit kidolgozó munkák is igazolják. 1927-ben jelent meg – többek között – *Fohn Tibor* rövid összefoglalója „*A pszichotechnikai alkalmasságvizsgálatok módszerei*” címmel.

Ennek előszavában az alábbiakat írja:

„... különös hálával tartozom Weszely Ödön professzor úrnak, nagyrabecsült tanáromnak, aki nálunk elsőnek hangsúlyozta nyomatékosan ezeknek a vizsgálatoknak a jelentőségét (1.) és aki azzal a megtisztelő feladattal bízott meg, hogy intézetünk számára oly vademecumot írjak, mely a pszichotechnika általános módszereibe bevezet.” (Fohn, 1927, 1. old.).

A munka ezt követően részletesen ír reakciómérési módszerekről, a figyelem (pl. Bourdon-próba), emlékezet (pl. Ranschburg-féle szópárok), az intelligencia (pl. Binet-Simon intelligencia teszt) mérési módszereiről. Külön fejezet foglalkozik és táblázatban foglalja össze a pályaválasztási tanácsadásban használatos módszereket, az érzékeléstől, a mozgásos feladatokon át az értelem vizsgálati módszereinek felsorolásáig.

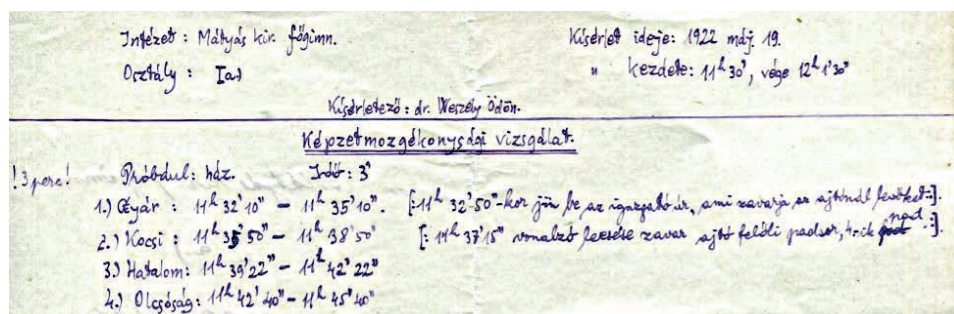
Weszely ars poetica-ja az először 1905-ben, majd második kiadásban 1932-ben jelent „*Pedagógia. A neveléstudomány rendszere rövid összefoglalásban*” című művének előszavában:

Abból a felfogásból, indulok ki, hogy a nevelés segítség-nyújtás a fejlődő növendék számára oly célból, hogy életfeladatait annak idején megoldhassa. Ehhez a mai kultúrában mindenkinek megfelelő műveltségre van szüksége. A nevelés feladata tehát ezt a műveltséget megadni, hogy a növendék majdan beilleszkedve a kulturális közösségbe, betölthesse emberi hivatását (Weszely, 1932, oldal).

Ebben a művében Weszely a pedagógia szokásos témái (a nevelés fogalma, célja eszközei stb.) mellett a mai értelemben vett általános pszichológiai témákat (pl. figyelem, emlékezet, teremtő képzelet stb.) és fejlődéslélektani témákat is közölt (pl. az egyéni vonások megfigyelése, gyermektanulmány, gyermekpszichológia, a gyermek és ifjú fejlődése stb.). Könyvében külön fejezetben tárgyalta az ösztönöket (az ember ösztönei,

az ösztönök a nevelés szempontjából, Freud ösztönelmélete stb.). Ez utóbbival a szexuális ösztön szerepét illetően az ember életében – a kor pedagógiai felfogásának megfelelően – némileg szkeptikus, így, ha lábjegyzetben is, de megemlíti Jung, Adler, Stekel az eredeti freudi felfogástól eltérő nézeteit és utal Anna Freud gyermekanalízisről szóló munkájára is!

Hogy Ő maga is szívesen vett részt a pszichológia vizsgálatokban, az alábbi kéziratos feljegyzés bizonyítja (PTE Egyetemi Levéltár anyaga, lásd 1. ábra):

1. ábra. Weszely Ödön kéziratos feljegyzései a Mátyás király Főgimnáziumban végzett „képzetmozgékonysság” vizsgálatairól (forrás: PTE Egyetemi Levéltár).

A hallgatók tanulmányait segítette *Fábri Károly Lajos* az ugyancsak 1927-ben kiadott: „Az értelem vizsgálatának módszerei” című munkája. Ennek bevezető fejezete az értelem fogalmi megragadhatóságát taglalja, filozófiai megközelítésekől a kor ismert kutatóinak meghatározásáig (Ebbinghaus, Stern, Spearman stb.). Részletesebben elemzi Ranschburg Pál intelligencia meghatározását, így az értelem és érzelem viszonyát is: „A tárgyilagosság gondolkodás... sajátképeni, legalább is elevenebb érzelemtől menetes gondolkodást jelent” – idézi Ranschburgot, majd vitába is száll ezzel: „Nincs különálló érzet például és nincsen különálló érzelem sem”. Fábri, 1927, 7. old.). A szerző ezt követően 10 éves gyermekek számára összeállított próbasorozatot ismertet, elsőként egy asszociációs feladatot említ.

Érdekes az ezzel kapcsolatos bevezető gondolata: ...” nem az a lényeges, hogy a kísérleti egyén tudata alatt milyen csoportosításban fordulnak elő a képzetek; sokkal fontosabb, hogy *gondolkodás után megtalálja-e az odaillőt?* (Fábri, 1927, 13. old.). Ezt követte a ma is ismert felső fogalom, képkiegészítési próba bemutatása, majd a képsorozat – mai intelligencia feladatokba is ismert próbája – míg a „Képzelt helyzetek” megoldása ma inkább kreativitás mérésére szolgálhatna.

A tanárszakosok egy feléve az 1927/28-as tanév tanrendje így nézett ki (az eredeti írásmódot megtartottam):

A pedagógiai alapvető kérdései – heti 3 óra Weszely Ödön ny. r. tanár
 A nevelés története a XVIII. században – heti 2 óra „,
 Pedagógiai és pszichotechnikai gyakorlatok – heti 2 óra „,
 A filozófia egyetemes története – heti 2x2 óra Nagy József ny. r. tanár,
 Filozófiai szeminárium – heti 2 óra „,
 A differenciális és individuális lélektan fő kérdései – heti 3 óra Várkonyi Hildebrand
 e. ny. rk tanár.

Felsőbb éveseknél az alábbi féléves programot emelem ki (1921/22-es tanrend):

A tanítás módszerei – heti 3 óra Weszely Ödön ny. r. tanár,
 A nevelés története heti 2 óra „,
 Tehetségvizsgálatok (Tanárképző előadás) – heti 2 óra „,
 Gyakorlatok a tehetségvizsgálatokban – egész délelőtt (!) „,
 Psychologia – heti 4 óra Nagy József ny.r. tanár,
 A mai philosophia fő irányai – heti 1 óra „,
 Tanárképző gyakorlatok a psychologia köréből – heti 2 óra „,

Könnyű belátni, hogy ez a rövid időszak a pszichológia első virágkora volt Pécsen. Álljon erről itt illusztrációnak egy rövid beszámoló *Számpl Pál* egyetemi tanársegéd előadásáról melyet az egyetem természettudományi szakosztályának szervezésében tartott:

„Az előadás első részében, ismertette azokat a nehézségeket, amelyekkel a pszichológia feladatának módszeres megoldása közben küszködik. Már a tárgykor megállapítása is nehéz. A psychologia története folyamán sok törekvést látunk a lelki jelenségek jellemző vonásainak megállapítására, de még ma is az a helyzet, hogy nincs teljes megegyezés a lélektan tárgykörét, illetőleg. A lelki jelenségek leírásának kérdése pedig valóságos krízist jelent a lélektanban. A lelki jelenségek megfigyelése tünemény természetük miatt igen nehéz, de még nehezebb azok közlése, mert a közlés legfőbb eszköze, a nyelv, nem bír azokkal a finomságokkal, amelyek szükségesek volnának a lelki élet, finom mozzanatainak pontos kifejezésére. Innen van, hogy egyes psychologusok, mint Bergson, kereken tagadják a lelki jelenségek leírásának lehetőségét. A leírás túl következik a jelenségek magyarázata. Itt új nehézségre találunk. A lelki okság ugyanis olyan természetű, mint a fizikai s így a lelki jelenségeknek okaikra való visszavezetése ismét több irányt teremtett a lélektanban. A genetikus és metafizikai lélektan mellett újabban az értékelő lélektan, és ennek hajtása az ún. strukturspsychologia hódít” (Dunántúl, 1927. március 29. 4. old.)

A beszámoló később kitér Fechner vizsgálataira az inger és az érzet összefüggéseire, Wundt lipcsei laboratóriumának megalapítására, valamint Külpe würzburgi kísérleteire, ahol „már a gondolkodás, ítélet, elvonás, akarás, tehát a fizikai tényezőktől távolabb eső lelki jelenségeket is vizsgálja. Az előadás további részében az előadó bepillantást nyújtott az egyetem kísérleti lélektani laboratóriumába: bemutatta a testi adatok mérésére szolgáló eszközöket, majd az egyes lelki jelenségek, mint a figyelem, emlékezet, íté-

lőképesség stb. vizsgálatára szolgáló készülékeket. Mindezt azért ismertetem részletesebben, mert szokatlannak tűnhet, hogy egy nagyközönségnek szánt beszámoló egy napilapban ilyen mélységben mutasson be szakmai problémákat. Másfelől jelzi a pécsi újságolvasó nagyközönség feltehető érdeklődését a pszichológia iránt.

Az egyetem négy karral 1940-ig működött. A második bécsi döntés után lehetővé vált a Ferenc József Tudományegyetem visszaállítása Kolozsváron, ez az ETE bölcsészkarának elsorvadásához vezetett. A háború után az Orvostudományi Kar és a Jogi Kar újra indulhatott, az egyetem a *Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem* nevet használhatta az 1944/45-ös tanévig (Polyák, 2014.) és felmerült az ETE újjáélesztése is, de az akkori politika úgy látta, hogy egy pedagógiai főiskola könnyebben befolyásolható, mint egy politikai kockázatot jelentő bölcsészkar visszaállítása, s ez hosszú évtizedekre meghatározta a bölcsészképzés pécsi sorsát, miközben – mint látni fogjuk – „a” Főiskola igazán sosem mondott le egyetemi vágyairól.

A PÉCSI PEDAGÓGIAI FŐISKOLA MEGALKULÁSA

Kelemen László – Várkonyi Hildebrand szegedi tanítványa – volt tanára javaslatára vállalt részt 1948-ban a pécsi Pedagógiai Főiskola létrehozásában, ahol Debrecenbe távozásáig volt a Neveléstudományi Tanszék vezetője. Önálló Pszichológiai Tanszék 1960-ban alakult az 1962-től Pécsi Tanárképző Főiskolának nevezett intézményben (PTF), *Domján Károly* vezetésével. Feladata a tanárképzés elméleti alapozása volt, ami egyetemi szinten folytatódott – a PTE (korábban JPTE) Tanárképző, majd Bölcsészettudományi Karán (ld. később!). Itt kezdte pályafutását az ELTE-re távozásáig *Putnoky Jenő* is. A Pszichológia Tanszék feladata – „szerviz tanszék” révén – a tanárképzés kiszolgálása volt, szemléletében jórészt a marxista ideológia kontrollja érvényesült. A tanárszakosok tankönyve a *Geréb* által szerkesztett „Pszichológia” volt, melyben az akkori tanárképző főiskolai tanárok írták az egyes fejezeteket (Geréb, 1971). A pécsi tanszéken folyt empirikus munkák közül ebből az időszakból megemlíthetők *Domján* (1974, *Nagy*, 1976) könyvei. A tanszéknek ezekkel együtt sem volt túl magas presztízse a szaktanszékek között, pedig akkor már volt főiskolai pedagógia szak is, így 1972-től mindkét tanszék – Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék is szaktanszékké lépett elő, ami a további fejlődés alapvető záloga volt. A pedagógia szak tantervében az általános- fejlődés-, személyiség, szociál pszichológia mellett mentálhigiéné, és pályaválasztási pszichológia is szerepelt a tantárgyak sorában. Megemlíthető a szakmai műhelyekben zajló diákköri munka, ami éveken át kiemelkedően jó eredményeket produkált a Pedagógusjelöltek Országos Találkozóján (PJOT). A Tanszék törekedett szakmai kapcsolatok kiépítésére hazai és nemzetközi szinten is, de legfontosabb kapcsolatai a POTE Élettani Intézetével és Klinikáival voltak: így rendszeres előadó voltak az akkori Tanszéken Grastyán Endre és munkatársai (Lénárd László, Molnár Péter), valamint Ozsváth

Károly az akkori Honvéd Kórházból. Ugyanők Domján meghívására a tanárszakosoknak is tartottak előadásokat (pl. Grastyánék a motivációról, tanulásról, Ozsváth a mentális rendellenességekről, káros szenvedélyekről stb.) A pécsi főiskola a hatvanas évek közepére az ország egyik legelismertebb pedagógusképző intézményévé vált, s növekvő hatékonysággal igyekezett pótolni egy bölcsészkar kulturális és közművelődési feladatait a városban.

Korszerű pszichológiát tanulni a 60-as évek végétől Pécsen három helyen is lehetett. Első ezek közül is az akkori POTE *Grastyán Endre* vezette Élettani Intézete volt. Jelen sorok szerzője rendszeres látogatója volt Grastyán élettan előadásainak és az akkor ott dolgozó Molnár Péter jóvoltából jónéhány alkalommal jelen is lehetett az Intézetben folyó kísérletek megfigyelésén. Mint ismeretes, Grastyán jelentős nemzetközi közleménye a pavlovi feltételes reflex létrejöttét befolyásoló gátló, illetve aktiváló kéreg alatti területek elektromos ingerléssel történő vizsgálata volt. Ő ismerte fel az orientációs válasz és a hippokampális theta-aktivitás összefüggését. 1965-ben jelent meg a Science-ben a hipotalamikus motivációs folyamatokat a hippokampális korreláció tükrében elemző vizsgálatainak összefoglalása, ezt követte a motiváció homeosztatiszikus regulációját s annak hippokampális kísérőjelenségeit bemutató cikk. 1974-ben Ő írta az Encyclopedia Britannica „*Emotion*” c. fejezetét, ami azóta is tananyag a pszichológusképzésben. Nem véletlen, hogy a 60-as évek végétől hosszú éveken jártak hozzá az ELTE pszichológia szakos hallgatói, oktatói. Barkóczi Ilona egyik feljegyzését idézi erről Molnár (Kállai, 2013), maga Barkóczi pedig így emlékezett erre:

„Nagyon sokat számított a 60–70-es években a Grastyánnal és munkatársaival való kapcsolat is. Már nem emlékszem, hogyan s mikor ismerkedtünk meg, a lényeg, hogy egyszer csak elkezdtem minden évben rendszeresen elvinni a hallgatókat Pécsre, tanulmányi kirándulásra. A Grastyán-labor utólérhetetlenül közvetlen hangulata, igen magas szakmai színvonal és elsősorban Grastyán izgalmas előadásai külön a mi pszichológusainknak, ráadásul Pécs és környékének szépsége mindig nagy élményt jelentettek. A Grastyánt körülvevő fiatalok (azóta többnyire tekintélyes professzorok) és ő maga is rendkívüli humorérzékkel, víg történetek tömegével és kifogyhatatlan vicceselésekkel töltötték a munka közbeni kávészüneteket. Ebben azonban inkább később kóstoltam bele, amikor Putnokyval együtt többször töltöttünk ott egy-két hetet is, ott lebzselve a laborban reggeltől estig, s figyelve a kísérleteket, a macskák ipszi- és kontraverzív kanyarjait a nagy, kör alakú kísérleti ketrecben. Elképzelhetetlen volt, hogy ennek vége szakadha. (Barkóczi, 1977, 417. old.).

Állíthatjuk, hogy a Grastyán volt a *kognitív idegtudományok* hazai megteremtője, akinek érdeklődése a megfigyelhető viselkedés hátterében zajló idegi eseményekre irányult. Ennek érdekes epizódja zajlott le valamikor a 80-as évek elején, amikor Pécsen járt Grastyánnál H.J. Eysenck, akit úgy (is) ismertünk, mint az extraverzió-introverzió biológiai elméletének megalkotóját. Eysenck is Pavlov megfigyeléseiből indult ki, amikor elméletét megalkotta. Ez azt tanítja, hogy az extraverzió viselkedéses hátterében a gátlási

folyamatok dominanciája áll. A viselkedés tehát azért ingerkereső, hogy az aktivációs szint optimumra emelkedjen, míg az introverzió háttérében lévő idegrendszeri serkentési folyamatok magas aktivációs szintet, ez pedig ingerkerülést okoz, így az aktivációs szint az optimumra csökken. Emlékezetes beszélgetés volt erről közöttük, melynek lényege a *megfigyelt viselkedés* háttérében analóg idegrendszeri folyamatokra való következtetés relevanciája volt, aminek háttere eltérő gondolkodásuk volt, ti. Grastyán a neurális folyamatok kísérletes befolyásolásának következményeként írta le és értelmezte a megfigyelhető viselkedést. Ennek korai tapasztalatáról így írt:

„Az ötvenes évek közepén Lissákkal és Kékesivel implantált elektródákkal ellátott, szabadon mozgó állatoknál megállapítottuk, hogy az aktivációs szisztéma elektromos ingerlésével a természetes motivált viselkedést utánozó jelenségek indukálhatók, tanulási folyamatok szisztematikusan befolyásolhatók, elindíthatók, serkenthetők vagy gátolhatók (Grastyán, 1983, 22. old.).

A motiváció neurális mechanizmusainak vizsgálata nyomán jutott el a játék problémájához, ami később akadémiai székfoglalójának tárgya lett:

„...a játékot olyan funkcióként definiálhatjuk, amelyben az organizmus egy kívánt, természetes vagy kreált cél elérése elé saját maga állít akadályokat, és ezzel az intenzív örömszerzés indukciójának tetszés szerint reprodukálható feltételét teremti meg. Úgy érzem, hogy ez az értelmezés a játék ma ismert egész tartományában, a legegyszerűbb megnyilvánulásoktól a legbonyolultabbakig következetesen érvényesíthető” (Grastyán, 1983., 57. old.).

„Ami őt igazán nagyra tette, – írta róla Bereczkei (2008) az a kutatói személyiség olyan sajátos fajtája, amely nagyon keveseknek adatik meg. Egyszerre volt ugyanis elszánt, aprólékos kísérletező és nagyszabású elméletek megalkotója. Egyszerre volt szakmájának specialistája és az egész tudomány filozófusa” (613. old.).

Hasonlóan beszélt róla Pléh Csaba egy pécsi előadáson: Grastyán munkájában a „*neurobiológia és a pszichológia egymástól tanul*”, s ez akkor teljesen új szemléletet jelentett (Pléh, 2007)! E szemlélet és munka másik eredménye volt, hogy nagyrészt Grastyán munkatársai fordították le Hebb: „A pszichológia alapkérdései” című munkáját, ami először 1975-ben jelent meg. Mindemellert szívügye volt az ismeretterjesztés, a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság Baranya Megyei Szervezetének elnökségét épp ezért örömmel vállalta el. Megszerveztette a Nyugdíjas Szabadegyetemet. Emlékét ma a tanítványok és kollégák emlékezetén túl a *Grastyán Endre Szakkollégium* is őrzi.

A másik pécsi műhely *Ozsváth Károly* pszichiáter professzor körül szerveződött. Az 1980-as évek végén szorongó betegek részére szervezett csoportterápiás üléseken a csoport interakciókkal párhuzamosan online szívritmus-aktivitást vezettek el, szenzorok segítségével minden csoporttag és a terapeuták ujjbegyéről. Így nyomon tudták követni a csoportfolyamat dinamikájával együtt a fiziológiai változásokat. Ez a „drótos csoport”-nak nevezett módszer a pécsi orvosi pszichológiai kutatóműhely úttörő kutatása

volt (Kállai, 2013). Ha a „drótos csoport” nem is, Ozsváth szakmai összefüggései nyitottak voltak az érdeklődő szakmabeliek számára, ahol az idegfiziológia, pszichológia és a szociálpszichiátria találkozásának lehettünk szemtanúi.

A harmadik műhely, ahol „másfajta” pszichológiát lehetett tanulni a Kézdi Balázs vezette Pécsi SOS Élet Telefonszolgálat volt. Kézdi a Szigetvári Kórház Pszichiátriai Osztályát vezette, s mellette az országban másodikként alapította meg a pécsi Szolgálatot 1975-ben. A Szolgálat megalapításának háttere – a nemzetközi tapasztalatokon túl – a magas magyar szuicid statisztika volt (a szocialista érában két „elfogadhatatlan” viselkedésforma volt: az öngyilkosság és az alkoholizmus. Akkor az ún. TBZ /Társadalmi Beilleszkedési Zavarok/ kutatásai ezek megismerésre és kezelésére szerveződtek). Az SOS éjszakai krízisintervenciós szolgálat, immár 45 éve működik, várja a hívásokat este 7 órától reggel 7-ig. Az évi hívások száma 15–200 között mozog, s ezek kb. 20%-a krízishívás. Kézdi a 80-as években kutatócsoportot szervezett az akkor ott szolgálatot teljesítő szakemberekből és itt vizsgáltuk a krízis kommunikáció jellegzetességeit, pl. a tagadó szerkezetek gyakoriságát, ami mentén nagy valószínűséggel el lehetett különíteni a krízishívásokat a többi hívástól. Szakcikkek referálása mellett emlékezetes próbálkozás volt a Weintraub módosított kódjai alapján „konstruálni” beszélgetéseket a hívó és az operátor között, ezzel is segítve felismerni a krízist, a segélykérést („cry for help”). A tapasztalatokból számos konferenciaelőadás tartottak itthon és külföldön, Egy könyv is született az eredmények nyomán (Kézdi, 1995). Amikor Kézdi átvette a Pszichológia Tanszék vezetését, a fiatal munkatársainak többsége már az SOS-ben „szocializálódott”.

A TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA EGYETEMMÉ VÁLÁSA ÉS A BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KAR LÉTREJÖTTE

A Pécsi Tanárképző Főiskola 1982. január elsejével egyetemi karrá vált, majd rá 10 évre (jó fél évszázados kényszerű szünet után) jött létre az önálló Bölcsészettudományi Kar 1992-ben. Az akkori Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán (a Bölcsészkar jogelődjén) kezdődött meg az egyetemi szintű bölcsész- és tanárképzés. A főiskola egyetemé válását hosszas előkészületek alapozták meg, melynek hátterét a társadalom tanárképzéssel kapcsolatos igényei, a személyiség- és készségfejlesztés térnyerése által támasztott magasabb minőségi követelményekre stb. adták. Ennek tervezése elkezdődött már 1976-ban Oktatási Minisztérium (OM) Tudományegyetemi és Tanárképző Főosztályán, amelybe bekapcsolódott az MTA-OM Köznevelési Bizottsága is, a megvalósulás másik feltétele pedig adott volt: a főiskola oktatógárdájának elismerten színvonalas munkája, de nem feledkezhetünk meg egy harmadik okról sem: az ETE-nek volt már egyszer egy kiváló Bölcsészkar! A tervezésben óriási szerepe volt Ormos Máriának, aki hamar belátta, hogy az előrelépést jelentősen hátráltatja az, hogy főiskolai képzésben egy oktatónak hatalmas területeket kellett gondoznia, csekély lehetősége

nyílt elmélyülésre – igazából nem is várták el tőle –, s ez nem csak az ő területére, a történelemre volt igaz! Ezért volt olyan elképzelés is, hogy fővárosi professzorokat hívnak meg, ami egy-két kivételtől eltekintve szerencsére nem valósult meg, hiszen nem erősítette volna az önfejlődés igényét.

A pécsi egyetem országos, (leginkább) budapesti presztízse eleinte nagyon alacsony volt. Idővel javulni kezdett elsősorban bölcsész szakmákban (nyelvészetben, társadalomtudományos területeken), új szakok alapításával, pl. művészettudomány, színvonalas konferenciák, a kiadott folyóiratok (pl. Janus) külföldi szakemberek fogadásával stb. Híres kísérlet volt a pécsi egyetemen Bécsy Tamás elképzelése az irodalomtanítással. Ebben az volt a célja, hogy a hallgatók ismerjék meg az irodalmat szociológiai, pszichológiai, esztétikai, filozófiai stb. szempontból is. Egyedinek volt tekinthető ugyanők felvételi eljárása is. A délelőtti hagyományos felvételi vizsgát délután egy csoportdinamikai helyzet követte, ahol elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy a jelölt mennyire kooperáló vagy destruktív, mennyire gondolkodik közhelyekben, vagy mennyire van benne eredetiség stb. *„Mindig előfordult, hogy komoly meg-lepetések értek minket: volt, hogy egy szűk témáról valaki nagyszerű előadást tartott délelőtt, egy társas helyzetben pedig kiderült, hogy amit délelőtt mutatott, az csak a felszín, mert valójában nincsenek önálló gondolatai”* (Müller, in: Lengvári, Polyák, 2013, 342–343. old.)

1982-ben az 1948-ban alapított Pécsi Pedagógiai Főiskola, (majd Pécsi Tanárképző Főiskola) melynek jogutódja, a Tanárképző Kar csatlakozott az Állam- és Jogtudományi és a Közgazdaságtudományi Karhoz, az intézmény pedig felvette a Janus Pannonius Tudományegyetem nevet. 1992-ben a Tanárképző Kar két részre vált, megalakult az önálló Bölcsészettudományi és Természettudományi Kar. A Karok egyesítésének következő évszáma 2000: a Janus Pannonius Tudományegyetem, a Pécsi Orvostudományi Egyetem és a szekszárdi Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola egyesülésével létrejött az akkor kilenc karú Pécsi Tudományegyetem (PTE), ami mára már 10 karúvá vált.

A PSZICHOLÓGIA SZAK INDULÁSA

Amikor Kézdi Balázs 1988-ban átvette a Pszichológia Tanszék vezetését, a tanszék oktatóinak több, mint fele szemléletében a régi gárdát képviselte, a tanszék feladata továbbra is a tanárképzés kiszolgálása volt. Kézdi erőfeszítései nyomán a pszichológia a Karon egyre jelentősebb szerepet kapott: bevezette pl. a mentálhigiéné oktatását tanárszakosok számára. Ezt segítette a tanszék és a régió szakemberei által írt tanulmánykötet is (Kézdi, 1988). Később a tanárszakosok számára jelent meg *„A pszichológia alapja”* (Bernáth, Révész, 1995). A pszichológia blokk öt féléve szigorlattal zárult, de Kézdi közben „fű alatt” sokkal messzebb vezető terveket dolgozott ki a bővülő és fiatalabb tanszéki munkatársaival együtt. Első lépésként megindította a Mentálhigiénés szak-

irányú továbbképzési szakot diplomás szakemberek számára, ami iránt a mai napig stabil érdeklődés tapasztalható.

A nagy terv azonban a pszichológia szak indítása volt, ami korántsem ment zökkenőmentesen! Először az egyetemen „veszett el” a szakindítási kérelem, aztán két ízben a minisztériumban járt hasonlóképpen, mígnem aztán sokadszor újragépelve az egész paksamétát a hónunk alá csapva ketten személyesen vittük el a minisztériumba, ahol végül engedélyt kaptunk a szakindításra 1992-ben, a debreceni tanterv alapján. De Kézdi mást akart: „*pécsi pszichológia szakot*”? A tanterv összeállításában teljes szabadkezet kaptunk (ez korábban elképzelhetetlen lett volna!), kérdéseinkre gyakran csak ennyit mondott: „Ezt *ti* tudjátok” Ez volt számunkra az „autonómia és felelősség iskolája”, s a csíkszentmihályi flow sokszor napi élménye! Az első 5 éves osztatlan szak 20 fővel indult, egyedi felvételi vizsgával, pl. az irodalom (!) felvételi vizsga tételei ilyenek voltak: „A szülő-gyermek kapcsolat a drámában”, „József Attila és a Nyugat”, „Krízis és katarzis a drámában”, „Kosztolányi: Édes Anna” stb. A tételek címei már előzetesen ismertek voltak a felvételizők számára, hogy ne a „megszokott” szemléletben készüljenek a vizsgára, mi több két tételt húzhattak, és amelyik nem tetszett nekik azt vissza tehették, (anélkül, hogy megnéztük volna azt) illusztrációnak tetszés szerinti irodalmi alkotást választhattak. Volt emellett még „alkalmasság vizsgálat is”, ilyen kérdésekkel: „Miért ír az író?” Híres pszichológusok a világban” – mi érdekli, mit olvasott, mit gondol...? Az olvasónak most bizonyára eszébe jut Bécsy Tamás „felvételi eljárása” s ez nem véletlen, mint ahogyan az sem, hogy egy kivétellel valamennyien Barkóczi tanítványai voltunk, aki meglehetősen szkeptikus volt a formális felvételi vizsgákkal kapcsolatban: „*Én azt hiszem, hogy bárki, akit igazán érdekel ez a szakma és nem túl butácska, az a pszichológia valamelyik ágában jól működhet. Ha a klinikumban nem, akkor a különböző (ipari és egyéb) szervezetekben, ha ott nem, akkor kutatóként, tanárként stb., hiszen ez a szakma olyan gazdag elágazású*” (Barkóczi, 1977, 418. old.). Ha aztán bekerülhetett az egyetemre, akár ott, akár itt, 5 éves kemény munka várt rá (mi azt mondtuk: „pszichológust csinálunk belőled, ha beleszakadunk is...”).

A félévi programban a kötelező tárgyak mellett ilyenek voltak még „Bevezetés a pszichológusságba”, Teadélután stb. Az akkor végzettek kivétel nélkül a szakma kiváló művelői lettek...

A PSZICHOLÓGIAI INTÉZET ALAKULÁSA

A Pszichológiai Intézet kezdetben 3 tanszékkal, 1999-ben alakult meg. Az induló szak klinikai orientációja – ez a diagnosztikai tantárgyak magas óraszámában jelent meg – Kézdi Balázs nevéhez volt köthető. A szak órási fejlődése László János vezetése alatt ment végbe (1999–2009). Az Intézet szakmai műhelyei sorban jelentették meg munkáikat (pl., Bereczkei, 2008, 2009, 2012, Gyöngyösiné Kiss, Oláh, 2007, László,

1999, 2008, 2014, Péley, 2004, Révész, 2010 stb.). A magyar nyelvű képzés mellett beindult az angol nyelvű képzés, 5 alprogrammal működik a Pszichológiai Doktori Iskola. László János a narratív pszichológiai elismert hazai és nemzetközi műhelyévé tette a pécsi Pszichológiai Intézetet. Az őt követő *Bereczkei Tamás* és kutatócsoportja az evolúciós pszichológia első számú hazai csapatává vált. A mentálhigiéné posztgraduális szak, a posztgraduális felnőtt- valamint a gyermek és ifjúsági klinikai szakpszichológus képzés a pszichológiát napjainkra a BTK legversenyképesebb szakjává tették. Mindezidáig 1801 fő kapott diplomát (422 osztatlan, 861 BA, 97 angol BA, 421 MA); az 5 doktori alprogramon összesen több, mint 100 sikeres védés történt.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS:

Munkámhoz elengedhetetlen segítséget nyújtott Lengvári István igazgató főlevéltáros, Polyák Petra főlevéltáros, Pálmai Dóra segédlevéltáros, a PTE Egyetemi Levéltár munkatársai, Arató Balázs a Pécsi Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Benedek Ferenc Jogtudományi és Közgazdaságtudományi Szakkönyvtár könyvtárának vezetője.

Köszönettel tartozom Kónya Anikónak, Molnár Péternek, és Pléh Csabának, akik megosztották velem a Grastyán Intézetben töltött szakmai látogatásaik élményeit, valamint Kállai Jánosnak, Honvéd Kórházbeli élményeinek megosztásáért

IRODALOM

- A M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1927/28. tanév első felére. Pécs: Dunántúl, 1927. 57.
- A M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem tanrendje az 1921/22. tanév második felére. Budapest, 1921. 12.
- Barkóczy I. 1977. Önarckép háttérrel. *Pszichológia*, 17, 4, 408–421. old.
- Bereczkei T. (2008). *Evolúciós pszichológia*, Budapest: Osiris.
- Bereczkei T. (2009). *Az erény természete – Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség*. Budapest: Typotex.
- Bereczkei T. (2012). *Rejtett indítékok a párkapcsolatokban – Vonzalom, párválasztás, szexualitás*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Bernáth L, Révész Gy. (Szerk.) (1985) A pszichológia alapjai. Budapest: Tertia.
- Domján K. (1974). *Oksági összefüggések megértése 6–10 éves korban*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábri K. (1927). *Az értelemvizsgálat módszerei*. Közlemények a Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből. Pécs: Dunántúl Egyetemi Könyvkereskedés.
- Fedeles T. (2011). A középkori pécsi egyetem. In: Fedeles T., Lengvári I., Pohánka É., Polyák P. (Szerk.) *A pécsi felsőoktatás évszázadai*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 12–31. old.

- Fohn T. (1927). *A pszichotechnikai alkalmasságvizsgálatok módszerei*. Közlemények a Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből. Pécs: Dunántúl Egyetemi Könyvkereskedés.
- Geréb Gy. (Szerk.) (1971). *Pszichológia*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Grastyán E. 1983. *A játék neurobiológiája*. Akadémiai székfoglaló. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Gyöngyösinék Kiss E., Oláh A. 2007. *Vázlatok a személyiségről – A személyiség-lélektan alapvető irányzatainak tükrében*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Kállai J. (2013). Beszélgetés Dr. Molnár Péter egyetemi tanárral 70. születésnapja apropóján. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 68, 2. 357–370.
- Kézdi B. (1988). *Iskolai mentálhigiéné. Tanulmányok*. Pécs: Pannónia Könyvek.
- Kézdi B. (1995). *A negatív kód*. Pécs: Pannónia Könyvek
- László J. (1999). *Cognition and representation in literature. The psychology of literary narratives*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- László J. (2008). *The science of stories*. London: Routledge
- László J. (2014). *Historical Tales and National Identity: An introduction to narrative social psychology*. London: Routledge.
- Lengvári I. – Polyák P. (Szerk.) (2013). *A pécsi bölcsészkar bölcsője. A Pécsi Tanárképző Főiskola egyetemi karrá válása és az egységes, egyetemi szintű tanárképzési kísérlet*. Pécs, PTE BTK.
- Nagy F. (1976). *A tanárok kérdéskultúrája. Oktatáslélektani kísérlet*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Péley B. (Szerk.) (2004). *A kapcsolatban bontakozó lélek*. Budapest: Új Mandátum.
- Pléh Cs. (2007). *A tanulás új világa: az idegtudomány és a pszichológia üzenete a nevelésnek*. Előadás a Magyar Tudomány Ünnepe. Pécs, 2007. november 7.
- Pohánka É. (2011). Az újkori pécsi felsőoktatás története. In: Fedeles T., Lengvári I., Pohánka É., Polyák P. (Szerk.) *A pécsi felsőoktatás évszázadai*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 31–47. old.
- Pohánka É, Lengvári I. (2011). A pozsonyi, majd Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: In: Fedeles T., Lengvári I., Pohánka É., Polyák P. (Szerk.) *A pécsi felsőoktatás évszázadai*, Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 47–85. old.
- Polyák P. (2014). Az Erzsébet Tudományegyetem névváltozatai. In: *Per Aspera ad Astra*. A Pécsi Tudományegyetem művelődés- és egyetemtörténeti közleményei. I. 1. 115–138. old.
- Révész Gy. (Szerk.) (2010). *Az emberi arc. Tanulmányok a pszichológia, orvostudomány, mesterséges intelligencia és a képzőművészet területeiről*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó.
- Számpl P. *A lélektani vizsgálatok újabb irányai*. Előadása a Pécsi Egyetem Természettudományi Szakosztályán. Újsághír: *Dunántúl*, 1927. március 29. 4. old.
- Vincze T. (2011). *Karrierutak és iskolateremtés a XIX. század első felének magyar neveléstudományában (Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása)*. Ph.D értekezés, Debrecen: Debreceni Egyetem BTK.
- Weszely Ö. (1905/1932). *Pedagógia. A neveléstudomány rendszere rövid összefoglalásban*. Második átdolgozott kiadás. Budapest: Révai Kiadás.
- <https://docplayer.hu/8669111-Pedagogia-d-r-weszely-odon-a-nevelestudomany-rendszere-rovid-osszefoglalasban-masodik-atdolgozott-kiadas-irta.html>

NÉVMUTATÓ

Adler, Alfred	41, 93, 134, 188, 213, 233
Ágoston György	97, 147, 148, 151, 154, 156, 233
Angyal Lajos	183, 185, 189, 233
Apáthy István	64, 65, 69, 70, 77, 79, 80, 233
Bálint Sándor	150, 233
Bálint Zoltán	38, 73, 74, 233
Bányai Éva	54, 205, 233
Baranyai Erzsébet	38, 73, 78, 94, 95, 135, 136, 141, 145, 156, 157, 233
Barkóczy Ilona	50-52, 54, 55, 216, 233
Baróti Dezső	72, 77, 97, 133, 147, 154, 156, 233
Báthory István	15, 57, 99, 233
Békésy György	32, 95, 233
Benedek István	49, 233
Benedek László	24, 26, 28, 41, 181-185, 187-190, 233
Berde Áron	58, 77, 81, 233
Bereczkei Tamás	54, 55, 221, 233
Berkes János	120, 234
Bethlen Gábor	57, 170, 234
Boda István	28, 71, 72, 95, 104, 135, 140, 145, 189, 195, 196, 202, 234
Bognár Cecil Pál	13, 26, 32, 36, 38, 40, 129, 130, 144, 147, 153, 155, 157, 158, 211, 234
Böhm Károly	16, 24, 26, 29, 38, 59, 60, 66-70, 76, 77, 79, 81, 234
Brassai Sámuel	59, 77, 78, 234
Büchler, Karl	72, 234
Buday Árpád	102, 234
Buday Kálmán	61, 77, 78, 182, 234
Bühler, Charlotte	30, 154, 234
Chorin Ilona	182, 234
Claparède, Édouard	72, 73, 81, 94, 134, 143, 234
Csengery János	101, 102, 234
Csirik János	172, 234
Csörsz Károly	182, 234
Czigler István	52, 54, 205, 234
Dávid Ferenc	57, 234
Deák Gábor	75, 94, 190, 234

Decroly, Ovide	95, 105, 107, 113, 143, 234
Dewey, John	107, 113, 133, 143, 235
Décsi Lajos	93, 99, 101-105, 235
Dienes Zoltán	164, 235
Döbrentei Gábor	59, 235
Dolch Erzsébet	39, 94, 95, 99, 105-111, 113, 115, 117, 136, 143, 145, 157, 235
Domján Károly	35, 42, 215, 235
Domokos Lászlóné Löllbach Emma	142, 235
Donders, Franciscus	65, 235
Duró Lajos	36, 150, 154, 156, 157, 235
Ehrenfels, Christina von	30, 235
Engländer Tibor	52, 235
Eötvös József	15, 58, 60, 78, 235
Erős Ferenc	54, 196, 202, 235
Faragó Klára	54, 205, 235
Farkas Gyula	16, 235
Farkas Katalin	164, 165, 235
Fechner G. Theodor	60, 67, 112, 192, 214, 235
Felméri Lajos	24, 38, 39, 59, 60, 78, 87, 96, 97, 235
Ferenczi, Sándor	12, 13, 17, 29, 43, 45, 60, 78, 155, 176, 177, 235
Ferrière, Adolphe	72, 94, 113, 134, 235
Fitz József	57, 235
Follmann János	182, 235
Förster Aurél	103, 236
Freud, Sigmund	60, 72, 93, 134, 213, 236
Garai Ferenc	54, 236
Gegesi Kiss Pál	34, 236
Gehlen, Arnold	76, 233
Geréb György	36, 43, 46, 152, 161, 167, 215, 222, 236
Gergely Jenő	152, 236
Grastyán Endre	36, 48, 50, 52, 55, 215-217, 236
Haár Alfréd	16, 236
Haeckel, Ernst	86, 236
Hámori József	48, 236
Harkai Schiller Pál	11, 13, 25, 32, 80, 145, 236
Helembai Kornélia	152, 236
Herbart, J. Friedrich	67, 85, 86, 97, 112, 236
Hirsch, Adolphe	65, 236
Hóman Bálint	28, 46, 183, 236

Horányi Béla	183, 236
Horger Antal	101-103, 236
Hunyady György	37, 42, 53, 157, 203, 207, 236
Husztai József	92, 103, 236
Imre Sándor ...	25, 39, 70, 88, 90-93, 95-98, 102-105, 119, 125, 126, 129, 132, 135, 143, 155, 157, 237
Janet, Pierre	72, 93, 132, 237
János Zsigmond	57, 237
József Attila	40, 133, 151, 169, 172, 237
Juba Adolf	183, 237
Jung, Carl Gustav	72, 93, 134, 213, 237
Karácsony Sándor	25, 26, 28, 41, 49, 55, 181, 190, 191, 196, 198, 199, 201, 202, 237
Kardos Lajos	35, 51, 52, 55, 56, 149, 161, 204, 205, 237
Kelemen László	35, 42, 49, 53, 202, 204, 215, 237
Keményné Gyimesi Erzsébet	152, 237
Kerschensteiner, Georg	143, 237
Kézdi Balázs	36, 42, 54, 218-220, 237
Király József	148, 150, 237
Kiss Árpád	49, 237
Klebelsberg, Kunó	15, 18-22, 26, 27, 29, 44, 46, 90, 92, 93, 99, 100, 102-104, 115, 117, 132, 137, 211, 237
Klein Sándor	37, 40, 161, 164, 165, 167, 237
Komócsin Mihály	150, 237
Kónya Anikó	52, 238
Kornis Gyula	11, 19, 44, 49, 66, 79, 238
Kovács Zoltán	53, 55, 173, 202, 238
Kraepelin, Emil	62, 66, 238
Kratofil Dezső	133, 143, 238
László János	42, 54, 55, 220, 221, 238
Laufenauer Károly	12, 61, 238
Lechner Károly	12, 16, 24, 26, 38, 44, 61, 62, 70, 77-81, 182, 185, 238
Máday István	24, 41, 182, 187, 198, 238
Málnási Bartók György	25, 26, 71, 90, 133, 144, 238
Mária Terézia	15, 57, 238
Marton L. Magda	50, 55, 238
Meinong, Alexius	30, 238
Mérei Ferenc	27, 33, 35, 43, 45, 238
Merton, Robert K.	47, 55, 238
Mester János	93, 96, 104, 105, 144, 238

Mészáros István	53, 238
Mészáros Rezső	44, 238
Mészöly Gedeon	71, 99, 103, 238
Mikó Imre	57, 78, 238
Miskolczy Dezső	25, 61, 71, 76, 80, 144, 238
Mitrovics Gyula ...	12, 25, 26, 41, 181, 186, 189, 191, 192, 201, 202, 222, 239
Montessori, Maria	75, 95, 113, 239
Münnich Ákos	53, 206, 239
Muszka Dániel	148, 149, 159, 239
Nagy József	154, 156, 211, 214, 239
Nagy László	17, 43, 91, 95, 105, 140, 239
Nagy Sándor	49, 239
Náray-Szabó Sándor	120, 239
Nemes Aurélné Müller Márta	142, 239
Ortutay Gyula	49, 72, 127, 133, 136, 149, 239
Ozsváth Károly	36, 216, 217, 239
Palágyi Menyhért	38, 64, 69, 77, 80, 239
Pap Zoltán	41, 182, 185, 187, 189, 190, 239
Pataki Ferenc	33, 54, 239
Pauler Ákos	67, 69, 239
Pauler Tivadar	58, 239
Pavlov, Ivan	34, 51, 52, 62, 72, 134, 216, 239
Péley Bernadett	54, 239
Petróczi Erzsébet	173, 239
Piaget, Jean	72, 73, 75, 93, 94, 134, 201, 239
Pléh Csaba ...	37, 47, 52, 55, 56, 59, 79, 80, 112, 117, 157, 158, 190, 217, 240
Prohászka Lajos	91, 240
Pukánszky Béla	37, 38, 80, 85, 89, 97-99, 106, 108, 117, 130, 131, 157-159, 240
Purjesz Béla	182, 240
Putnoky Jenő	52, 55, 215, 240
Racsmány Mihály	54, 240
Radnóti Miklós	49, 72, 133, 158, 240
Ranschburg Jenő	52, 240
Ranschburg Pál	12, 28, 39, 67, 80, 119-121, 124, 145, 185, 213, 240
Reitzer Béla,	72, 136, 240
Révész Géza	12, 25, 30, 45, 240
Ribot, Théodule	60, 240
Rickert, Heinrich	72, 76, 240
Riesz Frigyes,	16, 240

Rogers, Carl	14, 40, 44, 161-165, 167, 168, 240
Rókusfalvy Pál	154, 155, 240
Rousseau, Jean-Jacques	60, 77, 240
Sántha Kálmán	32, 183, 240
Scheler, Max	76, 238, 240
Schnell János	145, 240
Schneller István	38, 39, 70, 72, 76, 88-90, 95, 96, 98, 101, 240
Sík Sándor	93, 104, 105, 133, 240
Skinner, Burrhus	52, 241
Somogyi József	104, 241
Somogyi Péter	48, 241
Spencer, Herbert	60, 241
Stern, William	72, 186, 213, 241
Straub F. Brunó	48, 241
Szabó Éva	173, 241
Szakács Ferenc	54, 205, 241
Székely György	48, 241
Szenes Márta	40, 151, 162, 167, 241
Szentágothai János	48, 54, 69, 241
Szent-Györgyi Albert	48, 54, 144, 241
Szokolszky Ágnes	3, 11, 37, 39, 56, 80, 98, 129, 159, 173, 241
Szondi Lipót	27, 49, 241
Táncos Zsolt	52, 241
Tankó Béla	67, 192, 241
Tettamanti Béla	91, 97, 98, 147, 157, 241
Thurnwald, Richard	136, 241
Thurzó Jenő	182, 241
Tomori Viola	72, 241
Troeltsch, Ernst	76, 242
Vajda Zsuzsanna	36, 37, 40, 54, 129, 155, 159, 169, 173, 242
Varga Béla	67, 71, 88, 242
Varga Tamás	161, 242
Várkonyi Hildebrand Dezső	11, 13, 26, 38-40, 43, 46, 71, 78, 93, 97-99, 119, 120, 122, 127-130, 154-157, 159, 242
Veczkó József	148, 151-154, 242
Vértess O. József	17, 39, 46, 119-122, 125, 126, 128, 145, 192, 202, 242
Wallon, Henry	27, 50, 236, 242
Weber, Max	86, 242
Weszely Ödön	13, 26, 211-214, 242
Windelband, Wilhelm	76, 242

Wundt, Wilhelm	24, 38, 60, 62, 65-67, 76, 112, 214, 242
Zakar András	77, 97, 98, 117, 152, 154, 156, 159, 242
Zentai Károly	99, 107, 117, 154, 242
Zétényi Tamás	54, 242
Zilahy Irén	184, 242
Ziller, Tuiskon	86, 242

SZERZŐK

Fizel Natasa főiskolai docens, az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Pedagógiai Intézetének vezetője. Kutatási területe a pedagógusképzés történetének kutatása a 20. században, különös tekintettel az intézmények közötti együttműködésre. Tagja és titkára a MTA SZAB Neveléstörténeti Munkabizottságának, tagja a SZAB Állampolgári Kompetenciák Munkabizottságának, az SZTE Pedagógiatörténeti Kutatócsoportjának, a Délvidék Kutatóközpontnak, a Hungarian Educational Research Association-nek és az International Standing Conference for the History of Education-nek. A Pedagógiatörténeti Szemle című folyóirat szerkesztője, az EKE Neveléstudományi Doktori Iskolájában témavezető.

Hunyady György pszichológus, szociálpszichológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Az MTA Pszichológiai Bizottságának elnöke 1990 és 2000 között. Sokféle tisztségei között az ELTE Bölcsészettudományi Kar dékánjaként (1990–1992), és a Pedagógiai és Pszichológiai Kar dékánjaként (2003–2009) működött. Kiemelt kutatási területei a történeti és politikai közgondolkodás pszichológiája, a szociálpszichológia története, a szociális megismerés, a sztereotípiák és az attitűdök vizsgálata, a nézetrendszerek és a politikai pszichológia.

Klein Sándor matematikus, pszichológus, a pszichológiai tudományok doktora. 1986 és '88 között a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanára volt, majd docens, később tanszékvezető egyetemi tanár a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet Ergonómia és Munkapszichológia Tanszékén. Egyetemi tanár volt a Debreceni Egyetemen és a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen. 2018 óta a Pécsi Tudományegyetem professor emeritusa. Több tesztet adaptált és több könyvet fordított magyarra. Sok évig volt a Magyar Pszichológiai Társaság Tesztbizottságának elnöke és a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztőbizottsági tagja.

Mudrák József 2003-ban történelem–latin szakos tanári oklevelet, majd 2008-ban történelem PhD-fokozatot szerzett a Debreceni Egyetemen (doktori disszertációja: A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1914-1949). A 2000-es évek eleje óta foglalkozik a Debreceni Egyetem történetével és a két világháború közötti magyar filmgyártással. Tudományos érdeklődése magában foglalja a két világháború közötti magyar felsőoktatás-történet, oktatástörténet és orvostörténet témaköröket. Családtörténet hobbijából és klasszika-filológiai múltjából következik az adattárak, lexikonok, archontológiák készítése és egyéb alap kutatások művelése.

Pléh Csaba pszichológus, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az Academia Europaea tagja. Az Magyar Tudományos Akadémia főtítkárhelyettese (2006–2008), a Budapesti Műszaki Egyetem Kognitív Tudományi Tanszékének alapító egyetemi tanára. Oktatói tevékenysége és kutatómunkája három hazai (ELTE, SZTE, BME) és több külföldi egyetemhez kapcsolódik. 1999-ben megszervezte a Szegedi Tudományegyetemen a Megismeréstudományi és Neuropszichológia Programot. A kognitív tudomány és a pszicholingvisztika kérdései mellett központi témája a pszichológiatörténet is.

Pukánszky Béla pedagógus, pedagógiai kutató, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, egyetemi tanár. 1986-tól a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Neveléstudományi Tanszékének oktatója és kutatójaként dolgozott. Az SZTE BTK Neveléstudományi Tanszékén oktatott, vezette a Neveléstudományi Tanszékot (1999–2006), közben tudományos dékánhelyettesi (1999–2003), majd oktatási rektorhelyettesi teendőket látott el. Jelenleg az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Gyógypedagógusképző Intézetének intézetvezető egyetemi tanára. Kutatási területei: a 19–20. századi magyar pedagógia- és iskolatörténet, a kolozsvári és a szegedi egyetem története, és a huszadik századi reformpedagógiai irányzatok.

Révész György címzetes egyetemi tanár, általános iskolai tanári (PTE, 1974) és pszichológus (ELTE, 1981) végzettsége van. Alapvető szerepe volt pécsi főiskola egyetemmé válása során a tanárképzés pszichológiai és a pécsi pszichológia szak programjának kidolgozásában. Vannak kurzusai a PTE Bölcsészettudományi, Jogi, Művészeti és Egészségtudományi Karán. Szakmai gyakorlatainak helyszínei többek között a Pécsi SOS Élet Telefonszolgálat, Pécsi Gyermek-ideggondozó Intézet. Tagja többek között a Magyar Pszichológiai Szemle szerkesztőbizottságának, a Magyar Akkreditációs Bizottság Tanárképzési Szakbizottságának, a MATEHETSZ Génius Műhely szerkesztőbizottságának.

Séra László PhD, habil. 1974 és 2005 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem oktatója (Általános Pszichológiai Tanszék, 1998-tól Kísérleti és Általános Pszichológiai Tanszék), majd 2008-ig a Kodolányi János Főiskola (Székesfehérvár) tanára. Fő kutatási területei: vizuális észlelés, mentális reprezentáció, érzelem, moralitás, humor, pszichológiatörténet. E témákból jelentős könyvei, tanulmányai jelentek meg.

Szenes Márta egyetemi tanulmányait a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végezte. Pályáját a szegedi József Attila Tudományegyetemen Bölcsészettudományi Karának Pszichológia Tanszékén gyakornokként kezdte, ezután 6 éven át dolgozott a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékén Klein Sándor munkatársaként. Ezt követően munkahelye az SZTE BTK Pszichológia Intézete lett, ahol 1989-től kezdett oktatni és kutatni. PhD fokozatát a Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetének doktori iskolájában a Személyiséglélektan Alprogramjában sze-

rezte valláspszichológiai témakörben 2008-ban. Jelenleg az SZTE Egyetemi Életvezetési Tanácsadó Központ igazgatója, amelyet saját maga indított útjára több mint 25 évvel ezelőtt.

Szokolszky Ágnes az SZTE BTK Pszichológia Intézetének habilitált docense, 2006 és 2014 között az intézet vezetője volt, 2012 óta a Kognitív és Neuropszichológiai Tanszék vezetője. 1980-ban szerzett történelem és pedagógia szakos diplomát az ELTE-n, majd 1995-ben PhD. fokozatot az Egyesült Államokbeli University of Connecticut Pszichológia Intézetében. Elméleti orientáltságú érdeklődési területei az ökológiai pszichológia, a kognitív tudomány elméleti kérdései, valamint a pszichológia története és kutatási módszerei.

Takács István gyógypedagógus, tudományos fokozatot pszichológiából szerzett. Pályája elején értelmi fogyatékos fiatalok szakképzésével foglalkozott. A hátrányos helyzetű fiatalok számára létrehozott Ferencvárosi Alternatív iskola alapítója volt. A kilencvenes évek végén az Esély Alapítvány kézműves iskolája munkáját irányította. Az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Karán dolgozott docensként, majd a Kaposvári Egyetem Gyógypedagógiai intézetének igazgatója volt. Jelenleg a Miskolci Egyetemen tanít, a gyógypedagógus-képzés szakfelelőse.

Vajda Zsuzsanna a Károli Gáspár Református Egyetem professzor emeritusa. Tanulmányait az ELTE pszichológia szakán végezte 1967- 1972 között, majd gyermek-klinikusként, később kutatóként, majd egyetemi oktatóként dolgozott. 1992-ben szerezte kandidátusi fokozatát, 2001-ben habilitált, 2008-ban egyetemi tanárrá nevezték ki. 1994- 2005 között a szegedi József Attila Tudományegyetem pszichológia tanszékének vezetője, a szegedi pszichológusképzés létrehozója. Számos, a felsorolt tématerületekkel kapcsolatos könyv és tanulmány szerzője. Kutatási területei: a fejlődés és a nevelés pszichológiai kérdései, a gyermekkor kulturális kontextusa, pszichológia-történet.

Vincze Tamás 1998-ban a Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet. 2001 és 2007 között a Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Karának oktatója volt. 2009-ben került a Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Karára, azóta megszakítás nélkül ott dolgozik. 2011-ben szerzett PhD-fokozatot. Értekezésében és több tanulmányában neves hazai pedagógusok (Vajthó László, Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Németh László) munkásságának különböző kérdéseivel foglalkozott. Érdeklődik a hazai tanítóképzés története iránt, az utóbbi években leginkább ebben a témában publikált.